

Дакументы зборніка раскрываюць сутнасць міжнародна-прававога статусу і сацыяльна-эканамічнага становішча Заходняй Беларусі ў складзе Польшчы ў 1921–1939 гг., тым самым даказваючы неабгрунтаванасць дзяржаўна-тэрытарыяльнага падзелу Савецкай і Заходняй Беларусі. Заканамерным вынікам сталі працэсы ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР і СССР у верасні—кастрычніку 1939 г.

САВЕЦКАЯ І ЗАХОДНЯЯ БЕЛАРУСЬ:
РАЗ'ЯДНАНЫЯ, АЛЕ АДЗІНЫЯ

1921—1939

ISBN 978-985-6372-97-4

9 789856 372974

САВЕЦКАЯ І ЗАХОДНЯЯ БЕЛАРУСЬ: РАЗ'ЯДНАНЫЯ, АЛЕ АДЗІНЫЯ

1921—1939

Дакументы і матэрыялы

Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь
Дэпартамент па архівах і справаходству
Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь
Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь
Дзяржаўны архіў Брэсцкай вобласці
Дзяржаўны архіў Гродзенскай вобласці

САВЕЦКАЯ
І ЗАХОДНЯЯ БЕЛАРУСЬ:
РАЗ'ЯДНАНЫЯ, АЛЕ АДЗІНЫЯ
1921—1939

Дакументы і матэрыялы

Мінск
Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь
2024

УДК 94(476-15)«1921/1939»(093.2)
ББК 63.3(4Бел)61ю11
С12

Складальнік:
В.М. Бароўская

Рэдакцыйная калегія:
А.К. Дземянюк (адк. рэд.), А.Л. Воінаў, Г.Г. Карапузава,
С.В. Куліноч, С.І. Міклашэвіч

Рэцэнзент:
кандыдат гістарычных навук, дацэнт А.Г. Цымбал

*На вокладцы прадстаўлены
дзяржаўная граніца з карты Упраўлення ваенных тапографіі
Рабоча-сялянскай Чырвонай Арміі
1933 г. рэкагнасыроўкі, аркуш «N-35-67-B-г (Киши)»
і стылізаваны фотаздымак «Жаўнеры Чырвонай Арміі разбіраюць
дзяржаўную мяжу паміж Польшчай і Савецкай Беларуссю», 1939 г.*

ISBN 978-985-6372-97-4 © Дзяржаўная ўстанова «Нацыянальны архіў
Рэспублікі Беларусь», 2024

ПРАДМОВА

Рыжскі мірны дагавор быў сродкам пацыфікацыі ўсходнееўрапейскага рэгіёна, фінальнай кропкай ваенных дзеянняў, якія спусташалі беларускія землі на працягу амаль васьмі гадоў. Згодна з гэтым дыпламатычным дакументам адбылося афіцыйнае прызнанне ў якасці самастойных суб'ектаў міжнароднага права БССР і УССР, намеціліся шляхі вырашэння многіх спрэчных пытанняў, у тым ліку і заключэнне гандлёвага дагавора і шляхі пабудовы эфектыўнага эканамічнага супрацоўніцтва. Аднак ён стаў прычынай тэрытарыяльнага падзелу тэрыторыі Беларусі, што накладала негатыўны адбітак на дзяржаватворчае, сацыяльна-эканамічнае і культурнае развіццё Савецкай Беларусі.

Наступствы польска-савецкай вайны 1919–1920 гг. і Рыжскага мірнага дагавора для беларускіх зямель тармазілі іх якасны рост, сталі рэгрэсуючымі фактарамі. Супрацоўніцтва Савецкай Беларусі і заходнебеларускіх зямель, якія знаходзіліся ў 1921–1939 гг. у складзе Польскай Рэспублікі, у выніку сталі асноўнай формай беларуска-польскіх адносін міжваеннага перыяду. Таму ўз'яднанне Заходняй Беларусі з БССР і ССР у верасні-кастрычніку 1939 г. было заканамерным крокам у працэсе станаўлення беларускай дзяржаўнасці, стала сродкам ліквідацыі тэрытарыяльнай, сацыяльна-эканамічнай і культурнай раз'яднанасці тэрыторыі Беларусі.

18 сакавіка 1921 г. у Рызе быў падпісаны мірны дагавор паміж РСФСР і УССР, з аднаго боку, і Польшчай — з другога. Дакумент быў складзены на рускай, украінскай і польскай мовах, у трох экзэмплярах, пры гэтым усе яны былі раўнапраўнымі а іх тэксты аўтэнтычнымі. Ён складаўся з прэамбулы, 26 артыкулаў і 10 дадаткаў.

Прадстаўнікі БССР не бралі ўдзел у працэдуры падпісання канчатковага тэксту мірнага дагавора ў Рызе, хоць у прэамбуле дакумента згадвалася, што дэлегацыя РСФСР падпісвае дагавор таксама і ад імя ўрада БССР, а ў артыкуле II указвалася на прызнанне дагаворнымі бакамі незалежнасці Беларусі, у артыкуле XXIII адзначалася, што ўсе правы і абавязкі, зафіксаваныя ў дагаворы, распаўсюджваюцца на Беларусь і яе грамадзян. Кіраўніцтва РСФСР паабяцала прадставіць БССР фінансавую дапамогу, стварыла камісію па аднаўленні народнай гаспадаркі Беларусі, аднак

катэгарычна адмовілася разглядаць пытанне аб уключэнні ў склад БССР усходніх тэрыторый, якія адышлі ў склад РСФСР у 1919 г., «так як яны складаюць частку адзінага народна-гаспадарчага арганізма Расіі».

Дагавор абвяшчаў стан вайны паміж Польшчай і савецкімі рэспублікамі прыпыненым, утрымліваў абавязкі бакоў наладзіць дыпламатычныя адносіны адразу ж пасля падпісання. Дзяржавы, якія падпісалі акт, прадставілі ўзаемныя гарантыі неўмяшання ва ўнутраныя справы і бралі на сябе абавязкі не падтрымліваць прама або ўскосна варожых інтэрвенцый, узаемна адмаўляліся ад кампенсацыі ваенных выдаткаў і страт. Прадугледжваліся права аптацыі, развіцця культуры і мовы, адпраўлення рэлігійных абрадаў прадстаўнікамі нацыянальных меншасцей (у тым ліку і беларусаў). Дзяржаўная мяжа паміж Польшчай і савецкімі рэспублікамі была вызначана на аснове Прэлімінарнага мірнага дагавора ад 12 кастрычніка 1920 г. з некаторымі папраўкамі на карысць Польшчы. Асобна падкрэслівалася, што савецкія рэспублікі не павінны ўмешвацца ў пытанні прыналежнасці зямель, якія ляжаць у сферы польска-літоўскага канфлікту.

Польшча прызнавала незалежнасць Украіны і Беларусі. Дагавор прадугледжваў наладжванне дыпламатычных адносін паміж савецкімі рэспублікамі і Польшчай, заключэнне гандлёвага дагавора, консульскай, чыгуначнай, санітарнай і паштова-тэлеграфнай канвенцый. Шэрагам артыкулаў устанаўліваліся абавязкі па рэпатрыяцыі бежанцаў і ваеннапалонных і абавязкі матэрыяльнага характару. У прэамбуле адзначалася, што ўрад РСФСР падпісвае дагавор «за сябе і па паўнамоцтву Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі». Гэтага пункта не было ў Прэлімінарным дагаворы. Ён з'явіўся як адказ на ініцыятывы беларускіх камуністаў аб дапушчэнні прадстаўнікоў ССРБ на перагаворы і верагодна на вострыя пратэсты ўрада БНР супраць рабаўніцкага і несправядлівага міру. У арт. II дагавора адзначалася, што бакі «згодна з прынцыпам самавызначэння народаў, прызнаюць незалежнасць Украіны і Беларусі, а таксама пагаджаюцца і пастанаўляюць, што ўсходнюю мяжу Польшчы, г. зн. мяжу паміж Расіяй, Беларуссю і Украінай, з аднаго боку, і Польшчай – з другога, складае лінія...», далей давалася падрабязнае апісанне савецка-польскай мяжы. Прызнанне Польшчай незалежнасці Украіны і Беларусі азначала прызнанне ёю УССР і БССР дэ-юрэ, хоць, як відаць, назвы гэтых краін у тэксце дагавора адсутнічалі.

Артыкул II Рыжскага мірнага дагавора быў прысвечаны дэтальнаму апісанню ўсходняй мяжы Польшчы з указаннем населеных пунктаў, дарог і геаграфічных асаблівасцей Беларусі і Украіны са спасылкай на дадатак № 1 у выглядзе карты. Значны аб'ём зместу не стаў прычынай рубрыкацыі гэтага артыкула па частках, як гэта зроблена ў іншых артыкулах дагавора, што ўскладняе яе каментарыі. Пры далейшым аналізе кантэксту дру-

гога артыкула было ўстаноўлена, што канчатковая лінія размежавання прайшла значна на ўсход «лініі Керзана» – у 20–30 кіламетрах ад Мінска. І хоць Польшча адмовілася ў выніку ад амбіцыйных планаў адсунуць свае ўсходнія рубяжы да межаў Рэчы Паспалітай перад першым падзелам, да яе адышлі вялізныя тэрыторыі з пераважаннем няпольскага насельніцтва: заходняя частка Валынскай губерні, Гродзенская губерня і частка тэрыторый іншых губерняў былой Расійскай імперыі. Па Рыжскім мірным дагаворы да Польшчы адыходзіла беларуская тэрыторыя плошчай 112 тыс. кв. км з насельніцтвам 4,6 млн. чалавек (у адпаведнасці з польскім перапісам 1931 г.). За БССР заставалася толькі 6 паветаў Мінскай губерні (Мінскі, Бабруйскі, Барысаўскі, Ігуменскі, Мазырскі і Слуцкі) з тэрыторыяй 52,3 тыс. кв. км, на якой пражывала больш за 1,6 млн. чалавек. Рэспубліка займала ў той час толькі шостую частку этнічнай тэрыторыі Беларусі. Рыжскі мір завяршыў на пэўны час трагічную паласу падзелаў.

Згодна з арт. III Расія і Украіна адмаўляліся ад любых правоў і прэтэнзій на землі, размешчаныя на захад ад мяжы. Са свайго боку, Польшча адмаўлялася на карысць Украіны і Беларусі ад усялякіх правоў і прэтэнзій на землі, што ляжаць на ўсход ад гэтай мяжы. Цікавым момантам з’яўляецца той факт, што сярод краін, якія адмаўляюцца ад правоў і прэтэнзій на тэрыторыі на захад ад лініі размежавання, прыводзяцца толькі «Расія і Украіна», а «Беларусь» не згадваецца. Не да канца зразумела: гэта было зроблена наўмысна, паказваючы такім чынам, што «Беларусь» не адмаўлялася ад прэтэнзій на землі, размешчаныя на захад ад лініі размежавання, а значыць у будучыні мае права аспрэчваць законнасць перадачы іх у склад польскай дзяржавы. Нельга выключыць і пэўную тэхнічную недакладнасць пры фармулёўцы артыкула дагавора. Пры гэтым Польшча адмаўлялася ад зямель на карысць «Украіны і Беларусі», з выключэннем «Расіі». Аналагічная фармулёўка маецца ў «Дагаворы аб перамяр’і і прэлімінарных умовах міру» ў арт. I. Фактычна яна была перанесена ў арт. III мірнага дагавора без змен, хоць супярэчыць арт. II, дзе ўказваецца, што Польшча ўсталёўвае мяжу з «Расіяй, Беларуссю і Украінай».

Згодна з артыкулам V Рыжскага дагавора абодва бакі абавязваліся паважаць дзяржаўны суверэнітэт адзін аднаго, узаемна адмаўляліся ад умяшання ва ўнутраныя справы, ад варожай прапаганды, абавязваліся не дапускаць на сваіх тэрыторыях ўтварэнняў і знаходжання арганізацый і груп, дзейнасць якіх магла быць накіравана супраць іншага боку. Арт. VI быў прысвечаны пытанню грамадзянства і працэдурі аптацыі.

Па арт. VII Польшча абавязвалася прадаставіць рускім, украінцам і беларусам усе правы, якія забяспечваюць свабоднае развіццё культуры, мовы і выкананне рэлігійных абрадаў; тыя ж правы надаваліся палякам на тэрыторыі Расіі, Украіны і Беларусі. Асобы рускай, украінскай і беларускай

нацыянальнасцей у Польшчы маюць права, у межах унутранага заканадаўства, культываваць родную мову, арганізоўваць і падтрымліваць свае школы, развіваць сваю культуру і ствараць з гэтай мэтай таварыствы і саюзы. Гэтымі ж правамі, у межах унутранага заканадаўства, будуць карыстацца асобы польскай нацыянальнасці, якія знаходзяцца ў Расіі, Украіне і Беларусі.

Адносна маёмасных абавязкаў абодва бакі ўзаемна адмаўляліся ад патрабаванняў кампенсацыі выдаткаў і страт, звязаных з вядзеннем вайны (арт. VIII). Арт. IX перагукаўся са зместам «Дамовы аб рэпарацыях» ад 24 лютага 1921 г. Пункт аб звароце матэрыяльных каштоўнасцей прадгледжаў зварот Расіяй і Украінай ваенных трафeyaў, усіх навуковых і культурных прадметаў, вывезеных з тэрыторыі Польшчы з 1 студзеня 1772 г., а таксама архіваў, бібліятэк і іншыя артэфактаў, вывезеных з польскіх зямель у гады Першай сусветнай вайны. Кожны з бакоў прадстаўляў грамадзянам іншага поўную амністыю за палітычныя злачынствы (арт. X). Арт. XII – удакладняў маёмасныя правы.

Згодна з арт. XIX Польшча вызвалялася «ад адказнасці па даўгавым і іншым абавязкам былой Расійскай імперыі». Па арт. XIII Расія і Украіна абавязваліся выплаціць 30 млн. руб. у золаце за «актыўны ўдзел зямель Польскай Рэспублікі ў гаспадарчым жыцці былой Расійскай імперыі». У змесце артыкулаў XIV–XVIII зноў сустракаем практычна аднабаковыя абавязацельствы на карысць Польшчы аб рээвакуацыі чыгуначнай маёмасці і прыватных асоб, аб разліках па фондах і капіталах і г. д. Нягледзячы на тое, што ў шэрагу артыкулаў слова «Беларусь» падаецца нібыта апушчаным (напрыклад, у арт. XI, XIII, XIV), усе палажэнні дагавора распаўсюджваліся ў роўнай меры і на Савецкую Беларусь. Аб гэтым прама ўказваецца ў арт. XXIII: «Расія і Украіна заяўляюць, што ўсе абставіны, прынятыя імі ў адносінах да Польшчы, роўна як і правы, набытыя імі на аснове гэтага Дагавора, распаўсюджваюцца на ўсе тэрыторыі, размешчаныя на ўсход ад дзяржаўнай мяжы, указанай у арт. II гэтага Дагавора, якія ўваходзілі ў склад былой Расійскай імперыі і пры заключэнні гэтага Дагавора былі прадстаўлены Расіяй і Украінай. У прыватнасці, усе вышэйадзначаныя правы і абавязкі распаўсюджваюцца на Беларусь і яе грамадзян». Усё гэта дазваляе зрабіць выснову, што БССР разам з РСФСР і УССР таксама з'яўляецца ўдзельнікам мірнага дагавора з Польшчай ад 18 сакавіка 1921 г.

Наступныя тры артыкулы закладалі аснову мірнага суіснавання суседзяў. Гэта дамоўленасці: аб узаемным прызнанні дакументаў; аб будучых перагаворах па пытанні заключэння гандлёвага дагавора і дагавораў аб «кампенсацыйным тавараабмене»; «аб заключэнні канвенцый: консульскай, паштова-тэлеграфнай, чыгуначнай, санітарнай і ветэрынарнай», аб бяспошлінным транзіце тавараў, аб дыпламатычных адносінах, якія «ўсталёўваюцца як мага хутчэй пасля ратыфікацыі».

Канчатковыя, пратакольныя артыкулы XXV–XXVI указваюць на тое, што дагавор складзены на польскай, рускай і ўкраінскай мовах, тэксты якіх прызнаюцца аўтэнтчнымі, і аб парадку ратыфікацыі. Ад імя РСФСР і УССР у пратакольнай формуле знаходзім: А. А. Іофе, Я. С. Ганецкага, Э. І. Квірынга, Ю. М. Кацюбінскага, Л. Л. Абаленскага. Ад Польскай Рэспублікі дагавор падпісалі: Я. Домбскі, С. Каузік, Э. Ляховіч, Г. Страсбургер, Л. Васілеўскі. Падпісанне ажыццяўлялася ў парадку альтэрната (чаргавання) – адзін супраць аднаго. Яшчэ адна асаблівасць дакумента – асабістыя пячаткі на сургучы, якімі ўпаўнаважаныя замацоўвалі свае подпісы. Паступова асабістыя пячаткі службовых асоб у СССР сталі замяняцца казённымі.

14 красавіка 1921 г. Ружскі мірны дагавор быў ратыфікаваны Усерасійскім ЦВК, 17 красавіка – ЦВК УССР, 15 красавіка – сеймам Польскай Рэспублікі. 30 красавіка 1921 г. у Мінску адбылася працэдура абмену ратыфікацыйнымі граматамі. Пасля гэтага ўмовы дагавора павінны былі набыць юрыдычную моц. Тым самым была пастаўлена кропка ў польска-савецкай вайне 1919–1920 гг.

29 сакавіка 1921 г. А. Р. Чарвякоў зрабіў запыт народнаму камісару замежных спраў РСФСР Г. В. Чычэрыну аб неабходнасці ратыфікацыі дагавора з Польшчай на сесіі ЦВК БССР, якая адкрывалася 1 красавіка 1921 г. У адказ Г. В. Чычэрын пісаў, што абмен ратыфікацыйнымі граматамі адбываецца толькі паміж непасрэднымі ўдзельнікамі мірнай канферэнцыі, таму ў грамаце РСФСР будзе ўказана, што яе ўрад дзейнічаў таксама па ўпаўнаважанні БССР. З боку Беларусі патрабавалася заява аб пацверджэнні пастановаў дагавора, якія тычыліся непасрэдна Савецкай Беларусі, шляхам пасылкі радыёграмы ў Варшаву.

У пратаколе пасяджэння III сесіі ЦВК БССР ад 16 красавіка 1921 г. адзначаецца, што сесія заслухала даклад А. Р. Чарвякова, паводле якога дагавор з Польшчай узаконьвае існаванне самастойнай і незалежнай БССР, абавязвае абодва бакі не весці антыдзяржаўнай барацьбы і не падтрымліваць адпаведныя арганізацыі, што фактычна азначала абавязак Польшчы распусціць усе антысавецкія ўтварэнні, якія знаходзяцца на яе тэрыторыі. III сесія ЦВК БССР па прапанове А. Р. Чарвякова прыняла рэзалюцыю ўпаўнаважыць урад РСФСР ратыфікаваць мірны дагавор паміж РСФСР і УССР, з аднаго боку, і Польшчай, з другога, і ад імя БССР. 5 мая 1921 г. А. Р. Чарвякоў паведаміў Г. В. Чычэрыну, што III сесія ЦВК БССР 18 красавіка 1921 г. заслухала справаздачу НКЗС БССР аб мірным дагаворы з Польшчай і паставіла зацвердзіць дагавор, упаўнаважыўшы РСФСР давесці гэта да ведама Польшчы. Рэзалюцыя была прынята аднагалосна, такім чынам мірны дагавор з Польшчай лічыцца ратыфікаваным.

Ружскі мірны дагавор 18 сакавіка 1921 г. меў усе прыкметы дакумента, які рэгулюецца міжнародным правам. Гэта заключаная ў пісьмовым

выглядзе шматбаковая рэгіянальная бестэрміновая дамова, у якой бакі-ўдзельніцы вызначалі мяжу паміж дзяржавамі, выказвалі намер узяць на сябе абавязкі ў сферы палітыкі, нацыянальных правоў, эканомікі. Рыжскі мірны дагавор замацаваў новую тэндэнцыю ў развіцці міжнароднага права – гатоўнасць лічыцца з правам нацый на самавызначэнне. Аднак, у дастаткова ўрэзаным выглядзе – абмяжоўваліся рэлігійнымі і культурна-моўнымі пытаннямі нацыянальных меншасцей. Юрыдычна ўмовы Рыжскага мірнага дагавора 1921 г. вызначалі ўзаемаадносіны Польшчы і Савецкага Саюза да 17 верасня 1939 г.

Пасля заключэння Рыжскага мірнага дагавора савецкая дыпламатыя выкарыстоўвала пытанне аб уціску беларусаў у Польшчы для аказання ўплыву на польскі ўрад. Аднак гэта праблема не мела для Масквы прынцыповага значэння і таму не ўздымалася падчас візітаў народнага камісара замежных спраў РСФСР (СССР) Г. В. Чычэрына ў Польшчу ў 1922 г. і 1925 г. Найбольш вострыя дыскусіі па пытанні аб нацыянальных меншасцях мелі месца ў маі 1924 г. Першапачаткова Г. В. Чычэрын накіраваў польскаму Міністэрству замежных спраў ноту пратэсту супраць бясчынстваў польскай адміністрацыі на тэрыторыі Заходняй Беларусі і Заходняй Украіны і парушэнняў польскім бокам абавязкаў па арт. VII Рыжскага мірнага дагавора. Польскае кіраўніцтва расцаніла савецкую ноту як спробу ўмяшання ва ўнутраныя справы Польшчы. У новай савецкай ноце была выказана пагроза прыпыніць выкананне матэрыяльных абавязкаў па дагаворы. У адказ польскі ўрад патрабаваў іх лаяльнага выканання. На гэтым СССР вырашыў прыпыніць дыскусію па праблеме нацыянальных меншасцей, якая тычылася і савецкіх абавязкаў адносна палякаў на тэрыторыі СССР. У інструкцыі ў сувязі з плануемымі савецка-польскімі перагаворамі, накіраванай НКЗС СССР паўнамоцнаму прадстаўніку ў Варшаве П. Л. Войкаву 2 студзеня 1925 г., прадугледжвалася падняць у ходзе перагавораў пытанне аб аўтаноміі нацыянальных ускраін Польшчы, але пры гэтым кіраўніцтва СССР лічыла, што ў магчымай двухбаковай дамове не трэба ўказваць на правы беларусаў і ўкраінцаў, якія жывуць у Польшчы, «перш за ўсё таму, што гэта было б звязана з канчатковым прызнаннем межаў і задавальненнем патрабаванняў палякаў».

Абарону беларускіх інтарэсаў узяў на сябе НКЗС РСФСР, а пасля – СССР. Так, 10 сакавіка 1924 г. Г. В. Чычэрын паслаў ноты пратэсту супраць парушэння правоў нацыянальных меншасцей у Польшчы, дзе выклаў канкрэтныя факты закрыцця праваслаўных, беларускіх газет, рабункаў мясцовага насельніцтва польскімі салдатамі. У ноце ў адказ міністр замежных спраў Польшчы М. Замойскі кваліфікаваў крок СССР як ўмяшанне ва ўнутраныя справы Польшчы і папярэдзіў, што надалей такія ноты будуць пакідацца без адказу. Тым не менш, 10 мая 1924 г. НКЗС СССР зноў накіраваў ноту аб

парушэннях правоў нацменшасцей. Польшкі бок ад 23 мая 1924 г. зноў кваліфікаваў гэта як умяшанне ва ўнутраныя справы. Таксама была закранута праблема рэлігійнага ўціску ў СССР. Праблема абароны правоў беларусаў і ўкраінцаў Польшчы ўвогуле не была вызначальнай у савецка-польскіх адносінах, яна не згадвалася ў час перагавораў Г. В. Чычэрына ў Варшаве ў 1922 г. і 1925 г. і В. Л. Копа ў 1923 г. У студзені 1925 г. П. Л. Войкаў пісаў у справаздачы кіраўніцтву, што Польшча не прызнае абвінавачванняў у парушэннях правоў нацменшасцей і ўздымаць гэтае пытанне магчыма толькі з мэтай гандлю па іншых пытаннях.

Даволі значную праблему для Польшчы ўяўляў розгалас на міжнароднай арэне, які набывала яе дзейнасць па падаўленні нацыянальных рухаў (у тым ліку, беларускага). Праўда, СССР не падымаў пытанне абароны правоў нацыянальных меншасцей на міжнароднай арэне з-за апасенняў адваротных абвінавачванняў, а таксама з-за непрадстаўлення ў міжнародных арганізацыях, у першую чаргу, Лізе Нацый.

Савецкі ўрад імкнуўся выкарыстоўваць тэрыторыю Заходняй Беларусі як плацдарм для дзейнасці, скіраванай на ўнутранае аслабленне Польшчы. Паўнамоцны прадстаўнік СССР у Польшчы П. Л. Войкаў у запісцы ад 16 кастрычніка 1925 г. прасіў павялічыць матэрыяльную дапамогу рэвалюцыйным элементам на гэтай тэрыторыі. СССР аказваў падтрымку партызанскім дзеянням на ўсходніх тэрыторыях Польшчы, у сувязі з чым польскі ўрад неаднаразова заяўляў пратэсты, якія савецкі бок адпрэчваў. У цэлым праблема Заходняй Беларусі, хоць і не займала цэнтральнага месца ў савецка-польскіх адносінах 1920-х гг., але аказвала негатыўны ўплыў на іх нармалізацыю.

Палітыка РСФСР (СССР) у адносінах Заходняй Беларусі ў першай палове 1920-х гг. развівалася ў рамках курсу на падштурхоўванне сусветнай рэвалюцыі. Асноўныя надзеі савецкага боку на ўключэнне Заходняй Беларусі ў склад БССР звязваліся з разгортваннем у Польшчы, і ў прыватнасці на тэрыторыі Заходняй Беларусі, рэвалюцыйнага руху. Па сутнасці, гэта была ваенна-дыверсійная дзейнасць, якая арганізоўвалася з тэрыторыі савецкіх рэспублік і афіцыйна называлася «актыўнай разведкай». Дарадца паўнамоцнага прадстаўніцтва ў Варшаве, а потым паўнамоцны прадстаўнік у Літве І. Л. Лорэнц у тэлеграме на імя члена калегіі Народнага камісарыята замежных спраў Я. С. Ганецкага 12 снежня 1922 г. адзначаў, што гэта найлепшы спосаб супрацьдзейнічаць знешнепалітычным планам Польшчы на ўсходнім кірунку. Імкнучыся да аслаблення пазіцыі Польшчы ў Заходняй Беларусі, савецкае кіраўніцтва жадала прадстаўляць сябе ў якасці абаронцы правоў беларусаў, якія пражывалі на гэтай тэрыторыі, распаўсюджвала сярод іх незадаволенасць польскімі ўладамі. У пачатку 1923 г. І. Л. Лорэнц адзначаў важнасць падтрымкі негатыўных настрояў

мясцовага беларускага насельніцтва ў адносінах да польскіх улад і тым самым ствараць прыцягненне на карысць савецкага кіраўніцтва.

У сярэдзіне 1920-х гг. адбыліся пэўныя змены ў знешнепалітычнай лініі адносна Заходняй Беларусі як Польшчы, так і СССР. У савецкім кіраўніцтве яны былі звязаны з пераарыентацыяй на пабудову сацыялізму ў адной краіне, што патрабавала падтрымкі лагодных міждзяржаўных сувязей з капіталістычнымі дзяржавамі. Ад гэтага залежала развіццё гандлёва-эканамічных сувязей, рабіла справу аднаўлення і развіцця савецкай эканомікі амаль невыканальнай. 25 лютага 1925 г. на пасяджэнні Палітбюро ЦК УКП(б) было прынята рашэнне аб згортванні палітыкі «актыўнай разведкі» ў адносінах да суседніх дзяржаў. ЦК КПЗБ вясной 1925 г. прыняў рашэнне аб забароне ўзброеных выступленняў на тэрыторыі Заходняй Беларусі. Аднак на пасяджэнні Палітбюро ЦК УКП(б) 18 снежня 1924 г. было вырашана, што пачатак перагавораў з Польшчай аб заключэнні дагавора аб ненападзенні не ўказвала на тое, што СССР адмовілася ад ідэі выпраўлення савецка-польскай мяжы, усталяванай па выніках Рыжскага мірнага дагавора.

Наладжванне мірных двухбаковых сувязей паміж Савецкімі рэспублікамі і Польшчай сутыкалася са шматлікімі праблемамі. Праблема стану польскай нацыянальнай меншасці ў БССР, у адрозненне ад стану беларусаў у Польскай Рэспубліцы, не стала значным фактарам у адносінах паміж Польшчай і СССР (БССР). Польшча амаль не мела магчымасцей уплываць на ўнутраную палітыку БССР у адносінах да польскага насельніцтва. Нягледзячы на тое, што артыкул VII аб правах нацменшасцей Рыжскага мірнага дагавора быў унесены па ініцыятыве польскага боку (пасля запыту дэпутатаў сеймавага Народна-нацыянальнага саюза аб правах польскай меншасці ў савецкіх рэспубліках 28 верасня 1920 г. і дыскусіі па гэтым пытанні ў сейме), палякі толькі зрэдку выкарыстоўвалі яго.

У пачатку 1920-х гг. кіраўнікі Польшчы недаацэньвалі ролю СССР, лічылі краіну адсталай і разбуранай. У гэты час савецка-польскія адносіны былі даволі напружанымі з-за пытанняў выканання Рыжскага мірнага дагавора, узаемнага ўмяшання ва ўнутраныя справы. У той жа час беларуска-польскія сувязі, хоць і ўскладняліся тымі ж праблемамі, развіваліся даволі паступальна: беларускія прадстаўнікі пачалі ўдзельнічаць у камісіях, створаных для выканання Рыжскага мірнага дагавора, назіраўся бурны рост гандлёва-эканамічных сувязей. З канца 1923 г. адбылося пэўнае ажыўленне савецка-польскіх адносін. У маі-ліпені 1924 г. Польшча і СССР заключылі прадугледжаныя Рыжскім дагаворам чыгуначную і консульскую канвенцыі, падпісалі пратакол аб дэлімітацыі мяжы. Але напружанасць захоўвалася з-за спроб Польшчы ўзмацніць блок балтыйскіх краін і падтрымкі СССР антыпольскага партызанскага руху.

У сярэдзіне 1924 г. адбыўся канфлікт з-за правоў нацменшасцей. У беларуска-польскіх сувязях узрасла дапамога камуністычнаму і нацыянальна-вызваленчаму руху Заходняй Беларусі, шліфаваліся метады кіраўніцтва ім і формы дапамогі. У 1925 г. – першай палове 1926 г. адбылося тактычнае збліжэнне Польшчы і СССР. Для Польшчы яно было неабходна з-за хуткага ўзмацнення Германіі. Польшча і СССР выступілі супраць Лакарнскага гарантыйнага пакта. Прыкметамі нармалізацыі сталі пачатак перагавораў па «Дагаворы аб ненападзенні», заява Г. В. Чычэрына ў Варшаве ў верасні 1925 г. аб паступовым руху краін да сяброўства, стварэнне польскага таварыства гандлю «Польрас» і змешанага акцыянернага таварыства «Саўпольгандаль», падпісанне савецка-польскай паштова-тэлеграфнай канвенцыі, канвенцыі аб чыгуначным руху, дамовы аб ліквідацыі пагранічных інцыдэнтаў, вырашэнне канфлікту вакол кс. Усаса. У студзені 1926 г. адбыўся візіт у СССР польскай сеймавай дэлегацыі і савецкай гаспадарчай дэлегацыі ў Польшчу, адкрыўся ў Варшаве польска-савецкі гандлёвы дом.

17 студзеня 1926 г. газета «Праўда» апублікавала паведамленне аб наведванні дэлегацыі дэпутатаў польскага сейма (на чале Я. Брыль) шэрага прамысловых прадпрыемстваў г. Ленінграда, польскіх школ, клубаў і польскага педагогічнага тэхнікума. Частка дэлегацыі накіравалася ў БССР і УССР для «азнаямлення з жыццём асобных нацыянальнасцей СССР». У яе складзе былі: Я. Брыль – ПСЛ-«Пяст» (старшыня дэлегацыі), Я. Дзідух – Сялянскі саюз, Ф. Ярэмч – Беларускі сеймавы клуб, Ф. Фідэркевіч, С. Ваявудскі – Незалежная сялянская партыя, П. Мятла – Беларуская работніцка-сялянская грамада, Я. Расумек – клуб Нямецкага аб'яднання, С. Гельман – ПСЛ-«Вызваленне». Першапачаткова ў склад дэлегацыі павінны былі ўвайсці старшыні іншых левых партый, аднак, у апошні момант адмовіліся ехаць прадстаўнікі ППС, «Вызвалення», Нацыянальнай рабочай партыі і Яўрэйскага кола. Дэпутат Гельман паехаў насуперак рашэнням кіраўніцтва партыі.

Палітычны камітэт Савета Міністраў Польшчы 23 жніўня 1926 г. зацвердзіў прапановы міністра ўнутраных спраў аб правядзенні мерапрыемстваў па дзяржаўнай асіміляцыі на тэрыторыі Заходняй Беларусі. Гэта ў сваю чаргу выклікала ў 1927 г. увядзенне абавязковага вывучэння беларускай мовы ў польскіх гімназіях. Але пры гэтым такая палітыка суправаджалася падаўленнем актыўных грамадска-палітычных дзеянняў з боку беларусаў, прыкладам можа служыць разгром Беларускай сялянска-работніцкай грамады (БСРГ). Гэта партыя разглядалася польскімі ўладамі як інструмент савецкай палітыкі на тэрыторыі Заходняй Беларусі, мэтай якой было ўмацаванне савецкага ўплыву на гэтых землях і адначасова аслабленне пазіцыі Польшчы.

27 студзеня 1927 г. на пасяджэнні Палітбюро ЦК У КП(б) было разгледжана пытанне аб арганізацыі агітацыйна-прапагандысцкай кампаніі ў друку БССР ў сувязі са становішчам у Заходняй Беларусі, з выказваннем пратэсту супраць «фашысцкага тэрору ў Польшчы, асабліва ў Заходняй Беларусі». Таксама прызнавалася неабходным правесці кампанію збору грошай для дапамогі зняволеным у турмах Польшчы і іх сем'ям. Указвалася, што «фашысцкі разгром Пiлсудскім масавага рэвалюцыйнага і нацыянальна-вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі з'яўляецца падрыхтоўкай тылу для будучага нападу Пiлсудскага на БССР». Штуршком да гэтага рашэння Палітбюро стаў разгром БСРГ. У той жа дзень паступіў зварот дзеячаў навукі і культуры БССР (Інбелкульт, БДУ) да дзеячаў навукі Захаду з хаданіцтвам у сувязі з рэпрэсіямі польскага ўрада ў адносінах да насельніцтва Заходняй Беларусі. У ім выказваўся пратэст супраць «палітыкі жорсткай паланізацыі і фізічнага знішчэння беларускай нацыянальнасці, і найцяжэйшага сацыяльнага ўціску», заклік да навуковых працаўнікоў Захаду звярнуць увагу на «барбарскія ўчынкi польскага ўрада, якія на вачах усяго цывілізаванага свету разбурае культуру беларускіх мас», «не спыняецца перад парушэннем дэпутацкай недатыкальнасці, арыштаваўшы пераважную большасць беларускіх паслоў без згоды сейма». Яго падпісалі вядучыя навукоўцы рэспублікі, у тым ліку А. А. Смоліч, Я. Купала, Я. Колас, В. Д. Дружчыц, І. Ю. Лёсік, С. М. Некрашэвіч, М. М. Нікольскі, А. І. Цвікевіч, А. М. Вазнясенскі, У. М. Перцаў, І. В. Воўк-Левановіч, Я. А. Барычэўскі, А. А. Сянкевіч і іншыя. Таксама 17 лютага 1927 г. быў агучаны пратэст II Усебеларускага з'езда навуковых працаўнікоў супраць тэрору ў Заходняй Беларусі. 26 сакавіка 1927 г. аналагічны пратэст быў выказаны на пасяджэнні Мінскага гарадскога савета. Акрамя таго, была арганізавана кампанія па зборы сродкаў праз Камітэт дапамогі пацярпелым ад неўраджаю ў Заходняй Беларусі – красавіку-маі 1927 г.

У студзені 1927 г. пасол Польшчы у СССР С. Патэк выступіў за паляпшэнне адносін, але з-за працэсу БСРГ і забойства 7 чэрвеня 1927 г. П. Л. Войкава перапынілі гэтыя спробы. У гэты перыяд, нягледзячы на папярэдняе паляпшэнне савецка-польскіх адносін, дзейнасць па падтрымцы нацыянальна-вызваленчага руху дасягнула апагея, абвастрыўшы адносіны паміж дзвюма краінамі. 16 жніўня 1927 г. Міністэрства ўнутраных спраў Польшчы аддало загад аб роспуску расійскіх эмігранцкіх таварыстваў і закрыцці шэрага выданняў, злагодзіўшы «справу Войкава». 1 кастрычніка 1927 г. у Маскве адбылося адкрыццё прадстаўніцтва Польскага тэлеграфнага агенцтва (ПТА) з падпісаннем тэлефоннай канвенцыі; 16 лістапада ў Варшаве была падпісана Генеральная дамова аб вяртанні культурных каштоўнасцей. У студзені 1928 г. была заключана дамова ПТА і ТАСС аб абмене інфармацыйнымі матэрыяламі.

4 сакавіка 1928 г. быў агучаны зварот Камітэта навуковых працаўнікоў і пісьменнікаў БССР па абароне БСРГ да прадстаўнікоў навукі і культуры сусветнай грамадскасці з патрабаваннем арганізаваць акцыю пратэсту супраць палітыкі польскага ўрада ў Заходняй Беларусі. Яго падпісалі Я. Купала, Я. Колас, С. Я. Вальфсон, У. М. Ігнатоўскі, У. І. Пічэта, Д. Ф. Жылуновіч, В. Ю. Ластоўскі, А. А. Сянкевіч, С. М. Некрашэвіч, Г. І. Гарэцкі, А. А. Смоліч, М. В. Грэдзінгер, А. І. Цвікевіч, І. Ашэровіч, І. Ю. Лёсік, Я. Клыс, П. В. Трамповіч. У звароце ўказвалася, што «малазямелле, асадніцтва, невыносна цяжкія падаткі, забарона роднай школы – ўсё гэта складае цяжар беларускага народа. Вядзе яго да поўнага культурнага спаду, зьяднення, галечы і голаду». Выказаўся пратэст супраць палітыкі польскага ўрада, скіраванай на фізічнае знішчэнне беларускага народа. З ліста народнага камісара замежных спраў СССР Г. В. Чычэрына да І. В. Сталіна ад 18 сакавіка 1928 г. прама вынікае, што тэкст звароту Камітэта навуковых працаўнікоў і пісьменнікаў быў цалкам узгоднены ў Калегіі НКЗС СССР і быў падрыхтаваны пры ўдзеле члена калегіі Б. С. Стаманякова і члена ЦК КП(б) А. С. Славінскага Для справы міжнароднай «абароны БСРГ» была арганізавана замежная камандзіроўка Д. Ф. Жылуновіча ў Германію і Чэхаславакію ў пачатку чэрвеня 1928 г. Адбыўся шэраг афіцыйных сустрэч з прадстаўнікамі мясцовай навуковай інтэлігенцыі. Было прапанавана выдаць зборнік матэрыялаў з мэтай «усталявання сувязі БССР з замежжам і ўзбагачэння інфармацыяй аб нашых дасягненнях і аб стане Заходняй Беларусі». 24 лютага 1929 г. была агучана адозва камітэта пісьменнікаў і навуковых працаўнікоў БССР да працоўных і інтэлігенцыі СССР і ўсяго свету ў абарону БСРГ з заклікам пратэсту супраць рэпрэсій польскіх улад у адносінах да насельніцтва Заходняй Беларусі. 21 жніўня 1931 г. была падрыхтавана адозва І Усесаюзнага з'езда польскіх пралетарскіх пісьменнікаў супраць тэрору ў адносінах палітычных зняволеных Польшчы. 2 чэрвеня 1932 г. была накіравана рэзалюцыя пратэсту пісьменнікаў БССР супраць палітыкі польскіх улад на тэрыторыі Заходняй Украіны і Заходняй Беларусі, выкліканая чарговым арыштам Б. А. Тарашкевіча.

Тэрыторыя Заходняй Беларусі ў 1930-я гг. працягвала адыгрываць важную ролю ў знешнепалітычных планах польскіх кіруючых колаў, якія імкнуліся да надання Польшчы вялікадзяржаўнага статусу. Для ажыццяўлення гэтай мэты планавалася старыць блок Міжмор'я, дзе тэрыторыі Заходняй Беларусі і Заходняй Украіны выконвалі б функцыю моста паміж Балтыйскім і Чорным морамі. Неабходна было дабіцца стабілізацыі ўнутрыпалітычнай сітуацыі на гэтых землях. У сакавіку 1931 г. у дакладной запісцы пасла Францыі ў Польшчы адзначалася жорсткая палітыка паланізацыі беларускага насельніцтва. У лістападзе 1933 г. навагрудскі ваявода С. Свідэрэцкі прапанаваў абмежаваць на тэрыторыі ваяводства колькасць

беларускіх культурных, асветніцкіх, гаспадарчых і палітычных арганізацый і не дапускаць стварэння новых. Праект быў ухвалены міністрам унутраных спраў Польшчы. А з 1936 г. у адпаведнасці з падрыхтаваным міністрам праектам паскоранай асіміляцыі беларусаў пачалася ліквідацыя ўсіх беларускіх арганізацый. У пачатку снежня 1936 г. была забаронена дзейнасць Таварыства беларускай школы. Умацаванне рэпрэсіўнай палітыкі польскіх улад адбылося ў той момант, калі яны ўпэўніліся, што беларускі нацыянальны рух страціў апору ў асобе СССР. У жніўні 1937 г. была накіравана скарга Беларускага нацыянальнага камітэта ў Празе на маніпуляцыі польскіх улад пры правядзенні выбараў 1935 г. і 1936 г.

Тактычныя змены савецкай знешняй палітыкі не ўплывалі або мала ўплывалі на беларуска-польскія сувязі. Толькі карэнная змена савецкай знешняй і ўнутранай палітыкі ў канцы 1920-х гг. прывяла да змены і ў палітычнай сферы ўзаемаадносін – змякчэння антыпольскай накіраванасці агітацыйна-прапагандысцкай сферы і адмовы ад падтрымкі антыпольскага некамуністычнага руху ў Заходняй Беларусі. Нацыянальнае і тэрытарыяльнае пытанні сталі праблемнымі момантамі ўзаемаадносін у міжваенны час. Падтрымка Польшчай антысавецкіх фарміраванняў у пачатку 1920-х гг. паўплывала на ўнутрыпалітычнае становішча ў БССР. Яна не толькі затрымлівала лібералізацыю палітычнага рэжыму, але і прыводзіла да фарміравання ворагу ў вобразе «белапанскай Польшчы», выклікала палітычныя рэпрэсіі супраць польскага насельніцтва Савецкай Беларусі. Пытанне Заходняй Беларусі стала адной з праблем знешняй палітыкі Польшчы не толькі з-за ўмяшання з боку СССР. Гэтаму садзейнічала палітыка прымусовай паланізацыі, правядзенне рэформ за кошт беларускай вёскі, каланізацыйная палітыка асадніцтва, якую праводзіла Польшча ў дачыненні да Заходняй Беларусі.

Арганізуючая і каардынацыйная роля БССР у сацыяльным і нацыянальна-вызваленчым руху Заходняй Беларусі ўзмацнілася ў 1923–1924 гг. і праяўлялася не толькі дапамогай ва ўзброенай барацьбе ў Заходняй Беларусі. Перш за ўсё яна тычылася дзейнасці Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі (КПЗБ). Дзейнасць КПП (і КПЗБ) у Польшчы была забаронена. Вярхоўны суд Польшчы ахарактарызаваў яе ў сакавіку 1922 г. як арганізацыю, якая падштурхоўвае да непакорнасці, супраціўлення законам і распальвае нянавісць паміж асобнымі групамі і класамі насельніцтва, імкнучыся да звяржэння існуючага ладу. Прыналежнасць да кампартыі каралася турэмным зняволеннем на тэрмін да 8 гадоў. У той жа час КПЗБ не адмаўлялася нават афіцыйна ад сваёй мэты – аб'яднання Заходняй Беларусі з БССР. Толькі ў 1931 г. на фоне савецка-польскага збліжэння з лозунга «самавызначэнне і ўз'яднанне з БССР» выкінулі другую частку. Такім чынам, дзейнасць па падтрымцы КПЗБ з'яўлялася парушэннем

дагавора. Але гэта не перашкаджала ўладам БССР аказваць актыўную дапамогу КПЗБ.

У 1921–1922 гг. структуры кампартыі толькі ствараліся і выкрышталізавалася нацыянальная палітыка. У гэты перыяд па рашэнні прэзідыума Камінтэрна Віленская абласная арганізацыя КПЛ была перададзена КРПП, а ў пачатку 1923 г. створаны Літоўска-Беларускі абласны камітэт КРПП. II з'езд КРПП (верасень-кастрычнік 1923 г.) канстатаваў, што беларускі народ не спыніць імкнення да нацыянальнага аб'яднання з Савецкай Беларуссю. З'езд стварыў Кампартыю Заходняй Беларусі і Кампартыю Заходняй Украіны ў складзе КРПП на правах аўтаноміі. У рэзалюцыі «За нашу і вашу вольнасць» прызнавалася права беларусаў на ўз'яднанне з БССР. Прызнанне аўтаноміі кампартыі адбылося пад ціскам дэлегатаў былой кампартыі Усходняй Галіцыі. У кастрычніку 1923 г. прайшла I устаноўчая канферэнцыя КПЗБ. На час стварэння налічвалася 528 чалавек, да якіх далучылася больш за 200 былых членаў Беларускай рэвалюцыйнай арганізацыі, што адразу павялічыла значэнне нацыянальнага беларускага пытання ў дзейнасці КПЗБ. У 1924 г. акруговая канферэнцыя беларускіх эсэраў пастанавіла весці барацьбу з польскай акупацыяй у складзе КПЗБ. V кангрэс Камінтэрна ў чэрвені 1924 г. прыняў пастанову па беларускім пытанні, дзе ўхваліў лозунг КРПП аб «злучэнні разарваных беларускіх тэрыторый у Савецкую рабоча-сялянскую рэспубліку Беларусі».

Уплыў з БССР не быў вырашальным для развіцця камуністычнага руху ў Заходняй Беларусі, але без грашовай, кадровай і іншай дапамогі з БССР (СССР) ён не дасягнуў бы такога размаху. З-за сувязей КПЗБ з СССР польскія ўлады разглядалі беларускую справу не як нацыянальную, а як вынік камуністычнай інфільтрацыі. Зліццё ў Заходняй Беларусі сацыяльна-вызваленчага (камуністычнага) руху з нацыянальна-вызваленчым і ўваход левага крыла нацыянальна-вызваленчых партый і групавак у КПЗБ прывялі да афармлення ў 1924 г. групы, якая выступіла за стварэнне адной кампартыі для Заходняй і Усходняй Беларусі, падпарадкаванай непасрэдна Камінтэрну, і за падрыхтоўку паўстання ў Заходняй Беларусі. Яго ўзначаліў прысланы ў лютым 1924 г. з БССР былы рэдактар «Савецкай Беларусі» М. Гурын-Маразоўскі (М. Ханевіч).

У Заходнюю Беларусь на кіруючыя пасты ў КПЗБ пастаянна накіроўваліся людзі з БССР. Так, у 1924 г. была нелегальна перакінута грамадзянка БССР В. З. Харужая, якая стала сакратаром ЦК КСМЗБ. Будучы сакратар ЦК КСМЗБ А. А. Альшэўскі паехаў у Польшчу ў 1925 г. праз Берлін з пашпартам на імя Я. Любавіча. М. С. Арэхва, сакратар Часовага беларускага бюро ЦК РКСМ (падчас узбуйнення БССР у 1924 г.) быў перакінуты на падпольную работу ў Заходнюю Беларусь у студзені 1925 г. і стаў сакратаром Віленскага акружнага камітэта КПЗБ. Р. Д. Вольф (Езерская) – сакратар

самага буйнога Брэсцкага акружкама КПЗБ – была перакінута ў Заходнюю Беларусь з СССР у 1924 г.

Сувязным БССР з беларускім нацыянальна-вызваленчым рухам у Заходняй Беларусі стаў член ЦБ КП(б)Б П. В. Ільючонок, які ў 1920 і 1923 гг. знаходзіўся на падпольнай рабоце ў Заходняй Беларусі, нелегальна прыязджаў з Мінска да А. І. Луцкевіча, а ў 1924–1925 гг. часта наведваў Паўнамоцнае прадстаўніцтва СССР у Варшаве. Як прадстаўнік БССР ён прысутнічаў на канферэнцыі Беларускай рэвалюцыйнай арганізацыі 31 снежня 1923 г., калі тая вырашыла далучыцца да КПЗБ. Праз яго фінансаваліся беларускія ўстановы ў Заходняй Беларусі, дасылалася інфармацыя ў Мінск.

У БССР для гэтай мэты былі прызначаны ўпаўнаважаныя сакрэтнага аддзела ЦБ КП(б)Б, якія падпарадкоўваліся непасрэдна кіраўніку сакрэтнага аддзела В. А. Багуцкаму (у 1922–1924 гг. ён з'яўляўся і сакратаром ЦК КП(б)Б), пазней – А. С. Славінскаму. 1 сакавіка 1921 г. ЦБ вырашыла стварыць з 3 чалавек – А. С. Славінскі, В. Г. Кнорын, С. В. Ашаровіч – Загранічнае бюро (або Бюро нелегальных работ) пры ЦБ КП(б)Б, якое займалася кадравымі пытаннямі, у тым ліку накіраваннем на падпольную работу ў Польшчу, матэрыяльнай дапамогай, грашовымі выплатамі. 9 красавіка 1921 г. Загранічнае бюро паставіла арганізаваць адпаведнае выдавецтва нелегальнай літаратуры для Польшчы ў Мінску.

16 ліпеня 1924 г. член Бюро ЦК КПП С. Скульскі звярнуўся ў Палітбюро ЦК РКП(б) да І. В. Сталіна з прапановай стварыць па прыкладзе Украіны ў Мінску пры ЦК КП(б)Б Бюро дапамогі КПЗБ, у кампетэнцыю якога перадаць дапамогу літаратурай, тэхнічную (сувязь, тыпаграфія), фінансавую дапамогу, абмен думкамі па палітычных пытаннях, дапамогу палітэмігрантам. У яго склад прапаноўваліся А. Р. Чарвякоў, А. М. Асаткін, І. А. Адамовіч, У. М. Ігнатоўскі.

Першае пасяджэнне Бюро дапамогі Заходняй Беларусі адбылося 17 ліпеня 1924 г. у складзе А. Р. Чарвякова, І. А. Адамовіча, У. М. Ігнатоўскага, І. П. Сяўковіча, С. Скульскага. Было вырашана штомесяц вылучаць па 4000 руб. на дапамогу заходнебеларускім супрацоўнікам і 500 – на падтрымку гімназіі. Таксама ў Мінску ствараліся бібліятэка і тыпаграфія для ЦК КПЗБ, браніравалася да 50 месцаў у ВУ для моладзі Заходняй Беларусі, рыхтаваўся план арганізацыі часопіса ЦК КПЗБ і школы ЦК КПЗБ. На другім пасяджэнні 13 жніўня 1924 г. разглядалі кандыдатаў для адпраўкі ў Заходнюю Беларусь і пытанне аб наладцы «тэхнікі» (арганізацыя перапраўкі людзей і літаратуры праз мяжу). На трэцім – у кастрычніку 1924 г. – у члены Бюро дапамогі Заходняй Беларусі ўвялі А. С. Славінскага, які быў вылучаны ЦК РКП(б) для аказання дапамогі КПП. Ён кіраваў бягучымі справамі, а У. М. Ігнатоўскі аказваў дапамогу. А. С. Славінскі (Качароўскі) з'яўляўся прадстаўніком КПЗБ пры ЦК КП(б)Б з 1924 да 1928 г. Далей

пасяджэнні адбываліся 1–2 разы на месяц з абмеркаваннем шырокага кола пытанняў.

У Паўнамоцным прадстаўніцтве СССР у Польшчы беларускія справы першапачаткова замест П. В. Ільючонка курыраваў Загорны, які прыехаў у Варшаву з Паўнамоцнага прадстаўніцтва СССР у Рызе 7 мая 1925 г. У адпаведнасці з Палажэннем аб НКЗС СССР 1923 г., па ўзгадненні з саюзнай рэспублікай дазвалялася прызначаць у паўнамоцныя прадстаўніцтвы СССР за мяжой сакратароў ад нацыянальных рэспублік. Гэта было выкарыстана адносна А. Ф. Ульянава, які некаторы час паралельна з Загорным курыраваў беларускія справы ў Польшчы. Кандыдатуру А. Ф. Ульянава на саветніка па справах БССР пры Паўнамоцным прадстаўніцтве СССР у Польшчы вылучылі ў красавіку 1925 г. на закрытым пасяджэнні Бюро ЦК КП(б)Б. На наступным пасяджэнні падкрэслівалася неабходнасць больш актыўнай і планавай беларускай палітыкі за кардонам. Было вырашана праз прадстаўніка па справах Беларусі атрымліваць інфармацыю аб настроях палітычных груп у Заходняй Беларусі. А. Ф. Ульянаву даручалася вызначыць магчымасць выкарыстання праваслаўнага духавенства Заходняй Беларусі (канкрэтныя мерапрыемствы акрэслівала царкоўная камісія ЦК сумесна з А. С. Славінскім і М. П. Ітві), абмеркаваць пытанне адкрыцця ў Мінску «польскай каталіцкай біскупскай кафедры». Было вырашана актывізаваць культурныя і навуковыя паездкі ў Польшчу і выкарыстаць іх у агітацыйных мэтах.

Праз саветніка па справах БССР пры Паўнамоцным прадстаўніцтве СССР у Польшчы планавалася атрымліваць «дакладную і падрабязную інфармацыю аб настроях і перспектывах сярод палітычных груп у Заходняй Беларусі», выявіць ступень спачування асобных палітычных груп і асоб палітыцы, якая праводзілася ў рэспубліцы. Ён павінен быў стаць інструментам у працы, накіраванай на тое, каб «прабіць прабоіну ў сцяне, якой Польшча імкнецца адгарадзіць Заходнюю Беларусь ад БССР». Безумоўна вялікай дапамогай стала валоданне А. Ф. Ульянавым польскай мовай. Партыйнае кіраўніцтва разумела, што без падтрымкі і каардынацыі НКЗС А. Ф. Ульянаву ў гэтай працы будзе складана. Так, НКЗС вырашыў задзейнічаць рэлігійны фактар, «даручалася выявіць значэнне і моц уплыву праваслаўнага духавенства ў Заходняй Беларусі і магчымасць выкарыстаць яго ўплыў на нашу карысць». Царкоўная камісія ЦК павінна была сумесна з прадстаўніком КПЗБ пры ЦК КП(б)Б А. С. Славінскім і ўпаўнаважаным НКЗС М. П. Ітві разгледзець магчымасць адкрыцця ў Мінску польскай каталіцкай епіскапскай кафедры. На ўсё гэта адводзіўся месячны тэрмін.

31 ліпеня 1925 г. А. Ф. Ульянаў выступіў на закрытым пасяджэнні Бюро ЦК КП(б)Б з інфармацыйным дакладам «Аб становішчы ў Заходняй Беларусі», па выніках разгляду якога сакратарыята ЦК было дадзена даручэнне

распрацаваць практычныя прапановы. У той жа дзень сакратарыят прымае пастанову па пытанні паўнамоцтваў А. Ф. Ульянава і яго ўзаемаадносінаў з ЦК КПЗБ. У выніку яму прадпісвалася «праводзіць усе мерапрыемствы, якія маюць адносіны да рэвалюцыі і грамадскага руху ў Польшчы, у кантакце і са згоды ЦК КПП ці ЦК КПЗБ, так жа як і мерапрыемствы ў суседніх краінах, узгадняючы іх з адпаведнымі ЦК. т. Ульянаў як член партыі выконвае заданні ЦК КПЗБ і ЦК КПП, якія сумесны з заданнямі і дырэктывамі ЦК КП(б)Б».

Для фінансавання беларускіх арганізацый ствараўся падкантрольны КПЗБ кааператыўны банк. А. Ф. Ульянаў перадаў на адкрыццё ў Вільні Беларускага кааператыўнага банка 15 тыс. дол. Грошы былі ўнесены ў тры этапы і распісаны як уклады прыватных асоб. Банк адкрыўся 8 лістапада 1925 г. з невялікім капіталам і налічваў каля 900 пайшчыкаў. Старшынёй ўправы банка быў Р. К. Астроўскі, старшынёй наглядальнай рады – С. А. Рак-Міхайлоўскі. У банк пераводы з СССР паступалі праз Транзітны банк у Рызе, дзе працаваў беларускі дзеяч У. А. Пігулеўскі. Беларускі кааператыўны банк хутка пачаў даваць прыбытак. Там, дзе адкрываліся яго аддзяленні, – у Пінску, Глыбокім – ажывіўся грамадаўскі рух. Пасля разгрому БСГ банк апынуўся ў крызісе, бо падчас следства на рахункі быў накладзены арышт, а філіялы закрыты з-за парушэнняў банкаўскага заканадаўства. Пазней ён быў пераўтвораны ў Беларускі крэдытны кааператыў і праіснаваў да 1939 г.

На закрытым пасяджэнні Бюро ЦК КП(б)Б 21 лютага 1925 г. было вырашана лічыць Бюро дапамогі КПЗБ ліквідаваным, у красавіку па рашэнні III з'езда КПП было створана Прадстаўніцтва ЦК КПЗБ, якое пераняло працу Бюро дапамогі Заходняй Беларусі. Гэты орган размяркоўваў грашовыя сродкі, арганізоўваў друк літаратуры, пасрэдначаў паміж краёвым сакратарыятам ЦК КПЗБ і кіраўніцтвам КП(б)Б. Пастановай Бюро ЦК КП(б)Б у жніўні 1925 г. была створана нарада па замежных справах пад старшынствам сакратара ЦК або яго намесніка для папярэдняга абмеркавання пытанняў беларускага руху за мяжой, якія станавіліся прадстаўніцтвам ЦК КПЗБ, НКЗС, ДПУ і інш.

З вясны 1925 г. вялася падрыхтоўка да нарады па беларускай праблематыцы ў НКЗС СССР. У гэты час адбылося ўзгадненне праграмы дзеянняў у Заходняй Беларусі з НКЗС і іншымі кампетэнтнымі органамі СССР. Сама нарада адбылася ў кастрычніку 1925 г. з удзелам прадстаўнікоў БССР і паўнамоцнымі прадстаўнікамі краін, дзе існавалі актыўныя беларускія групы. Да нарады былі падрыхтаваны тэзісы даклада ЦК КП(б)Б аб беларускім руху за мяжой. Планавалася падтрымка дзейнасці Грамады і ўзмацненне ў ёй уплыву КПЗБ. Мінску надаваўся статус кіруючага цэнтра, але па ўзгадненні з НКЗС СССР і ЦК РКП(б). Паўнамоцныя прадстаўнікі СССР за

мяжой павінны былі выконваць рашэнні ў гэтай сферы. Прадстаўнікі БССР атрымлівалі права непасрэдных зносін з упаўнаважаным НКЗС пры СНК БССР, адсылаючы ў НКЗС і ЦК КП(б)Б толькі копіі сваіх справаздач. У НКЗС СССР прапанавалася стварыць спецыяльную рэферэнтуру па пытаннях нацыянальных меншасцей.

Прадстаўніцтву ЦК КПЗБ было перададзена пытанне арганізацыі пераходаў праз граніцу, уладкавання палітэмігрантаў. Дазвол на перасячэнне мяжы браўся ў ДПУ БССР, пераходы маскіравалі пад кантрабанду, для чаго Упраўленне ўпаўнаважанага НКЗГ вылучала тавары. Пры затрыманні перабегчыка праводзіўся яго допыт ДПУ, калі той казаў, што з'яўляецца членам КПЗБ, то накіроўваўся запыт у прадстаўніцтва для праверкі. Асобы, якія пераходзілі мяжу без дазволу арганізацыі КПЗБ, не лічыліся палітэмігрантамі і іх часта вярталі ў Польшчу. Пераходы праз мяжу імкнулася выкарыстаць і польская разведка. КПЗБ неаднаразова папярэджвала аб наяўнасці сярод студэнтаў, што ехалі на вучобу ў БССР, агентаў дэфензівы.

Адной з асноўных спраў прадстаўніцтва стала наладжванне «дарог» – ланцуга сувязных, якія перадавалі літаратуру або перапраўлялі сакрэтных супрацоўнікаў праз мяжу, незалежных ад кантрабандыстаў, бо тыя былі ненадзейнымі і патрабавалі па 170 дол. з чалавека. У 1925–1926 гг. працавалі «дарогі» Гарадзея – Магільна – Койданава, Глыбокае – Полацк, Даўгінава – Крайск, Лебедзева – Заслаўе, Пінск – Жыткавічы. У 1926–1927 гг. актыўна дзейнічалі «партыйная» і «спекулянцкая дарогі» (апошняя ішла праз Івянец на Мінск). Спекулянты бралі за перавод чалавека 35 дол., за пачку літаратуры ў 20 фунтаў – 30 дол. Праца «дарог» была арганізавана на падставе Інструкцыі для спецыяльна вылучаных асоб у складзе пагранатрада аб парадку работы па лініі Заходняй Беларусі, якая рэгламентавала парадак падбору людзей, пераходу граніцы. Тэхналогія «дарог» была проста: камсамольцы, спекулянты або мясцовыя сяляне, якія хацелі зарабіць, пераносілі літаратуру, пераводзілі перабегчыкаў з Польшчы і прыводзілі іх на заставу. Літаратуру перадавалі на польскай тэрыторыі спекулянтам, якія везлі яе ў Вільню. З Польшчы перасылалі перыядычныя выданні, дакументы КПЗБ і перапіску, матэрыялы разведчай дзейнасці.

Пытанне аб стварэнні Беларускай сялянска-рабочай грамады (БСРГ) – найбуйнейшай легальнай арганізацыі Заходняй Беларусі – было вырашана на III канферэнцыі КПЗБ у Маскве (лістапад 1925 г.). Беларускі пасольскі клуб польскага сейма таксама стаяў на левых пазіцыях і неаднаразова выступаў супраць унутры- і знешнепалітычных крокаў урада, што пагаршалі становішча беларускага насельніцтва. Больш за тое, яго сябры не раз заяўлялі аб непрызнанні Рыжскага мірнага дагавора. Так, 13 лютага 1923 г. быў выпушчаны камунікат клуба з заявай, што Рыжскі дагавор заключаўся без удзелу і санкцыі беларускага народа, справа Віленшчыны

таксама вырашана без згоды беларусаў, літоўцаў і яўрэяў. Таму па выніках выступлення міністра замежных спраў Польшчы клуб заявіў, што ўсходняя мяжа Польшчы павінна вызначацца толькі са згоды беларускага народа. У сакавіку 1923 г. узнікла прапанова паслоў клуба ў справе зямель грамадзян Польскай Рэспублікі, адрэзаных граніцай Савецкай Беларусі і Расіі, каб урад распрацаваў механізм кампенсацыі за страчаныя землі для асоб, якія засталіся ў савецкіх рэспубліках. Менавіта актыўная апазіцыйная дзейнасць клуба, удзел у ім вядомых яшчэ па дарэвалюцыйнаму часу дзеячаў прыцягнулі ўвагу беларускіх савецкіх колаў. Многія беларусы – дэпутаты сейма яшчэ з 1923 г. – знаходзіліся ў кантакце з савецкімі прадстаўнікамі.

24 чэрвеня 1925 г. чатыры паслы выйшлі з Беларускага пасольскага клуба і стварылі Пасольскі клуб БСРГ. Ператварэнне клуба ў масавую арганізацыю было канчаткова вызначана ў канцы жніўня 1925 г. (па іншых звестках – у ліпені 1925 г.) на нарадзе ў Сопаче пад Гданьскам, дзе побач з прадстаўнікамі Заходняй Беларусі – Б. А. Тарашкевічам, Р. К. Астроўскім, Я. К. Шнаркевічам – былі і прадстаўнікі БССР: А. С. Славінскі, А. Ф. Ульянаў, У. М. Ігнатоўскі. У п. 2 праграмы БСРГ дэкларавалася, што «стоячы на грунце самавызначэння народаў, Б. С.-Р. Грамада лічыць, што ўсе беларускія землі павінны быць злучаны і аб'яднаны ў незалежнай рэспубліцы пад уладаю сялян і работнікаў».

У лістападзе 1925 г. Б. А. Тарашкевіч быў у СССР і ў ходзе канферэнцыі КПЗБ удзельнічаў у нарадах па развіцці БСРГ. У снежні 1926 г. адбылася чарговая нарада ў Маскве па БСРГ з удзелам прадстаўнікоў КП(б)Б, КПП, КПЗБ і Камінтэрна. Фінансаванне працы Грамады адбывалася праз супрацоўнікаў Паўнамоцнага прадстаўніцтва СССР у Польшчы і Беларускай кааператыўнай банкі.

Поспехі беларускага руху аднавілі надзеі на магчымасць перамогі арганізаванага паўстання ў Заходняй Беларусі. Паводле дакладной запіскі ЦК КП(б)Б і КПЗБ «Аб паўстанцкіх настроях у Заходняй Беларусі і задачах КПЗБ» ад 12 студзеня 1927 г., накіраванай ў Выканаўчы камітэт Камінтэрна і Палітбюро ЦК ВКП(б), сярод актыву БСРГ і КПЗБ назіраўся рост тэрарыстычных настрояў і жаданне арганізаваць узброенае паўстанне вясной 1927 г. У Заходняй Беларусі былі законсерваваны партызанскія атрады пад кіраўніцтвам членаў партыі: сотні людзей, а ў СССР засталася пасля Першай сусветнай вайны да 500 тыс. выхадцаў з Заходняй Беларусі. Сярод іх таксама вялася адпаведная агітацыя. Курс на ўзброенае паўстанне Выканаўчы камітэт Камінтэрна прызнаў памылковым, а чаканне падтрымкі Чырвонай арміі – авантурызмам.

Разгром БСРГ адбыўся пасля нарады ў Вільні з удзелам Ю. Пілсудскага. У ноч з 14 на 15 студзеня 1927 г. прайшлі арышты 850 грамадаўскіх

дзеячай. 21 сакавіка 1927 г. былі аб'яўлены нелегальнымі БСРГ і Незалежная сялянская партыя. У прыговорах суда над БСРГ адзначалася, што яна хоць і называлася польскай партыяй, была ў сапраўднасці залежнай ад Камінтэрна і падзяляла яго намеры змовы. Арыштаваным дэпутатам сейма – кіраўнікам БСРГ 16 сакавіка 1929 г. апеляцыйны суд зменшыў кару – з 12 да 6 гадоў катаргі, а праз 2 гады яны былі вызвалены па амністыі. Б. А. Тарашкевіч увайшоў у апарат ЦК КПЗБ у Берліне і 5 лютага 1931 г. быў арыштаваны ў цягніку Берлін – Гданьск з чэшскім пашпартам і матэрыяламі КПЗБ па выбарчай кампаніі ў Заходняй Беларусі, а С. М. Рак-Міхайлоўскі, П. В. Мятла, П. П. Валошын і М. Т. Бурсевіч выехалі ў БССР.

У ліпені-жніўні 1935 г. на VII кангрэсе Камінтэрна была зацверджана лінія на стварэнне народнага антыфашысцкага фронту ў міжнародным і нацыянальным маштабе. У выніку на II з'ездзе ў маі 1935 г. адбыўся паворот у тактычнай лініі КПЗБ: ад канфрантацыі да супрацоўніцтва з сацыял-дэмакратычнымі арганізацыямі. Асноўным лозунгам стала супрацоўніцтва КПЗБ і БХД, іншых беларускіх партый і арганізацый на аснове агульнай барацьбы за дэмакратычныя свабоды, школу на роднай мове і жыццёва важныя сацыяльна-эканамічныя патрабаванні. На аснове рэалізацыі тактыкі адзінага фронту ў 1936–1937 гг. КПЗБ удалося разгарнуць шэраг масавых палітычных акцый. Асаблівы размах набыла кампанія за выратаванне жыцця маладога рэвалюцыянера С. В. Прытыцкага, які 27 студзеня 1936 г. у залі Віленскага акружнага суда страляў у правакатара Стрэльчука. У чэрвені 1936 г. суд Польшчы прыгаварыў яго да смяротнага пакарання праз павешанне. Барацьба за жыццё С. В. Прытыцкага вылілася ў магутны народны рух. Паўсюды праходзілі мітынгі, забастоўкі, дэманстрацыі ў яго падтрымку. На адрас Прэзідэнта Польшчы, Міністэрства юстыцыі, судовых органаў накіроўваліся рэзалюцыі пратэсту. Толькі ў Вярхоўны суд былі накіраваны матэрыялы з подпісамі каля 6 тысяч прафсаюзных, культурных і грамадскіх арганізацый Польшчы, Заходняй Беларусі і Заходняй Украіны, якія патрабавалі адмены смяротнага прысуду. У выніку ён быў заменены пажыццёвым турэмным зняволеннем.

Аднак у жніўні 1938 г. рашэннем Камінтэрна быў абвешчаны роспуск КПП і яе састаўных частак – КПЗБ і КПЗУ. Роспуск быў праведзены на аснове абвінавачванняў у пранікненні ў кіраўніцтва партыі членаў польскай контрразведкі. У артыкуле «Правакатары за працай», апублікаванай у часопісе «Камуністычны Інтэрнацыянал» у студзені 1938 г. утрымліваліся асноўныя абвінавачванні. У сакавіку 1936 г. адбылося пасяджэнне Бюро ЦК КПЗБ, на якім была зацверджана камісія для праверкі кіруючага актыву партыі, сакратарыяту было даручана правесці праверку акружных, гарадскіх і раённых камітэтаў партыі. Было рэкамендавана пры праверцы складу партарганізацый асабліваю ўвагу звяртаць на людзей, якія перайшлі з БРА,

БСРГ, ТБШ. Па інфармацыі Прадстаўніцтва ЦК КПЗБ ад 29 лютага 1936 г., за апошнія паўгода было праверана больш за 200 членаў партыі, 60 % з іх былі дадзены адмоўныя характарыстыкі. У санкцыянаваным І.В. Сталіным дакуменце Камінтэрна ўказвалася, што «пілсудчыкі ўлівалі ў камуністычную партыю сваіх шпіёнаў і правакатараў пад відам апазіцыйных элементаў, якія пераходзілі ў шэрагі камуністычнага руху». Пытанне спынення дзейнасці КПЗБ трэба разглядаць у сувязі з палітычнымі рэпрэсіямі ў БССР у пачатку 1930-х гг., у першую чаргу з-за арыштаў летам-восенню 1933 г. рэвалюцыянераў Заходняй Беларусі, у тым ліку тых, хто апынуўся ў СССР у выніку абмену палітзняволенымі. Яшчэ ў 1935 г. недавер да КПЗБ з боку НКУС СССР было рэалізавана ў выглядзе звужэння магчымасцей канспіратыўных сувязей з тэрыторыяй БССР. 3 снежня 1935 г. кіраўнікі савецкіх памежных падраздзяленняў атрымалі ад камандавання сакрэтную зашыфраваную тэлеграму, у адпаведнасці з якой было неабходна тэрмінова ліквідаваць «усе асобыя пераправы КПЗБ», ануляваць «усе правілы, якія дзейнічалі раней, прынятыя паролі для ўезду ў СССР з Польшчы па лініі МАДРа ці іншых арганізацый (Камінтэрн)». Гэта адбывалася пры адначасовых поспехах польскіх спецслужбаў у сярэдзіне 1930-х гг. па нейтралізацыі камуністычнага падполля з-за масавага запаўнення «правакатарскімі элементамі» камуністычных арганізацый, ажно да сельскіх ячэек.

У цэлым пытанне Заходняй Беларусі адыгрывала важную ролю ў беларуска-польскіх сувязях міжваеннага часу. Кожны бок дабіваўся яго вырашэння ў інтарэсах умацавання ўласных знешнепалітычных пазіцый. Савецкая дзяржава будавала палітыку ў адносінах да Заходняй Беларусі ў кантэксце палітыкі, скіраванай на ліквідацыю таго становішча, якое было ўсталявана ва Усходняй Еўропе ў рамках Версальскай сістэмы міжнародных адносін. Для Польшчы валоданне Заходняй Беларуссю з'яўлялася неабходнай умовай набыцця вялікадзяржаўнага статусу, да чаго польская знешняя палітыка асабліва імкнулася ў 1930-я гг. Таму палітыка ў адносінах да Заходняй Беларусі была скіравана на трывалую інтэграцыю гэтай тэрыторыі ў склад Польскай Рэспублікі. Уплыў з БССР не быў вырашальным для развіцця камуністычнага руху ў Заходняй Беларусі, але без грашовай, кадровай і іншай дапамогі з БССР (СССР) ён не дасягнуў бы такога размаху. З-за сувязяў КПЗБ з СССР польскія ўлады разглядалі беларускую справу не як нацыянальную, а як вынік камуністычнай інфільтрацыі. Складваецца ўражанне, што паводле нябачных «правілаў гульні» Польшча забараняла легальную дзейнасць КПЗБ, але не пратэставала на афіцыйным узроўні супраць падтрымкі камуністычнага руху з боку СССР.

АД СКЛАДАЛЬНІКАЎ

З нагоды 85-годдзя ўз'яднання Савецкай і Заходняй Беларусі (верасень-кастрычнік 1939 г.) быў падрыхтаваны гэты зборнік дакументаў і матэрыялаў. Усяго ён уключае 217 адзінкі дакументаў і матэрыялаў, з іх: 190 – з фондаў Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь, 11 – з Архіва актаў новых у Варшаве, 9 – з Дзяржаўнага архіва Брэсцкай вобласці, 5 – з Архіва знешняй палітыкі Расійскай Федэрацыі, 1 – з Дзяржаўнага архіва Гродзенскай вобласці, 1 – з Расійскага архіва сацыяльна-палітычнай гісторыі.

Ён складаецца ў чатырох раздзелаў, у рамках якіх даецца, праз прызму дакументальнага матэрыялу, асвятленне цеснага ідэйна-палітычнага, нацыянальна-культурнага ўзаемасупрацоўніцтва Савецкай і Заходняй Беларусі. Нягледзячы на дзяржаўна-тэрытарыяльны падзел гэтыя дзве часткі аднаго цэлага, актыўна ўступалі ва ўзаемадзеянне, тым самым даказваючы, што яны павінны існаваць у рамках адной дзяржавы.

Першы раздзел прысвечаны разгляду асноўных міжнародна-прававых дакументаў, якія характарызавалі з юрыдычнага пункта гледжання існаванне Заходняй Беларусі ў складзе Польшчы, юрыдычна-прававое становішча беларускага насельніцтва. Гэта перш за ўсё так званы Малы Версальскі дагавор 1919 г., які гарантаваў права свабоднага і роўнага існавання і развіцця нацыянальных меншасцей у рамках польскай дзяржавы. Аднак як паказаў час, асноўныя палажэнні гэтага дагавора не выконваліся на практыцы, нацыянальныя меншасці (у тым ліку і беларускае насельніцтва) зведвалі прыгнячэнні ў моўным і рэлігійным плане. У выніку ў 1934 г. польскі бок у аднабаковым парадку дэнансаваў гэты дагавор. Калі мы гаворым аб тэрытарыяльным падзеле беларускіх зямель на Заходнюю і Савецкую часткі, то знакавым у гэтым працэсе стаў Рыжскі мірны дагавор 18 сакавіка 1921 г. Акрамя таго, у складзе першага раздзелу чытачу прадстаўлена рознага кшталту дыпламатычная перапіска паміж савецкім бокам (у тым ліку і нота СНК і Народнага камісарыята замежных спраў БССР да Міністэрства замежных спраў Польшчы 21 жніўня 1921 г.) і польскім кіраўніцтвам.

Другі раздзел прадстаўленага зборніка дакументаў і матэрыялаў уключае ў сябе ярскія факты парушэння польскім бокам VII артыкула Рыж-

скага мірнага дагавора, згодна з якім беларускаму і ўкраінскаму насельніцтву ў складзе польскай дзяржавы гарантавалася свабоднае развіццё культуры, мовы і выканання рэлігійных абрадаў. Важнае месца займаюць у гэтым раздзеле розныя статыстычныя звесткі, якія з'яўляюцца найбольш яркім сведчаннем скарачэння колькасці беларускамоўных навучальных устаноў, пераводу іх у двухмоўныя (польска-беларускія), зніжэння працэнту беларускага настаўніцтва. Найбольш каштоўнай часткай стануць справаздачы палескага ваяводства В. Б. Костэка-Бернацкага і пружанскага старасты за 1933–1934 гг. На іх старонках заўважна антыбеларуская пазіцыя польскага ваяводскага кіраўніцтва, узровень непавагі да мясцовага насельніцтва Палесся, жадання «павелічэння польскага элементу» за кошт «пасіўнага тутэйшага насельніцтва».

Трэці раздзел утрымлівае дакументы і матэрыялы, якія датычацца арганізацыйнай і каардынацыйнай ролі Савецкай Беларусі ў сацыяльным і нацыянальна-вызваленчым руху Заходняй Беларусі. Асноўны масіў раздзела складаюць матэрыялы дзейнасці Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску, ад моманту яго стварэння ў рамках Бюро дапамогі Заходняй Беларусі да часу, калі гэтая арганізацыя ажыццяўляла каардынацыю сацыяльнага і нацыянальна-вызваленчага руху Заходняй Беларусі. Найбольш каштоўнымі з'яўляюцца пратаколы пасяджэнняў Прадстаўніцтва, яе перапіска з дзеячамі ЦК КПЗБ.

Важнае месца займае перапіска саветніка па беларускіх справах пры Паўнамоцным прадстаўніцтве СССР у Польшчы А. Ф. Ульянава з ЦК КП(б)Б, ЦК КПЗБ, з С. Л. Казюра (упаўнаважаным НКЗС СССР пры СНК БССР 1925–1928 гг., Ф. А. Браўковічам (саветнікам паўнамоцнага прадстаўніцтва СССР у Польшчы 1928–1931 гг.). Пры аналізе гэтага роду гістарычных крыніц выявілася адна вельмі цікавая асаблівасць: частка пісем аўтарызавана пад імем А. Ульянава, а частка пад імем Алеся Загорнага (яго партыйны псеўданім). Выбар на карысць таго ці іншага варыянта залежала ад адрасатаў лістоў – у ЦК КПЗБ (Алесь Загорны), у ЦК КП(б)Б ці ў Калегію Народнага камісарыята замежных спраў СССР (А. Ф. Ульянаў). Таксама мела важнае значэнне і змест лістоў. У разлік бралася і ступень іх сакрэтнасці. Зразумела, што лісты з грыфам «зусім сакрэтна» дасылаліся ад Алеся Загорнага і шыфраваліся.

Значнае месца займаюць пратаколы з закрытых пасяджэнняў Бюро ЦК КП(б)Б, пасяджэнняў ЦК КП(б)Б, дзе А. Ф. Ульянаў фігураваў у якасці адказнага выканаўцы партыйных рашэнняў. Сярод іх варта ўзгадаць спектр праблем, звязаных з вырашэннем «Беларускіх пытанняў за кардонам» у 1925 г. з мэтай кансалідацыі беларускага нацыянальнага руху з цэнтрам у Мінску. За строгімі фармулёўкамі ў графе «пастанавілі» яркава паўстае важная роля Аляксандра Фёдаравіча па збліжэнні з віднымі дзеячамі за-

кардоннага беларускага нацыянальнага руху (А. І. Цвікевіч, А. І. Луцкевіч, А. К. Галавінскі, К. Б. Езавітаў, В. Ю. Ластоўскі, Б. А. Тарашкевіч і іншыя) з мэтай ліквідацыі замежных (Польшча, Літва, Латвія, Чэхаславакія) палітычных асяродкаў беларускай эміграцыі і далейшага іх пераезду ў БССР і амністыі.

Чацвёрты раздзел прысвечаны непасрэдна працэсу ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР і ССРС у верасні-кастрычніку 1939 г. Тут знайшлі сваё адлюстраванне матэрыялы па падрыхтоўцы і правядзенні Народнага сходу Заходняй Беларусі 28–30 кастрычніка 1939 г., рашэнні якога сталі асновай для далейшага ўз'яднання і наступных сацыялістычных пераўтварэнняў на заходнебеларускіх землях. Прынятыя на ім дакументы – дэкларацыі аб дзяржаўнай уладзе, аб уваходжанні Заходняй Беларусі ў склад БССР, аб зямлі, аб нацыяналізацыі банкаў і буйных прамысловых прадпрыемстваў – адыгралі важную ролю ў далейшым развіцці беларускай дзяржаўнасці, эканомікі, культуры, адукацыі. 14 лістапада 1939 г. Вярхоўны Савет БССР прыняў закон аб ўз'яднанні Заходняй Беларусі з БССР. Працэс усталявання савецкай улады прадугледжваў ліквідацыю прыватнай уласнасці, правядзенне нацыяналізацыі зямлі, прамысловасці, рэарганізацыю фінансавай сістэмы. СНК БССР ажыццявіў нацыяналізацыю і перадачу ўсіх прыватных прадпрыемстваў, зямлі, устаноў у дзяржаўную уласнасць.

Дакументы па адным пытанні аб'яднаны ў тэматычныя блокі і размешчаны ў храналагічным парадку. У выпадку, калі дакументы маюць аднолькавую дату, іх сістэматызацыя адбываецца з улікам іх відаў і значнасці. Дакументы забяспечаны рэдакцыйнымі загаловамі, у якіх указаны парадкавы нумар, від, аўтар, адрасат, кароткі змест, дата і месца іх складання. Дакументы датуюцца па даце іх стварэння. Пры яе адсутнасці – была вызначана шляхам аналізу зместу, абгрунтаванне прыведзена ў тэкстуальнай заўвазе. Грыф сакрэтнасці прыводзіцца пад датай (усе дакументы, што публікуюцца, раскрэчаны). Пры перадачы тэкстаў дакументаў (за выключэннем перакладных) захаваны асаблівасці мовы і стылю іх аўтараў.

Абрэвіятуры і агульнапрынятыя скарачэнні ў тэкстах захаваны. Поўнае іх напісанне даецца ў спісе скарачаных словаў. Асноўная частка дакументаў публікуецца цалкам. У некаторых дакументах апушчаны звесткі, якія не маюць адносінаў да тэмы зборніка, што адзначана адпунктовай у квадратных дужках. Пасля тэкстаў дакументаў прысутнічаюць подпісы. У выпадку адсутнасці подпісу ў тэкстуальных заўвагах робіцца агаворка «подпіс адсутнічае».

У канцы кожнага дакумента прыводзіцца легенда, у якой указана месца захавання, спосаб перадачы, арыгінальнасць і наяўнасць папярэдніх публікацый. Падчас працы над зборнікам быў зроблены пераклад дакументаў з англійскай, польскай, рускай моваў на беларускую, у легендах дакумен-

таў указваецца месца захавання арыгінальнага англійскага, польскага або рускамоўнага тэксту, робіцца адзнака аб перакладзе.

Навукова-даведачны апарат зборніка ўключае гістарычную і археаграфічную прадмову, тэкстуальныя заўвагі, біяграфічныя даведкі, імяны і геаграфічны паказальнікі, спіс скарачэнняў, спіс дакументаў, апублікаваных у зборніку. У геаграфічным паказальніку адміністрацыйна-тэрытарыяльная падпарадкаванасць населеных пунктаў даецца на сучасны момант.

ДАКУМЕНТЫ I МАТЭРЫЯЛЫ

РАЗДЗЕЛ I.

МІЖНАРОДНА-ПРАВОВАЎ СТАТУС ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ Ў СКЛАДЗЕ ПОЛЬШЧЫ

№ 1

Вытрымка з дагавора аб меншасцях паміж Галоўнымі саюзнымі аб'яднанымі дзяржавамі (Брытанскай імперыяй, Францыяй, Італіяй, Францыяй, Японіяй і ЗША) і Польшчай, падпісаны ў Версалі

28 чэрвеня 1919 г.

Частка I. Артыкул 1. Польшча абязуецца, што палажэнні, якія ўтрымліваюцца ў артыкулах 2—8 гэтай главы, будуць прызнаны асноўнымі законамі і што ніякі закон, пастанова ці афіцыйнае дзеянне не будзе супярэчыць ці ўмешвацца ў гэтыя палажэнні, а таксама не будзе ніякага закона, пастанова ці афіцыйнага дзеяння, якія будуць пераважаць нам імі.

Артыкул 2. Польшча абязуецца забяспечыць поўную і ўсебаковую абарону жыцця і свабоды ўсім жыхарам Польшчы без розніцы нараджэння, нацыянальнасці, мовы, расы ці рэлігіі. Усе жыхары Польшчы маюць права на свабоднае веравызнанне, публічнае ці прыватнае, любога веравызнанне, рэлігіі і меркаванняў, практыка якіх не супярэчыць грамадскаму парадку ці грамадскай маралі.

Артыкул 3. Польшча прызнае і аб'яўляе польскімі грамадзянамі *ipso facto* і без выканання якіх-небудзь патрабаванняў і якіх-небудзь фармальнасцей нямецкіх, аўстрыйскіх, венгерскіх ці рускіх грамадзян, стала пражываючых на дзень уступлення ў моц гэтага Дагавора на тэрыторыі, якая з'яўляецца ці можа быць прызнаны як частка Польшчы, але з улікам любых палажэнняў мірных дагавораў з Германіяй ці Аўстрыяй адпаведна, якія датычацца асоб, якія сталі рэзідэнтамі на такой тэрыторыі пасля пэўнай даты. Тым не менш, ўзгаданыя вышэй асобы, якія дасягнулі 18-гадовага ўзроста, будуць мець права на ўмовах, якія ўтрымліваюцца у дагаворах, выбраць любое іншае грамадзянства, якое можа быць для іх адкрыта. Аптацыя мужа распаўсюджваецца і на яго жонку, а аптацыя бацькоў распаўсюджваецца на іх і дзяцей ва ўзросце да 18-ці гадоў. Асобы, якія скарысталіся вышэй указаным правам аптацыі, павінны, за выключэннем выпадкаў, калі Мірным дагаворам з Германіяй прадугледжана іншае, на працягу наступных дванаццаці месяцаў перанесці сваё месца жыхарства ў дзяржаву, якую яны выбралі. Яны

будуць мець права захаваць сваю нерухомасць на тэрыторыі Польшчы. Яны могуць мець пры сабе любую рухомую маёмасць. На іх не могуць быць накладзены вывазныя пошліны ў сувязі з вывазам такой маёмасці.

Артыкул 4. Польшча прызнае і аб'яўляе польскімі грамадзянамі *ipso facto* і без выканання якіх-небудзь фармальнасцяў асоб нямецкага, аўстрыйскага, венгерскага ці расійскага грамадзянства, якія нарадзіліся на ўказанай тэрыторыі ад бацькоў, стала пражываючых там, нават калі на дату ўступлення ў моц гэтага дагавора яны самі не будуць там стала пражываць. Тым не менш, на працягу двух гадоў пасля ўступлення ў моц гэтага дагавора гэтыя асобы могуць зрабіць заяву перад кампетэнтнымі польскімі ўладамі краіны, у якой яны пражываюць, аб тым, што яны адмаўляюцца да польскага грамадзянства, і тады яны перастануць лічыцца як грамадзяне Польшчы. Пры гэтым заява мужа распаўсюджваецца на яго жонку, а заява бацькоў – на іх дзяцей да 18-ці гадовага ўзроста.

Артыкул 5. Польшча абязуецца не чыніць перашкод ажыццяўленню права, якое зацікаўленыя асобы маюць па дагаворам, заключаных ці якія будуць заключаны Саюзнымі Аб'яднанымі дзяржавамі з Германіяй, Аўстрыяй, Венгрыяй ці Расіяй, выбіраць, будуць ці яны ці не, яны атрымаюць польскае грамадзянства.

Артыкул 6. Усе асобы, якія нарадзіліся на тэрыторыі Польшчы і якія не з'яўляюцца грамадзянамі іншай дзяржавы, *ipso facto* становяцца польскімі грамадзянамі.

Артыкул 7. Усе польскія грамадзяне роўныя перад законам і карыстаюцца аднолькавымі грамадзянскімі і палітычнымі правамі без розніцы расы, мовы ці рэлігіі. Адрозненні ў веравызнанні не павінны наносіць урон ні аднаму польскаму грамадзяніну ў пытаннях, якія датычацца ажыццяўлення грамадзянскіх ці палітычных правоў, як, напрыклад, допуск да грамадзянскіх пасадаў, функцый і ўзнагарод ці заняткаў прафесіямі і галінамі. Ніякія абмежаванні не могуць быць накладзены на свабоднае выкарыстанне любым польскім грамадзянінам любой мовы ў прыватнай размове, у гандлі, у рэлігіі, у прэсе ці публікацыях любога роду, а таксама на публічных сходах. Нягледзячы на якую-небудзь пастанову польскага ўрада адносна афіцыйнай мовы, польскім грамадзянам, якія не размаўляюць па-польску, павінны быць прадстаўлены адэкватныя магчымасці для выкарыстання сваёй мовы ў судах як ў вуснай, так і ў пісьмовай форме.

Артыкул 8. Польскія грамадзяне, якія належаць да расавых, рэлігійных ці моўных меншасцяў, карыстаюцца такім жа зваротам і бяспекай згодна з законам і фактычна, як і іншыя польскія грамадзяне. У прыватнасці, яны маюць роўнае права ствараць, кіраваць і кантраляваць за свой кошт дабрачынныя, рэлігійныя і сацыяльныя ўстановы, школы і іншыя адукацыйныя ўстановы з правам выкарыстоўваць сваю родную мову і свабодна спяваць сваю рэлігію.

Артыкул 9. Польшча забяспечвае ў дзяржаўнай сістэме адукацыі ў гарадах і раёнах, у якіх пражывае значная частка польскіх грамадзян,

якія не размаўляюць на польскай мове, дастатковыя магчымасці для забеспячэння таго, каб у пачатковых школах навучанне давалася дзецям такіх польскіх грамадзян шляхам іх асабістай мовы. Гэта палажэнне не супярэчыць польскаму ураду зрабіць абавязковым выкладанне польскай мовы ва ўказаных школах. У гарадах і раёнах, дзе пражывае значная частка польскіх грамадзян, якія належаць да расавых, рэлігійных ці моўных меншасцей, ім павінна быць гарантавана справядлівая доля ў карыстанні і сум, якія могуць быць прадстаўлены з дзяржаўных фондаў дзяржавы, муніцыпальнага ці іншага бюджэта для адукацыйных, рэлігійных ці дабрачынных мэт. Палажэнні гэтага артыкула распаўсюджваюцца на польскіх грамадзян, якія размаўляюць на нямецкай мове, толькі ў той частцы Польшчы, якая была тэрыторыяй Германіі на 1 жніўня 1914 г.

Артыкул 10. Камітэты па адукацыі, пазначаныя на месцах яўрэйскімі абшчынамі Польшчы, будуць, пры ўмове агульнага кантролю з боку дзяржавы, забяспечваць размеркаванне прапарцыянальнай долі дзяржаўных сродкаў, якія выдзяляюцца яўрэйскім школам у адпаведнасці з арт. 9, а таксама арганізацыю і кіраўніцтва гэтых школ. Да гэтых школ выкарыстоўваюцца палажэнні арт. 9, якія датычацца выкарыстання моў у школах.

Артыкул 11. Яўрэі не могуць быць прымушаны да ажыццяўлення якіх-небудзь дзеянняў, якія прадстаўляюць сабой парушэнне іх суботы, і не могуць быць пазбаўлены якіх-небудзь абмежаванняў па прычыне іх адмовы наведваць суды ці займацца якімі-небудзь законнымі справамі ў суботу. Аднак гэта палажэнне не вызваляе яўрэяў ад такіх абавязкаў, якія будуць ускладзены на ўсіх іншых польскіх грамадзян для неабходных мэт ваеннай службы, нацыянальнай абароны ці аховы грамадскага парадку. Польшча заяўляе аб сваім намеры ўстрымлівацца ад пазначэння ці дазволу правядзення выбараў, як усеагульных, так і мясцовых у суботу, а таксама не будуць прымушаць да рэгістрацыі ў выбарчых і іншых мэтах праводзіць у суботу.

Артыкул 12. Польшча, згодная з тым, што палажэнні папярэдніх артыкулаў, пасколькі яны закрываюць асоб, належачых да расавых, рэлігійных ці моўных меншасцяў, прадстаўляюць сабой абавязкі міжнароднага значэння і павінны знаходзіцца пад гарантыяй Лігі Нацый. Яны не могуць быць зменены без згоды большасці Лігі Нацый. ЗША, Брытанская імперыя, Францыя, Італія і Японія гэтым пагаджаюцца не адмаўляць у сваёй згодзе на любыя змены ў гэтых артыкулах, якія неабходным чынам адобраны большасцю Савета Лігі Нацый. Польшча пагаджаецца, што любы член Савета Лігі Нацый мае права даводзіць да звестак Савета любое парушэнне ці любую бяспеку парушэння любога з гэтых абавязкаў, і што Савет можа пасля гэтага падпрыняць такія дзеянні і даваць такія ўказанні, якія ён можа палічыць прыдатнымі і эфектыўнымі ў даных абставінах. Польшча далей пагаджаецца, што любыя рознагалосі па пытаннях права ці фактаў, якія выцякаюць

з гэтых артыкулаў, паміж урадам Польшчы і любой з Галоўных Саюзных і Аб'яднаных дзяржаў ці любой іншай дзяржавай, членам Савета Лігі Нацый, будзе лічыцца спрэчкай міжнароднага характару згодна з артыкулам 14 Пакта Лігі Нацый. Урад Польшчы гэтым пагаджаецца з тым, што любая спрэчка, калі таго патрабуе іншы бок, будзе пераданы ў Пастаянную палату Міжнароднага суда. Рашэнне Пастаяннай палаты з'яўляецца канчатковым і мае тую ж моц і дзеянне, што і рашэнне згодна з артыкулам 13 Пакта.

Глава II. Артыкул 13. Кожная з Галоўных Саюзных і Аб'яднаных дзяржаваў, з аднаго боку, і Польшча, з другога, будуць мець права пазначаць дыпламатычных прадстаўнікоў з пражываннем у сваіх сталіцах, а таксама генеральных консулаў, консулаў, віцэ-консулаў і консульскіх працаўнікоў, агенты пражываюць у гарадах і портах на сваіх тэрыторыях. Аднак генеральныя консулы, консулы, віцэ-консулы і консульскія агенты не могуць прыступіць да выканання сваіх абавязкаў да таго часу, пакуль яны не будуць прыняты ў звычайным парадку ўрадам, на тэрыторыі якога яны знаходзяцца. Генеральныя консулы, консулы, віцэ-консулы і консульскія агенты карыстаюцца ўсімі ільготамі, прывілеямі, выняткамі і імунітэтамі любога роду, якія прадстаўляюцца ці будуць прадстаўлены консульскім асобам найбольшага спрыяння.

Артыкул 14. Да ўсталявання польскім урадам імпартнага тарыфу тавары, якія паходзяць з Саюзных і Аб'яднаных дзяржаў, не падлягаюць ніякім больш высокім пошлінам пры ўвозе ў Польшчу, чым найбольш выгадныя стаўкі пошлін, прымяняльныя да тавараў таго ж віду згодна з або нямецкім, аўстра-венгерскім ці расійскім мытным тарыфам на 1 ліпеня 1914 г. [...]

Perry, C. The Consolidated Treaty Series / C. Perry. – New York, 1919. – V. 225. – S. 412–424. Пераклад з англійскай. Копія. Машынапіс.

№ 2

Дэпеша Г. В. Чычэрына да А. А. Іофе

9 лютага 1921 г.

В интересах благоприятного исхода плебисцита Литовское правительство вошло в соглашение с правительством БНР. Письмом 20 декабря к МИД Литвы Ластовский заявил, что к Советской Белорусской Республике его правительство хочет сохранить дружественные отношения.

РДАСПГ. Ф. 5. Воп. 1. Спр. 2000. Арк. 65. Арыгінал. Рукапіс.

№ 3

Дадатковы пратакол аб стварэнні Змешанай пагранічнай камісіі

21 лютага 1921 г.

В исполнение статьи 1 Прелиминарного договора от 12 октября 1920 г. ниже подписавшиеся и являющиеся представителями правительств Польши с одной стороны, и РСФСР и УССР с другой стороны пришли к соглашению относительно следующих пунктов:

§ 1

В соответствии со статьей 1 Прелиминарного договора будет создана незамедлительно Смешанная пограничная комиссия. После составления подробного описания государственной границы она должна приступить к проведению на местах границы и установления пограничных знаков.

§ 2

После выполнения своих задач Смешанная пограничная комиссия обязана четко придерживаться всех формулировок, содержащихся в Прелиминарном договоре, а также учитывать изменения окончательного мирного трактата, при этом:

а) в случаях, когда граница была определена нереальными линиями и существует недостаток данных при проведении ее на местах, необходимо брать под внимание местные хозяйственные нужды, этнографическую принадлежность. В случаях, когда этнографическая принадлежность является спорной, осуществляется, по предложению пограничной подкомиссии, через учет мнения населения.

Земли индивидуальных владельцев необходимо присоединять в хозяйственной целостности до ближайших деревень;

б) в случаях, когда граница определена по сельскохозяйственным угодьям, то их необходимо оставить владельцам, по другой стороне границы с остальными землями, которые ей принадлежат, даже в случаях, если они находятся на значительном расстоянии.

в) в случаях, если граница определена по дороге, то она должна быть присоединена к той стороне, на которой находятся две деревни, связывающие их между собой.

г) в случаях, когда граница проведена при помощи выражения «обходя железнодорожную станцию», линия граница будет проведена в зависимости от топографических условий, от полтора до трех километров первого семафора (или же если он отсутствует от первого перекрестка), при сохранении целостности хозяйственных единиц, прилегающих к железнодорожной линии.

§ 3

В качестве вспомогательного материала для работы Смешанной пограничной комиссии необходимо считать:

- а) оригиналы описаний определенных частей границы: государственных, губернских, уездных, гминных, сельских и индивидуальных хозяйств;
- б) карты крупного масштаба, планы хозяйств, поземельные книги, кадастры, крупные четкие фотографии, а не опубликованные и другие документы, утверждающие право владения;
- в) сведения местных властей и старожилов.

§ 4

В состав пограничной комиссии входят в равной мере представители Польши с одной стороны, и России и Украины с другой.

Делегация каждой стороны состоит из главы, двух членов и секретаря.

В распоряжении каждой делегации находятся:

- а) технический персонал: топографы, советники, географы, техники и т. п.
- б) вспомогательный персонал: шоферы и т. п.

§ 5

При проведении своих работ Смешанная пограничная комиссия делит всю границу на участки, определяя для каждой специальную подкомиссию, состав которой будет определен Смешанной пограничной комиссией.

Подкомиссия работает под контролем и управлением Смешанной пограничной комиссии.

§ 6

Обе стороны обязуются предоставить Смешанной пограничной комиссии и подкомиссиям все необходимое для их работы документов и материалов, все сведения, информации, обеспечить зданиями и помещениями, привозных средств и связи, рабочей силы, технических материалов, и при необходимости вооруженным эскортом.

§ 7

Первоначальным местом работ Смешанной пограничной комиссии будет Минск. Следующее — в зависимости от хода работы. Смешанная пограничная комиссия может, при общем согласии, выбрать другое место пребывания.

Подкомиссия размещается на доверенном ей участке, на принципе взаимной договоренности, не дальше, чем на 15 километров от границы.

§ 8

Обе стороны обеспечивают дипломатическую неприкосновенность членам Смешанной пограничной комиссии целому составу этой комиссии и подкомиссии, личную безопасность, свободу передвижений и выбора места проживания и работы и сообщения со своими властями и правительством.

Корреспонденция Смешанной пограничной комиссии и подкомиссии пользуются правами дипломатической почты.

Весь состав Смешанной пограничной комиссии должен обеспечиваться предметами первой необходимости, осветительными приборами, письменными материалами, измерительными инструментами и т. п.

§ 9

Обеспечение финансового обеспечения Смешанной пограничной комиссии и подкомиссии несут в равной мере обе стороны.

§ 10

Протокол окончательного описания полученной границы, вместе с картами и документами, подготовленные на польском, русском и украинском языках, в трех оригинальных экземплярах, будет вручен собственным правительствам вместе с протоколом завершения работ Смешанной пограничной комиссии.

При интерпретациях все три текста будут признаваться как аутентичные.

§ 11

Этот протокол, составленный на польском, русском и украинском языке, в трех экземплярах. При интерпретировании все три текста признаются аутентичными.

§ 12

Протокол, составленный в исполнение статьи 1 Прелиминарного договора, не требует ратификации и вступает в силу с момента подписания.

AAN. Ф. 390. Воп. 1. Спр. 48. Арк. 1–4. Арыгінал. Машынапіс. Апублікавана: Бароўская, В. М. Беларусь у савецка-польскіх адносінах (сакавік 1921 г. – люты 1939 г.) / В. М. Бароўская. – Мінск : Беларуская навука, 2024. – С. 256–258.

№ 4

Праект расійска-ўкраінскіх інструкцый для ўзгадняльнай камісіі

Люты 1921 г.

1) Впредь до окончательного проведения государственной границы между Польшей с одной стороны, Россией, Украиной и Белоруссией с другой стороны, устанавливаются согласительные комиссии для разрешения пограничных конфликтов.

2) Согласительная комиссия для разрешения пограничных конфликтов имеет задачей констатировать возникновение или могущих возникнуть на пограничной линии фактов всякого рода (без ограничений) конфликтов между властями военными, гражданскими или же гражданами одной стороны и властями военными, гражданскими и гражданами

другой, а также разрешение вышеупомянутых конфликтов в пределах определенной компетенции.

3) Согласительная Комиссия производит предварительное следствие, устанавливает вину и на основе всяких протестов одной из сторон, производит ликвидацию конфликтов, издает распоряжение, направленные на возвращение материалов и предметов, так и людей, захваченных путем нарушения пограничной линии, издает определение относительно разрешения дел.

4) Согласительная комиссия состоит из 4 местных согласительных комиссий и Центральной Согласительной Комиссии.

5) Местные согласительные Комиссии устраивают съезды для разрешения пограничных конфликтов не реже двух раз в неделю по очереди, один раз на польской стороне, один раз на русской стороне, в следующих местностях:

- а) местная комиссия № 1 Вилейско-Полоцкая;
- б) местная комиссия № 2 Минско-Несвижская;
- в) местная комиссия № 3 Лунинец-Калинковичи;
- г) местная комиссия № 4 Ровно—Звягель.

6) Главная согласительная комиссия собирается в Минске имеет своей задачей: 1) руководство и контроль деятельности местных комиссий; 2) достижение единообразной деятельности местных комиссий, в особенности путем учета происходящих конфликтов и способности разрешения; 3) предупреждения конфликтов, происходящих в разных местах пограничной линии, затем надлежащее инспектирование местных комиссий, а также местных властей в духе взаимной благожелательности и сохранения доброжелательных отношений; 4) рассмотрение, решение по вопросу тех конфликтов, которые не были разрешены на местных комиссиях. Лишь в случае не разрешения конфликтов Центральной комиссией, таковой вместе с собранным материалом, фактических данных передаются на разрешение Народного комиссариата по иностранным делам.

7) Центральная комиссия состоит из 6 человек, по 3 представителя от каждой стороны, тот же состав предусмотрен и для местных комиссий. [...]

АЗП РФ. Ф. 122. Воп. 4. Спр. 79. Арк. 14–15. Арыгінал. Машынапіс. Апублікавана: Бароўская, В. М. Беларусь у савецка-польскіх адносінах (сакавік 1921 г. – люты 1939 г.) / В. М. Бароўская. – Мінск : Беларуская навука, 2024. – С. 258–259.

№ 5

Мірны дагавор паміж Расіяй, Украінай з аднаго боку, і Польшчай – з другога

г. Рыга

18 сакавіка 1921 г.

Россия и Украина с одной стороны и Польша – с другой, руководимые желанием прекратить возникшую между ними войну и на основе подписанного 12 октября 1920 года Договора о прелиминарных условиях мира заключить окончательный, прочный, почетный и основанный на взаимном соглашении мир, решили вступить в мирные переговоры, для чего назначили своими уполномоченными:

Правительство Российской Социалистической Федеративной Советской Республики за себя и по полномочию Правительства Белорусской Социалистической Советской Республики и Правительство Украинской Социалистической Советской Республики Адольфа Абрамовича Иоффе, а также Якова Станиславовича Ганецкого, Эммануила Ионовича Квиринга, Юрия Михайловича Коцюбинского и Леонида Леонидовича Оболенского и Правительство Польской Республики Яна Домбского, а также Станислава Каузика, Эдуарда Леховича, Генриха Страсбургера и Леона Василевского.

Означенные уполномоченные, съехавшись в г. Риге, по взаимном предъявлении своих полномочий, признанных достаточными и составленными в надлежащей форме, согласились в нижеследующем:

Статья I.

Обе договаривающиеся стороны объявляют состояние войны между ними прекращенным.

Статья II.

Обе договаривающиеся стороны, согласно, принципа самоопределения народов, признают независимость Украины и Белоруссии, а также соглашаются и постановляют, что восточную границу Польши, т. е. границу между Россией, Белоруссией и Украиной с одной стороны и Польшей – с другой, составляет линия:

по реке Зап. Двина от границы России с Латвией до пункта, в котором граница бывшей Виленской губернии сходится с границей бывшей Витебской губернии;

далее по границе бывших Виленской и Витебской губерний до дороги, соединяющей д. Дрозды с м. Ореховно, оставляя дорогу и м. Ореховно на стороне Польши;

далее, пересекая железную дорогу у м. Ореховно и сворачивая на юго-запад, идет вдоль железной дороги, оставляя ст. Загатье на стороне Польши, д. Загатье на стороне России, а д. Стольмахово (на карте нет) на стороне Польши;

далее вдоль восточной границы бывшей Виленской губернии до пункта, в котором сходятся уезды: Диснинский, Лепельский и Борисовский;

далее по границе бывшей Виленской губернии на протяжении около одной версты до поворота ее на запад у з. Сосновец (на карте нет);

далее по прямой линии к верховьям речки Черница, что к востоку от Горнова, затем по речке Черница до д.Б. Черница, оставляя последнюю на стороне Белоруссии;

далее на юго-запад через середину озера Мядзиол, оттуда к д. За-речицк, оставляя последнюю и д. Хмелевщица на стороне Белоруссии, а д. д. Староселье и Туровщица на стороне Польши;

далее к юго-западу до реки Вилия у впадения в нее с востока безымянной речки (к западу от Дрогомичи), оставляя на стороне Белоруссии д. д. Углы, Вольбаровичи, Боровые, Шуновка, Бестроцк, Далекая, Клячковск, Зязантов и Матвеевцы, а на стороне Польши д. д. Комайск, Рашкова, Осова, Куск, Вардомичи, Солоное и Мильча;

далее по реке Вилия до тракта, идущего на юг от м. Долгинов;

далее на юг до д. Ботурино, оставляя на стороне Белоруссии весь тракт и д. д. Рагозин, Токари, Полосы и Глубочаны, а на стороне Польши д. д. Овсяники, Черноручье, Журава, Рушицы, Затемье, Борки, Червяки и Ботурино;

далее на м. Радошковичи, оставляя на стороне Белоруссии д. д. Паныши, Селище, Подворани, Трусовичи северные, Дошки, Цыганово, Дворище и Чиревичи, а на стороне Польши д. д. Лунковец, Мордасы, Рубцы, Лавцовичи северные и южные, Буцки, Климонты, Б. Бакшты и м. Радошковичи;

далее по реке Вязовка до д. Липени, оставляя последнюю на стороне Польши, оттуда на юго-запад, пересекая железную дорогу и оставляя ст. Радошковичи на стороне Белоруссии;

далее на восток от м. Раков, оставляя на стороне Белоруссии д. д. Векшичи, Должени, Меткова, Б. Бороздынька и Козельщица, а на стороне Польши д. д. Шиповалы, Мацевичи, с. Раков, Кучкуны и м. Раков;

далее до м. Волма, оставляя на стороне Белоруссии д. д. Великое село, Малявка, Лукаши и Щепки, а на стороне Польши д. д. Душкова, Химариды, Янковцы и м. Волма;

далее вдоль тракта от м. Волма до м. Рубежевичи, оставляя тракт и местечко на стороне Польши;

далее на юг к безымянной корчме в пункте пересечения железной дороги Минск – Барановичи и тракта Минск – Н. Свержень (по 10-верстной карте над буквой «М» в слове Мезиновка, а по 25-верстной карте у «Колосово»), оставляя корчму на стороне Польши, при этом на стороне Белоруссии остаются д. д. Папки, Живица, Полоневичи и Осиновка, а на стороне Польши д. д. Лихачи и Рожанка;

далее к середине дороги между Несвижем и Тимковичи (на запад от Куковичи), оставляя д. д. Свериново, Кутец, Лунина, Язвина северная, Белики, Язвин, Рымаши и Куковичи (все три) на стороне Белоруссии, а на стороне Польши д. д. Куль, Бучное, Двянополь, Журавы, Посеки, Юшевичи, Лисуны северные и южные, Султановщина и Плешевичи;

далее к середине дороги между Клецком и Тимковичи (между д. д. Пузово и Проходы), оставляя на стороне Белоруссии д. д. Раювка,

Савичи, Зараковцы и Пузово, а на стороне Польши д. д. Марусин, Смоличи восточные, Лецешин и Проходы;

далее к Московско-Варшавскому шоссе, пересекая его к западу от д. Филиповичи западные, оставляя д. Цехова на стороне Белоруссии, а д. Подчицы на стороне Польши;

далее к устью реки Корчик, оставляя д. Млынок на стороне Украины;

далее вверх по реке Корчик, оставляя м. Корец (Н. Место) на стороне Польши;

далее в общем направлении на д. Милятин, оставляя д. д. Поддубцы, Киликиев, Должки, Параевка, Улапиановка и Марьяновка на стороне Украины, а д. д. Богдановка, Черница, Крылов, Майково, Долга, Фридерланд, Куражский-поруб и Милятин на стороне Польши;

далее вдоль дороги из д. Милятин в г. Острог, оставляя д. д. Мощановка, Кривин и Соловье на стороне Украины, а д. д. Мошаница, Бодовка, Вильбовно, г. Острог и дорогу на стороне Польши;

далее вверх по реке Вилия до д. Ходаки, которая остается на стороне Польши;

далее в общем направлении на м. Белозорка, оставляя на стороне Украины д. д. Б. Боровица, Степановка, Баймаки северные и южные, Лиски, Сивки, Волоски, м. Ямполь, д. д. Дедковцы, Вязовец и Кривчики, а на стороне Польши д. д. Боложевка, Садки, Оборы, Шкроботовка, Паньковцы, Грибова, Лысогорка, Молодьков и м. Белозорка;

далее к реке Збруч, оставляя дорогу и д. Щасновка на стороне Польши; далее вдоль реки Збруч, до впадения ее в реку Днестр.

Вышеозначенная граница описана по карте русского издания (в масштабе 10 верст в одном английском дюйме), прилагаемой к настоящему договору, на которой и нанесена красной краской. В случае разницы между текстом и картой, решающее значение имеет текст (приложение № 1, карта — не приводится).

Искусственное изменение уровня воды на пограничных реках и озерах, влекущее за собой изменение направления на участках пограничных или изменение среднего уровня воды на территории другой стороны, не допускается.

На пограничных участках рек обеим договаривающимся сторонам предоставляется право свободного судоходства и сплава.

Подробное установление и проведение в натуре вышеуказанной государственной границы, как и постановка пограничных знаков, возлагаются на Смешанную Пограничную Комиссию, образованную на основании статьи I договора о прелиминарных условиях мира от 12 октября 1920 года и согласно Дополнительного Протокола об исполнении вышеуказанной статьи, подписанного в Риге 24 февраля 1921 года.

При установлении границы Смешанная Пограничная Комиссия руководствуется следующими положениями:

а) При определении границы на участках, проходящих вдоль рек, прохождение границы принимается: на судоходных и сплавных реках — по

фарватеру главного рукава, а на реках не судоходных и не сплавных — по середине главного рукава.

б) В случаях, когда граница обозначена условными линиями и не дано более точных указаний, при проведении ее в натуре принимаются во внимание местные хозяйственные нужды, а также этнографическая принадлежность. В случае спорности этнографической принадлежности, последняя по инициативе Пограничных Подкомиссий устанавливается опросом населения. Земли единоличных владельцев следует включать в состав хозяйственных единиц ближайших селений.

с) В случаях, когда граница определена выражением «оставляя такое-то селение на такой-то стороне», — оно должно быть оставляемо на этой стороне границы со всеми принадлежавшими ему до занятия Польшей района земельными участками, избегая чересполосицы.

д) В случаях, когда граница обозначена дорогой, сама дорога присоединяется к той стороне, на которой находятся оба непосредственно соединяемые ею селения.

е) В случаях, когда граница определена выражением «оставляя железнодорожную станцию», — граница в натуре проводится, в зависимости от топографических условий, от полутора до трех километров от выходного семафора (а если такового нет, то от выходной стрелки), соображаясь с сохранением цельности прилегающих к железной дороге хозяйственных единиц.

Каждая из договаривающихся сторон обязуется вывести, не позже, чем в течение 14-ти дней после подписания настоящего договора, войска и администрацию из тех местностей, кои при настоящем описании границы признаны относящимися к другой стороне. В местностях, лежащих на самой пограничной линии, поскольку в настоящем договоре не обозначена их принадлежность к той или другой стороне, существующие теперь административные и пограничные власти остаются и впредь до проведения границы в натуре и определения принадлежности этих местностей Смешанной Пограничной Комиссией; после чего эти власти должны быть отведены на свою территорию с соблюдением правил, изложенных в § 9 договора о перемирии от 12 октября 1920 года.

Вопросы об архивах, связанных с территорией Польши, разрешаются статьей XI настоящего договора.

Статья III.

Россия и Украина отказываются от всяких прав и притязаний на земли, расположенные в западу от границы, описанной в статье II настоящего договора. Со своей стороны Польша отказывается в пользу Украины и Белоруссии от всяких прав и притязаний на земли, расположенные к востоку от этой границы.

Обе договаривающиеся стороны соглашаются, что поскольку в состав земель, расположенных к западу от границы, описанной в статье II настоящего договора, входят территории, спорные между Польшей и Литвой, вопрос о принадлежности этих территорий к одному или дру-

гому из названных государств подлежит разрешению исключительно между Польшей и Литвой.

Статья IV.

Из прежней принадлежности части земель Польской Республик к бывшей Российской Империи не вытекает для Польши по отношению к России никаких обязательств и обременений, за исключением предусмотренных настоящим договором.

Равным образом из прежней совместной принадлежности к бывшей Российской Империи не вытекает никаких взаимных обязательств и обременений, за исключением предусмотренных настоящим договором, между Украиной, Белоруссией и Польшей.

Статья V.

Обе договаривающиеся стороны взаимно гарантируют полное уважение государственного суверенитета другой стороны и воздержание от всякого вмешательства в ее внутренние дела, в частности от агитации, пропаганды и всякого рода интервенций, либо их поддержки.

Обе договаривающиеся стороны обязуются не создавать и не поддерживать организаций, имеющих целью вооруженную борьбу с другой договаривающейся стороной, либо покушающихся на ее территориальную целость, либо подготавливающих ниспровержение ее государственного или общественного строя путем насилия, равно как и организаций, приписывающих себе роль правительства другой стороны или части ее территории. В виду этого стороны обязуются не разрешать пребывания на своей территории таких организаций, их официальных представителей и иных органов, запретить вербовку, равно как и ввоз на свою территорию и провоз через свою территорию вооруженных сил, оружия, боевых припасов, амуниций и всякого рода военных материалов, предназначенных для этих — организаций.

Статья VI.

1. Все лица, достигшие 18-ти летнего возраста и к моменту ратификации настоящего договора находящиеся на территории Польши, а к 1 августа 1914 года бывшие подданными Российской Империи, приписанные либо имеющие право быть приписанными к книгам постоянного населения бывшего Царства Польского, а также те, которые были приписаны к одному из городских, сельских или сословных обществ на территории бывшей Российской Империи, входящей в состав Польши, — вправе заявить о своем желании оптировать гражданство российское или украинское. Находящиеся к моменту ратификации настоящего договора на территории Польши бывшие подданные Российской Империи других категорий не нуждаются в таком заявлении.

2. Бывшие подданные Российской Империи, достигшие 18-ти летнего возраста, к моменту ратификации настоящего договора находящиеся в пределах России и Украины, кои приписаны или имеют право быть приписанными к книгам постоянного населения бывшего Царства Польского, а также те, кои были приписаны к одному из городских,

сельских или сословных обществ на территории бывшей Российской Империи, входящей в состав Польши, будут считаться гражданами Польши, если они в установленном настоящей статьей порядке оптации выразят на это свое желание.

Равным образом будут считаться польскими гражданами лица, достигшие 18-ти летнего возраста, которые находятся на территории России и Украины, если они в установленном настоящей статьей порядке оптации выразят на это свое желание и докажут, что они являются либо потомками лиц, принимавших участие в борьбе за независимость Польши в период 1830—1865 годов, либо потомками, — не далее третьего поколения, — лиц, которые постоянно проживали на территории бывшей Речи Посполитой, и вместе с тем докажут, что они сами своею деятельностью, употреблением польского языка, как разговорного, и воспитанием своего потомства ясно засвидетельствовали свою приверженность к польской нации.

3. Постановления об оптации распространяются также на лиц, удовлетворяющих требованиям п. п. 1 и 2 настоящей статьи, если эти лица находятся вне границ России, Украины и Польши и не являются гражданами государства, в котором пребывают.

4. Выбор мужа распространяется на жену и детей моложе 18-ти лет, поскольку между супругами не состоялось иного соглашения на сей предмет. Если супруги не могут прийти к соглашению, то жена пользуется правом самостоятельного выбора гражданства; в этом случае выбор жены распространяется и на детей, воспитываемых ею.

В случае смерти обоих родителей оптация откладывается до достижения ребенком 18-ти летнего возраста и с этого момента, исчисляются все сроки, установленные настоящей статьей. За других недееспособных лиц оптация производится их юридическими представителями.

5. Заявления об оптации должны быть поданы консульским либо иным официальным представителям государства, в пользу которого высказывается данное лицо, в годичный со дня ратификации настоящего договора срок; для лиц, проживающих, на Кавказе и в Азиатской России, срок этот продолжается до 15-ти месяцев. Означенные заявления в те же сроки подаются и соответственным органам государства, где проживает данное лицо.

Обе договаривающиеся стороны обязуются в течение одного месяца со дня подписания настоящего договора издать и опубликовать, а также довести до взаимного сведения: правила, определяющие, какие органы призваны принимать заявления об оптации. Вместе с тем стороны обязуются каждые 3 месяца доводить до взаимного сведения дипломатическим путем списки лиц, от которых поступили заявления об оптации, с сообщением, какие заявления признаны правильными, какие нет.

6. Лица, сделавшие, заявления об оптации, не приобретают этим еще прав избираемого гражданства.

Если лицо, сделавшее заявление об оптации, удовлетворяет требованиям п. п. 1 и 2 настоящей статьи, консульский или иной официальный представитель государства, в пользу которого совершается оптация, составляет о сем постановление, о чем препровождает в Народный Комиссариат (Министерство) Иностранных Дел удостоверение вместе с документами оптанта. Народный Комиссариат (Министерство) Иностранных Дел в течение месячного со дни передачи срока либо сообщает означенному представителю свое несогласие с его постановлением, и тогда вопрос разрешается дипломатическим путем, либо признает постановление представителя и препровождает последнему документ о выходе лица, оптировавшего из прежнего гражданства, со всеми другими его документами, кроме вида на жительство. Неполучение сообщения Народного Комиссариата (Министерства) Иностранных Дел в месячный срок признается за согласие с постановлением представителя.

В случае, если оптирующий удовлетворяет всем укапанным в п. п. 1 и 2 настоящей статьи требованиям, — государство, в пользу которого совершается оптация, не имеет права отказать в принятии в гражданство оптирующему, а государство, в котором данное лицо проживает, не имеет права отказать в выходе из гражданства.

Консульский либо иной официальный представитель государства, в пользу которого совершается оптация, должен вынести решение не позже, чем в 2-х месячный срок со дня получения заявления об оптации; в отношении лиц, проживающих на Кавказе и в Азиатской России, этот срок увеличивается до 3-х месяцев.

Производство оптации освобождено от гербовых, паспортных и всяких иных сборов, а также плат за публикацию.

7. Лица, законно совершившие оптацию, имеют право беспрепятственного выезда в государство, в пользу которого они оптировали. Однако же правительство государства, в котором они проживают, может потребовать, чтобы эти лица осуществили предоставленное им право выезда; в этом случае выезд дождет последовать в течение 6-ти месяцев со дня уведомления.

Оптаны имеют право сохранить или ликвидировать законно принадлежащее им движимое или недвижимое имущество; в случае выезда, могут вывезти его с собой, согласно норм, установленных в приложении № 2 к настоящему договору. Имущество, остающееся сверх разрешенной к вывозу нормы, может быть вывезено впоследствии при улучшении условий транспорта. Вывоз имущества освобождается от всяких, пошлин и обложений.

8. До момента законно совершенной оптации оптирующие подчиняются всем законам, существующим в том государстве, где они проживают; после этого — признаются иностранцами.

9. Если лицо, законно совершившее оптацию, находится под следствием или судом, либо отбывает наказание — оно, по требованию

государства, в пользу которого совершена оптация, высылаются в это государство со всем деломпроизводством и под стражей.

10. Лица, законно совершившие оптацию, во всех отношениях признаются гражданами того государства, в пользу которого они оптировали, и все без исключения права и привилегии, предоставленные настоящим договором, либо последующими договорами, гражданам этого государства, на равных правах признаются и за оптировавшими так, как если бы они были гражданами этого государства уже в момент ратификации настоящего договора.

Статья VII.

1. Польша предоставляет лицам русской, украинской и белорусской национальности, находящимся в Польше, на основе равноправия национальностей, все права, обеспечивающие свободное развитие культуры, языка и выполнения религиозных обрядов. Взаимно Россия и Украина обеспечивают лицам польской национальности, находящимся в России, Украине и Белоруссии, все те же права.

Лица русской, украинской и белорусской национальности в Польше имеют право, в пределах внутреннего законодательства, культивировать свой родной язык, организовывать и поддерживать свои школы, развивать свою культуру и образовывать с этой целью общества и союзы. Этими же правами, в пределах внутреннего законодательства, будут пользоваться лица польской национальности, находящиеся в России, Украине и Белоруссии.

2. Обе договаривающиеся стороны взаимно обязуются пи прямо, ни косвенно не вмешиваться в дела, касающиеся устройства и жизни церкви и религиозных обществ, находящихся на территории другой стороны.

3. Церкви и религиозные общества, к которым принадлежат лица польской национальности в России, Украине и Белоруссии, имеют право, в пределах внутреннего законодательства, самостоятельно устраивать свою внутреннюю церковную жизнь.

Вышеозначенные церкви и религиозные общества имеют право, в пределах внутреннего законодательства, пользоваться и приобретать движимое, и недвижимое имущество, необходимое для выполнения религиозных обрядов, а также содержания духовенства и церковных учреждений.

На тех же основаниях они имеют право пользования храмами и учреждениями, необходимыми для выполнения религиозных обрядов.

Этими же правами пользуются лица русской, украинской и белорусской национальности в Польше.

Статья VIII.

Обе договаривающиеся стороны взаимно отказываются от возмещения своих военных расходов, т. е. государственных расходов на ведение войны между ними, равно как и от возмещении военных убытков, т. е. убытков, которые во время российско-украинско-польской войны были

причинены им или их гражданам на театре военных действий военными операциями и мероприятиями.

Статья IX.

1. Соглашение о репатриации, заключенное между Россией и Украиной с одной стороны, и Польшей — с другой во исполнение статьи VII, договора о прелиминарных условиях мира от 12 октября 1920 года, подписанное в г. Риге 24 февраля 1921 года, — остаются в силе.

2. Расчет и выплата действительных расходов на содержание военнопленных должны производиться каждые 3 месяца. Способ расчета и сумма издержек устанавливаются Смешанными Комиссиями, предусмотренными вышеупомянутым Соглашением о репатриации.

3. Обе договаривающиеся стороны обязуются чтить и соответственно содержать могилы военнопленных, умерших в плену, а также могилы солдат, офицеров и иных военнослужащих, погибших в боях и похороненных на их территориях. Стороны обязуются впоследствии разрешать, по соглашению с местными властями, постановку памятников на могилах, равно как разрешать эксгумацию и вывоз на родину останков покойных по льготному тарифу и при соблюдении постановлений и правил внутреннего законодательства и требований народного здравоохранения.

Вышеизложенные постановления относятся ко всем могилам и останкам заложников, гражданских пленных, лиц интернированных, беженцев и эмигрантов.

4. Договаривающиеся стороны взаимно обязуются выдавать свидетельства о смерти вышеперечисленных лиц, а также довести до сведения о количестве и местонахождении могил всех похороненных без установления их личности.

Статья X.

1. Каждая из договаривающихся сторон предоставляет гражданам противной стороны полную амнистию за всякие политические преступления и проступки.

Под политическими преступлениями и проступками понимаются деяния, направленные против государственного строя или безопасности государства, равно как и все деяния, совершенные в пользу другой стороны.

2. Амнистия распространяется равным образом на деяния, преследуемые в административном или ином внесудебном порядке, а также и на проступки против правил, обязательных для военнопленных, гражданских интернированных и вообще граждан противной стороны.

3. Применение амнистии, согласно п. 1 и 2 настоящей статьи, влечет за собой обязательство не возбуждать новых преследований, начатые же — прекратить, а уже присужденные наказания не приводить в исполнение.

4. Приостановление приведения в исполнение наказаний может и не иметь своим последствием освобождения из заключения, но в этом

случае таковые лица должны быть немедленно выданы властям своего государства со всем делопроизводством.

Однако, если данное лицо заявит о своем нежелании вернуться на родину, или же если отечественная власть откажется его принять, то таковое лицо может быть подвергнуто вновь заключению.

5. Лица, привлеченные к ответственности, либо находящиеся под следствием или под судом за уголовные преступные деяния, а равно лица, отбывающие наказания за эти деяния, будут, по требованию государства, гражданами которого они являются, немедленно выданы со всем делопроизводством.

6. Предусмотренная в настоящей статье амнистия распространяется на вышеуказанные деяния, совершенные до момента ратификации настоящего договора.

Приведение в исполнение смертных приговоров за вышеуказанные деяния приостанавливается с момента подписания настоящего договора.

Статья XI.

1. Россия и Украина возвращают Польше следующие предметы, вывезенные в Россию или Украину со времени 1 января 1772 года с территории Польской Республики:

а) всякие военные трофеи (например — знамена, штандарты, всякие военные знаки, орудия, оружие, полковые регалии и т. п.), а также и трофеи, взятые, начиная с 1792 года, у Польского Народа в его борьбе против царской России за свою независимость. Не подлежат возврату трофеи российско-украинско-польской войны 1918—1921 годов;

в) библиотеки, книжные, археологические и архивные собрания, произведения искусства, предметы древности, а также всякого рода коллекции и предметы, имеющие историческую, национальную, художественную, археологическую и научную или вообще культурную ценность.

Собрания и предметы, упомянутые под литерами «а» и «в» сего пункта настоящей статьи, возвращаются независимо от того, при каких обстоятельствах у или по какому распоряжениям тогдашних властей они были вывезены, а также независимо от того, какому юридическому или физическому лицу они принадлежали первоначально или после вывоза.

2. Обязательство возвращения не распространяется:

а) на предметы, вывезенные с территорий, расположенных на восток от границы Польши, установленной настоящим договором, поскольку будет доказано, что эти предметы составляют продукт культуры белорусской либо украинской и что они в свое время попали в Польшу не путем добровольной сделки либо наследования;

в) на предметы, которые попали на территорию России или Украины путем добровольной сделки или наследования от законного их владельца, либо же были вывезены на территорию России или Украины самим их законным владельцем.

3. Если бы в Польше нашлись коллекции или предметы категорий, перечисленных под литерами «а» и «в» пункта 1 сей статьи, вывезенные из России и Украины за тот же период времени, то они подлежат возврату России и Украине на началах, изложенных в п. п. 1 и 2 настоящей статьи.

4. Россия и Украина возвращают Польше вывезенные с территории Польской Республики, начиная с 1 января 1772 года и относящиеся к территории Польской Республики архивы, регистратуры, архивные материалы, дела, документы, реестры, карты, планы и чертежи, равно как печатные доски и клише, оттиски печатей и печати и т. п. всяких органов и учреждений государственных, самоуправления, общественных и духовных.

Те же из вышеперечисленных предметов, которые, хотя и не относятся целиком к территории нынешней Польской Республики, но не могут быть разделены, возвращаются Польше.

5. Россия: и Украина, передают Польше образовавшиеся в период с 1 января 1772 года до 9 ноября 1918 года во время российского управления землями, входящими в состав Польской Республики, — архивы, регистратуры, архивные материалы, дела, документы, реестры, карты, планы и чертежи законодательных учреждений, центральных, областных и местных органов всех министерств, ведомств и управлений, а также самоуправлений, общественных и публичных учреждений, посколькy вышеуказанные предметы относятся к территории нынешней Польской Республики и посколькy фактически окажутся на территории России и Украины.

Если бы в Польше нашлись предметы, перечисленные в этом пункте, относящиеся к территориям, остающимся за Россией и Украиной, — Польша на тех же основаниях обязуется передать их России и Украине.

6. Постановления пункта 5 настоящей статьи не распространяются:

а) на архивы, регистратуры и т. п., относящиеся к борьбе после 1876 года бывших царских властей с революционным движением в Польше, впредь до особого соглашения договаривающихся сторон о возврате их Польше;

в) на предметы, являющиеся военно-секретными, относящиеся ко времени после 1870 года.

7. Обе договаривающиеся стороны, соглашаясь, что систематизированные, научно-обработанные и представляющие, законченное целое коллекции, являющиеся основой сокровищниц мирового культурного значения, не должны подлежать разрушению, постановляют нижеследующее: если изъятие какого-либо предмета, подлежащего на основании п. 1 — «в» настоящей статьи возвращению Польше, могло бы разрушить целость такой коллекции, то предмет этот, кроме случаев его тесной связи с историей или культурой Польши, с согласия обеих сторон в Смешанной Комиссии, предусмотренной в п. 15 настоящей статьи, должен оставаться на месте за эквивалент в виде предмета равного научного или художественного значения.

8. Обе договаривающиеся стороны выражают готовность заключить специальные соглашения, касающиеся возвращения, выкупа или обмена предметов категории, перечисленных в п. 1 – «в» настоящей статьи, в случаях, когда предметы эти попали на территорию другой стороны путем добровольной сделки или наследования, поскольку эти предметы являются культурным достоянием заинтересованной стороны.

9. России и Украина обязуются реэвакуировать в Польшу следующие предметы, эвакуированные в Россию или Украину принудительно или добровольно с территории Польской Республики, начиная с 1 августа нового стиля 1914 года, т. е. с начала мировой войны, по 1 октября нового стиля 1915 года, и принадлежавшие государству или его учреждениям, самоуправлениям, общественным и публичным учреждениям и вообще всяким юридическим или физическим лицам:

а) всякого рода архивы, регистратуры, акты, документы, реестры, бухгалтерские и торговые книги, делопроизводство и переписку, землемерные и измерительные приборы, печатные доски и клише, печати, карты, планы и чертежи с их эскизами и измерениями, за исключением имеющих в настоящее время характер военной тайны и принадлежавших военным учреждениям;

в) библиотеки, книжные, архивные и художественные собрания, их описи, каталоги и библиографический материал, произведения искусства, предметы древности, а равно всякие собрания и предметы, имеющие исторический, национальный, научный, художественный или вообще культурный характер, колокола и всякие предметы религиозного культа всех вероисповеданий;

с) научные и учебные лаборатории, кабинеты и собрания, научные и учебные пособия, инструменты и приборы, а также всякие этого же рода вспомогательные и испытательные материалы.

Подлежащие реэвакуации – перечисленные под литерой «с» в настоящем пункте – предметы могут быть возвращаемы и не в натуре, а возмещены в соответственном эквиваленте, устанавливаемом по соглашению обеих сторон в Смешанной Комиссии, предусмотренной в п. 15 настоящей статьи. Однако, предметы, возникшие до 1870 года или же жертвованные поляками, могут быть возвращены не в натуре, а возмещены в соответственном эквиваленте только при соглашении обеих сторон, в вышеупомянутой Смешанной Комиссии.

10. Обе договаривающиеся стороны взаимно обязуются на тех же основаниях реэвакуировать собрания и предметы, перечисленные п. 9 настоящей статьи, эвакуированные добровольно или принудительно на территорию другой стороны после 1 октября н. ст. 1915 года.

11. Перечисленные в п. п. 9 и 10 настоящей статьи предметы, не принадлежащие государству или государственным учреждениям, должны быть реэвакуированы по требованию правительства, основанному на заявлениях собственников, для передачи по принадлежности.

12. Перечисленные в п. п. 9 и 10 настоящей статьи предметы подлежат возврату, поскольку фактически находятся или окажутся в ведении государственных или общественных учреждений возвращающего государства.

Обязательство доказать, что предмет погиб или исчез, возлагается на возвращающее государство.

Если указанные в п. п. 9 и 10 настоящей статьи предметы находятся во владении третьих лиц, физических или юридических, они должны быть от них отобраны в целях их реэвакуации.

Равным образом должны быть реэвакуированы по требованию владельцев предметы, перечисленные в п. п. 9 и 10 настоящей статьи и находящиеся в их владении.

13. Расход по возвращению и реэвакуации в пределах собственной территории до государственной границы несет возвращающее государство.

Возврат и реэвакуация должны быть произведены независимо от запрещений или ограничений вывоза и не будут отягчены никакими пошлинами и налогами.

14. Каждая из договаривающихся сторон обязуется выдать другой культурные или художественные ценности, принесенные в дар или завещанные до 7 ноября н. ст. 1917 года гражданами или учреждениями другой стороны своему государству или его общественным, научным и художественным организациям, если это дарение или завещание произведено с соблюдением законов данной страны.

Обе договаривающиеся стороны оставляют за собою право заключать впоследствии особые соглашения по вопросу о передаче вышеуказанных дарений или завещаний, совершенных после 7 ноября н. ст. 1917 года.

15. Для проведения в жизнь постановлений сей статьи создается не позже 6-ти недель с момента ратификации настоящего договора Специальная Смешанная Комиссия на паритетных началах, состоящая из 3-х представителей и необходимых экспертов с каждой стороны, с местопребыванием в г. Москве.

Комиссия эта в своей деятельности должна руководствоваться Инструкцией, составляющей Приложение № 3 к настоящему договору.

Статья XII.

Обе договаривающиеся стороны признают, что государственное имущество всякого рода, находящееся на территории одного из договаривающихся государств или подлежащее на основании настоящего договора реэвакуации в это государство, составляет его неоспоримую собственность. Государственным имуществом признается имущество и имущественные права всякого рода как самого государства, так и всяких государственных учреждений, имущество и имущественные права удельные, кабинетские, дворцовые, всякого рода имущество и имущественные права бывшего царя и членов бывшего царствующего дома, наконец, всякого рода имущество и имущественные права, пожалованные бывшими царями.

Обе договаривающиеся стороны взаимно отказываются от всяких расчетов по разделу государственного имущества, поскольку настоящий договор не постановляет иного.

К Польскому Правительству переходят все права и требования Российской казны, лежащие на каких бы то ни было имуществах, находящихся в пределах Польши, и все требования на лиц физических и юридических, если таковые права и требования подлежат осуществлению и исполнению на территории Польши, и при том лишь в размере, не погашаемом встречными требованиями дебиторов, вытекающими из пункта 2 статьи XVII настоящего договора и подлежащими зачету.

Документы и акты, удостоверяющие указанные в сей статье права, передаются Российским Правительством, поскольку они находятся в его фактическом владении, — Польскому Правительству. В случае невозможности исполнения этого в годичный со дня ратификации настоящего договора срок, таковые документы и акты признаются утраченными.

Статья XIII.

В силу признанного договором о прелиминарных условиях мира от 12 октября 1920 г. активного участия земель Польской Республики в хозяйственной жизни бывшей Российской Империи, — Россия и Украина обязуются уплатить Польше тридцать миллионов золотых рублей в золотых монетах или слитках не позже, чем в годичный срок с момента ратификации настоящего договора.

Статья XIV.

1. Резэвакуация государственного железнодорожного имущества из России и Украины в Польшу будет произведена на следующих основаниях:

а) Подвижной состав железных дорог общеевропейской колеи возвращается Польше в натуре в количестве и на условиях, указанных в Приложении № 4 к настоящему договору.

б) Подвижной состав железных дорог широкой колеи, а также подвижной состав железных дорог общеевропейской колеи, переделанный в России и Украине до дня подписания настоящего договора на ширококолейный, остается в России и Украине в количестве и на условиях, указанных в Приложении № 4 к настоящему договору.

с) Остальное, кроме подвижного состава, железнодорожное имущество частью возвращается Польше в натуре, частью же остается в России и Украине в количестве и на условиях, указанных в Приложении № 4 к настоящему договору.

Стоимость железнодорожного имущества, упомянутого выше под литерами «а», «б» и «с», обе стороны определяют суммой в двадцать девять миллионов золотых рублей.

2. Обе договаривающиеся стороны взаимно обязуются на общих основаниях, предусмотренных в статье XV настоящего договора, возратить друг другу государственное речное имущество (суда, снаряды, береговые устройства и прочее имущество речного транспорта), а также

имущество шоссейных управлений, поскольку и то и другое имущество находится или окажется в ведении правительственных или общественных учреждений возвращающего государства.

Проведение в жизнь постановлений настоящего пункта, равно как и разрешение всех связанных с этим вопросов, возлагается на Смешанную Реевакуационную Комиссию, предусмотренную статьей XV настоящего договора.

Статья XV.

1. Россия и Украина обязуются по требованию Польского Правительства, основанному на заявлениях собственников, реэвакуировать в Польшу для передачи по принадлежности имущество органов самоуправления, городских управлений, учреждений, лиц физических и юридических, эвакуированное добровольно или принудительно с территории Польской Республики в Россию и Украину с 1 августа н. ст. 1914 года, т. е. с начала мировой войны, до 1 октября н. ст. 1915 года.

2. Обе договаривающиеся стороны взаимно обязуются реэвакуировать по требованию правительства противной стороны, основанному на заявлениях собственников, имущество органов самоуправления, учреждений, лиц физических и юридических, эвакуированное на территорию другой стороны добровольно или принудительно после 1 октября н. ст. 1915 года.

3. Имущество, поименованное в п. п. 1 и 2 настоящей статьи, подлежит реэвакуации, поскольку оно действительно находится или окажется в ведении правительственных или общественных учреждений возвращающего государства.

Обязательство доказать, что предмет погиб или исчез, возлагается на возвращающее государство.

Поскольку поименованные в п. п. 1 и 2 настоящей статьи имущества являются орудиями производства и находились ранее в ведении правительственных или общественных учреждений возвращающего государства, а впоследствии погибли или исчезли не по причине непреодолимой силы (*vis maior*), правительство возвращающего государства обязано возместить таковые предметы в соответственном эквиваленте.

Если указанное в п. п. 1 и 2 настоящей статьи имущество находится во владении третьих лиц, физических и юридических, оно должно быть от них отобрано в целях его реэвакуации.

Равным образом должно быть реэвакуировано по требованию собственников указанное в п. п. 1 и 2 настоящей статьи имущество, находящееся в их владении.

4. Подлежащее реэвакуации на основании п. п. 1, 2 и 3 настоящей статьи имущество может быть по соглашению сторон возвращено и не в натуре, а возмещено в соответственном эквиваленте.

5. По обязательствам, связанным с эвакуированным имуществом, должен быть в течение 18-ти месяцев с момента ратификации настоящего договора произведен полный взаимный расчет между собственниками

реэвакуированного имущества и правительством возвращающего государства.

В частности, расчет этот должен охватывать, с одной стороны, субсидии, выданные на эвакуацию, ссуды и открытые кредиты, кроме обеспеченных ценными бумагами, а с другой стороны – расходы по эвакуации и претензии за сырье, полуфабрикаты, товары и капиталы, взятые возвращающим государством; равным образом в расчет этот должно быть включено возмещение за частичное или полное использование в процессе производства имущества, подлежащего реэвакуации.

Правительства договаривающихся сторон гарантируют уплату по вышеуказанным расчетам.

Расчеты эти не могут задерживать реэвакуации.

6. Расходы по реэвакуации в пределах собственной территории до государственной границы несет возвращающее государство.

Реэвакуация имущества, должна быть произведена независимо от запрещений или ограничений вывоза и не будет отягчена никакими пошлинами и налогами.

7. Для проведения в жизнь постановлений настоящей статьи создается не позже 6-ти недель с момента ратификации настоящего договора Смешанная Реэвакуационная Комиссия на паритетных началах, состоящая из 5-ти представителей и необходимых экспертов с каждой стороны, с местопребыванием в г. Москве.

На обязанности этой Комиссии лежит, в частности, установление эквивалента в случаях, предусмотренных п. п. 3 и 4 настоящей статьи, установление принципов расчетов собственников с правительством противной стороны и наблюдение за правильностью таковых расчетов, выяснение, в случае сомнений, вопроса о государственной принадлежности лиц физических и юридических, а также, в случае необходимости, содействие соответствующим правительственным органам в розыске подлежащего реэвакуации имущества.

Как доказательство произведенной эвакуации допускаются не только приказы об эвакуации, но всякие другие документы и свидетельские показания.

Обе договаривающиеся стороны обязуются оказывать означенной Смешанной Комиссии полное и всестороннее содействие в исполнении ею ее обязанностей.

Не подлежит реэвакуации имущество лиц физических и юридических возвращающего государства.

Российскими, украинскими к белорусскими акционерными или иными обществами признаются те, большинство акций или паев которых – из предъявленных на последнем до эвакуации из Польши в Россию и Украину общем собрании акционеров или пайщиков – принадлежало российским, украинским и белорусским гражданам.

Польскими акционерными или иными обществами признаются те, большинство акций или паев которых – из предъявленных на послед-

нем до эвакуации из России и Украины в Польшу общем собрании акционеров или пайщиков – принадлежало польским гражданам.

Государственная принадлежность акционеров или пайщиков к той или другой из договаривающихся сторон определяется на основе настоящего договора.

Польша принимает на себя ответственность за все претензии третьих государств к России и Украине, которые могли бы быть к ним предъявлены вследствие реэвакуации в Польшу имущества, принадлежащего гражданам или юридическим лицам этих государств, причем Россия и Украина сохраняют по этому титулу право регресса к Польше.

8. Все требования о реэвакуации имущества должны быть заявлены Смешанной Реэвакуационной Комиссии в течение одного года со дня ратификации настоящего договора; по истечении этого срока никакие требования возвращающим государством приниматься не будут.

Решение Смешанной Реэвакуационной Комиссии должно последовать в трехмесячный срок со дня поступления требования в Комиссию; реэвакуация имущества должна быть произведена в течение полугода с момента решения Смешанной Реэвакуационной Комиссии; истечение двух последних сроков не освобождает возвращающее государство от обязательства реэвакуировать то имущество, которое было своевременно затребовано.

Статья XVI.

1. Россия и Украина обязуются произвести с Польшей расчет по фондам и капиталам, завещанным или пожертвованным для польских лиц юридических и физических и находившимся в силу обязательных постановлений на хранении или на счетах в государственных кассах или кредитных учреждениях бывшей Российской Империи.

2. Россия и Украина обязуются произвести с Польшей расчет по капиталам польских общественных учреждений, находившимся в силу обязательных постановлений на хранении или на счетах в государственных кассах или кредитных учреждениях бывшей Российской Империи.

3. Россия и Украина обязуются произвести с Польшей расчет по имуществам и капиталам польского происхождения, принятым в заведывание Российского Правительства, ликвидированным или слитым со счетами казны и принадлежавшим общественным, культурным, религиозным и благотворительным учреждениям и обществам, равно как предназначавшимся на содержание церквей и духовенства.

4. Россия и Украина обязуются произвести с Польшей расчет по специальным капиталам и фондам, а также по общеимперским капиталам социального обеспечения, находившимся в заведывании отдельных ведомств и связанным по своему происхождению и предназначению отчасти или целиком с территорией или гражданами Польской Республики.

5. Сроком, на который должно быть установлено сальдо расчетов, предусмотренных в п. п. 1, 2, 3 и 4 настоящей статьи, обе договаривающиеся стороны согласились считать 1 января ст. ст. 1916 года.

6. При производстве расчетов по капиталам, имевшим счета с государственным казначейством, должна быть произведена предварительная ликвидация этих счетов, причем суммы, ассигнованные из казны на усиление капиталов, не будут считаться долгом капиталов казне.

По мере завершения расчетов, предусмотренных в п. п. 1, 2, 3 и 4 настоящей статьи, Россия и Украина обязуются передавать Польше соответствующие имущества, капиталы и сальдо наличных сумм.

7. При производстве расчетов по капиталам и фондам, находившимся на хранении в казне или на вкладах в государственных и частных кредитных учреждениях бывшей Российской Империи, Россия и Украина обязуются учитывать в пользу Польши утрату российской бумажно-денежной единицей части ее покупательной силы с 1 октября 1915 года по день окончания расчета.

При производстве же расчетов по специальным капиталам и фондам, находившимся в заведывании отдельных ведомств и слитым со счетами казны бывшей Российской Империи, — изменение ценности денежной единицы не будет учитываться.

8. При производстве окончательного расчета по специальным капиталам, фондам и имуществам Польше будет возвращено движимое имущество, поскольку оно окажется в заведывании Правительств России и Украины. В тех случаях, когда это имущество окажется ими ликвидированным, оно возмещается в соответственном эквиваленте; последнее не относится к русским ценным бумагам.

9. Означенные выше расчеты будут произведены Смешанной Расчетной Комиссией, предусмотренной в статье XVIII настоящего договора. Статья XVII.

1. Россия и Украина обязуются произвести с Польшей расчет покладам, депозитам и залогам польских лиц юридических и физических в российских и украинских государственных, национализированных или ликвидированных кредитных учреждениях, а также в государственных учреждениях и кассах.

При возмещении претензий, возникающих на основании этого пункта, Россия и Украина предоставят польским юридическим и физическим лицам все те права, которые в свое время были признаны за российскими и украинскими лицами юридическими и физическими.

В отношении же лиц физических при производстве вышеуказанных расчетов Россия и Украина будут учитывать в их пользу утрату российской денежной единицей части ее покупательной силы с 1 октября 1915 года по день окончания расчетов.

2. Разрешение вопросов о регулировании частно-правовых отношений между лицами физическими и юридическими договаривающихся государств, а также разрешение вопросов о регулировании основанных на юридических титулах претензий лиц физических и юридических к правительству и государственным учреждениям другой стороной и обратно, — поскольку таковые вопросы не разрешены настоящим

договором, — передается Смешанной Расчетной Комиссии, предусмотренной в статье XVIII настоящего договора.

Настоящим пунктом предусматриваются правоотношения, возникшие до момента подписания настоящего договора.

Статья XVIII.

1. Для производства расчетов, предусмотренных в статьях XIV, XV, XVI и XVII настоящего договора, и для установления принципов этих расчетов в случаях, не предусмотренных настоящим договором, а также для определения размера, способов и сроков уплаты по вышеупомянутым расчетам образуется в течение 6-ти недель со дня ратификации настоящего договора Смешанная Расчетная Комиссия, состоящая из 5-ти представителей с каждой стороны и необходимого числа экспертов, с местопребыванием в г. Варшаве.

2. Сроком, к которому должны быть приурочены все расчеты, принимается 1 октября н. ст. 1915 года, поскольку настоящий договор не содержит иных постановлений.

3. Все расчеты за материальные ценности устанавливаются в русских золотых рублях; в остальных случаях расчеты производятся на основаниях, предусмотренных в статьях XIV, XVI и XVII настоящего договора.

Статья XIX.

Россия и Украина освобождают Польшу от ответственности по долговым и всякого рода иным обязательствам бывшей Российской Империи, в том числе возникшим из выпуска бумажных денег, казначейских знаков, обязательств, серий и свидетельств Российского Казначейства, по внешним и внутренним займам бывшей Российской Империи, по гарантиям разным учреждениям и предприятиям, по гарантированным займам таковых и проч., за исключением гарантий по предприятиям и учреждениям на территории Польши.

Статья XX.

Россия и Украина обязуются признавать, согласно принципа наибольшего благоприятствования, автоматически, без особого договора за Польшей, ее гражданами и юридическими лицами все те права, преимущества и льготы, которые прямо или косвенно были или будут ими предоставлены любой третьей стране, ее гражданам и юридическим лицам в области реституции имущества и возмещения убытков периода революции и гражданской войны в России и Украине.

В случаях, предусмотренных в первом абзаце этой статьи, Россия и Украина будут признавать обязательную силу не только за подлинными документами, удостоверяющими имущественные права польских лиц юридических и физических, но и за теми документами, которые будут выдаваться Смешанными Комиссиями, предусмотренными статьями XV и XVIII настоящего договора.

Статья XXI.

1. Обе договаривающиеся стороны соглашаются не позднее, чем по истечении 6-ти недель с момента ратификации настоящего договора,

приступить к переговорам о торговом договоре и договоре о компенсационном товарообмене, равно как возможно скорее приступить к переговорам о заключении конвенций: консульской, почтово-телеграфной, железнодорожной, санитарной и ветеринарной, а также конвенции относительно улучшения судоходных условий на Днепровско-Вислинском и Днепровско-Западнодвинском водных путях.

Статья XXII.

1. Впредь до заключения торгового договора и железнодорожной конвенции обе договаривающиеся стороны обязуются допускать транзит товаров на нижеследующих условиях.

Изложенные положения настоящей статьи должны лечь в основу предстоящего торгового договора в части, касающейся транзита.

2. Договаривающиеся стороны предоставляют друг другу свободный транзит товаров по всем железнодорожным и водным путям, открытым для транзита.

Перевозка транзитных товаров будет производиться с соблюдением правил, установленных в каждом из договаривающихся государств для движения как по железным дорогам, так и по водным путям, принимая во внимание провозоспособность дорог и нужды внутреннего движения.

3. Под свободным товарным транзитом обе договаривающиеся стороны понимают, что товары, перевозимые из России или Украины, а также в Россию или Украину через Польшу, равно как из Польши или в Польшу через Россию или Украину, не будут облагаться никакими транзитными пошлинами, ни иными транзитными сборами, независимо от того, следуют ли эти товары через территорию одной из договаривающихся сторон прямо, или же на пути выгружаются, временно останавливаются на складах и вновь нагружаются для дальнейшего следования, под условием производства этих операций в складах, находящихся под надзором таможенных властей страны, через которую товары следуют транзитом.

Польша оставляет за собою свободу нормирования условий транзита для товаров германского и австрийского происхождения, ввозимых из Германии или Австрии через Польшу в Россию или Украину.

4. Запрещаются к транзиту предметы вооружения, военного снаряжения и боевые припасы.

Это ограничение не может быть распространено на предметы, хотя и являющиеся боевыми припасами, но не предназначенные для военных целей. Для провоза таких товаров требуется заявление соответствующего правительства, что они не будут использованы как военные материалы.

Изъятия допускаются также для товаров, по отношению к коим, в интересах народного здравоохранения, борьбы с эпизоотией и с заразой растений, могут применяться исключительные запретительные мероприятия.

5. Товары третьего государства, перевозимые транзитом через территорию одной из договаривающихся сторон, при ввозе их на территорию

другой стороны не будут облагаться ни иными, ни более высокими сборами, чем те, которые надлежало бы взимать с таких же товаров, прибывающих прямо из страны их происхождения.

6. Фрахты, тарифы и иные за провоз транзитных товаров сборы не могут быть выше таковых, установленных за провоз однородных товаров местного значения на том же пути в том же направлении.

До тех пор, пока фрахты, тарифы и иные сборы не будут взиматься за провоз местных товаров в России и Украине, — плата за провоз товаров, идущих из Польши и в Польшу транзитом через Россию и Украину, не может быть выше платы, установленной для перевозки транзитных товаров наиболее благоприятствуемой страны.

7. В виду необходимости надлежащего оборудования пограничных станций в пунктах схождения железных дорог обеих договаривающихся сторон, временно назначаются для транзитного движения из России и Украины через Польшу и обратно из Польши через Россию и Украину, передаточные станции на участках Минск — Барановичи и Шепетовка — Ровно, а именно: на территории Белоруссии и Украины для приема товаров, идущих с запада, ст. Минск (до приспособления ст. Негорелое) и ст. Шепетовка (до приспособления ст. Кривин), а на территории Польши для приема товаров, идущих с востока, ст. Столбцы и ст. Здолбуново.

Порядок и условия транзитного движения подлежат установлению в железнодорожной конвенции, имеющей быть заключенной между договаривающимися сторонами после ратификации настоящего договора.

Вместе с тем договаривающиеся стороны примут надлежащие меры к скорейшему, по возможности, приспособлению для транзитного движения также и других направлений с тем, что пункты смычки сходящихся дорог будут определены особыми соглашениями.

Передаточными пунктами на границах обеих сторон с другими государствами для транзитного движения будут служить все пограничные станции, которые открыты или будут открыты для международных сообщений.

Для перегрузки транзитных товаров, прибывающих водой или следующие на воду, открывается в г. Пинске или на разъезде Припять перевалочный пункт, причем в этом пункте к пристани должен быть подведен рельсовый путь для подачи вагонов под перегрузку.

Статья XXIII.

Россия и Украина заявляют, что все обязательства, принятые ими по отношению к Польше, равно как и права, приобретенные ими на основании настоящего договора, распространяются на все территории, расположенные к востоку от государственной границы, указанной в статье II настоящего договора, которые входили в состав бывшей Российской Империи и при заключении настоящего договора были представлены Россией и Украиной.

В частности, все вышеупомянутые права и обязательства распространяются на Белоруссию и ее граждан.

Статья XXIV.

Дипломатические отношения между договаривающимися сторонами устанавливаются немедленно по ратификации настоящего договора.

Статья XXV.

Настоящий договор составлен на русском, украинском и польском языках в трех подлинных экземплярах.

При толковании его все три текста считаются аутентичными.

Статья XXVI.

Настоящий договор подлежит ратификации и вступает в силу с момента обмена ратификационными грамотами, поскольку иное не оговорено в самом договоре или Приложениях к нему.

Ратификация настоящего договора последует в тридцатидневный срок со дня его подписания.

Обмен ратификационными грамотами состоится в г. Минске в сорокапятидневный срок со дня подписания сего договора.

Повсюду, где в настоящем договоре или его Приложениях упоминается в качестве срока момент ратификации Мирного Договора, под этим понимается момент обмена ратификационными грамотами.

В удостоверение сего уполномоченные обеих договаривающихся сторон собственноручно подписали настоящий договор и скрепили его своими печатями.

Составлен и подписан в г. Риге марта восемнадцатого дня тысяча девятьсот двадцать первого года.

(L. S.) А. Иоффе¹

(L. S.) Ганецкий²

(L. S.) Э. Квицинг³

(L. S.) Ю. Коцюбинский⁴

(L. S.) Оболенский⁵

(L. S.) Jan Dabski⁶

(L. S.) Stanislaw Kauzik⁷

(L. S.) Edward Lechowicz⁸

(L. S.) Henryk Strasburger⁹

(L. S.) Leon Wasilewski¹⁰

Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1921 г. Управление делами Совнаркома СССР. – М., 1944. – С. 343–369.

№ 6

Нота старшыні Савета народных камісараў і народнага камісара замежных спраў БССР А.Р. Чарвякова¹¹ міністру замежных спраў Польшчы К. Скірмунту¹²

21 жніўня 1921 г.

Правительство Социалистической Советской Республики Белоруссии получило из Западной части Белоруссии, которая перешла к Польской Республике (бывшая Гродненская губерния и части Минской и Виленской губерний) следующее сообщение.

Местные польские власти закрывают культурные белорусские учреждения без предъявления им каких-нибудь обвинений...Они запрещают свободу просвещения. Из 150 белорусских школ, которые там были раньше, теперь там остались только 2 школы. Жандармы плохо обращаются с крестьянами, их арестовывают, потому что они хотят открыть там белорусские школы. Так произошло в Малое Берестовица Гродненской губернии, где избили половину всех крестьян и арестовали из них 16. Белорусам воспрещается организовать общества взаимопомощи и кооперативы, запрещают собрания кооперативов и арестовывают их инструкторов по приказу администрации. До 20 кооперативов закрыто в Гродненской губернии. В Гродно не выдают продовольствия даже из того продовольствия, которое филантропические иностранные обществ посылают разрушенной Белоруссии — яслям белорусских детей; они передают почти все польским учреждениям. Голодных детей подвергают исключительному влиянию этих учреждений, в которых их полонизируют. Местные власти запрещают посылки белорусских газет и конфисковывают их на почтах, а лица, которые читают эти газеты, считаются большевиками, даже если газеты не большевистского характера. Производятся систематические обыски среди читателей, и им угрожают аресты. Так произошло, например, в Виленском округе в Юревичском кантоне, где по приказу начальника кантона солдаты угрожали жителям Виленского округа, которые при регистрации записывались как белорусы, что они их арестуют или отправят обратно в Россию. Господин Усс, инспектор Лидского округа, заявил учителям, что они не потерпят в будущем году белорусские школы. По распоряжению начальника Департамента просвещения старший из белорусских учителей в Боруни был арестован 15 мая этого года.

Правительство Белорусской Республики и многих тем не менее считать вышеперечисленные факты и многие другие, которые дошли до его сведения, как нарушения ст. 7 пегого параграфа Рижского мира, заключенного с Польшей. Вышеуказанный пункт гарантирует лицам белорусской национальности, которые находятся в Польской Республике, право свободного развития их языка и их культуры. Правительство Белорусской Республики отвергает мысль о том, чтобы оскорбления белорусов в Западной Белоруссии происходили с ведома Правительства Польской Республики, и оно надеется, что Правительство Польской Республики создаст положение, благоприятное развитию языка и белорусской культуры в согласии в 7-м пунктом первого параграфв Мирного договора.

Правительство Белорусской Республики, со своей стороны, спешит засвидетельствовать тот факт, что оно не посягает на права жителей польской национальности в Советской Белоруссии и что оно проводит все свои мероприятия, внимательно охраняя их права.

Примите, господин Министр, уверения в искреннем и глубоком уважении.

Председатель Совета Народных Комиссаров
и Народный комиссар
по иностранным делам

А.Г. Червяков

Документы и материалы по истории советско-польских отношений. Т. IV: Апрель 1921 г. – май 1926 г. / Ин-т славяноведения АН СССР, Ин-т истории польско-советских отношений Польской АН; Отв.ред. И. А. Хренов, Т. Цесляк. – М.: Наука, 1966. – 562 с. – С. 56–57.

№ 7

3 «Заўваг Міністэрства замежных спраў Польшчы аб польскай палітыцы ў адносінах да Савецкай Расіі»

25 кастрычніка 1921 г.

Акрамя таго, што большасць артыкулаў Рыжскага дагавора створана ў форме двухбаковага супрацоўніцтва, у істоце сваёй прадстаўляе сабой спіс абавязкаў Расіі ў адносінах да Польшчы. Не кажучы аб тэрытарыяльных артыкулах, выкананне якіх былі тэрміновым, усе астатнія абавязацельства, у прыватнасці фінансава-эканамічныя, былі ў плане часу іх выканання, значна адсунуты ад даты падпісання, а выплата золата на працягу цэлага году ад даты ратыфікацыі дагавора была адкладзена. Гэта была зразумела з першай хвіліны, і з цягам часу становішча адносін не моцна змянілася. Гэта выклікала шэраг прычын. Не хочацца прыводзіць тых тэрытарыяльных уступак, дзе акрамя яўных пераваг, мы маем вынікам наяўнасць значнай колькасці беларусаў і ўкраінцаў на землях Польскай дзяржавы. Не жадалі таксама фінансавых уступак у выглядзе дыпазітаў у золаце, якое магло быць прывезена на тэрыторыю Польшчу, мы не жадалі браць золата, так як у ім выплочваўся доўг Расіі ў адносінах да Францыі. Вялікае значэнне мела жаданне хуткага заключэння міру, якое вынікала са свежых успамінаў наступлення бальшавікоў на Варшаву і недахопе веры ў трываласць нашага становішча. Было выказана перакананне, што Польшча, аперуючы пытаннямі транзіту і гандлёвымі адносінамі з Расіяй, схіляла яе да выканання фінансавых абавязкаў, якія ў прынцыпе былі не значнымі, і маглі быць выкананы. Але над усімі вісеў прынцып мір без пераможцаў і пераможаных, без кантрыбуцыі і кампенсацый, адным словам мір паразумення і стабілізацыі, які лягчэй будзе прыняты Антантай, чым адпавядаючы версальскаму ладу.

Наша цяперашняя палітыка ў адносінах да Расіі, абапіраецца на імкненне польскага боку да схілення Расіі да выканання дагавора. Так, тэрытарыяльны артыкулы ўжо выкананы, так як бальшавікі яшчэ не знайшлі спосабу ўкрыцця ці распылення тэрыторыі, застаюцца рэпатрыяцыя і абавязацельствы эканамічна-фінансавага характару. Згодна з апошнімі прадугледжвалася выплата 30 млн. руб., выплаты за чыгуначны транспарт у квоче каля 30 млн. руб., рээвакуацыя — каля 40 млн. руб., вяртання каштоўнасцей, якія не могуць быць ацэнены.

Дзейнасць Пагранічнай камісіі, створанай на аснове арт. 2, вельмі нездавальняючая, па прычыне негатыўнага стаўлення бальшавікоў да польскіх пажаданняў. Пры размежаванні ці падчас трактаванні артыкулу, мы не бралі пад увагу эканамічныя фактары. Пагранічная лінія часта аддзяляла палі ад вёсак, ці перасякала дарогу. Пры гэтым расійска-ўкраінская дэлегацыя ў Пагранічнай камісіі не выказвала кампрамісных тэндэнцый, таму працу камісіі прасоўвалася вельмі марудна. [...]

AAN. Zesprół Ambasada RP w Moskwie. Sygn. 182. S. 1–3. Пераклад з польскай мовы. Копія. Машынапіс. Апублікавана: Бароўская, В. М. Беларусь у савецка-польскіх адносінах (сакавік 1921 г. – люты 1939 г.) / В. М. Бароўская. – Мінск : Беларуская навука, 2024. – С. 258–259.

№ 8

Вытрымка з ліста замежнага аддзела АДПУ «Адносна першага ўзбуйнення тэрыторыі Беларусі»

28 сакавіка 1924 г.

Зусім сакрэтна

(Письмо из Вильно в Белорусское представительство в Ковно)

Белорусский вопрос, или как принято было ранее выражаться «Западно-Русский вопрос», в последние дни приобрел неожиданный интерес и по всем данным вступил в весьма решительную фазу своего развития. Согласно постановления Союзного Совета СССР от 4 февраля текущего года состоялся и к 4 марта закончилась передача Советской Беларуси 18-ти уездов Витебской, Гомельской и Смоленской губернии, с преобладающим белорусским населением. Это событие нашло чрезвычайно живой отклик у нас здесь и вызвало целый ряд предположений о ближайшем будущем. Общее мнение местных организаций, в первую очередь белорусских, единодушно: этим шагом начато наступление на Польшу. Наступление конечно мирное, но таящее в себе весьма недвусмысленную угрозу на будущее. [...]

Избавление Западной Беларуси от польского захвата и возрождение Белорусской государственности начинает мыслиться белорусской национальной интеллигенцией только в тесном союзе с Советами, а в первую очередь с объединенной Советской Белоруссией. До 4 марта на пути такого признания лежала бьющая в главу несуразность в положении самой Советской Белоруссии, не распространявшей своей власти на все этнографические белорусские земли. Национальное чувство от этого сильно страдало и это давало повод польской прессе издеваться над Минском. Когда положение изменилось, то та же польская пресса забила тревогу, хотя дело объединения было по ее мнению делом вполне естественным и касалось совершенно безобидным. [...]

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 32. Арк. 2–2 адв. Завераная копія. Машынапіс.

№ 9

Паведамленне міністра замежных спраў Польшчы А. Скшыньскага¹³ Генеральнаму консульству Польшчы ў Мінску

30 снежня 1924 г.

Зусім сакрэтна

Спыняючыся на канферэнцыі, якая адбылася 10 снежня бягучага года ў Прэзідыуме Савета Міністраў, гэтым маю гонар прасіць Пана міністра аб вызначэнні даты выдачы зняволенага ў Польшчы камуніста Станіслава Валдэнберга савецкім уладам.

Польскае пасольства ў Маскве выясніла 23 снежня ў Народным камісарыяце замежных спраў СССР, што Валдэнберг будзе выданы ўзамен на ксёндза Усаса, кіраўніка польскай часткі рээвакуацыйнай камісіі ў Петраградзе, якому пагражае працэс, які можа моцна скампрамітаваць і польскі ўрад, цалкам каталіцкае духавенства. З гэтага пункта гледжання мы будзем настойваць на тым, каб абмен адбыўся на польска-савецкай мяжы ў Коласаве ў бліжэйшы час, каб новапазначаны польскі пасол у Маскве п. Кентшыньскі, ад'язджаючы на два тыдні з Масквы, пакінуў там атмасферу «ачышчаную» і не абцяжарваў сваю палітычную місію.

Міністр замежных спраў

А. Скшыньскі

AAN. Ambasada RP w Moskwie (1598). Sygn. 203. S. 4. Пераклад з польскай мовы. Арыгінал. Рукапіс.

№ 10

Вытрымкі з праекта па ўзмацненні кантролю над савецкімі дыпламатычнымі прадстаўнікамі на тэрыторыі Польшчы

1924 г.

[...] Па пытанні ўзмацнення кантролю над савецкімі прадстаўнікамі на тэрыторыі Польшчы неабходна адзначыць, што існуючае становішча вельмі незадавальняючае. Органы Міністэрства ўнутраных спраў, у абвязках якіх знаходзіцца ажыццяўленне гэтага кантролю, не валодаюць інфармацыяй аб прозвішчы, колькасці, перамяшчэнні прадстаўнікоў, у выніку не могуць адрозніць сталых і прыезджых служачых, якія часта толькі і займаюцца, што шпіёнствам.

У Народным камісарыяце замежных спраў СССР дыпламатычныя служачыя замежных краін і кур'ераў узяты на ўлік, як відаць з данясенняў Пасольства ў Маскве, у спецыяльным адзеле візаў і дыпламатычных кур'ераў.

Сярод дыпламатычных савецкіх служачых, якія знаходзяцца на тэрыторыі Польшчы, неабходна адрозніваць: 1) спецыяльных дэлегатаў савецкага ўраду па выкананні пэўнай місіі; 2) сталых служачых прадстаўніцтва ў Польшчы; 3) кур'ераў, накіраваных у Варшаву; 4) тран-

зітніх кур'ераў. Прыезд першай катэгорыі асоб выкліканы звычайна якімі-небудзь перагаворамі, заўжды пасля інфармавання польскага ўраду аб гэтым, часцей высокія асобы. У Міністэрстве ўнутраных спраў неабходна мець іх асабістыя справы і фотаздымкі, што дазволіць прадухіліць прыезд пад выглядам кур'ераў такіх асоб, як Дзяржынскі ці Радэк. Таксама неабходна накіраваць на памежныя пункты пропуску (Стаўбцы, Здалбунова) гэтыя фотаздымкі. [...]

AAN. Ambasada RP w Moskwie(1598). Sygn. 203. S. 11–12. Пераклад з польскай мовы. Арыгінал. Рукапіс.

№ 11

Ліст В. Л. Копа¹⁴ да П. Л. Войкава¹⁵

2 студзеня 1925 г.

Мы полагаем, что предложенное нами соглашение о ненападении и неучастии во враждебных коалициях можно будет стилизовать таким образом, чтобы оно покрывало собою все конкретные спорные с Польшей вопросы: о крессах, о Восточной Галиции, о Вильно, о Мемеле. Таким образом мы хотим избежать необходимости искать по каждому из этих вопросов конкретные формулы.

Из всех этих вопросов следует в порядке дискуссии особо остановиться на вопросе о культурной автономии для окраин. Нужно сделать это главным образом с целью не давать полякам агитационного материала для работы на окраинах против нас в том случае, если переговоры закончатся неудачей. В самом соглашении об автономии, разумеется, не придется говорить не только потому, что это было бы неприемлемо для поляков, но прежде всего потому, что это было бы сопряжено с окончательным признанием границ и с удовлетворением встречных требований об автономии для поляков в СССР (ст. 7 Рижского трактата).

Член Коллегии НКВД СССР

Коп

АЗП РФ. Ф. 4. Воп. 32. П. 217. Спр. 52670. Арк. 7–8. Арыгінал. Рукапіс.

№ 12

Ліст В. Л. Копа да П. Л. Войкава

23 студзеня 1925 г.

Вопрос о формулировке наших требований относительно национальной автономии Вы мне кажется, подняли несколько преждевременно. Разговоры со Сквинымским как вы сами указывали, имеют чисто зондажный характер. У нас нет даже уверенности, что Польша вообще собирается пойти дальше этого зондажа и намерена серьезно с нами договариваться. Выступление Сквинынского после Гельсингфорской кон-

ференции, его призывы к образованию общего фронта против III Интернационала носят провокационный характер и не совсем вяжутся с его уверенными попытками договориться с нами. При таких условиях нам еще рано конкретизировать вопрос об автономии. Дальше общего совершенно расплывчатого упоминания о том, что нас интересует судьба украинской и белорусской национальностей и что рамки этих вопросов входят составной частью в урегулирование взаимоотношений Польши с нами, пока идти нельзя и не нужно.

За развитием событий на польских крессах мы следим чрезвычайно внимательно. Вопрос этот обсуждается по соответствующей линии, и о принятии решения вы будете поставлены в известность. Забегая вперед, можно сказать, что при вспышке серьезного крестьянского движения на окраинах, оно будет обречено на неудачу, поскольку промышленные центры Польши останутся спокойными. Форсировать изменения таких условий этого движения и создать ему равно несбыточные цели было бы полным безумием.

Член Коллегии НКВД СССР

Коп

АЗП РФ. Ф. 4. Воп. 32. П. 217. Спр. 52670. Арк. 30. Арыгінал. Рукапіс.

№ 13

Ліст В.Л. Копа да П.Л. Войкава

30 студзеня 1925 г.

Пересылаю Вам копии для личного ознакомления свое письмо товарищу Дзержинскому о персональном обмене. Из письма Вы увидите, что дело приняло весьма неприятный оборот и что, если позиция наших соседей не изменится, мы будем иметь с поляками довольно крупный разговор. Сегодня нам доставили несколько расписок, которые мы, вероятно, полякам не передадим, а будем настаивать на доставке их авторов на границу. Если к Вам по этому делу обратятся поляки, то отсылайте их в Москву.

Член Коллегии НКВД СССР

Коп

АЗП РФ. Ф. 4. Воп. 32. П. 217. Спр. 52670. Арк. 31–32. Арыгінал. Рукапіс.

№ 14

Ліст В.Л. Копа да П.Л. Войкава

20 лютага 1925 г.

Уважаемый Петр Лазаревич. Из некоторых Ваших сообщений и ображений я уловил с тревогой Вашу склонность считаться с возможностями «диверсии на крессах» как с приемлемой для нас комбинацией.

Самым решительным образом должен Вас предостеречь от этого. Мы считаем, что в данный момент такие события не только не лежали бы в основной линии нашей политики, но, наоборот, резко противоречили бы основным директивам авторитетнейшего учреждения (Политбюро) и были бы чреваты прямо таки катастрофическими последствиями. Помешали бы события на крессах займу Польши в Америке или не помешали бы, — вопрос абсолютно праздный, ибо о нашем содействии или участии в таких эвентуальных событиях не может быть и речи.

Я очень прошу Вас принять эти соображения к строжайшему и неуклонному исполнению. Малейшее отступление от них ни в коем случае не может быть допустимо. С коммунистическим приветом.

Член Коллегии НКВД СССР

Коп

АЗП РФ. Ф. 04. Воп. 32. П. 217. Спр. 52670. Арк. 44. Арыгінал. Рукапіс.

№ 15

Паведамленне С.І. Аралава¹⁶ да П.Л. Войкава аб прызначэнні А.Ф. Ульянава¹⁷ саветнікам Паўнамоцнага прадстаўніцтва СССР у Польшчы

10 красавіка 1925 г.

Просьба белорусскаго урада «мотивується желанием иметь своего советника тем, что в белорусских делах происходит большая неурядица и что необходимо все белорусские вопросы урегулировать там на месте с ответственным представителем». В Коллегии этот вопрос еще разбирался, но он будет поставлен на днях. Тов. Ульянов производит хорошее, серьезное впечатление.

Член Коллегии НКВД СССР

Аралов

АЗП РФ. Ф. 4. Воп. 32. П. 217. Спр. 52670. Арк. 71. Арыгінал. Рукапіс.

№ 16

Памятка кіраўніка ўсходняга аддзела С. Янікоўскага¹⁸ да дырэктара палітычнага дэпартаменту Міністэрства замежных спраў Польшчы

18 снежня 1925 г.

Абвінавачаны за бяздзейнасць у справе забойства Багінскага і Вечаркевіча¹⁹ стаўбцоўскі стараста Заянчкоўскі быў прызнаны нявінным у першай інстанцыі, судзе г. Навагрудак. Пракурор аднак не прыняў рашэння акруговага суда і падаў апеляцыю, па гэтай прычыне справа перадаецца на разгляд у апеляцыйны суд у Вільні.

Па прычыне таго, што справа вельмі небяспечная, аднак разгляд яе ў Навагрудку прайшоў дастаткова спакойна, у Вільні можа выклікаць

непатрэбны і шкодны розгалас. Прапаную, каб дырэктар палітычнага дэпартаменту правёў вусную размову з пракурорам Сяніцкім, з мэтай адклікання апеляцыі.

Кіраўнік ўсходняга аддзела

С. Янікоўскі

AAN. Ambasada RP w Moskwie (1598). Sygn. 203. S. 21. Пераклад з польскай мовы. Арыгінал. Рукапіс.

№ 17

Вытрымка з рапарта аб палітычнай сітуацыі вайсковага аташэ Генеральнага консульства Польшчы ў Мінску В. Кабылянскага²⁰ ў Міністэрства ваенных спраў Польшчы

10 красавіка 1926 г.

[...] Сітуацыя ў польска-савецкіх адносінах не змянілася ў лепшы бок. Праўда, амаль не заўважны напады ў афіцыйнай прэсе і мала ўвагі прысвячаецца забойству Багінскага і Вечаркевіча, а працэс Усаса²¹ быў нечакана адкладзены без вызначэння тэрміну. Аднак напружанне не знікла; невядома, калі гэта адбудзецца. Раздражэнне савецкага дыпламатычнага корпуса адбылося не толькі ў сувязі з забойствам Багінскага і Вечаркевіча, а яшчэ па прычыне канферэнцыі ў Рызе прадстаўнікоў Генеральных штабоў Польшчы, Літвы, Латвіі. [...]

В. Кабылянскі

AAN. Ambasada RP w Moskwie (1598). Sygn. 16. S. 238–239. Пераклад з польскай мовы. Арыгінал. Рукапіс.

№ 18

Вытрымка з рапарта вайсковага аташэ пры Генеральным консульстве ў Мінску В. Кабылянскага да пасла Польшчы ў Маскве С. Патэка²²

21 студзеня 1927 г.

[...] Урадавыя і партыйныя кіраўнікі БССР пачалі распаўсюджваць чуткі аб пагрозе голаду будучай вясной сярод беларускага сялянства ў Польшчы. Гэта робіцца ў прапагандысцкіх мэтах, што вынікае з выступлення генеральнага сакратара ЦК КП(б)Б на X з'ездзе, з заклікам накіраваць харчовую дапамогу для гэтых людзей. [...]

В. Кабылянскі

AAN. Ambasada RP w Moskwie (1598). Sygn. 22. S. 287. Пераклад з польскай мовы. Арыгінал. Рукапіс.

№ 19

Вытрымка з ліста генеральнага консула Польшчы ў Мінску Т.Перкоўскага²³ да пасла Польшчы ў Маскве С.Патэка

25 студзеня 1927 г.

[...] Цікавасць КП(б)Б да кожнага кроку польскага кіраўніцтва ў галіне міжнароднай палітыкі мае глыбокія ўнутраныя прычыны. Крыніцай іх сталі цяжкасці, з якімі сутыкнуліся ў Савецкай Беларусі па меры росту нацыянальнай самасвядомасці, і якія разыходзіліся з нацыянальнай палітыкай партыі. Узнікалі апасенні, што малады беларускі нацыяналізм, якому цяжка было б пагадзіцца з палітыкай партыі і ўраду БССР, пачне схіляцца ў бок да Польшчы. [...]

Т.Перкоўскі

AAN. Ambasada RP w Moskwie(1598). Sygn. 172. S. 11. Пераклад з польскай мовы. Арыгінал. Рукапіс.

№ 20

Вытрымка з ліста генеральнага консула Польшчы ў Мінску Т.Перкоўскага да пасла Польшчы ў Маскве С.Патэка

4 лютага 1927 г.

[...] Згодна з сакрэтнай інфармацыяй консульства, у канцы снежня 1926 г. адбылося закрытае пасяджэнне часткі членаў Інстытута беларускай культуры, на якім старшыня ЦВК БССР т. Чарвякоў выказваўся адносна магчымасці збройнага канфлікту з Польшчай будучай вясной, нават адносна часовай акупацыі Мінска польскімі войскамі. У гэтай сувязі Чарвякоў сцвярджаў, што дробнабуржуазныя элементы беларускага грамадства і ксёндзы выступаюць супраць савецкіх улад і таму неабходна ўзмацніць кантроль над іх дзейнасцю. Аднак на закрытым пасяджэнні ЦВК БССР Чарвякоў указаў на магчымасць усталявання сяброўскіх адносін паміж СССР і Польшчай. [...]

Т.Перкоўскі

AAN. Ambasada RP w Moskwie(1598). Sygn. 172. S. 8. Пераклад з польскай мовы. Арыгінал. Рукапіс.

№ 21

Вытрымка з ліста генеральнага консула Польшчы ў Мінску Т.Перкоўскага да пасла Польшчы ў Маскве С.Патэка

13 мая 1927 г.

[...] Маю гонар паведаміць, што ў сувязі са святам адбыўся візіт прадстаўніка Народнага камісарыята замежных спраў пры ўрадзе БССР

п. Казюры²⁴ з намеснікам п. Грыгаровічам. Казюра выказаў шчырыя пажаданні, падняў тост за росквіт Польшчы. Наступны тост быў узняты за росквіт беларускай рэспублікі. Падчас размовы былі закрануты палітычныя моманты: выступленні п. Адамовіча²⁵ ў друку, якія ўзгоднены з НКЗС, у сваю чаргу не паляпшаюць савецка-польскія адносіны. Казюра ў адказ казаў, што прамовы Адамовіча цалкам адпавядаюць савецкай палітыцы, аднак не пазбаўлены эмацыянальнай афарбоўкі. Падкрэсліваў, што ён (Казюра) прыклаў максімум намаганняў, каб патрымаць у адносінах да Польшчы чыстату палітычнай лініі, без уліку на дробязі. [...]

Т. Перкоўскі

AAN. Ambasad RP w Moskwie(1598). Sygn. 172. S. 22. Пераклад з польскай мовы. Арыгінал. Рукпіс.

№ 22

Тэлеграма генеральнага консула Польшчы ў Мінску Б. Ялавецкага²⁶ пасольству Польшчы ў Маскве аб арышце былых кіраўнікоў БСРГ²⁷

13 студзеня 1934 г.

У апошні час у Мінску пачалі распаўсюджвацца чуткі аб арышце былых дэпутатаў Грамады Рак-Міхайлоўскага²⁸, Мятлы²⁹, Валошына³⁰, Дварчаніна³¹ і інш., якіх абвінавачваюць у шкодніцтве і шпіянажы на карысць Польшчы. Гэтым чуткам было даволі цяжка паверыць, улічваючы, што ўсе яны прыехалі ў СССР з Польшчы ў выніку абмену як выпрабаваныя камуністычныя дзеячы. Аднак у паведамленнях беларускага друку («Звяздзе», «Orka») ад 12 студзеня б. г. гэтыя чуткі пацвердзіліся, калі ў рэвалюцыі аб'яднанага Пленума ЦК і ЦКК КП(б)Б па пытанні вынікаў і бліжэйшых задач ленінскай нацыянальнай палітыкі ў БССР па-за шматлікімі агульнымі фразамі і вялікімі пасажамі шматразова згаданых пытанняў аб генезісе і развіцці нацдэмаўскага руху з'явіўся сэнсацыйны абзац аб выкрыцці і разгроме новай контррэвалюцыйнай арганізацыі. «У апошні год-паўтара гэта контррэвалюцыйная арганізацыя кіравала т.зв. «Беларускім нацыянальным цэнтрам» (БНЦ), ядром якога былі шпіёны і правакатары, перапраўленыя замежнай контрразведкай пад відам пераследаваных рэвалюцыйных дзеячаў. Гэтыя людзі (Рак-Міхайлоўскі, Валошын, Капуцкі, Мятла, Гаўрылік³², Дварчанін і інш.), якія ўдзельнічалі як правакатары ў нацыянальна-вызваленчым руху ў Заходняй Беларусі, з гэтай жа самай мэтай правакацыі, шкодніцтва і шпіянажу былі перапраўлены ў БССР. Гэтая новая арганізацыя, працягваючы тую ж самую контррэвалюцыйную дзейнасць усіх раней замаскіраваных і потым выкрытых шкодніцкіх, шпіёнскіх і інш. нацдэмакратычных арганізацый, у новых умовах у сваёй азвярэлай агрэсіўнай працы залучыліся з усімі нацыянал-фашыстамі, правакатарамі і шпіёнамі, якія знаходзяцца за

мяжой (Луцкевіч³³, Астроўскі³⁴ і інш. — у Польшчы, Езавітаў³⁵, Пігулеўскі³⁶, Варонка³⁷ — у Латвіі, Якавіюк³⁸ — у Літве)».

Далей гаворка ідзе аб тым, што гэтыя асобы разам з рэшткамі былых дробнабуржуазных партый і ў цесным саюзе з кулацкімі нацыяналістычнымі элементамі ў Савецкай Беларусі ажыццяўлялі контррэвалюцыйную дзейнасць на грошы замежных контрразведак і злучыліся з фашысцкімі групамі Германіі і Польшчы для барацьбы супраць рабочых і сялян у БССР.

Цяпер цяжка ўстанавіць сапраўдныя прычыны арышту гэтых яшчэ нядаўна «выпрабаваных таварышаў», якія займаюць у дзяржаўнай іерархіі Савецкай Беларусі вельмі высокае становішча. Так, напр., Рак-Міхайлоўскі быў дырэктарам Мінскага гісторыка-сацыялагічнага музея, Мятла займаў БАН пасаду старшыні Камісіі па вывучэнню Заходняй Беларусі, друкуючы час ад часу тэндэнцыйныя публікацыі аб Польшчы. У 1931 г., годзе ўзмоцненай прапаганды, развязанай камуністычнай партыяй на тэрыторыі нашых паўночна-ўсходніх ваяводстваў на карысць масавага нелегальнага пераходу ў СССР, Мятла быў кіраўніком аддзела палітычнай асветы ў спецыяльным канцэнтрацыйным лагеры, створаным у Мінску для бежанцаў з Польшчы.

Здаецца, што згаданыя вышэй дзеячы, прывыкшыя так ці інакш да заходнееўрапейскіх умоў, мусілі ў сваёй працы і поглядах не цалкам салідарызавацца з афіцыйнай думкай партыйных інстанцый, а можа, нават «асмеліліся» даць нейкаму пытанню канкрэтнае вызначэнне, крытыкуючы нацыянальную палітыку партыі, за што іх бязлітасна зліквідавалі.

Б. Ялавецкі

AAN. Ministerstwo spraw zagranicznych. Sygn. 5290fa. S. 4–5. Пераклад з польскай мовы. Арыгінал. Руканіс.

РАЗДЕЛ II.

ВЫКАНАННЕ VII АРТЫКУЛА РЫЖСКАГА МІРНАГА ДАГАВОРА Ё Польшчы. ФАКТЫ ПАРУШЭННЯ РЭЛІГІЙНЫХ І НАЦЫЯНАЛЬНЫХ ПРАВОЎ МЯСЦОВАГА БЕЛАРУСКАГА НАСЕЛЬНІЦТВА ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ

№ 23

З данясення Нясвіжскага аддзялення дэфензівы³⁹ ў II аддзел штаба II арміі аб незадавальненні беларускага насельніцтва мясцовымі ўладамі і памешчыкамі

12 мая 1921 г.

[...] Польское население. Без изменений, как и в предыдущем донесении.

Русское население. Без изменений, как и в предыдущем донесении.

Белорусское население. Крестьяне окрестных деревень возмущены тем, что им запрещено пользоваться сервитутами для пастбы скота. Они говорят, что при царской и большевистской властях их дедам и прадедам разрешалось пользоваться сервитутами и не были так стеснены, как и в настоящее время при польском правительстве.

Некоторые деревни до сих пор не получили платы за предоставление подвод; они даже не знают, что таковая им причитается.

Земельный отдел Несвижского староста отпускает на посев зерно по доступным ценам, но там господствует протекция. Население жалуется, что предпочтение оказывают господам помещикам, владельцам крупных имений, имеющим знакомства в старостве. Отдельные крестьяне простаивают в хвостах и в конце концов уходят ни с чем. Им заявляют: «Вам зерна не хватило». Но как только приходит помещик и о нем будет доложено, его тотчас вежливо принимают и выслушивают.

Видя все это, крестьяне ропщут, что пану предоставляется все, а крестьянину только то, что после пана остается. [...]

Борьба трудящихся Западной Беларуси за социальное и национальное освобождение и воссоединение с БССР. Документы и материалы. Т. 1. 1921–1929 гг. – Минск, 1962. – С. 36.

№ 24

Рэзалюцыя пратэсту дзеячоў беларускай культуры супраць насільстваў польскіх буржуазных уладаў над насельніцтвам Заходняй Беларусі

14 чэрвеня 1921 г.

Мы, работнікі разных атрадэй беларускага іскусства, собравшыся 14 іюня 1921 г., заслушав інфармацыйны доклад о насіліях, чінімых польскай влстью над зарубежнымі беларусамі, выражаючыхся в том, что полякі закрываюу беларусскіе школы, моряу беларусскіх дечей в пріютах, передаюу землю не вернувшыхся беженцев солдатам и другим, едіногласно постановілі:

1) Обратіться к властям Белорусской ССР с просьбой протестоватъ перед всем міром протів насілій, учіняемых над нашими братьями-беларусамі, находящыміся под панской властью.

2) Послатъ нашим многотрадальным братьям западной часті Беларусі свой горячий отклик сочувствія іх терпенію и поддерживатъ твердую веру в близкий конец панскіх іздевательств, когда прідет момент, когда освобожденный работник Западной Беларусі станет господіном своей жízні и края, как его брат в восточной часті Беларусі.

3) Обратіться к работнікам іскусства и культуры всех стран и народов с прізывом прісоедіниться к протесту протів задушєнія польскай властью молодой развіваючєйся беларусскай культуры.

4) Запросіть польскій рабочий народ, знает ли он, какіе насілія чініт его власть над рабочим народом западной часті Беларусі, и дєлєтся ли это с его вєдома и согласія.

Мы, беларусы восточной стороны, не чувствєем нїкаких прітєсєний советской власти, даючєй нам возможность свободно развіваться и строить свою жízнь так, как мы находім для себя лучше, и мы верім, что наш горячий протест найдет поддєрку в сердце каждого человека, который не являєтся врагом культурного возрождения народов.

Звєзда. – 1921. – № 139 (823). – С. 2. Машынапіс.

№ 25

З рапарта начальніка ІІ аддзєла штаба Брэсцкай пагранічнай акругі аб варожых адносінях беларускага насельніцтва да польскай буржуазна-памєшчыцкай улады

16 верасня 1921 г.

[...] Адносіны насельніцтва да Польскай рэспублікі недобрыя, заснаваны на схаванай нянавісці. Паляк, па іх меркаванні, гэта пан, які чакає падыходзячага моманту, каб запрэгчы селяніна ў ярмо прыгонніцтва.

Да любых дзяржаўных законаў яны адносяцца з недаверам, нібыта такія зусім іх не датычацца, будзь гэта канстытуцыя ці нават зямельная рэформа.

Ваеннае аснадніцтва сяляне сустракаюць вельмі дрэнна, і гэту недобразычлівасць наўмысна падтрымліваюць розныя агітатары для сваіх скрытных мэт, сцвярджаючы, што гэта зямля спрадвечна беларуская і як такаявая павінна належыць толькі беларускаму сялянству, а каланізатарыя праводзіцца толькі з той мэтай, каб выцясніць сялян з зямлі. [...]

Начальнік II аддзела*

ДАБВ. Ф. 1. Воп. 1. Спр. 84. Арк. 7. Пераклад з польскай. Арыгінал. Машынапіс.

№ 26

Вытрымка з справаздачы палескага ваяводскага ўпраўлення аб дзейнасці КПП⁴⁰, прафсаюзаў, забастоўках рабочых ў г. Пінску, Кобрыве і Брэсце і патрабаваннях аб адкрыцці беларускіх школ

13 студзеня 1923 г.

[...] Сялянскае насельніцтва пачынае адрознівацца якойсьці упэўненасцю, якую нельга дакладна ахарактарызаваць, у адносінах да ўладаў.

Гэта праяўляецца ў росце адміністрацыйных парушэнняў, і хоць нідзе не дайшло да сур'ёзных беспарадкаў, тым не меней такога роду з'явы яскрава даказваюць, што перадвыбарная агітатарыя заставіла адмоўныя вынікі. Назіраецца гэтаксама ў галіне школьнай справы, дзе сельскае насельніцтва пачынае выказвацца супраць польскіх школ, што не мела месца да выбараў.

Яскравым прыкладам гэтага з'яўляецца факт, што насельніцтва в. Рудні Целяханскай гміны, Косаўскага павета, не толькі не жадае пасылаць дзяцей у польскія школы, але афіцыйна патрабуе ўвядзення беларускай мовы выкладання з адначасовым накіраваннем настаўніка-беларуса.

У перадвыбарнай кампаніі дзейсны ўдзел прымалі прафесійныя саюзы, якія існуюць на тэрыторыі Палескага ваяводства, якія актыўна агітавалі за спісы № 2 і № 16.

Акрамя таго, трэба адзначыць, што ў сувязі з нарастаючай дарагоўляй і галечай рабочага класа ў справаздачным перыядзе назіралася моцнае імкненне да падтрымкі сувязі паміж асобнымі прафесійнымі саюзамі і салідарнаму выступленню ў адносінах да прадпрымальнікаў за паляпшэнне матэрыяльнага стану.

На запалкавай фабрыцы «Прагрэс-Вулкан» у Пінску рабочыя ў адпаведнасці з пастановай, вынесенай праўленнем прафесійнага саюза хімічнай прамысловасці, патрабавалі ад уладальніка фабрыкі Гальперына павышэння зароботнай платы на 120 прац. Калі Гальперын пагадзіўся павысіць яе на 20 прац., рабочыя 9 лістапада 1922 г. аб'явілі забастоўку, якая працягваецца і ў цяперашні час.

* *Прозвішча адсутнічае.*

Рабочыя фанернай фабрыкі Лур'е, якія былі ў прафесійных саюзе рабочых дрэваапрацоўчай прамысловасці ў Пінску, патрабавалі ад уладальніка павышэння зароботнай платы на 200 прац.; у выніку, пасля доўгіх перагавораў пагадзіліся на прапанаванае ім павышэнне ў памеры 100 прац. Акрамя таго, у Пінску адбылася непрацяглая забастоўка рабочых-краўцоў, якія патрабавалі павышэння зароботнай платы на 75 прац. Атрымаўшы такія, рабочыя зноў прыступілі да працы.

Рабочыя лесапільных заводаў у Пінску прынялі пастанову з патрабаваннем павышэння зароботнай платы на 100 прац., 8-гадзінага рабочага дня, англійскай суботы, асобнай аплаты за працу ў звышурочны час, бясплатнай урачэбнай дапамогі, аплаты рабочым за час хваробы паловы зароботку. Усе гэтыя ўмовы 13 лістапада 1922 г. былі прад'яўлены ўладальнікам лесапільных заводаў. Забастоўка да цяперашняга часу не пачыналася, і перагаворы рабочых з прадпрымальнікамі працягваюцца.

8 лістапада 1922 г. у Кобрыне пачалася забастоўка рабочых-абутнікаў, якія патрабавалі павышэння зароботнай платы на 50 прац. Патрабаванні рабочых не былі задаволены, але, нягледзячы на гэта, рабочыя 22 лістапада 1922 г. прыступілі да працы.

12 лістапада 1922 г. кобрынскія рабочыя-краўцы пад кіраўніцтвам прафесійнага саюза «Іголка» аб'явілі забастоўку, патрабуючы павышэння зароботнай платы на 100 прац., пасля 7-дзённых перагавораў, дабіўшыся павышэння на 75 прац., прыступілі да працы.

27 лістапада 1922 г. пачалася забастоўка тыпаграфскіх рабочых у Брэсце. Работнікі патрабавалі ад прадпрымальнікаў павышэння зароботнай платы на 50 прац. Забастоўкай кіруе прафесійны саюз друкароў. Забастоўка працягваецца па сённяшні дзень, праходзіць спакойна.

Прафесійны саюз чыгуначнікаў і саюз паштовых работнікаў у справядным перыядзе не праявілі якой-небудзь актыўнай палітычнай дзейнасці.

Што датычыцца камуністаў, то яны ў перыяд выбараў праявілі даволі ажыўленую дзейнасць, якая заключалася пераважна ў раздачы і развешванні агітацыйных заклікаў на карысць спісу № 5. Заклікі, складзеныя на польскай, рускай і яўрэйскай мовах, расклеіваліся непасрэдна перад выбарамі, пераважна ноччу.

Сярод дзеячоў камуністычнага Саюза пралетарыята гарадоў і вёсак выдзяляліся сваёй актыўнай дзейнасцю жыхары Брэста Куркоўскі, Тэ-нэнбаум, Радзеўскі, Эпштэйн. Аднак працавалі яны вельмі ўдала, што немагчыма было прыцягнуць іх да судовай адказнасці за іх дзейнасць.

Саюз пралетарыята гарадоў і вёсак быў субсідзіраваны за кошт таго ж саюза ў Львове і падтрымліваў сувязь з яго арганізатарамі. Доказам гэтага можа служыць копія тэлеграмы, накіраванай з Кобрына Паўлам Воранам камусьці Шчуркоўскаму, які пражываў у Львове па вул. Каш-талянскай, № 11, у якой Воран просіць выслаць яму камуністычную літаратуру. Трэба адзначыць, што камуністычныя заклікі Саюза пра-

летарыята гарадоў і вёсак былі складзены ў больш памяркоўным тоне, чым пракламацыі ППС і «Вызвалення».

У перыяд выбараў у Брэсцкім павеце, дзе за спіс № 5 было падана 2532 галасы камуністычны Саюз пралетарыята падпарадкаваў свайму ўплыву галоўным чынам Жыцінскую гміну, а таксама вёскі Пугачова, Радванічы, Войская, Матыкалы і Шчэбрын Козіцкай гміны.

У Кобрынскім павеце за спіс № 5 быў паданы 2331 галасы. [...]

ДАБВ. Ф. 67. Воп. 1. Спр. 264. Арк. 35–37. Пераклад з польскай. Копія. Машынапіс.

№ 27

Інтэрпеляцыя паслоў Беларускага і Украінскага пасольскіх клубаў⁴¹ у сейме Польшчы з прапановай аб ліквідацыі асадніцтва ў Заходняй Беларусі і Заходняй Украіне

г. Варшава

25 студзеня 1923 г.

У 1921 г. па заключэнні Рыжскага трактата, калі была вызначана ўсходняя мяжа Польскай Рэчы Паспалітай, на так званых усходніх красах, г. зн. на беларускіх і ўкраінскіх землях, урадам польскай Рэчы Паспалітай распачалося раздаванне зямлі польскім каланістам-жаўнерам за іх чынны ўдзел у войнах Польшчы з суседнімі дзяржавамі, а іменна: з Савецкай Расіяй, Літвой і немцамі.

Жаўнеры польскай народнасці атрымалі зямлю на Беларусі і Украіне як з маёнткаў абшарнікаў, з маёнткаў былога «Сялянскага зямельнага банка», так і з зямель бежанцаў, якія не вярнуліся на сваю гаспадарку з Расіі і іншых краёў. Бываюць і такія здарэнні, што дзеляцца і аддаюцца асаднікам супольныя сялянскія і сервітутныя землі, якія падчас пакрыты лесам, якія асаднікі прадаюць, пазбаўляючы гэтым спосабам сялян пашы і лясоў.

Асабліва інтэнсіўна надзяляюцца пад асаднікаў землі, якія належаць да праваслаўных уласнікаў. Землі ж, якія належаць да ўласнікаў-каталікоў, калі часам і парцэлююцца, то толькі горшыя, мала здатныя для ўжытку.

Як бачым, спрадвечныя беларускія і ўкраінскія землі ўрад польскай Рэчы Паспалітай раздае не мясцовым беззямельным і малазямельным грамадзянам, а пераважна польскім жаўнерам, якія прыбылі з Галіцыі, Познані і Кангрэсуўкі.

Мясцовае ж сялянства, зруйнаванае вайной, большая частка якога цэлымі гадамі была на чужыне, сёння траціць надзею атрымаць кавалак зямлі на паляпшэнне свайго цяжкага быту.

Дык зразумела, што адносіны беларускага і ўкраінскага сялянства да такой палітыкі асадніцтва, якую ўрад Польшчы ўжывае на так званых усходніх красах, выразна варожы, а адгэтуль выплывае некарысны настрой беларускага і ўкраінскага сялянства да Рэчы Паспалітай.

Вось такая паняверка правоў і інтарэсаў мясцовага сялянства адносна зямлі і адначасова надзвычайная староннасць да наплываючага польскага элементу – ёсць вялікая сацыяльная несправядлівасць, якая абуджае нянавісць да польскай зямельнай палітыкі на так званых усходніх крэсах.

Дык звярочваючы ўвагу на тое, што такая аграрная палітыка на беларускіх і ўкраінскіх землях з'яўляецца згубнай для супольнага жыцця народаў на так званых усходніх крэсах, а разам з тым з'яўляецца ламаннем гістарычных і маральных правоў беларускага і ўкраінскага народаў, падпісаныя ніжэй прапануюць:

Высокі сейм рачыць ухваліць:

Урад заклікаецца: 1) Зараз жа аддаць загад, каб змянілі парцэляцыю зямель пад асадніцтва прыбыламу элементу, а таксама спынілі каланізацыю зямель, ужо распарцэляваных. 2) Зараз жа вярнуць паасобным сялянам, вёскам і сялянскім грамадам належачыя ім землі (сервітуты і пасьбішчы, якія падзелены і адданы прыбылым асаднікам). 3) Злажыць сейму праект уставы аб зліквідаванні асадніцтва на так званых усходніх крэсах і аб надзеле без выкупу беззямельных і малазямельных сялян асадніцкай зямлёй, прычым праект гэтай уставы павінен быць распрацаваны ўрадам і зложаны сейму на працягу месяца ад дня прыняцця яго сеймам. [...]

Інтэрпелянты

Інтэрпеляцыі беларускіх паслоў у польскі сейм 1922–1926 гг. – Менск: Белдзяржвыдавецтва, 1927. – С. 17–18.

№ 28

Дадатак да справаздачы палескага ваяводы К. Младзьяноўскага⁴² «Нацыянальны і рэлігійны склад насельніцтва Палескага ваяводства»

1924 г.

№ п/п	Паветы	Веравызнанні (у %)					
		Рымска- ката- ліцкія	Права- слаў- ныя	Ева- гелі- сты	Стара- веры	Ін- шыя	Разам
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Брэсцкі	26 440 15,0	110 521 62,7	3173 1,8	36 135 20,5	—	54 996 31,2
2	Драгічанскі	2182 2,6	72 258 86,1	—	9483 11,3	—	83 923 100
3	Камянец- Кашырскі	2216 3,2	64 399 93,0	277 0,4	2354 3,4	—	69 246 100
4	Кобрынскі	4733 5,5	67 900 78,9	—	13 339 15,5	86 0,1	86 058 100,0
5	Касоўскі	3630 5,5	54 510 82,6	66 0,1	7787 11,8	—	65 993 100,0
6	Лунінецкі	5490 5,9	78 813 84,7	186 0,2	8561 9,2	—	93 050 100,0
7	Пінскі	8620 5,3	128 550 79,1	163 0,1	25 047 15,4	162 0,1	162 642 100,0
8	Пружанскі	14 490 15,3	66 486 70,2	—	13 638 14,4	95 0,1	94 709 100,0
9	Сарненскі	12 883 9,3	110 958 80,1	693 0,5	13 991 10,1	—	138 525 100,0
10	Столінскі	5930 5,9	85 136 84,7	201 0,2	9247 9,2	—	100 514 100,0
11	Па ваяводству	86 614 8,1	839 631 78,4	4759 0,5	139 582 13,0	343 —	107 0929 100,0

Нацыянальнасці (у %)							
Палякі	Белару-сы	Русінаў	Расіян	Пале-шукоў	Яўрэяў	Ін-шыя	Разам
9	10	11	12	13	14	15	16
54 996 31,2	82 318 46,7	4230 2,4	1939 1,1	353 0,2	32 257 18,3	176 0,1	176 269 100
12 169 14,5	24 506 29,2	4951 5,9	587 0,7	33 737 40,2	7973 9,5	—	83 923 100
7132 10,3	—	49 165 71,0	—	10 871 15,7	1870 2,7	208 0,3	69 246 100
53 098 61,7	22 719 26,4	301,2 3,5	172 0,2	344 0,4	6713 7,8	—	86 058 100,0
11 351 17,2	48 703 73,8	—	132 0,2	—	5807 8,8	—	65 993 100,0
18 424 19,8	66 066 71,0	930 1,0	465 0,5	—	6979 7,5	186 0,2	93 050 100,0
29 926 18,4	106 368 65,4	325 0,2	813 0,5	1952 1,2	23 095 14,2	163 0,1	162 642 100,0
41 861 44,2	44 229 46,7	190 0,2	95 0,1	—	8334 8,8	—	94 709 100,0
23 272 16,8	554 0,4	98 353 71,0	831 0,6	1524 1,1	13 437 9,7	554 0,4	138 525 100,0
19 902 19,8	71 365 71,0	1005 1,0	502 0,5	—	7539 7,5	201 0,2	100 514 100,0
272 131 25,4	466 828 43,6	162 161 15,2	5536 0,5	48 781 4,6	11 4004 10,6	1488 0,1	1 070 929 100,0

ДАБВ. Ф. 1. Воп. 2. Спр. 1983. Арк. 34. Машынапіс.

№ 29

Паведамленне аб абмежаванні доступу беларускай моладзі ў Віленскі ўніверсітэт

Не раней 31 студзеня 1924 г.

Для беларускай і ўкраінскай моладзі доступ да вышэйшай адукацыі надзвычай абцяжараны.

Заходняя Беларусь. Вышэйшая адукацыя да цяперашняга часу прадстаўлена толькі польскім універсітэтам у Вільна, у якім прымаюцца толькі нешматлікія слухачы беларускай нацыянальнасці. Або не прызнаюць прадстаўленае паступаючым ва ўніверсітэт пасведчанне аб сканчэнні сярэдняй школы, або таварыскі суд выключае ўжо прынятага на гэтай аснове, што ён не служыў у польскай арміі. Таму студэнтаў беларускай нацыянальнасці, якім удалося, паспяхова прабіцца праз абодва гэтыя сіты, у Віленскім універсітэце вельмі мала.

Лекцыі беларускай мовы даручана весці прафесару Масоніусу. Кампэтэнтныя беларусы сцвярджаюць, што ён не валодае ў дастатковай памеры гэтай мовай. Кафедру беларускай мовы і літаратуры прапанавалі прафесару Таранкевічу з умовай вядзення выкладання на польскай мове.

Трэба адзначыць, што пасведчанні аб сканчэнні беларускіх сярэдніх школ, якія не прызнаюцца Віленскім універсітэтам, даюць права на паступленне ў чэхаславацкія ўніверсітэты, іх прызнае Латвія (Рэвель), нават Італія і Швейцарыя (як заявіў сенатар Кшыжаноўскі на сходзе грамадска-палітычнага клуба ў Варшаве 31 студзеня 1924 г.).

«Czy jest w Polsce biały terror?». Farty i dokumenty. – Warszawa, 1925. – S. 54. Пераклад з польскай.

№ 30

Паведамленне аб закрыцці беларускіх і літоўскіх школ у Заходняй Беларусі

Не раней 5 лютага 1924 г.

Пасля захопу польскімі войскамі ў 1919 г. Гродненшчыны, Віленшчыны і часткова Міншчыны амаль усе беларускія школы былі ліквідаваны. Напрыклад, у Навагрудскім ваяводстве былі зачынены ўсе існуючыя там беларускія школы ў колькасці 50. Памяшканні і школьны інвентар часткова знішчаны і часткова пераданы польскім школам.

У 1919 г. польскія ўлады зачынілі гімназію з Будславе. Хадатайніцтва насельніцтва з 400 подпісамі аб адкрыцці гэтай гімназіі было адхілена.

Пазіцыя польскіх уладаў у адносінах да беларускай школы часткова змянілася, калі пасля заняцця Вільна генералам Жэлігоўскім і стварэння так званай Сярэдняй Літвы ўвага Еўропы пад уплывам літоўскіх прэтэнзій было звернута на гэтую тэрыторыю. Тады ўзнікла 168 новых беларускіх школ і настаўніцкая семінарыя ў Барунах, Ашмянскага павета. Але гэта «эра лібералізма» аказалася недоўгачасовай. У пачатку 1922 г. польскія ўлады зачынілі семінарыю ў Барунах, нягледзячы на хадатайніцтва аб яе пакіданні, падпісанае 2752 асобамі, зачынілі 150 беларускіх школ, ліквідавалі аддзел беларускай школы, раней створаны пры дэпартаменце народнай асветы.

На 1 сакавіка 1923 г. у ваяводствах Віленскім, Навагрудскім і Палескім было 37 беларускіх народных школ, 3280 польскіх народных школ, 3 (дзяржаўныя), польскія настаўніцкія семінары і ні адной беларускай. Польскіх гімназій: дзяржаўных – 22, прыватных – 12. Беларускіх гімназій толькі 5 (усе прыватныя).

У 1924 г. беларускіх народных школ было ўжо толькі 28, сярэдніх школ – 3, так як гімназіі ў Навагрудку і Нясвіжы былі нядаўна зачынены польскімі ўладамі.

«Czy jest w Polsce biały terror?». Farty i dokumenty. – Warszawa, 1925. – S. 48–49. Пераклад з польскай.

№ 31

Паведамленне аб паланізацыі і праследванні беларускіх настаўнікаў у Заходняй Беларусі

Не раней 19 красавіка 1924 г.

У 1919 г. значная частка беларускіх настаўнікаў была інтэрніравана ў лагеры, а астатнія разагнаны.

У 1922 г. для беларускіх настаўнікаў былі арганізаваны курсы павышэння кваліфікацыі ў Кракаве. Настаўнікаў, якія на пагадзіліся на выезд у Кракаў, звольнілі, а тыя, якія пагаджаліся паехаць, павінны былі даць абавязацельства, што пасля сканчэння курсаў будуць працаваць у польскіх школах.

І сапраўды, пасля сканчэння курсаў у Кракаве Міністэрства асветы накіравала беларускіх настаўнікаў у польскія школы: частка – у Польшчу, а частка – на Валынь і ў беларускія землі.

Ад настаўнікаў патрабуецца пасведчанне аб блуганадзейнасці, выданае старастай. Такім чынам, ад выкладчыцкай дзейнасці адхіляюцца ўсе тыя у адносінах да «блуганадзейнасці» якіх у мясцовых уладаў – прадстаўнікоў буйных польскіх землеўладальнікаў – узнікаюць якіясьці сумненні.

Цалкам зразумела, што ў гэтых умовах частка беларускіх настаўнікаў наогул заставіла сваю прафесію, занялася іншай працай, нават фізічнай, частка эмігравала ў Латвію, Літву, а ў асноўным – у Савецкую Беларусь, дзе маюцца Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Інстытут народнай гаспадаркі, дзе ўсё шырэй разгортваецца беларускае школьнае будаўніцтва.

Згодна з апытаннем, праведзеным школьным саветам у Вільна за перыяд з канца 1923 г. да 19 красавіка 1924 г., у Польшчы заставалася яшчэ каля 150 беларускіх народных настаўнікаў; з іх каля 30 працуюць у беларускіх школах, каля 10 – у польскіх, а астатнія – беспрацоўныя.

«Czy jest w Polsce biały terror?». Farty i dokumenty. – Warszawa, 1925. – S. 52. Пераклад з польскай. Машынапіс.

№ 32

Вытрымка з дакладу камандуючага IX ваеннай акругай у Міністэрства ваенных спраў Польшчы аб беларускім нацыянальна-вызваленчым руху на тэрыторыі акругі ў I квартале 1924 г.

10 мая 1924 г.

У нацыянальным руху Палесся паступова пачынае сказацца ўплыў беларускіх рухаў з Віленшчыны. Да гэтых плыняў заўважна далучаюцца асобы з інтэлігенцыі. Масы ж або застаюцца памяркоўнымі, або схіляюцца да больш радыкальнай дзейнасці, хутчэй стыхійна.

Нягледзячы на спакойнае становішча, з'яўляецца асяродак, запалены крайнімі беларускімі дзеячамі з Віленшчыны – падрыхтоўка камуністычнай рэвалюцыі на ўсходніх землях Польшчы.

Асновай для гэтай падрыхтоўкі з'яўляецца ўпэўненне, якое пануе сярод беларусаў Віленшчыны, што ў цяперашні момант, калі абодва польскіх палітычных лагеры, якія змагаюцца адзін з адным, не выпрацавалі яшчэ паслядоўных праграм, якія ахопліваюць усе пытанні фінансавай, прамысловай, аграрнай, нацыянальнай і г. д. палітыкі, праведзеная адносна лёгка камуністычная рэвалюцыя ў Польшчы можа прывесці да аб'яднання вялізных усходніх зямель Рэчы Паспалітай з Савецкай Беларуссю. Аб тым, што такія погляды, распаўсюджаныя сярод беларусаў, з'яўляюцца бясспрэчна, вынікам змененай згодна з патрабаваннямі моманту дзейнасці рускіх камуністычных арганізацый па ўказанні дзяржаўных органаў (савецкіх), указвае ў вядомай ступені пастанова, прынятая нібыта на апошнім пасяджэнні Выканаўчага камітэта Саюза Савецкіх Рэспублік аб уступцы Беларускай рэспубліцы 16 павеатаў каля Гомеля, Віцебску, Смаленску, калі толькі звесткі гэтыя адпавядаюць рэчаіснасці.

Элементы, якія хістаюцца, могуць апынуцца, у адносінах да польскай палітычнай думцы, у апазіцыі, у якойсьці меры цярпімай дзяржавай і нават якую падтрымліваюць некаторыя фракцыі польскіх палітычных партый, якія згодныя стварыць з усходніх нацыянальнасцей рубаж – антырускі абаронны вал.

У лютым 1924 г. зноў ажывілася беларуская арыентацыя на Мінск II Усерасійскі з'езд Саветаў у Маскве і з'езд Беларускай Савецкай Рэспублікі ў Мінску не маглі прагучаць без рэха ва ўсходніх землях Польшчы. Урэшце, ужо з моманту роспуску ўрада Ластоўскага, які з'яўляўся ўжо некалькі раней хутчэй фіктыўным, чым творчым, адбыўся некаторы надлом, асабліва сярод беларускіх эсэраў. [...]

Намеснік камандуючага
IX ваеннай акругай
генерал брыгады

Ястшэмбскі

ДАБВ. Ф. 67. Воп. 1. Спр. 768. Арк. 12. Пераклад з польскай. Арыгінал. Машынапіс.

№ 33

Інтэрпеляцыя паслоў Беларускага пасольскага клуба ў сейме Польшчы Генеральнай дырэкцыі поштаў і тэлеграфа Польшчы ў сувязі з адмовай прымаць тэлеграмы і лісты на беларускай мове ў Заходняй Беларусі

10 ліпеня 1924 г.

Заўважана ўжо не адзін раз, што ў польскіх паштова-тэлеграфных установах на беларускx землях не прымаюць пісьмаў і тэлеграм, якія заадрасаваны на беларускай мове, хаця б нават і лацінкаю. Беларускі народ, які не валодае польскай мовай, прымушаны плаціць значныя сумы грошай за адрасаванне пісьмаў і ўкладанне тэлеграм на польскай мове. І ў тых безадкланых выпадках, калі беларускае насельніцтва жадае тэлеграфічна звярнуцца да сваіх паслоў у сейме, у справах, якія не могуць быць адкладзены, калі шуканне чалавека для ператлумачэння тэлеграмы на польскую мову адбірае многа часу, паштова-тэлеграфная адміністрацыя таксама не прымае тэлеграм мясцовага насельніцтва на роднай мове.

23 чэрвеня г. г. прадстаўнікі вёсак Заельнікі і Шчакаўшчызна Хаценчыцкай гміны, Вілейскага павету, падалі ў паштова-тэлеграфную ўстанову ў мяст. Ільі тэлеграму да паслоў Беларускага клуба ў справе злоўжыванняў мясцовай улады над беларускім насельніцтвам пры паправе грунтовых дарог.

Аднак паштовы ўрадавец адмовіўся прыняць тэлеграмы на беларускай мове, высвятляючы, што тэлеграмы ён можа прымаць толькі на польскай мове або на французскай, таксама нават на нямецкай мове, якіх моў, натуральна, беларускае насельніцтва не ведае.

На падставе вышэйадзначанага інтэрпелянты пытаюцца ў пана старшыні Генеральнай дырэкцыі пошт і тэлеграфу:

- 1) Ці мае ён намер унармаваць карэспандэндыю беларускага насельніцтва на тых абшарах, якія заняты гэтай люднасцю, на роднай мове?
- 2) Ці мае ён намер прапанаваць паштова-тэлеграфным установам на беларускіх землях абслугоўваць беларускае насельніцтва, дапасоўваючыся да мовы гэтай мясцовай люднасці?

Інтэрпелянты

Інтэрпеляцыі беларускіх паслоў у польскі сойм 1922–1926 гг. – Менск : Белдзяржвыдавецтва, 1927. – С. 121–122.

№ 34

Інтэрпеляцыя паслоў Беларускага пасольскага клуба ў сейме Польшчы міністру ўнутраных спраў у сувязі з адмовай уладаў прымаць беларусаў на дзяржаўныя пасады

13 ліпеня 1924 г.

Нягледзячы на тое, што канстытуцыя Польскай рэспублікі гарантуе поўныя правы грамадзянам усіх нацыянальнасцей, дзяржаўная ўлада выразна гвалтуе правы беларусаў. Беларусы не толькі не дапушчаюцца на дзяржаўную службу, але і на службу камунальную (што датычыцца апошняй, дык няма сумнення, што дзяржаўная ўлада не мае права ўмешвацца ва ўнутраныя справы самаўрадаў).

Для прыкладу падаем такія факты:

1. Войт Суботніцкай гміны, Валожынскага павету, прадставіў валожынскаму старасце 1 лістапада 1923 г. на зацвярджэнне Івана Пазняка на пасаду сакратара гміны. Аднак староста прыслала адказ, паводле якога сумленны і добры працаўнік-беларус не дапушчаны да самаўрадавай службы ў гміне.

2. Віленская дырэкцыя пошты і тэлеграфу звярнулася да вайта Суботніцкай гміны, просячы, каб ён даў ёй кандыдата на пасаду паштовага агента ў Суботніках. Калі войт гміны прадставіў І. Пазняка як найлепшага кандыдата, Віленская дырэкцыя пошты і тэлеграфу прыслала такі адказ: «У адказ на ліст праўлення Суботніцкай гміны паведамляецца, што Пазняк кандыдатам на пасаду паштовага агента быць не можа, дзеля чаго просім прадставіць кандыдата на паштовага агента польскай нацыянальнасці».

Дзеля вышэйпамянёнага інтэрпелянты пытаюцца ў пана міністра:

- 1) Ці ведае ён аб вышэйпамянёным?
- 2) Ці ён мае намер цяпець гвалт над канстытуцыяй з боку падпарадкаваных яму органаў у адносінах да беларусаў?
- 3) Ці ён дае намер запранаваць Валожынскаму староству дапусціць Івана Пазняка як беларуса да працы ў Суботніцкай гміне або ў Віленскай дырэкцыі пошты і тэлеграфу як паштовага агента?

Інтэрпелянты

Інтэрпеляцыі беларускіх паслоў у польскі сойм 1922–1926 гг. – Менск: Белдзяржвыдавецтва, 1927. – С. 133.

№ 35

Закон аб арганізацыі школьнай справы для нацыянальных меншасцей у Польшчы

31 ліпеня 1924 г.

Арт. 1. Арганізацыя школ на ўсёй тэрыторыі дзяржавы аднастайная. Заканадаўства па пытаннях аб школах усіх відаў адносіцца да кампетэн-

цы сейма і сената, за выключэннем спраў, якія на аснове дзяржаўных законаў пераданы ў вядзенне органаў самакіравання.

Прыватныя школы на роднай мове навучання для дзяцей украінскай (русінскай), беларускай і літоўскай нацыянальнасцей, так жа, як і для дзяцей усіх іншых нацыянальнасцей (не палякаў), якія пражываюць у Польшчы, могуць быць адкрыты на такіх жа умовах, як і прыватныя школы з польскай мовай навучання.

У гэтых межах на тэрыторыі Львоўскага, Станіслаўскага, Цярнопальскага, Валынскага, Палескага, Навагрудскага і Віленскага ваяводства, а таксама Гродненскага і Ваўкавыскага паветаў Беластоцкага ваяводства ў арганізацыі дзяржаўных школ прымяняюцца наступныя прынцыпы.

Арт. 2. У адпаведнасці з прынцыпам прымірэння і аб'яднання для згодніцкага суіснавання розных нацыянальнасцей, а зусім не падзелу такіх на землях са змешаным насельніцтвам, асноўным відам дзяржаўнай школы на ўказанай у арт. 1 тэрыторыі з'яўляецца агульная школа, якая павінна выходзіць дзяцей польскай і непольскай нацыянальнасці добрымі грамадзянамі Польскай дзяржавы, якія паважаюць нацыянальныя асаблівасці адзін аднаго.

Арт. 3. У дзяржаўных народных школах, размешчаных у гмінах, у якіх налічваецца 25 прац. украінскага (русінскага), беларускага ці літоўскага насельніцтва, па афіцыйна пацверджаным патрабаванні бацькоў 40 дзяцей школьнага ўзросту ўкраінскай (русінскай), беларускай ці літоўскай нацыянальнасці, якія пражываюць у межах аднаго школьнага раёну, дзецям будзе забяспечана навучанне на роднай мове. Калі ў данным школьным раёне няма 40 дзяцей школьнага ўзросту, бацькі якіх патрабавалі б навучання на іх роднай мове — украінскай (русінскай), беларускай ці літоўскай, выкладанне ў школе павінна весціся на дзяржаўнай мове. Калі ж у данным школьным раёне разам з бацькамі, якія патрабуюць навучанне сваіх дзяцей на ўкраінскай (русінскай) ці беларускай мове, маецца па крайняй меры 20 дзяцей, бацькі якіх патрабуюць навучанне на дзяржаўнай мове, выкладанне будзе весціся на двух мовах такім чынам, што палова навучальных часоў будзе прадугледжана для навучання на ўкраінскай (русінскай) ці беларускай мовах. Калі ў данным школьным раёне няма 20 дзяцей, бацькі якіх патрабавалі б навучання на дзяржаўнай мове, мовай выкладання ў школе будуць украінская (русінская), беларуская ці літоўская мовы. Асобныя школы, якія знаходзяцца ў адным і тым жа раёне, з польскай мовай выкладання і з мовай выкладання ўкраінскай (русінскай) будуць, па магчымасці, аб'яднаны ў адну агульную двухмоўную школу.

Арт. 4. У адно-, двух- і трохкласных школах з непольскай мовай навучання як у прыватных, так і ў дзяржаўных абавязкова вывучэнне дзяржаўнай мовы, што забяспечвае авалоданне вуснай мовай і пісьменнасцю ў ступені, дастатковай для практычнага карыстання.

У народных школах з непольскай мовай выкладання, якія налічваюць 4, 5, 6 і 7 класаў як у прыватных, так і ў дзяржаўных, выкладанне дзяржаўнай мовы, гісторыі Польшчы і навукі аб сучаснай Польшчы павінна

весціся на польскай мове з тым, каб забяспечыць веды гэтых прадметаў у аб'ёме, дастаковым для пераходу вучняў у сярэднія агульнаадукацыйныя школы з польскай мовай выкладання або ў двухмоўныя школы.

Арт. 5. Дзяржаўныя настаўніцкія семінарыі, якія зноў адчыніліся на тэрыторыі Львоўскага, Станіслаўскага, Цярнопальскага, Валынскага, Палескага і Навагрудскага і Віленскага ваяводстваў, будуць двухмоўнымі: польска-ўкраінскімі (русінскімі) ці польска-беларускімі.

Да таго часу, пакуль не будзе адчынена двухмоўная польска-беларуская семінарыя, у настаўніцкіх семінарыях Віленскага і Навагрудскага ваяводстваў вывучэнне беларускай мовы будзе абавязковым у аб'ёме, які забяспечвае магчымасць вядзення заняткаў у народнай школе з беларускай мовай навучання. У адной з семінарыі Віленскага ваяводства будзе вывучацца як неабавязковы прадмет літоўская мова.

Арт. 6. Па афіцыйна засведчаным патрабаванні 150 вучняў украінскай (русінскай) ці беларускай нацыянальнасці, якія наведваюць сярэднія агульнаадукацыйныя школы з польскай мовай выкладання, на тэрыторыі аднаго павету ці гораду, вылучанага з павету ў адміністрацыйных адносінах, будзе ў гэтым ці ў адным з бліжэйшых паветаў, з мэтай забеспячэння ім магчымасці навучання на роднай мове, адчынена дзяржаўная сярэдняя агульнаадукацыйная двухмоўная школа. Асобныя дзяржаўныя сярэднія агульнаадукацыйныя школы, якія дзейнічаюць у цяперашні час у адным і тым жа горадзе, з выключна польскай і выключна ўкраінскай (русінскай) мовай выкладання будуць, па меры магчымасці, аб'яднаны ў адну агульную двухмоўную школу.

Арт. 7. У сярэдніх агульнаадукацыйных школах з непольскай мовай выкладання як у прыватных, так і ў дзяржаўных абавязкова выкладанне на польскай мове польскай мовы і літаратуры, гісторыі і геаграфіі, а таксама навукі аб часовай Польшчы.

Арт. 8. У дзяржаўных прафесійных школах па патрабаванні бацькоў вучняў украінскай (русінскай) ці беларускай нацыянальнасці, якія складаюць 40 адсоткаў ад агульнай колькасці вучняў даннай школы, навучанне будзе ажыццяўляцца на двух мовах: польскай і ўкраінскай (русінскай) ці польскай і беларускай. Пры адсутнасці аналагічнага патрабавання навучанне будзе ажыццяўляцца на дзяржаўнай мове.

Арт. 9. У адносінах да школаў, якія адчынены і ўтрымліваюцца органамі самакіравання за кошт падаткаў, якія выплочваюцца ўсім насельніцтвам даннай тэрытарыяльнай адзінкі самакіравання, прымяняюцца, калі гэта прафесійныя, спецыяльныя ці сярэднія агульнаадукацыйныя школы, тыя ж пастановы аб мове выкладання, што і да дзяржаўных прафесійных школ (арт. 8), калі ж гэта народныя школы, то да іх прымяняюцца пастановы аб народных школах (арт. 3).

Арт. 10. Выкананне гэтага закона даручаецца міністру веравызнання і народнай асветы, якія дзейнічае ў адносінах да школ органаў самакіравання і земляробчых па ўзгадненні з міністрам унутраных спраў ці міністрам земляробства і дзяржаўных маёмасцей.

Арт. 11. Гэты закон уводзіцца ў дзеянне з 1 кастрычніка 1924 г. Адначасова страчваюць законную моц палажэнні, якія супярэчаць гэтаму закону.

Прэзідэнт Рэспублікі	С. Вайцэхоўскі.
Старшыня Савета Міністраў	В. Грабскі.
Міністр веравызнанняў і народнай асветы	Міклашэўскі.
Міністр унутраных спраў	З. Гюбнер.
Міністр земляробства і дзяржаўных маёмасцей	Яніцкі.

«Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej». – № 79. – Warszawa, 1925. – S. 1212–1214.
Пераклад з польскай. Машынапіс.

№ 36

Сітуацыйны рапарт за верасень 1924 г. упраўлення Дзяржаўнай паліцыі Нясвіжскага павету

28 верасня 1924 г.

Зусім сакрэтна

Агульная сітуацыя. Сітуацыя на тэрыторыі павета не змянілася і нельга казаць, што пагоршылася.

Фермент, які ствараецца на тэрыторыі павету, у першую чаргу звязаны з дзейнасцю беларускага элемента чыста камуністычнага па духу, які імкнецца любой цаной да стварэння незалежнай Беларусі і далучэння да Савецкай Расіі.

З другога боку, варажую палітыку для Польскай дзяржавы праводзяць беларусы-паслы, аднак яны робяць яны вельмі асцярожна як і Сакратарыят таго ж клубу. Дыверсійныя банды, якія прыходзяць з-за кардону падтрымліваюцца тут. Беларускае насельніцтва атрымоўвае шмат інфармацыі ад таго (савецкага) насельніцтва.

Што датычыцца іншых нацыянальнасцей, як напрыклад, яўрэі, яны не з'яўляюцца лаяльнымі грамадзянамі дзяржавы. Не падлягае сумненню, што гэтая дзейнасць з'яўляецца варажай для Польскай дзяржавы, аднак яўрэйскае грамадства мае цяжэйшы доступ, так як яно лепей арганізавана, чым іншыя нацыянальнасці.

Рабочы рух. Рабочы рух прафсаюзаў на тэрыторыі Нясвіжскага павета не выявіла ніякай дзейнасці па прычыне таго, што на тэрыторыі павета няма вялікіх прамысловых асяродкаў.

Сходы саюза памешчыкаў. 8 верасня б. г. адбыўся сход памешчыкаў. Яно было прысвечана пытанням бяспекі, а менавіта была агаворана справа супрацоўніцтва ў будучым з Грамадскім саветам, галоўнай мэтай якога з'яўляецца забеспячэнне бяспекі. За невялікім выключэннем,

усе ўдзельнікі пагадзіліся, што інтарэсы як памешчыкаў, так і ўсяго мясцовага дзяржаўнага насельніцтва вымагае стварэння інстытуцыі, якая будзе сапраўдным прадстаўніком усяго насельніцтва і якая будзе займацца гэтымі пытаннямі.

ДАГВ. Ф. 541. Воп. 1. Спр. 7. Арк. 16. Пераклад з польскай. Арыгінал. Машынапіс.

№ 37

Вытрымка з паведамлення ў газеце «Звезда» «Сяляне адмаўляюцца плаціць падаткі»

14 кастрычніка 1924 г.

[...] Полесье охвачено стихийным сопротивлением крестьянства против непосильных налогов, устанавливаемых польскими властями. Конфискуемое у крестьян имущество и скот не находят покупателей даже в городах, где опасаются мести крестьянства. По приезде к миссии по сбору податей, мужское население деревень уходит в леса. [...]

Звезда. – 1924. – № 231 (14 октября). – С. 3; НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 576. Арк. 31. Копія. Машынапіс.

№ 38

Вытрымка з паведамлення ў газеце «Звезда» «Хлеба не хапае – вываз працягваецца»

14 кастрычніка 1924 г.

[...] За последнее время дни цены на предметы первой необходимости опять подскочили. Сильно вздорожал хлеб. На хлебном рынке разнобой. Положение так серьезно, что министерство внутренних дел созвало специальную комиссию по вопросу о снабжении рынка хлебными злаками. Конференция ни к каким результатам не пришла. Несмотря на то, что внутренний рынок совершенно не обеспечен, вывоз хлеба за границу продолжается. [...]

Звезда. – 1924. – № 231 (14 октября). – С. 4; НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 576. Арк. 32. Копія. Машынапіс.

№ 39

Паведамленне аб барацьбе сялян за адкрыццё беларускіх школ у Пружанскім павеце

25 лістапада 1924 г.

Борьба крестьян за открытие белорусских школ все расширяется. На этих днях в Пружанском уезде вынесли приговоры об открытии

белорусской школы следующие деревни: Шени, Староволя, Добучин, Арабники, Котелки, Линево, Орначицы, Бакуны, Рудники, Яковичи, Чахец и много других.

В ответ на приговоры в некоторых деревнях (Бакуны, Староволя) польские власти усиленно разыскивали инициаторов приговоров и грозили крестьянам арестами.

В дер. Шени отстранен от должности войт Стакевич за то, что принял от крестьян приговор. За это же перевели на другую должность коменданта полиции.

Пружанский школьный инспектор категорически отказывается принимать от крестьян приговоры об открытии белорусских школ.

Звезда. – 1924. – № 272 (25 ноября). – С. 2.

№ 40

Вытрымка з справаздачы Брэсцкага АК КПЗБ аб партыйнай працы ў Камянец-Літоўскім і Картуз-Бярозаўскім паветах

21 студзеня 1925 г.

Камянец-Литовский район. Конференция произошла 4 января. Присутствовало 10 представителей. Район сильно разрастается. Работа поставлена правильно. В организацию принимаются люди, уже испытанные на различных поручениях и работах, как расклейка и разброска листовок, а потом принимают. Район имеет уже до 100 человек. Настроение населения слишком обостренное к правительству. Налоги частью уплочены, а частью нет. Там, где нет наших организаций, налоги уплочены. Школьная кампания стоит на мёртвой точке, кроме байкота (частичного) польской школы, больше ничего не делается. Зато другие кампании, как против террора, арестов словес, проходят очень хорошо, было вывешено по 7–8 флагов, расклеена, разбросана литература. Члены организаций выступают на сельских сходах. В гминные рады на солтысов и войтов выставлены свои кандидаты там, где намечены перевыборы. Настроение организаций до некоторой степени партизанское. Благодаря сильному террору со стороны властей, организации со своей стороны требуют террор. В местечке часто происходят большие ярмарки, а потому районный комитет требует прислать посла, чтобы устроить митинг.

Картуз-Берега. Район имеет связь давно, но до сих пор не было районного комитета. Работа в районе стоит очень хорошо. Имеется 3 подрайона, больше чем 100 человек в партии. Налоги в большинстве случаев не уплочены. Были частичные конфискации вещей у населения, но вещи не распроданы, никто не купил. Школьная кампания проводится хорошо. Почти в каждом селе есть приговоры об открытии школ. Эти приговоры не хотят засвидетельствовать ни сельские, ни волостные

власти. А инспекторат возвращает обратно с надписью, что не верит их действительности, так как они не засвидетельствованы. Кампания против ареста Ланцуцкого проходит очень хорошо. Литература везде расклеена и разбросана, даже если среди войска в кошарах и на плацу. Было приготовлено к вывеске 6 флагов. Комитет принимается к организации тартаков, на которых работает до тысячи человек. Настроение населения партизанское. Конференции районной не было, назначена на ближайшие дни, было заседание районного комитета. [...]

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 1. Спр. 26. Арк. 12. Арыгінал. Рукапіс.

№ 41

Вытрымка з паведамлення ў газеце «Звезда» «Арышты і вобшукі ў беларускіх вёсках»

3 лютага 1925 г.

По сообщениях из Слонимского уезда, недавно отрядом польских полицейских и тайных агентов были совершены нападения на ряд деревень. Искали оружие и коммунистическую литературу. Арестовали нескольких крестьян, которых обвинили в сочувствии коммунистической партии. Обыски не дали положительных результатов, если не считать нескольких старых заржавелых обойм. В результате обысков было арестовано 15 крестьян, среди них много стариков. Все они отправлены в Слонимскую дефензиву. В экспозитуре их подвергали пыткам. Поводом для обысков и преследований крестьян послужило то, что в деревнях были в большом количестве разбросаны коммунистические прокламации, а в дер. Мельканавичи на колокольне церкви был вывешен красный флаг.

В Вилейском уезде полиция арестовала 32 крестьянина, которых обвиняют в принадлежности к партизанскому отряду Лиса. [...]

Звезда. – 1925. – № 26 (3 февраля). – С. 4; НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 576. Арк. 16. Копія. Машынапіс.

№ 42

Вытрымка з паведамлення ў газеце «Звезда» «Рэформы на крэсах»

15 лютага 1925 г.

[...] В бюджетной комиссии польского сейма министр внутренних дел Ратайский заявил, что на кресах начато проведение ряда реформ: организован корпус пограничной стражи, производится замена воевод-генералов гражданскими лицами. [...]

Звезда. – 1925. – № 37 (15 февраля). – С. 3; НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 576. Арк. 16. Копія. Машынапіс.

№ 43

Вытрымка з паведамлення ў газеце «Звезда» «Прызнанні пана Тугута⁴³»

15 лютага 1925 г.

Пепезовский орган «Работник» помещает интервью с вице-премьером Тугуттом о кресовых делах.

Положение на кресах, по мнению министра, особенно в отношении безопасности улучшилось, но это улучшение явилось следствием морозов и снега. Действительного улучшения положения можно ожидать только по истечении, продолжительного периода времени, когда дадут результаты предложенные распоряжения.

Отвечая на вопрос сотрудника газеты, в какой степени введены в жизнь новые окраинные законы, вице-министр сказал: «К сожалению, до сих пор эти законы совершенно не осуществлены. Как раз в настоящий момент я занят согласованием мнений моих и министерства народного просвещения по вопросу о распоряжениях являющиеся следствием нового закона о школе. Естественно, что школы с преподаванием на одном непольском языке могут быть открыты только к началу будущего учебного года. В январе же будут введено преподавание белорусского языка в одной из польских виленских семинарий.

Равным образом в январе предложено открыть специальную школу для учителей-белорусов, но, к сожалению, в Быдгоще. Я, – говорит Тугутт, – считаю, что такое разрешение вопроса неудачным. Абсолютное отсутствие помещений не позволяет открыть эти курсы в Вильно, или по крайней мере в Кракове. [...]

Звезда. – 1925. – № 37 (15 февраля). – С. 3; НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 576. Арк. 25. Копія. Машынапіс.

№ 44

Вытрымка з паведамлення ў газеце «Звезда» «Закон аб ахове польскіх межаў»

27 лютага 1925 г.

Польский Совет Министров рассматривал проект закона «Об охране границ». Проект предусматривает следующее: «для обеспечения охраны границы в проекте установлены: узкая приграничная полоса, широкая пограничная и приграничный район. Приграничная полоса шириною 8 метров служит только для патрулей пограничной стражи. Недвижимая собственность, расположенная на этой полосе, должна быть переуступлена государству.

Более широкая пограничная полоса будет шириной в 2 километра. Проживанием пребывания этой полосе будет вообще воспрещены, за исключением польских граждан, имеющих недвижимое имущество.

Министр внутренних дел уполномочивается издавать распоряжения, имеющие целью способствовать охране границы.

В приграничном районе воспрещается проживать лицам, не имеющим определенной государственной принадлежности, а также осужденным по суду за антигосударственные преступления. Иностранцы в пограничном районе не имеют право приобретать недвижимость без разрешения властей. [...]

Звезда. – 1925. – № 47 (27 февраля). – С. 3; НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 576. Арк. 42–43. Копія. Машынапіс.

№ 45

Інтэрпеляцыя паслоў Беларускага пасольскага клуба ў сейме Польшчы старшыні Савета Міністраў Польшчы ў сувязі з масавымі арыштамі ў Наваградскім ваяводстве

27 красавіка 1925 г.

Пасля абвяшчэння на беларускіх землях дэ-факта выключнага становішча, забароны рабіць пасольскія справаздачы і цэлага шэрагу іншых абмежаванняў, вайсковыя ўлады, якія цяпер кіруюць на вялікіх абшарах краіны, распачалі рэпрэсіі і масавыя арышты сялянскай люднасці. Баючыся магчымых нападаў у сезоне некалькіх летніх месяцаў, генерал Янушайціс – дыктатар Наваградчыны, распачаў вялікія рэпрэсіі і арышты люднасці, якая не мае за сабою ніякіх плям, якой-небудзь віны. Не адзін раз цэлыя вёскі былі пазбаўлены вольнасці; мужчыны ў здольным да працы веку былі адарваны ад працы на полі і пасаджаны ў турму.

Уночы з 1 на 2 красавіка і днём 2 красавіка г. г. на абшарах Наваградскага ваяводства адбываліся масавыя беспадстаўныя рэвізіі і арышты сялянскай люднасці. Лічба арыштаваных даходзіць да 1500 асоб. Найбольш праследаваліся свядомыя беларускія дзеячы і тыя, якія прымалі чынны ўдзел у працы ў справе складання школьных дэкларацый на беларускую школу. Досыць было знайсці адзін бланк, хоць і не запоўнены, школьнай дэкларацыі, як паліцыя і войска зараз жа саджалі такіх у турму, не падаючы ніякіх тлумачэнняў. Мала таго, прычынаю да арышту служыла нават беларуская легальная газета (Юрынак Міхал, асада Араўшчына, Ракаўскай гміны, Стаўбцоўскага павету), якую знаходзілі ў селяніна. Праваслаўнага свяшчэнніка ў мяст. Ракаве 70-гадовага старца Сеўбу заарыштавалі толькі таму, што залічае сябе да беларускай нацыянальнасці. Рэвізіі адбываліся ва ўсіх былых беларускіх настаўнікаў, якіх затым саджалі ў турму. Арыштавалі нават беларускіх настаўнікаў, якія працуюць у польскіх школах, а іменна: пана Наумовіча, пана Бітуса, пана Какарэка і інш. У Клецку арыштавалі настаўніцу беларускай гімназіі пані Малайла, у Стаўбцах арыштавалі пана Сабалеўскага – кандыдата на пасла ў сейм, беларуса. У Мірскай гміне арыштавалі некалькі

дзясяткаў асоб, між іншым Язэпа Пушкарскага і Мікалая Юшко за працу ў сувязі са складаннем школьных дэкларацый.

Селяніна Коршына, чалавека хворага на паралюш, Гарадэчынскай гміны, Навагрудскага павету, арыштавалі за тое, што ў яго знайшлі былую вайсковую торбачку, у якой ён насіў тытунь. Вучня беларускай гімназіі ў Наваградку Клімовіча арыштавалі за тое, што насіў доўгія валасы, што давала ўладам повад залічваць яго да камуны. Гандлёвага пасрэдніка Каплінскага ў Наваградку арыштавалі за тое, што знайшлі ў яго 2 рублі ад дубальтоўкі, якія ён атрымаў ад дзяржаўнага ўрадаўца, каб пераслаць у Варшаву для рамонту. Такім спосабам пазбавілі вольнасці 1500 асоб і пасадзілі іх у турмы, дзе астрожная ўлада, з прычыны браку месца, абыходзіцца з арыштаванымі, як з быдлам.

Так, напрыклад, арыштаваных у Наваградскім павеце выслалі ў Слоніmsкую турму, дзе па 16 асоб пасадзілі ў адну камеру, даўжыні 6 крокаў і 2,5 крокі ўшыркі. У гэтай камеры не было ніякіх нар, і дзеля гэтага ўсе павінны былі спаць на голай каменнай падлозе, а з прычыны таго, што камера не магла ўсіх змясціць, то арыштаваныя спалі адзін на другім, як селядцы ў бочцы.

Нягледзячы на тое, што арыштаваныя прасілі саломы, за якую хацелі самі нават заплаціць астрожная адміністрацыя ў гэтай «раскошы» ім адмовіла.

На падставе вышэйпамянёнага інтэрпелянты пытаюцца ў пана старшыні Рады Міністраў:

1) Ці ён мае намер зараз жа спыніць чыннасць ваяводы генерала Янушайціса за самаўпраўнае пазбаўленне вольнасці тысяч асоб без ніякай віны?

2) Ці ён мае намер зараз жа загадаць аб звальненні ўсіх арыштаваных, пазбаўленых вольнасці супраць канстытуцыі і супраць права абавязваючага і якіх трымаюць ў антыгігіенічных умовах?

Інтэрпелянты

Інтэрпеляцыі беларускіх паслоў у польскі сейм 1922–1926 гг. – Менск, 1927. – С. 262–264.

№ 46

Вытрымка з ліста М. А. Елізаровіча⁴⁴ да сяброў-членаў КПЗБ

5 ліпеня 1925 г.

Мы сейчас переживаем некоторый перелом в настроениях крестьянства. Видя, что момент восстания отсрочен на неопределенный период и тем самым уход поляков, крестьянство несколько теряет свою сопротивляемость. Для того, чтобы поднять их на какую-нибудь кампанию нужно затрачивать больше энергии. [...] Интересно, что в связи с этим намечается некоторый упадок противоналоговой сопротивляемости. [...]

О политике правительства. Вы, наверное, знаете, из нашей тактической резолюции. Там новостей нет. Усилился нажим в школьном вопросе. Они задались целью не допустить школ на белорусском языке. Мы это используем. В Бел[орусской] Гим[назии] запретили преподавание истории на белорусском языке.

Сейчас у нас назревает еще один вопрос с сервитутами. Помещики в связи с реформой начинают кампанию, чтобы развязаться с ними. Крестьяне не согласны на их условия и на этой почве замечаются сильные трения.

В последнее время правительство пытается выселить часть белорусского крестьянства в Западной Беларуси на хутора. В связи с этим и вообще со всей Тугуттовской политикой намечается классовое расслоение деревни. В глазах крестьянства польское правительство укрепилось. [...]

Елизарович

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 43. Арк. 88. Копія. Машынапіс.

№ 47

Паведамленне аб рэвалюцыйных настройах і барацьбе за беларускую школу сялян Нясвіжскага павета

30 ліпеня 1925 г.

Нягледзячы на ўвесь уціск з боку польскай улады, наша арганізацыя Нясвіжскага раёна з кожным днём пашыраецца. Увядзенне на «крэсах» надзвычайнага становішча не толькі не супакоіла мясцовага жыхарства, але, наадварот, падняла яшчэ больш нянавіць да польскай улады.

Усе здзекі, якія польская ўлада ўжывала над сялянамі, выклікаюць у іх рэвалюцыйныя настроі і абурэнне. Сялянства працівіцца ім усімі сваімі сіламі.

Велізарныя падаткі, якімі абкладваецца беларускі селянін у Заходняй Беларусі, большай часткай не плоцяцца, і ўлада забірае ў сялян апошнія каровы, плугі, бароны, адзенне альбо апошні хлеб, што, вядома, з дня ў дзень аслабляе жыхарства супраць улады.

Амаль усе пагалоўна вёскі Нясвіжскага раёна дамагаюцца ўвядзення ў школах беларускай мовы, чаго ўрад не хоча дазволіць, і сяляне ў знак пратэсту не пасылаюць дзяцей у польскія школы. Усё гэта ў шэрагах арганізацыі нашага раёна прыбаўляе новыя і новыя сілы. Настрой сялянства наогул рэвалюцыйны.

Чырвоны сцяг. – 1925. – № 5(30 ліпеня). – С. 2.

№ 48

Інтэрпеляцыя паслоў Беларускага пасольскага клуба ў сейме Польшчы міністру веравывання і народнай асветы адносна адмовы Слонімскага школьнага інспектара прыняць дэкларацыі ад сялян в. Ахонава Дзятлаўскай гміны Слонімскага павета аб адкрыцці беларускай школы

11 лістапада 1925 г.

Жыхары вёскі Ахонава Дзятлаўскай гміны Слонімскага павету, жадаючы адчыніць у сваёй вёсцы беларускую школу, каб вучыць сваіх дзяцей у матчынай мове, падалі 37 дэкларацый на 47 дзяцей школьнага веку. Нягледзячы на перашкоды, якія рабілі бацькам пры пасведчанні подпісаў іх на дэкларацыях у гміннай управе, паспелі аднак гэтыя бацькі да 7 красавіка 1925 г. зрабіць усе вымаганні, фармальнасці, каб у адпаведным часе падаць гэтыя дэкларацыі школьнаму інспектару Слонімскага павету.

Дзеля таго, што дастаўка гэтых дэкларацый кожным бацькам асобна заняла б многа часу інспектару і сялянам, то, клапацячыся аб школе, перадалі гэтыя 37 дэкларацый аднаму з бацькоў-дэкларантаў, Рыгору Герусу, каб ён аддаў іх інспектару.

Не адзін раз з'яўляўся Рыгор Герус да школьнага інспектара ў Слоніме, каб падаць асабіста інспектару гэтыя дэкларацыі і атрымаць ад яго распіскі, але ўсё адказвалі Герусу, што інспектара ў канцылярыі няма або што выехаў на правінцыю.

Час ішоў. Надыходзіла 31 сакавіка 1925 г., пасля якога, згодна з распараджэннем міністра рэлігійных вызнанняў і народнай асветы, не можна было падаваць дэкларацый, каб ужо ў 1925—1926 школьным годзе мець школу.

Шчаслівы для Геруса выпадак даў яму нарэшце магчымасць спаткацца з інспектарам 28 сакавіка 1925 г. у гміннай канцылярыі, дзе Герус і падаў інспектару гэтыя 37 асобных дэкларацый, уложаных як найправільней. Дзеля таго, што нідзе, ні ў уставе ад 31 ліпеня 1924 г., ні ў выканаўчым распараджэнні ад 7 студзеня 1925 г., нічога не сказана аб спосабе перадачы дэкларацый інспектару, — існуе адна засцярога, каб кожны бацька асобна напісаў дэкларацыю аб жаданні для сваіх дзяцей беларускай школы, — і, значыць, Герус ні ў чым не пераступіў ні ўставы, ні распараджэння, наадварот, паступаў зусім згодна з імі. Інспектар, у імя змагання з беларускім школьніцтвам, не прыняў ад Геруса гэтых дэкларацый, вымагаючы ад Геруса асобнага ўпаважання на паперы ад усіх бацькоў-дэкларантаў.

Гэткага роду вымаганне з боку пана інспектара з'яўляецца яўным бяспраўем. Яно з'яўляецца толькі адной з хітрых выдумак польскіх школьных улад на беларускіх землях, выдумак, скіраваных на задушэнне імкнення беларускіх мас да асветы ў матчынай мове.

І ці можна здзівіцца той нянавісці, якой пранікнуты беларускі народ у адносінах амаль што да ўсяго, што польскае. Пры гэтакім палажэнні рэчаў мы — паслы Беларускай сялянска-работніцкай грамады, — далёкія ад

нацыянальнага шавінізму, з цяжкасць толькі можам тлумачыць беларускім масам, што ворагам іх з’яўляюцца толькі польскія валодаючыя класы — польская буржуазія, польскае абшарніцтва і іх урады, — што, наадварот, польскі селянін і работнік — штораза то выразней становячыся на барацьбу з гэтымі класамі і з гэтымі ўрадамі — з’яўляюцца іх саюзнікамі. Бо ведаем добра, што толькі ўтварэнне на землях карэннай Польшчы фактычнага і моцнага работніцка-сялянскага ўраду можа дапамагчы нам здабыць нацыянальную волю, за якую незалежна ад гэтага змагаемся самі на нашых землях усімі сродкамі, што знаходзяцца ў нашым распараджэнні.

Пры гэтакім стане рэчаў зусім зразумелым з’яўляецца масавы байкот польскай школы, які бачым на абшарах беларускіх зямель, якія знаходзяцца ў межах Польскай рэспублікі, нягледзячы на тое, што ён цягне за сабою высокія кары, накладаемыя на «ўпартых» бацькоў, што маюць адвагу не пасылаць сваіх дзяцей у чужую ім польскую школу, і нягледзячы на жорсткія спосабы ўжывання пры гэтым кар.

Гэтыя кары з’яўляюцца новым вялікім цяжарам, які звальваецца на плечы нашага беларускага сялянства і пралетарыята, і так зусім ужо згалелага ад непамерных урадавых падаткаў. У сувязі з масавым характарам гэтых кар сярод нашага народа пануе перакананне, што гэта ёсць папросту яшчэ адзін падатак, злучаны з агульнай аказіяй урада Грабскага, «ратуючага» Польшчу ад фінансавага банкруцтва пры дапамозе выціскання ўсіх жыццёвых сіл з працоўных мас.

Учынак слонімскага школьнага інспектара ў дзень 28 сакавіка 1925 г. і адмова яго прыняць школьныя дэкларацыі, што вышэй апісана, і тое, што інспектар гэты і далей выпаўняе свае службовыя абавязкі, ясна сведчыць аб тым, што кожнаму польскаму ўрадаўцу на беларускіх землях можна пераступаць і ламаць уставы і распараджэнні цэнтральных улад, калі толькі хочучь зрабіць крыўды нацыянальным ці сацыяльным імкненням беларускага народа.

Гэты факт нараўне з многімі іншымі яму падобнымі, аб якіх ужо не раз інтэрпелывалі і беларускія і ўкраінскія паслы, таксама пераконваюча гавораць аб тым, чым фактычна з’яўляюцца праслынутыя ліпнёвыя ўставы 1924 г., гэтак шырока разрэкламаваныя як у Польшчы, так і ў Еўропе, польскімі валодаючымі класамі і іх урадамі, як новы «векапомны» акт «вялікай традыцыйнасці польскай».

На практыцы ўставы гэтыя з’яўляюцца адно — шматкамі паперы, якія кожны «крэсовы кацык», а нават і дробны чыноўнік пры пэўным дазvole таго жа цэнтральнага ўрада, мае за нішто, ведаючы добра, што за гэта яго не спаткае з боку сфер, ад якіх ён залежыць, нават ніякія выгавары. Хутчэй наадварот, можа даставаць аванс за добрае зразуменне сапраўдных імкненняў, якімі кіравалася рэакцыйная большасць сейма і абапартыя на ёй урады, крывадушна ўхваляючы гэтыя ўставы.

Мы, сялянска-работніцкія беларускія паслы, якія з самага пачатку раскрывалі фактычную гэндэнцыю польскага ўрада і ягоных староннікаў ды праўдзівыя мэты, якімі кіраваліся тыя крывадушнікі пры ўхваленні

гэтых уставаў, мы маем пэўнае права да запытання ў пана міністра рэлігійных вызнанняў і народнай асветы:

1) Ці ён мае намер, урэшце, прызнацца, што польскі ўрад і не думае дапусціць да ўтварэння аніводнай беларускай школы, хаця беларускі народ — нягледзячы на тысячы перашкод — задэклараваў у гэтым годзе на працягу толькі 1,5 месяца сваю волю стварыць на беларускіх землях, падлеглых Польшчы, 412 школ з роднай выкладовай мовай.

2) Калі ж пан міністр гэтага не прызнае, то ці пан міністр думае пераслаць інспектару ў Слоніўскім павеце далучаныя да гэтага 37 дэкларацый з загадам зараз жа адчыніць беларускую школу ў вёсцы Ахонава, Дзятлаўскай гміны, Слоніўскага павету?

3) Ці думае пан міністр пакараць школьнага інспектара ў Слоніўскім павеце за парушэнне ўставы ад 31 ліпеня 1924 г. і абавязковага распаўсюджвання да гэтай уставы ад 7 студзеня 1925 г., якое знайшло адбітак у апісаным факце непрыняцця далучаных тут дэкларацый?

Інтэрпелянты

Інтэрпеляцыі беларускіх паслоў у польскі сейм 1922–1926 гг. — Менск, 1927. — С. 313–316.

№ 49

Карэспандэнцыя з Ваўкавыску аб праследванні ксёндзам і ўладамі насельніцтва за чытанне легальных радыкальных газет

29 лістапада 1925 г.

Ва ўсёй Польшчы капіталісты і іх прыслужнікі, а ў першую чаргу духавенства, змагаюцца супраць «Walki prasy», але ў нас гэта адбываецца адкрыта, без усялякай шырмы, сапраўды па-бандыцку.

У Ваўкавыску абаненты не атрымоўваюць газеты, дасланай па пошце, бо тут усім кіруе прыслужнік буржуазіі ксёндз Сперскі, які падпарадкаваў сабе адміністрацыйныя органы і паліцыю. Што ён скажа, то і робіцца. Хто чытае «Walka prasy», таго праследвае на кожным кроку і нават звальняюць з працы.

Тое ж самае адбываецца ў Беласточыне. У такіх, напрыклад, гмінах, як Заблудаўская і Дойлідская, чытачоў выклікаюць у гміннае ўпраўленне і прагажаюць арыштам за камунізм.

Так выглядае свабода ў Польшчы. Карыстаюцца ёй памешчыкі і фабрыканты, ксёндзы, паліцыя, ППС і «Вызваленне». Селяніну і працоўнаму застаецца акрапіць сябе святой вадай у касцёле і на вуліцы.

Ёсць сейм і ў ім паслы, а выбаршчыкі не могуць нават ведаць, чым гэтыя выбраныя паслы займаюцца, бо паліцыя забараняе ўладкоўваць сходы, а газеты канфіскуюцца, калі ж не канфіскуюцца, то не дапускаюцца ў шырокія масы. Такім чынам сейм прадугледжаны толькі для капіталістаў і іх лакеяў. Селянін і рабочы зусім не маюць сейма.

І так ва ўсім. Ёсць свабода, але для паноў, ёсць школа, але для панскіх дзяцей, ёсць сейм, але для лакеяў і адвакатаў буржуазіі. Рабочыя і сяляне ўсё гэта яшчэ павінны будуць заваёўваць.

Walka pracy. – 1925. – № 11 (29 listopada). – S. 2. Пераклад з польскай. Машынапіс.

№ 50

Інфармацыя Дзяржаўнага ўпраўлення статыстыкі Польшчы аб колькасці сярэдніх агульнаадукацыйных школ, настаўніцкіх семінары і вучняў у іх у Віленскім, Навагрудскім і Палескім ваяводствах у 1925–1926 навучальным годзе

Ліпень 1926 г.

Ваяводства	Сярэднія агульнаадукацыйныя школы					Настаўніцкія семінары			
	школы	класы	вучні			Колькасць семінары	вучні		
			усяго	хлопцы	дзяўчаты		усяго	хлопцы	дзяўчаты
Віленскае	46	365	10 101	5666	4435	9	1269	699	570
Навагрудскае	14	114	3300	1784	1516	5	877	420	457
Палескае	17	152	4622	2361	2261	1	167	167	—

Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. – № 434. – Warszawa, 1927. – S. 450–451.

№ 51

Зварот «Да ўсіх саюзаў Белкаапсаюза» ад адказнага сакратара Нацыянальнай камісіі пры ЦВК БССР

22 ліпеня 1926 г.

Згодна з пастановай Нацкамісіі пры ЦВК БССР у сувязі з пераходам усяго кнігагандлю на вёсцы да спажывецкай кааперацыі, на апошнюю ўскладваецца адказнасць за забяспечэнне насельніцтва літаратурай на мовах нацыянальных меншасцей: яўрэйскай, польскай, латышскай і літоўскай і інш.

Для выканання гэтага і паступовага пашырэння гэтай працы з боку кааперацыі належыць правесці наступныя мерапрыемствы:

1. Ва ўсіх кнігагандлёвых пунктах належыць мець спецыяльныя аддзелы з нацменлітаратурай, усклаўшы на працаўніка-кніжніка персанальную адказнасць за своечасовае забеспячэнне гэтых аддзелаў дастатковым асартыmentам літаратуры.

2. У базарных дні арганізоўваць спецыяльныя палаткі з кнігамі, у асартымент якіх павінна быць уключана нацменлітаратура і календары на нацменмовах.

3. Дагаварыцца з мясцовымі партыйнымі і камсамольскімі прафесійнымі і іншымі культурна-асветніцкімі арганізацыямі аб папулярызацыі нацменлітаратуры сярод насельніцтва і ўкамплектаванні апошняй партыйных, камсамольскіх прафесіянальных бібліятэк і хат-чытален.

4. Для папулярызацыі і прасоўванні нацменлітаратуры належыць звязвацца з мясцовымі настаўнікамі, выкарыстоўваючы розныя сходы і канферэнцыі настаўнікаў, каб апошнія ў сваёй штодзённай рабоце рэкамендавалі падбор кніг.

5. Арганізаваць пры ўсіх клубах, хатах-чытальнях, бібліятэках сталыя выставы кніг, перыядычна асвятляючы іх новай літаратурай.

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 4137. Арк. 22. Копія. Машынапіс.

№ 52

Рэзалюцыя пратэсту супраць зверстваў у Польшчы, прынятая на агульным сходзе польскага насельніцтва г. Мінска

30 студзеня 1927 г.

Польские трудящиеся массы г. Минска, заслушав доклад т. Славинского⁴⁵ о последних событиях в Польше констатирует, что, после майского переворота Пилсудского польская реакция и фашизм значительно усилились, а также значительно усилились преследования против рабочего класса Польши. Преследования выражаются в национальном угнетении, в закрытии культпросветительных учреждений и массовых арестах революционных деятелей в Польше и Западной Белоруссии.

Польские трудящиеся массы г. Минска категорически протестует против зверских методов, оставшихся в наследие польской дефензивы и буржуазии, от царской охранки. В последних событиях в Польше собравшиеся на митинг усматривает подготовку со стороны Польши военного выступления буржуазии против СССР. Однако, мы рабочие и крестьяне единственного в мире Рабоче-крестьянского государства, не дадим спровоцировать себя международному капиталу и приложим все усилия к мирному созданию социализма.

В дальнейшем будем мирно строить и укреплять наше хозяйство, укрепляя Красную Армию, чтобы враг наш знал, что мы всегда готовы дать ему надлежащий отпор.

Правительство Пилсудского⁴⁶ хочет затопить в крови революционно-освободительное движение в Западной Белоруссии. В крови хочет затопить голодающие трудящиеся массы в Польше.

Мы со своей стороны шлем пламенный привет рабочим и крестьянам Польши и Западной Белоруссии и Украины.

Горячий привет политическим заключенным.

Будем укреплять организацию помощи политическим заключенным МОПР⁴⁷, будем организовывать помощь голодающим Западной Белоруссии.

Долой палача Пилсудского.

Долой белый террор.

Да здравствует революционное движение рабочих и крестьян Польши, Западной Белоруссии и Украины.

Да здравствует Коммунистическая партия Польши.

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 3647. Арк. 17. Копія. Машынапіс.

№ 53

Вытрымка з паведамлення ў газеце «Звезда» «Польскі фашызм»

12 сакавіка 1927 г.

Фактары, якія акрэсліваюць нацыянальную палітыку фашыстаўскай дыктатуры, гэта перш за ўсё агульныя інтарэсы польскай буржуазіі, гэта значыць імперыялістычныя тэндэнцыі да гаспадарчай экспансіі на Усход да расшырэння граніц польскай акупацыі і разгрому Савецкага Саюзу, што цалкам супадае з інтарэсамі міжнароднага імперыялізму; гэта спецыфічныя інтарэсы польскіх пануючых класаў на акупаваных землях, якія ўсё больш адчуваюць канкурэнцыю з боку ўкраінскай і беларускай буржуазіі, а таксама неабходнасць узмацнення супрацоўніцтва польскага фашызму з буржуазіяй паняволеных і ўцісканых народаў для супольнай барацьбы проціў СССР і рэвалюцыйнага руху ў Польшчы, Заходняй Украіне і Заходняй Беларусі.

У агульных інтарэсах пануючай польскай буржуазіі і буржуазіі паняволеных народаў і міжнароднага імперыялізму фашысцкая дыктатура ўзмацняе нацыянальны ўціск, абвастрае рэпрэсіі і тэрор, які месцамі набірае метадаў грамадзянскай вайны. Фашызму ўжо не выстараюць масавыя арышты, катаржныя прысуды і разгромы арганізацый нацыянальна-вызваленчага руху. Фашысцкая дыктатура пачынае ўсё больш ужываць смяротныя прысуды, залівае Заходнюю Украіну тысячамі паліцэйскіх і стралецкіх бандаў, мабілізуе цэлыя карпусы кавалерыі для карных экспедыцый, накладвае на вёскі кантрыбуцыі, канфіскуе сялянскую маёмасць для пакрыцця страт абшарнікаў, растрэльвае сялян і рабочых, гвалціць жанчын у раёнах, ахопленых зарывам рэвалюцыйнай барацьбы.

Звезда. – 1927. – № 256 (12 марта). – С. 3; НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 576. Арк. 7. Копія. Машынапіс.

№ 54

Вытрымка з выступлення рабочых завода «Пралетарый» «Праклён правакатарам, якія звар'яцелі ад нянавісці да СССР» адносна забойства П. Л. Войкава

Не раней за 7 чэрвеня 1927 г.

Заслушав краткое сообщеие об убийстве полномочного представителя СССР в Варшаве т. Войкова, обще узловое собрание рабочих и служащих станции Минск железнодорожная, склоняя головы перед трупом дорого товарища стойкого борца за дело мирового пролетариата, шлет проклятье палачам и вдохновителям, обезумевшим от яррой ненависти к СССР. Мы знаем, что это убийство является лишней попыткой английских твердолобых спровоцировать нас на войну и задавить первое в мире пролетарское государство. Подчеркивая наше нежелание войны, мы предупреждаем английских подстрекателей, твердолобых, что все, как один готовы сменить свой мирный труд на винтовку, чтобы защитить трудящихся нашего Союза и всего мирового пролетариата.

Правительство Польши, допустившее неслыханное злодеяние на своей территории, должно немедленно расследовать это дело и строго наказать убийц, дав рабочему правительству СССР немедленный ответ. Вечна память тов. Войкову. Да здравствует тесное единение пролетариата всего мира. Да здравствует мировая революция.

Т[ов]. Войков пал жертвой провокационных действий оголтелой английской буржуазии, которая всячески стремится разжечь войну против СССР. Пусть помнит английская и польская буржуазия, что мозолистая рука рабочего, занятого социалистическим строительством, отлично владеет также штыком и винтовкой. Мы будем так же настойчиво и спокойно продолжать свою созидательную работу. Но если партия и наше советское правительство позовет нас, мы готовы грудью защитить нашу советскую страну. [...]

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 3224. Арк. 19. Копія. Машынапіс.

№ 55

Вытрымка з справаздачы інспектара працы XII акругі «Аб эканамічным стане прамысловасці і сельскай гаспадаркі ў Віленскім і Навагрудскім ваяводствах у 1927 г.»

1927 г.

Эканамічны становішча. Тэрыторыя XII акругі размяшчаецца значнымі ляснымі масівамі, якія даюць магчымасць развіваць прамысловасць, звязаную з распрацоўкай гэтага прыроднага багацця. У гэтым накірунку і развіваецца прамысловасць, іншыя галіны не развіваюцца.

Акрамя некалькіх значных прадпрыемстваў, у акрузе няма дзейнічаючых прамысловых прадпрыемстваў, буйных у поўным сэнсе гэтага слова, астатнія ў большасці сваёй сярэднія і дробныя. Становішча асобных,

больш развітых галін прамысловасці на тэрыторыі акругі ўяўляюцца у справаздачным годзе наступным чынам.

Сілікатная прамысловасць налічвае 27 прадпрыемстваў, на якіх занята 1305 рабочых. Больш буйнымі прадпрыемствамі гэтай групы з’яўляюцца 3 шкляных заводы, з якіх на адным, выпрацоўваючым першасортнае шкло, занята больш 500 рабочых. Завод працаваў на працягу ўсяго года і, дзякуючы добрай арганізацыі, непарыўна развіваецца, паспяхова канкуруючы не толькі з айчыннымі шклозаводамі, але і з замежнымі. Прадукцыя завода часткова вывозілася ў Прыбалтыйскія дзяржавы і Турцыю. Два шклозаводы, на якіх усяго занята каля 350 рабочых, на гэты час маюць прымітыўнае абсталяванне, выпрацоўваюць бутылачнае шкло. Працавалі яны з перапынкамі.

Цагельныя заводы на тэрыторыі акругі не былі цалкам выкарыстаны з-за таго, што будаўніцтва ўсё яшчэ незначнае.

Машинабудаўнічая прамысловасць слаба развіта. Яна прадстаўлена толькі трыма буйнымі прадпрыемствамі, а менавіта: двума заводамі сельскагаспадарчых прылад і адной фабрыкай цвікоў. Іншыя прадпрыемствы гэтай галіны — гэта пераважна дробныя ліцейныя заводы і рамонтна-механічныя майстэрні, якія абслугоўваюць мясцовую прамысловасць і сельскую гаспадарку. На згаданых двух заводах сельскагаспадарчых прылад і фабрыцы цвікоў зроблены значныя капіталаўкладанні.

Папяровая прамысловасць налічвае 24 прадпрыемствы з агульнай колькасцю працоўных 1000 чалавек. Найбольш значнымі прадпрыемствамі гэтай групы з’яўляюцца картонныя і папяровыя фабрыкі. Картонных фабрык на тэрыторыі акругі маецца 6. Яны працавалі на працягу ўсяго года ў 3 змены як стала дзейнічаючыя прадпрыемствы без перыпынку. Перспектывы развіцця гэтых прадпрыемстваў вельмі спрыяльныя, бо айчыныя картонныя фабрыкі пакрываюць толькі палову запатрабаванасцяў унутранага рынку, пры гэтым картонныя фабрыкі Віленшчыны даюць больш 80 прац. усёй прадукцыі краіны. Прыродныя ўмовы, а менавіта: мясцовая сыравіна, водная энергія і адносна танная рабочая сіла несумненна ўплываюць на рэнтабельнасць гэтых прадпрыемстваў, а тым самым і на развіццё гэтай прамысловасці. Таму па звесткам, якія маюцца ў інспекцыі, праектуецца будаўніцтва 5 новых картонных фабрык на тэрыторыі Віленскага ваяводства.

З двух папяровых фабрык, якія знаходзяцца на тэрыторыі акругі, адна была пушчана (пасля 1,5 гадовага перыпынку) у сакавіку справаздачнага года, другая дзейнічала на працягу ўсяго года. Гэтыя прадпрыемствы працавалі ў 3 працоўныя змены без перапынку ў працы і пры спрыяльнай кан’юнктуры, бо на ўнутраным рынку ў гэтай галіне яшчэ не наступіла насычэнне. Абсталяванне абодвух папяровых фабрык у асноўным застарэлае. Адна з іх павялічыла хуткасць папераробчага станку, што павысіла яго вытворчасць.

Гарбарная прамысловасць. Рэестр інспекцыі працы ахоплівае 25 прадпрыемстваў з агульнай колькасцю рабочых 290. Больш значныя прад-

прыемствы знаходзяцца ў Вільна, пры гэтым з 17 зарэгістраваных там гарбарных заводаў — 7 кушнерскіх. Гарбарныя заводы працавалі ў асноўным на працягу ўсяго году.

Дрэваапрацоўчая прамысловасць займае найбольш значнае месца на тэрыторыі акругі. Рээстрамі ахоплены 109 прадпрыемстваў, у якіх занята ў агульным 3617 рабочых, у тым ліку 97 лесапільных заводаў, у якіх працавала каля 3000 рабочых.

Лесапільная прамысловасць, якая займае столькі выдаючае месца, працуе па-рознаму, у залежнасці ад размяшчэння лесапільнага завода, умоў, а таксама кошту набыцця і дастаўкі сыравіны. Таму, разам з узнікненнем новых прадпрыемстваў (ці ж узнаўленнем былых пасля некалькіх гадоў перапынку), некаторыя дзейнічаючыя прадпрыемствы зачыняліся.

Лесапільныя заводы ў асноўным працавалі нерэгулярна, з меншымі ці большымі перапынкамі. Цяжасці ў набыцці сыравіны, асабліва ў сувязі з канкурэнцыяй з боку замежных гандляроў лесам, і значны рост коштаў на сыравіну былі галоўнай прычынай, якая тармазіла нармальную працу лесапільных заводаў. Далейшае развіццё гэтай прамысловасці ці, па крайняй меры, забеспячэнне працы прамысловых прадпрыемстваў, ужо існуючых на тэрыторыі акругі, залежыць перш за ўсё ад мытнай палітыкі дзяржавы, якая можа, ва ўсялякім выпадку, значна абмежаваць вываз за мяжу драўніны, а таксама ад ажыўлення будаўніцтва ў краіне. На працягу ўсяго года без перыпынку працаваў 21 лесапільны завод, астатнія — з большымі ці меншымі перапынкамі ў працы, якія складалі перыяд ад 1,5 да 6 месяцаў. Частка лесапільных заводаў працавала на працягу года ў дзве змены (15 прадпрыемстваў), а некаторыя нават і ў тры змены (6 прадпрыемстваў).

Да канца справаздачнага года было скончана будаўніцтва двух новых вялікіх лесапільных заводаў, з якіх адзін з чатырма хуткаходнымі піларамамі і сучасным тэхнічным абсталяваннем. На гэтым лесапільным заводзе намечана распільваць драўніну, якую імпартуюць з Расіі па р. Нёман.

У харчовай прамысловасці па спісам інспекцыі налічваецца 212 прадпрыемстваў з 1970 рабочымі. Да больш значных прадпрыемстваў гэтай прамысловасці можна аднесці некалькі млыноў, дзяржаўную тытунёвую фабрыку, 1 піваварны завод, 2 маслабойні, 1 дражджавы завод, разлівачны завод дзяржаўнай спіртавой манаполіі. Астатнія — гэта пераважна дробныя прадпрыемствы, як, напрыклад, цукерачная і макаронная фабрыкі, фабрыкі рыбных кансерваў, вытворчасць мінеральнай вады, вінакуранныя заводы і, у асноўным, млыны — часцей усяго вадзяныя, раскінутыя па ўсёй тэрыторыі акругі, і г. д. У агульным у гэтай прамысловасці ў параўнанні з мінулым годам ніякіх значных зменаў не адбылося.

Сельская гаспадарка. За справаздачны перыяд зарэгістравана на тэрыторыі акругі 3297 фальваркаў з плошчай больш 50 га, з колькасцю

сталых рабочих 14 170. У мінулым годзе налічвалася 4500 фальваркаў і каля 20 000 рабочих. Гэтыя апошнія лічбы былі толькі прыблізнымі, пры гэтым колькасць фальваркаў, устаноўленая па спісам ваяводскіх упраў, было акруглена, а сярэдняя колькасць рабочих была выведзена па ўзгадненні з арганізацыямі і аддзеламі сельскай гаспадаркі, на аснове даных аб плошчы апрацоўваемай зямлі ва ўказаных вышэй фальварках. Трэба адзначыць, што колькасць фальваркаў, зарэгістраваных у 1926 г., ахоплівала таксама часткова і фальваркі плошчай ніжэй 50 га.

У справаздачным годзе пры дапамозе гмінных упраў інспектараты правялі рэгістрацыю па выпрацаваным ці спецыяльным абразцам анкет. Анкеты запаўняліся ў адпаведнасці з указаннямі, якія інспекцыя накіроўвала гмінам.

Узнаўленне разбураных вайной зямельных гаспадарак адбылася марудна, але без перапынкаў. Мінулы год садзейнічаў іх далейшаму ўзнаўленню, з-за высокіх коштаў на караняплады, хоць ураджай не паўсюль быў добры. Значна павялічылася выкарыстанне штучных угнаенняў. Колькасць інвентару – жывога і мёртвага – набліжаецца да даваеннага ўзроўню, а ў асобных гаспадарках перавышае яго. Зменшылася плошча аблогаў.

Кааператыўны рух развіваецца з карысцю для сельскай гаспадаркі, працягваюць малочныя і іншыя кааператывы, якія ствараюцца пры ўдзеле органаў самакіравання, дзяржаўных устаноў і прыватнай ініцыятывы.

Нягледзячы на гэта, ёсць яшчэ большая колькасць гаспадарак, якія апрацоўваюць зямлю пры дапамозе здольнікаў.

Inspekcja pracy w 1927 roku. – Warszawa, 1929. – S. 343–345. Пераклад з польскай. Машынапіс.

№ 56

Вытрымка з бюлетэня замежнай групы БПСР⁴⁸ № 8

Сакавік 1928 г.

Расцярушанне сілаў.

На 4 і 11 сакавіка с. г. назначаны выбары ў сойм і сенат Рэчы Паспалітай Польскай. Выбары, паводле канстытуцыі, маюць адбыцца вольна і на аснове агульнага, роўнага, патаемнага выбарчага права, а ў рэчаіснасці – пад націскам паліцыі, ваяводаў, старастаў і іншых урадавых чыноўнікаў. [...]

Беларускі працоўны народ, насільна ўшчэмлены ў дзяржаўныя межы Польшчы, ёсць пазбаўлены не толькі роўнасці сацыяльнае, але і нацыянальнае, пазбаўлены права самаарганізацыі ды самаўрадавання. Ужо другі раз змушаны прымаць чынны ўдзел у прадвыбарнай акцыі, выбіраць сваіх паслоў у польскія вышэйшыя заканадаўчыя ўстановы, каб у гэтакі спосаб мог бараніць свае жыццёвыя патрэбнасці, дамагацца

здзейснення сваіх неадоймных правоў на вольнае развіццё — гаспадарчае, культурнае ды палітычнае.

Гістарычная важнасць перажываемага моманту не падлягае ані найменшаму сумніву. Усё пытанне ў тым: знайсці правільны крытэрыі ацэнкі адбываючыхся падзей, ды зрабіць адпаведныя высновы.

Для сацыяліста-рэвалюцыянера, як і для кожнага свядомага селяніна, работніка, працоўнага інтэлігента — асноўны крытэрыі ацэнкі тых падзей, якія сёння адбываюцца ў Польшчы ды на заходнебеларускіх землях, ёсць рэальнае, а пераменлівае паляпшэнне штодзённага жыцця працоўных грамадзян, рэчаістае задаволенне іх неабходнасцей. [...]

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 3041. Арк. 190. Копія. Машынапіс.

№ 57

Артыкул «Аб голадзе ў Віленскім і Наваградскім ваяводствах»

Снежань 1928 г.

Страшэнная злыбеда насунулася на працоўных Заходняй Беларусі. Голад ахапіў значную частку краю — Віленшчыну, Наваградчыну. Па афіцыйных урадавых, далёка няпоўных, даных, якія стараюцца паменшыць велічыню неўраджаю, сабрана толькі 30 прац. звычайных збораў. Азімыя палі гэтага года засеяны напалову. Сяляне ўжо пачынаюць распрадаваць свой жывы і мёртвы інвентар за бясцэнак. Даядаюцца астаткі хлеба і бульбы. Твар голаду заглянуў у вясковыя хаты Заходняй Беларусі.

Голад на Заходняй Беларусі — не новы госьць. У апошнія гады неўраджай, а ўслед за ім голад і руйнаванне сялянскіх мас былі звычайным з'явішчам. У гэтым годзе гэта звычайнае з'явішча на Заходняй Беларусі выступіла ў асабліва вострых формах і вялікіх памерах. Хто ж віноўнік голаду? Хто ж віновен у тым, што ў гэтым годзе Заходнюю Беларусь ахапіў неўраджай і новыя тысячы будуць цярапець страшэнны голад? Віноўнікам голаду з'яўляецца фашыстоўскі ўрад Пілсудскага, улада крываваых акупантаў, прыгнятаючых мільённыя масы рабочага класа і сялянства. На працягу амаль што 10 год урад буржуазіі выцягвае ўсе сокі з прыгнечаных мас Заходняй Беларусі. 45 прац. усёй зямлі трымаюць у сваіх руках і нажываюцца некалькі дзясяткаў буйных магнатаў — абшарнікаў, а беларускі селянін гібее на дробненькім кавалку зямлі. Мільёны золтых выціскаюцца з сялян шляхам непамерна цяжкіх падаткаў, дзеля таго, каб утрымліваць вялікую армію, паліцыю, турмы і цэлыя хмары шпікоў. Урад Пілсудскага яшчэ толькі ў папярэднім годзе павялічыў падаткі на 10—20 прац. Усялякія іншыя павіннасці (дарожныя, гмінныя і г. д.) жыцця не даюць селяніну. У апошнія два гады урад адабраў ад сялян амаль што ўсе сервітуты. Парцэляцыя, аб карысці якой так многа гавораць фашысты і згоднікі, робіцца такім чынам, што ўзмацняе асадніка і кулака. Цэны на зямлю ўстанаўліваецца непамерна высокія, і куды там да іх беднаму

селяніну. А хвалёная камасацыя? Што яна прынесла бедняку і серадняку? Як былі без зямлі, так і засталіся, як уміралі з голаду, так і ўміраюць. А палітыка крэдытаў? То ж аб ёй так многа спявалі розныя пяўцы фашыстоўскага раю. Што яна прынясла? Ці дапамагала яна селяніну? Не! Дапамагала яна толькі кулаку-жывадзёру ды крамніку-спекулянту. А бядняк з серадняком папалі ў яшчэ большую кабалу. Атрымаў 100 зл., а выплачваць трэба ў два разы болей. Дапамогі ніякай, а аддаць казне трэба за крэдыт астатнюю манатку, і ў турме пасядзіш.

І гэтак з дня ў дзень, з месяца ў месяц урад абшарнікаў і фабрыкантаў давіць селяніна. Усё часцей і часцей неўраджай агарнае вызысканую зямлю працоўнага селяніна. Усё больш руйнуецца бядняк і серадняк, усё цяжэй яму абрабляць нават той няшчасны кавалак зямлі, які ён мае. І чым больш таўсцее абшарнік, чым больш нажываецца жменька кулакоў — тым усё часцей пятля голаду і нэндзы зацягваецца на карку шырокіх мас працоўнага і эксплуатаванага сялянства.

У выніку ўсёй палітыкі Пілсудскага цар-голад агарнуў сваёй уладай Заходнюю Беларусь. Што ж робіць урад перад фактам такога вострага неўраджаю і наступаючага голаду? Можа, ён цяпер ідзе з шырокай дапамогай працоўным, як гэтага абяцаюць паны-фашысты, іх верныя лакеі — згоднікі. Можа, цяпер забяруць у абшарнікаў іх хлебныя запасы і аддадуць галадаючым? Можа, цяпер урад выдасць дармовую нанесеную дапамогу сялянам для засеву палёў?

Не! Палі засталіся незасяянымі. Сяляне пачынаюць галадаюць. А ўрад фашыстоўскай дыктатуры палец аб палец не ўдарыў, нічога не робіць, каб дапамагчы галадаючым масам. Праўда, урад абкружыў асаблівай апекай абшарнікаў, асаднікаў, кулакоў. Усе газеты перапоўнены тым, як пацярпелі ад неўраджаю абшарнікі. Віленскі ваявода Рачкевіч ездзіў у Варшаву, каб прасіць аб дапамозе для абшарнікаў, асаднікаў і кулакоў. Аб сялянскіх масах ні слова, ні гуку аб рэальнай дапамозе! Чуюцца толькі шумныя абяцанкі, пустыя гутаркі і звычайныя фашыстоўская і сацыял-згодніцкая дэмагогія, цану якой добра ведае працоўны селянін.

Са ўсёй яскравасцю нават для самых адсталых і маласвядомых сялян становіцца ясным абшарніцка-фашыстоўскі характар урада. Былі сярод сераднякоў і нават беднякоў такія, якія верылі, а можа і цяпер вераць агітатарам з «ядынкі»* і згоднікам. Усё яшчэ памятаюць залатыя горы, абяцаныя агентамі Пілсудскага ў час выбараў у сейм. А што мы бачым цяпер? Фашызм давёў да голаду Заходнюю Беларусь. Замест дапамогі галадаючым фашыстоўскі ўрад толькі ў 1928 г. патаемна выдаў звыш бюджэту 560 млн. зл. на ваенныя патрэбы, і цяпер ваўсю ідзе гарачкавае ўзбраенне. Польшча рыхтуецца да таго, каб у часе вайны яна магла разгарнуць 3-мільённую армію. На крыві і поце галадаючых, на смерці дзясяткаў і соцень сялян і работнікаў трымаецца фашыстоўскі ўрад, рыхтуючыся да нападу на вольны край Саветаў.

* *Маецца на ўвазе I аддзел Войска Польскага.*

Што ж рабіць? Адзін адказ — трэба зарганізавацца да актыўнай і рашучай барацьбы супраць фашыстоўскай дыктатуры. Пад кіраўніцтвам Камуністычнай партыі працоўнае сялянства мусіць выступіць на барацьбу з дамаганьнямі неадкладнай дапамогі галадуючым.

Беззваротную дзяржаўную дапамогу галадуючым масам сялянства!
Неадкладную бясplatную выдачу насення на засеў палёў!

Ніводнага граша падаткаў з галадуючых!

Хлебныя запасы абшарнікаў — галадуючым сялянам!

Адмяніць усю запазычанасць беднякоў і сярднякоў дзяржаве, абшарнікам, асаднікам і кулакам!

Маўчаць не можна! Пасіўным быць — гэта значыць быць раздаўленым. Па закліку камуністаў трэба ўсёй бядняцка-сярадняцкай масе вёскі, усім работнікам маёнткаў устаць на масавую рэвалюцыйную барацьбу. Высоўваючы гэтыя дамаганні, будзем змагацца супраць усёй сістэмы буржуазнага панавання, супраць галоўнага віноўніка голаду — фашыстоўскага ўрада, за яго зваленне шляхам пралетарскай рэвалюцыі, за аб'яднанне з Савецкай Беларуссю. Пад кіраўніцтвам камуністаў трэба выступаць на дэманстрацыі, трэба ладзіць сходы, мітынгі, трэба ісці да гмін і старостаў з дамаганьнямі дапамогі. На сходах трэба арганізаваць выбары дэлегацыі ў Савецкую Беларусь за дапамогай галадуючым.

Без арганізаванасці няма сілы. Дзеля гэтага ва ўсіх вёсках трэба арганізаваць сялянскія камітэты, якія б кіравалі акцыяй. Выбіраць у іх найбольш стойкіх рэвалюцыйных сялян, якія не пойдуць ні на якую згоду з урадам.

Ніякай веры згоднікам! Яны стараюцца ўлезці ў шэрагі сялян, каб не дапусціць да рэчаісна масавай і рашучай барацьбы, яны будуць рабіць усё, каб разам з фашызмам, разам з голадам душыць сялян.

Ёсць толькі адзін шлях, па якім мусяць ісці сяляне, — гэта шлях, які ўказваюць камуністы, шлях рэвалюцыйнай арганізаванай барацьбы ў саюзе з работнікамі і пад іх кіраўніцтвам. Толькі камуністы кажуць усю праўду масам, становяцца на чале барацьбы, арганізуюць гэту барацьбу і вядуць яе адважна да канца.

За Камуністычнай партыяй наперад да барацьбы!

Ю. Пружанскі

Чырвоны сцяг. — 1928. — № 6. — С. 2.

№ 58

Вытрымкі з справаздачы Пружанскага павятовага старасты «Беларуская меншасць у павеце», накіраванай палескаму ваяводзе

10 студзеня 1930 г.

Сакрэтна

[...] Пераважная большасць беларускага насельніцтва, якое налічвае каля 80 000 чалавек, з'яўляецца недасведчаным па нацыянальных пы-

таннях, асабліва дрэнна асведамлены сяляне, якія заняты пераважна працай на зямлі і якія не выказваюць ніякай зацікаўленасці праявамі як палітычнага, так і нацыянальнага жыцця. Акрамя гэтай пасіўнасці большасць беларускіх мас ставіцца на польскай дзяржаўнасці непрыхільна. На гэта маецца шэраг прычын, якія часткова ад нашых улад не залежаць, як вынік сусветнай вайны, доўгага крызісу, змяншэння лясных заробкаў, некаторыя памылкі і пралікі мясцовай адміністрацыі на гэтай тэрыторыі, вельмі павольнае аднаўлення сельскай гаспадаркі, разнароднасць і хаатычнасць падатковага цяжару, шэраг злоўжыванняў, а менавіта непраўільныя адносіны прадстаўнікоў адміністрацыйных, школьных, фінансавых, вайсковых улад да мясцовага насельніцтва на пачатку існавання Польскай дзяржавы. Акрамя гэтага на недобрабылівае стаўленне беларускага насельніцтва да нашых улад аказвае уплыў у значнай ступені правядзенне інтэнсіўнай заканспіраванай агітацыі, якая выкарыстоўвае кожную магчымасць, каб настроіць супраць польскіх чыноўнікаў і інстытуцый тутэйшае сялянства.

У апошні час з-за ўзмацнення Польскай дзяржавы, значнай празрыстасці функцыянавання адміністрацыі і правядзенне цэнтральнымі ўладамі шэрагу разумных і каштоўных дзеянняў, настроі беларускага насельніцтва мае тэндэнцыю да паляпшэння, што аднак не ў значнай ступені ўплывае на недобрабылівы настрой сялянства да польскіх улад.

Акрамя вышэй указананага негатыўнага пачуцця да нашай дзяржавы большасць беларускіх сялян не належыць да падрыўных арганізацый і не супрацьдзейнічае нашай адміністрацыі, а стан бяспекі трэба прызнаць здавальняючым, то гэта тлумачыцца ў першую чаргу прыродным кансерватызмам і пасіўнасцю, апатыяй палескага сялянства, доўгагадовай звычкай да паслушэнства да ўлад, узгаданага вышэй прыроднага нежадання да ўсялякіх палітычных акцый, апасенні рэпрэсій, бо тутэйшыя сяляне перакананы ў сіле і тэроры нашай дзяржаўнасці.

Па вышэй апісаных прычынах, неабходна ўказаць адзін факт, што некаторыя палітычныя беларускія арганізацыі, як напрыклад Беларускае сялянска-работніцкі пасольскі клуб, а таксама культурна-асветная з схавамым зместам палітычна-падрыўным як Таварыства беларускай школы⁴⁹, якая мае дастатковую колькасць членаў і не можа аб'яднаць вакол сябе вялікую колькасць прыхільнікаў, бо тутэйшых сялян цікавіць зусім іншыя акцыі, і не разумеюць іх мэты, можа ў пэўных агульных выпадках разлічваць на падтрымку і сімпатыю большасці сялянскіх мас, якія, калі зарыентауюцца ў гэтай сітуацыі, што ў даным выпадку размова ідзе аб супраціўленні польскім дзяржаўным уладам, будуць гатовы такое мерапрыемства падтрымаць. З гэтага пункта гледжання неабходна заўважыць, што ўплывы, якія вышэй указаная арганізацыя мае сярод тутэйшых мас, па сваім характары носіць негатыўнае адценне.

Беларуская нацыянальная арганізацыя, якая карыстаецца найбольшым уплывам — гэта Таварыства беларускай школы, адзельны якога існуюць на нашай тэрыторыі, з'яўляюцца ў сваю чаргу пляцоўкамі за-

канспіраванай падрыўнай дзейнасці. Усе члены праўлення і ў большасці сваёй члены аб'яднання з'яўляюцца калі не актыўнымі членамі Кампартыі, то ва ўсялякім выпадку падазраюцца ў партыйнай прыналежнасці і саўдзеле ў падрыўной акцыі.

Афіцыйная праграма дзейнасці культурна-асветнага Таварыства Беларускай школы служыць у даным выпадку для падрыўных адзінак як заслона іх фактычнай дзейнасці, дзе пад прыкрыццём легальных сходаў культурнага аб'яднання маюць яны магчымасць сабрацца і агаварыць пытанні, звязаныя з камуністычнай агітацыяй. Найлепшым довадам такога стану рэчаў ёсць факт пераходу, пасля ліквідацыі былой Грамады, усіх яе выбітных членаў-арганізатараў да Таварыства Беларускай школы.

Зыходзячы з вышэй указаных прычын у афіцыйным праграму дзейнасці Таварыства, якая заснавана на развіцці Беларускай культуры і пабудове Беларускай нацыянальнай свядомасці, кіруючыя колы ТБШ мала аднак звяртаюць увагі на дзейнасць, якая хоць крыху задавальняе мінімальныя праявы сутнасці арганізацыі, неабходныя для яе існавання. Аднак у апошні час цэнтральныя ўлады таварыства пераарыентаваліся, бо дзяржаўным уладам стала вядома сапраўдная роля ТБШ, імкнуча развіваць вялізную легальную дзейнасць, заклікаючы ўсе аддзелы да інтэнсіўнай і заўважнай звонку працы, а то маюцца апасенні ў магчымай ліквідацыі адзінай у дзяржаве Беларускай пляцоўкі. Прычынай такога раскладу справы стала павелічэнне колькасці імпрэз, прыбытак з якіх будзе накіраваны на арганізацыю лекцый, размоў і забаўляльных мерапрыемстваў, якія маюць на мэце прыцягненне вялікай колькасці членаў да рэгіянальных аддзелаў, а таксама стварэнне ў Пружаных акруговага праўлення ТБШ, якое б павінна была аб'ядноўваць акцыі пляцовак і надаваць уласцівы ёй характар.

Таксама на тэрыторыі павету вылучаецца дзейнасць Беларускай каля палітычнай арганізацыі з характарам яўна падрыўным, як Беларуска-сялянска-работніцкі пасольскі клуб.

Дзейнасць клубу яскрава праявілася праз накіраванне розных адозваў аб сутнасці падрыхтоўкі і правядзенні антыдзяржаўнай агітацыі сярод членаў ТБШ, і па меры магчымасці сярод сялянскіх мас з мэтай здабыцця дапамогі ў дзейнасці як структур, з мэтай настройвання непрыхільна да уладаў мясцовае насельніцтва.

Узгаданая палітычная арганізацыя падтрымлівае цесны кантакт з ТБШ.

Акрамя вышэй узгаданых арганізацый існуе фармальна на тэрыторыі павету Беларуска-інстытут гаспадаркі і культуры з цэнтрам у Бяроза-Картузскай, Добучы, Пружанскай гміны і Бакунах, Кобрынскай гміны, якія фактычна ніякай дзейнасці не праводзяць і ніякіх уплываў сярод насельніцтва не маюць. [...]

ДАБВ. Ф. 1. Воп. 9. Спр. 47. Арк. 90–92. Пераклад з польскай. Арыгінал. Машынапіс.

№ 59

Паведамленне ў газеце «Газета Варшаўска» «Знешні гандаль Польшчы сельскагаспадарчымі прадуктамі»

3 студзеня 1931 г.

Замежны гандаль Польшчы сельскагаспадарчымі прадуктамі за час ад 1 жніўня да 30 лістапада 1931 г. паводле даных Галоўнага статыстычнага ўраду быў наступны. Вартасць экспарту павялічылася на 233 653 000 зл. (у той жа час у 1930 г. — 348 121 000 зл.) імпорт 62 541 000 зл. (117 262 000 па вазе экспарт складаў 475 643 тоны (700 537 т.), а импорт 70 050 т. (86 990). Гэтыя лічбы паказваюць, што наш экспарт у адносінах вартасці зменшыўся на 33 прац., а вагі на 32 прац., замест гэтага импорт зменшыўся па вартасці на 48 прац., а па вазе на 19 прац. Экспарт раслінных прадуктаў складаў 55 738 000 зл. (85 821 000 зл.), жывёлагадоўчай 144 872 000 зл. (204 535 000), сельскагаспадарчай вытворчасці 33 043 000 (57 765 000 зл.). Найбольшым упадкам экспартных цэн была закранута жывёлагадоўчая прадукцыя.

Gazeta warszawska. — 1931. — № 3 (3 stycznia). — S. 4; НАРБ. Ф. 60п. Вон. 3. Спр. 585. Арк. 1–2. Пераклад з польскай. Копія. Машынапіс.

№ 60

Паведамленне ў газеце «Кур'ер Віленскі» «Адкрыццё кухні для беспрацоўных»

17 студзеня 1931 г.

Фінансавы палажэнне Камітэту з'яўляецца амаль што безнадзейным, бо не атрымліваючы, як да гэтага часу, ніякай дапамогі ні з ваяводскага камітэту, ні таксама з павятовага камітэту, якія трэба заўважыць, арганізаваўся на многа пазней. Камітэт у Нова-Вілейцы можа задавоільць ледзь палову з 400 асоб, толькі 200 асоб дапамогай, у выніку чаго павінна здарыцца пэўнае нездавальненне няшчасных ахвяр крызісу. Аднак можна спадзявацца, што прысутныя на адкрыцці прадстаўнікі ваяводскіх і павятовых улад прыдуць з паважнай дапамогай Камітэту ў Нова-Вілейцы.

Нарэшце адно пытанне. Што зрабіць з дзецьмі, якія ходзяць у новавілейскія школы, а пражываючымі ў Жвірблях, у Міцкунскай воласці, якая, як вядома, да гэтага часу не арганізавала дапамогі беспрацоўным. Паводле заяў настаўніцтва павінна атрымаць харчаванне каля 100 дзяцей, бацькі якіх з'яўляюцца беспрацоўнымі і часта яны не маюць адзежы для дзяцей, што з'яўляецца прычынай таго, што яны не ходзяць у школу. Тут вялікае поле дзейнасці павятоваму камітэту, а паспяшыць неабходна, бо голад і холад з'яўляюцца вялікімі ворагамі народу.

Kurjer Wileński. — 1931. — № 291 (17 stycznia). — S. 3; НАРБ. Ф. 60п. Вон. 3. Спр. 585. Арк. 5. Пераклад з польскай. Копія. Машынапіс.

№ 61

Паведамленне ў газеце «Кур’ер Віленскі» «Распаўсюджванне ўлётка Грамады на Дзісеншчыне, Ашмяншчыне, Браслаўшчыне»

13 лютага 1931 г.

У апошні час на тэрыторыі Дзісенскага, Ашмянскага і Браслаўскага паведаў сярод вясковага насельніцтва распаўсюджваецца ў вялізнай колькасці ўлёткі, адрасаваныя да рабочых і сялян Заходняй Беларусі і падпісаныя між іншым праз аднаго тварцоў Грамады былога пасла Тарашкевіча⁵⁰. У гэтых улётках насельніцтва заклікаецца да арганізавання зборных пратэстаў супраць працэсу ў Вільні над камуністычнымі пасламі з Беларускага клуба «Змаганне»⁵¹. Як сцвярджаюць аўтары ўлётка, працэс гэты з’яўляецца вынікам чорнай рэакцыі, якая поўнасьцю запанавала ў Польшчы.

Kurjer Wileński. – 1931. – № 56 (13 lutego). – S. 3; НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 603. Арк. 72. Пераклад з польскай. Копія. Машынапіс.

№ 62

Вытрымка з паведамлення ў газеце «Кур’ер Віленскі» «Грамадскія арганізацыі ў Кобрынскім павеце»

21 лютага 1931 г.

Палескі ваявода ў апошні час легалізаваў шэраг новаарганізаваных грамадскіх арганізацый, з якіх неабходна пералічыць аддзелы добраахвотных пажарных дружын у Навасёлках, Навіццю, Галоўчыцах, Бэрэзю, Пруску, Ракотніцы, Тэўлю ў Кобрынскім павеце. Апрача таго, ваявода зацвердзіў таварыства народнага дому імя Касцюшкі ў Косаве. [...]

Kurjer Wileński. – 1931. – № 62 (21 lutego). – S. 2; НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 603. Арк. 104. Пераклад з польскай. Копія. Машынапіс.

№ 63

Вытрымка з паведамлення ў газеце «Кур’ер Віленскі» «Меліярацыйныя працы пад Лідай»

10 сакавіка 1931 г.

У бягучым годзе лідскі соймак плануе правесці меліярацыйныя працы на грунтах соймакавага маёнтку ў Бэрдуўцы пад Лідай, якая знаходзіцца пад р. Бэрдуўка. Тэрыторыя пад меліярацыю ахоплівае 148,6 га плошчы, размешчанай на даўжыні 7,5 кіламетраў р. Бэдруўкі, г. зн. на адрэзку прадугледжана правядзенне рэгуляцыйных прац. Агульны кошт правядзення вышэй адзначаных меліярацыйных прац будзе складаць

55 000 злотых. Такім чынам маёнтак Бэрдуўка будзе мець вялікую колькасць добраў зямлі і сенажаці, якія да гэтага часу не выкарыстоўваліся. [...]

Kurjer Wileński. — 1931. — № 76 (10 marca). — S. 4; НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 603. Арк. 26. Пераклад з польскай. Копія. Машынапіс.

№ 64

Паведамленне ў газеце «Кур’ер Віленскі» «Становішча рабочага класа ў Віленшчыне»

31 сакавіка 1931 г.

Для развіцця ў рабочым руху планавай акцыі ў напрамку здабыцця рабочай класы для дзяржаўна-творчай працы ў рамках уласных прафсаюзных арганізацый.

Цяжкім будзе вызначэнне дакладнага стану занятасці прамысловых рабочых у Віленшчыне і параўнанне яго з перадваенным перыядам. Дзеля таго, што няма неабходных даных статыстыкі, а таксама асноўнай змены гаспадарчых адносін пасля вайны на паўночна-ўсходніх землях, якія адрэзаны ад натуральных рынкаў збыту. У святле даных фабрычнай інспекцыі з 1910 г. на тэрыторыі сучаснага Віленскага і Навагрудскага ваяводстваў існавала 1674 прамысловых прадпрыемстваў, на якіх занята звыш 4 рабочых) і каля 14 000 занятых у іх рабочыя, а ўжо ў 1928 г. фігуруе ў рэгістрацыі акруговага інспектару працы 895 прадпрыемстваў з 15 004 занятымі рабочымі. У тым ліку найважнейшы рост прыпадае на драўляную прамысловасць — 45 прадпрыемстваў з 990 рабочымі ў 1910 г., а ў адносінах да 119 прадпрыемстваў і 4871 рабочых у 1928 г. пры вялікім спадзе ліку прадпрыемстваў і занятых у гарбарскай прамысловасці; з 148 прадпрыемстваў і 2612 рабочымі ў 1910 г. да 24 прадпрыемстваў з 295 рабочымі ў 1928 г. Трэба адносіцца з вялікай асцярогай, бо няпоўнасця ўнесены ў расійскую рэгістрацыю інспекцыі працы прадпрыемстваў, якая не ахоплівае будаўнічай прамысловасці, паліграфічнай і харчовай.

Нарастаючы крызіс 1928 г. дае аб сабе ведаць на рабочых Віленшчыны ў значна моцнай ступені, чым у цэнтры краю. У 1929 г. выступае наяўнасць такога становішча, толькі перадусім у постаці частковага звужвання стану занятасці. Аднак, рэгістрацыя інспекцыі працы паказвае далейшы рост стану занятасці, а менавіта: 1042 прадпрыемствы з 18 1598 рабочымі. Гэты прырост тлумачыцца ўцягваннем да рэгістрацыі цэлага шэрагу даўней існуючых прадпрыемстваў, але таксама паўстаюць пару буйнейшых прадпрыемстваў — шкляная гута ў Варапаева — звыш 200 рабочых, фабрыка Ардаль (гумавае прадпрыемства) у Лідзе — каля 150 рабочых і шэрагу іншых дробных прадпрыемстваў. Найбольш характэрным выпадкам для 1929 г. з’яўляецца непакоячыя аб’явы частковай рэдукцыі працы амаль што ва ўсіх галінах прамысловасці. На жаль, немагчыма ўстанавіць агульную колькасць перапрацаваных

у Віленшчыне на працягу года работніка-дзён і для гэтага вымушаны абмежавацца матэрыяламі, **запісанымі і заключанымі** ў справаздачах акруговага інспектару працы. У 1929 г. у шкляных гутах перарывы працы складалі: 4, 5, 3, 2 месяцы фабрыка дроту і цвікоў стаяла тры месяцы, фабрыка паперы па 5 дзён у тыдзень, гарбарні працавалі ў сярэднім праз 6 месяцаў у год, плыны працавалі 200 дзён. На працягу 1928 г. ліквідавана 8 буйных тартакаў з 300 рабочымі, адначасова пры гэтым паўстала 5 тартакоў з 100 рабочымі. Гэты стан у 1930 г. значна пагоршыўся, у першую чаргу ў накірунку далейшага звальнення з працы і нават поўнага зліквідавання ў буйных прадпрыемствах: у гутах (звыш 6 месяцаў у Вільні, зліквідаваны гуты ў Варапаева), больш доўгія перарывы на тартакох. Таксама скараціўся лік занятых у прадпрыемствах пры сезонных працах (трапальні ільну, палявыя цагельні, прафесійныя млыны), у якіх было занята ў сезоне некалькі тысяч рабочых, вербаліся з малазямельных і беззямельных сялян. Гэтае становішча адбіваецца пры рэгістрацыі акруговага інспектару працы, паводле лічбы прадпрыемстваў узраслі на 66, а лік рабочых зменшыўся на 769. Гэта сведчыць аб выніках крызісу, які скарочвае буйныя прадпрыемствы і пашырае дробныя.

Kurjer Wileński. – 1931. – № 76 (31 marca). – S. 3; НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 603. Арк. 49–50. Пераклад з польскай. Копія. Машынапіс.

№ 65

Паведамленне ў газеце «Дзённік Віленскі» «Распродаж Польшчы»

31 сакавіка 1931 г.

Польшча мае нешта значна каштоўнай, чым заморскія калоніі, мае вельмі слаба заселеныя ўсходнія абшары, якія адкрываюць перад польскім народам вялізныя магчымасці экспансіі. На жаль, яны да гэтага часу яшчэ не выкарыстаны, дзякуючы правільным прынцыпам, якія прыкрыты ў нерэальныя ідэалы, якой-небудзь федэрацыйнай дзяржавы, усялякімі сіламі тармозіць тут наплыў сапраўды польскага насельніцтва ў перанаселеных месцах заходняй і цэнтральнай Польшчы, дамагаючы праводзіць парцэляцыю адвечна польскіх фальваркаў паміж украінскім і беларускім насельніцтвам.

Найменш заселеным на ўсходніх землях з'яўляецца без сумнення Палессе, якое патрабуе істотных сумаў для меліярацыі з мэтай асушэння балоцістых дрыгваў і «мочараў», а пасля гэтага зямля будзе ўмела раскаланізавала паводле нашых дзяржаўных інтарэсаў, магла б стацца ў гаспадарчым сэнсе крэпасцю польскасці на ўсходзе.

Dziennik Wileński. – 1931. – № 52 (31 marca). – S. 3; НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 603. Арк. 25. Пераклад з польскай. Копія. Машынапіс.

№ 66

Паведамленне ў газеце «Кур’ер Віленскі» «Гордыеў вузел польскай палітыкі»

21 красавіка 1931 г.

Які б абарот не прыняло ўрэгуляванне адносін з Заходняй Украінай і Заходняй Беларуссю, неабходна ва ўсялякім выпадку пацвердзіць бяспрэчны факт, што ўкраінскае і беларускае нацыянальнае пытанні — гэта гордыеў вузел польскай палітыкі, паспяховае вырашэнне якога з’яўляецца вельмі праблематычным. Буржуазна-шляхецкая Польшча, якая ўціснута на Пракрустава ложа ўнутраных нацыянальных супярэчнасцей і вызваленчага змагання нацменшасцей, якое выклікае факт існавання Савецкіх Рэспублік з іх правільнай нацыянальнай палітыкай (українізацыя і г. д.), як шалёная кідаецца ад праектаў інкарпарацыі (эндэкаў) да праектаў федэрацыі (Пілсудскі, ППС), але на справе яна працягвае адну і тую самую палітыку заалагічнага нацыяналізму і белага тэрору.

Kurjer Wileński. — 1931. — № 73 (21 kwietnia). — S. 3; НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 644. Арк. 5. Пераклад з польскай. Копія. Машынапіс.

№ 67

Паведамленне ў газеце «Дзённік Віленскі» «Нядоля самаўрадаў пасля маю 1926 г. З дакладу дэпутату Міліка на ваяводскім з’ездзе Нацыянальнай партыі ў Любліне 31 мая 1931 г.»

27 чэрвеня 1931 г.

Якімі спешнымі тэмпамі раслі самаўрадавыя бюджэты ў Польшчы няхай скажуць ніжэйпададзеныя лічбы. Вясковыя і гарадскія самаўрады сабралі даходаў з насельніцтва ў гадах: 1926—1927—485 млн. зл., 1927—1928—772 млн. зл., 1928—1929—1170 млн. зл., 1929—1930—1300 млн. зл.

Абнішчанне насельніцтва на працягу 3 год на карысць самаўрадаў павялічылася амаль у тры разы. Калі дадаць, што ў гэтым самым перыядзе амаль у два разы быў павялічаны дзяржаўны бюджэт, значна павысіліся аплаты ў Бальнічную касу і ў розныя іншыя ўстановы, калі нарэшце прымем пад увагу павышэнне цэн на прадукты манаполіі, будзем каля крыніц сучаснага гаспадарчага крызісу, у якім апынулася насельніцтва. Можа на працягу гэтых апошніх пяці гадоў заможнасць так павялічылася ў Польшчы, што насельніцтва магло плаціць на столькі павялічаныя падаткі? Асабліва калі ведаем, што цэны на сельскагаспадарчыя прадукты зменшыліся на палавіну, паменшыліся звароты ў прадпрыемствах, вырасла да нячувальных памераў беспрацоўе.

Маючы грошы з раздутых бюджэтаў і пазык, старасты, як кіраўнікі соймакаў і павятовых аддзелаў, няўважна гаспадарылі, раздаючы на права і на лева грошы, у большасці выпадкаў супроць пастаноў соймакаў і аддзелаў.

Паводле часовых падлікаў, задоўжанасць камунальных саюзаў складае 500 млн. зл., гэта больш, чым у 1926 г. давалі самаўрадавыя бюджэты.

Dziennik Wileński. – 1931. – № 145 (27 czerwca). – S. 3; НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 585. Арк. 21. Пераклад з польскай. Копія. Машынапіс.

№ 68

Паведамленне ў газеце «Газета Варшаўска» «Гаспадарчы крызіс у Вільні»

31 ліпеня 1931 г.

Паводле атрыманых «Дзённікам Віленскім» статыстычных дадзеных на працягу двух апошніх кварталаў 1931 г. на абшары віленскага ваяводства, уключаючы г. Вільня ліквідавана: 48 спажывецкіх прадпрыемствы, 96 спажывецкіх крам, 17 пякарняў, 11 каўбасных, 37 мясных лавак, 8 фабрык ахалоджаных вод, 2 фабрыкі цукерак, 7 хімічных прадпрыемстваў, 19 металічных, 14 адзежы, 14 скураных, 2 папяровыя, 4 дрэваапрацоўчыя, 2 паліграфічныя. Апрача гэтага было ліквідавана: 65 сталярскіх майстэрняў, 44 слясарскіх, 17 кавальскіх, 78 шавецкіх, 29 кравецкіх і таксама больш 100 майстэрняў іншых рамесных прафесій.

Gazeta warszawska. – 1931. – № 234 (31 lipca). – S. 4; НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 585. Арк. 35. Пераклад з польскай. Копія. Машынапіс.

№ 69

Паведамленне ў газеце «Кур'ер Віленскі» «Праблема вёскі»

10 снежня 1931 г.

На абшары ўсёй Польшчы на 3454 тыс. вясковых гаспадарак, 3232 тыс. Гэта малыя і дробныя гаспадаркі ад 1 да 10 га (гаспадарак да 2 га 1150 тыс., ад 2 да 5 га 1046 тыс. і ад 5 да 10 га больш мільёну). Гэтыя дробныя гаспадаркі складаюць 87,2 прац. агульнае колькасці сельскіх гаспадарак у дзяржаве (64,7 прац. гаспадарак да 5 га і 22,5 прац. гаспадарак 5–10 га), аднак займаная імі плошча складае толькі 31,9 прац. агульнае плошчы скарыстанай зямлі. Рэшту 68,1 прац. плошчы займаюць сярэднія і большыя гаспадаркі, у тым ліку гаспадаркі ад 10–20 га 13,8 прац., ад 20–100 га 9,5 % і 44,8 прац. гаспадаркі больш 100 га.

Калі агульная плошча выкарыстоўваемых зямель у Польшчы складае 37 712 тыс. га, дык: гаспадаркі ад 1–5 га займаюць абшар 5,619 тыс. га, ад 5–10 га – 6411 тыс. га, ад 10 да 20 га – 5204 га, ад 20–100 га – 3583 тыс. га і гаспадаркі плошчай больш 100 га ці большая ўласнасць 16 885 тыс. га. Амаль 65 прац. гаспадарак карлікавых і 22,7 прац. дробных гаспадарчак – гэты сумны малюнак небяспечнае сапраўднасці, асабліва калі прымем пад увагу факт, што і так дроб-

ныя гаспадаркі з кожным годам у выніку праведзеных падзелаў яшчэ робяцца больш меншымі.

Для прыкладу падам некалькі дадзеных, узятых з зямельнага аддзелу Віленскага ваяводскага ўраду. У Браслаўскім павеце напр. у 1930 г. было гаспадарак ад 1–5 га 8974, а крыху вышэй 5 га 12 276, у 1931 г. ужо ёсць гаспадарак ад 1–5 га 9914, а больш 5 га 13 276, у Ашмянскім павеце ў 1930 г. было гаспадарак ад 1–5 га 7997, больш 5 га 8628 – у 1931 г. да 5 га 8535 больш 5 га 9158. Такая змена здарылася ледзь на працягу аднаго года. Зразумела, што ў іншых паветах Віленскага ваяводства і ў ва ўсёй Польшчы не лепшае становішча. Паўперызацыя вёскі, як мы бачым, ідзе спешным тэмпам. І няма нічога dziўнага, бо дзе ж падзеяцца падростаючае пакаленне.

Kurjer Wileński. – 1931. – № 285 (10 grudnia). – S. 2; НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 585. Арк. 48. Пераклад з польскай. Копія. Машынапіс.

№ 70

Вытрымка з паведамлення ў газеце «Рольнік эканаміст» «Падаткі натурай»

1 студзеня 1932 г.

З’явілася распараджэнне міністра фінансаў, на моцы якога вытворцы жыта, пшаніцы, ячменю, бульбы, гароху, грэчкі, вугля, а ў некаторых выпадках дрэва могуць аплачваць задоўжанасці да 31 сакавіка 1930 г. гэтымі прадуктамі. Платнікам далічваецца прэмія ў памеры 10 %.

Прымаюць прадукты пакліканы павятовыя прыёмачныя камісіі, у складзе каторых уваходзяць: стараста, прадстаўнік фінансавага ўраду, магістрату або павятовага аддзялення і два прадстаўнікі земляробскіх арганізацый або земляробска-гандлёвых.

Прымаючы пад увагу характар гэтай кампаніі, а менавіта дапамогі беспрацоўным было б пажаданым, каб земляробы па меры магчымасці здавалі гэтыя прадукты ў невялікіх колькасцях, як і прымалі ўдзел. [...]

Rolnik ekonomist. – 1932. – № 1 (1 stycznia). – S. 4; НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 585. Арк. 79. Пераклад з польскай. Копія. Машынапіс.

№ 71

Вытрымка з паведамлення ў газеце «Газета Варшаўска» «753 банкруцтвы ў 1931 годзе»

23 лютага 1932 г.

[...] Паводле дадзеных Дзяржаўнага статыстычнага ўпраўлення ў мінулым годзе абвешчаны 753 банкруцтвы, у параўнанні з 829 1930 году. Найбольшая колькасць выпадала на цэнтральныя ваяводства: у 1931 г. –

423, а ў 1930 г. — 475, пасля на заходнія ваяводствы — 193 адпаведна 197, паўднёвыя — 126 і 152, а таксама на ўсходнія 11 і 5.

Лік банкруцтваў, паводле тыпаў прадпрыемстваў, у 1931 г. прадстаўляецца наступным чынам (у дужках дадзеныя з 1930 г.): акцыянерныя таварыствы 39 (32), таварыствы з абмяжальнай адказнасцю 108 (77), кааператывы 45 (33), фірмавыя і «камандытавыя» таварыствы 109 (128), аднаасобныя прадпрыемствы 452 (559).

Gazeta warszawska. — 1932. — № 59 (23 lutego). — S. 3; НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 585. Арк. 121–122. Пераклад з польскай. Копія. Машынапіс.

№ 72

Вытрымка з паведамлення ў газеце «Дзённік Віленскі» «3 пагранічча. Генеральная аблава на савецка-польскай граніцы»

4 сакавіка 1932 г.

[...] Згодна з распараджэннем улады КАП на польска-савецкім паграніччы апошнімі днямі праведзена генеральная аблава. У выніку аблавы затрымана 85 асоб, сярод каторых было 17 «вывратаўцаў» і 9 праследаваных праступнікаў. У часе правядзення аблавы адзін з затрыманых «вывратаўцаў» рабіў адпор і імкнуўся выкарыстаць зброю. Яго абеззбражылі і закавалі ў кайданы. Гэта агент КПЗБ Лінкоў Васіль.

Dziennik Wileński. — 1932. — № 52 (4 marca). — S. 2; НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 585. Арк. 133. Пераклад з польскай. Копія. Машынапіс.

№ 73

Вытрымка з паведамлення ў газеце «Дзённік Віленскі» «Змены грамадскіх страхаванняў. Будучыя ўрадавыя прапановы»

8 сакавіка 1932 г.

[...] Паводле афіцыйных паведамленняў Савет Міністраў прыняў закон у справе змен грамадскага страхавання, якія ў агульным контуры, яшчэ недакладна вядомы, павінны выглядаць так:

Аб'ём рабочых страхаванняў (пасля ўвядзення новага страхавання на старасць і ад інвалідства для фізічных рабочых, якое ўжо існуе з 1927 г. для ўмысловых працаўнікоў) будзе ахопліваць чацвартное страхаванне: 1) на выпадак хваробы, 2) на старасць і ад інвалідства, 3) ад няшчасных выпадкаў пры працы; 4) ад беспрацоўя.

Рабочыя ўзносы гэтых страхаванняў будуць складаць: на выпадак хваробы 2 з палавінай працэнты, на старасць і ад інвалідства 1,9 %, ад няшчасных выпадкаў узносы аплочвае гаспадар і ад беспрацоўя 0,66 %. Усяго рабочы будзе аплочваць 5,06 % або пры тыднёвым заробтку 50 зл. узносы будуць 2,53 зл.

№ 74

Вытрымка з паведамлення ў газеце «Кур'ер Віленскі» «Праект новага адміністрацыйнага падзелу дзяржавы і Віленшчына. С. Выслаух»

2 красавіка 1932 г.

Апублікаваныя апошнімі часамі прапановы «Камісіі ўпарадкавання грамадскай адміністрацыі пры старшыні Савету Міністраў» у справе адміністрацыйнага падзелу дзяржавы, прымаюць пад увагу нацыянальную структуру толькі ў адносінах па падзелу на ваяводства. «Ваяводства — гаворыць прапаноўвае Камісія — павінна ахапляць абшар, які выдзяляецца з тэрыторыі дзяржавы дзяржаўнымі праблемамі, якія выяўляюцца, і для якога з прычыны менавіта гэтых выступаючых на ім праблем павінна быць створана асобная ваяводская праграма ўнутранай дзяржаўнай палітыкі». Па гэтай прычыне ўкраінскія і беларускія абшары павінны быць вылучаны ў асобныя ваяводства — Львоўскае і Віленскае. Створаны такім чынам паўночна-ўсходні раён або віленскі, павінны ахапіць абшары папярэдніх ваяводстваў: Віленскага, Наваградскага і ўсходнюю частку Беластоцкага. «Найбольш важнай праблемай агульна-дзяржаўнага значэння, якая выступае на гэтых абшарах з'яўляецца беларускай праблема; адзнакай, якая адрознівае гэты раён гэта размяшчэнне беларускага насельніцтва». Як галоўны доказ, які гаворыць у абарону такога ваяводства Камісія прызнае: «даць магчымасць стварыць адзіную праграму для беларускай справы і паслядоўнае выкананне гэтай праграмы».

У цеснай сувязі з праблемай нацыянальнай палітыкі, знаходзіцца аднаўленне цэнтраў польскай культуры такога значэння як Львоў і Вільна, гістарычнай місіі цывілізацыі на беларускіх і ўкраінскіх землях. «Канцэпцыя вялікага віленскага ваяводства нарэшце ажыццяўляе іншую прадпасылку аб вялікай дзяржаўнай важнасці: аднаўляе Вільна да яго сапраўднай ролі на цэлым абшары паўночна-ўсходняга раёну».

Пададзеныя вышэй прапановы Камісіі безумоўна паказваюць вялікі прагрэс у напрамку адзінаства грамадскай адміністрацыі ў Польшчы, разам з гэтым закладаючы фундамент пад адзіны будынак дзяржаўнай нацыянальнай палітыкі ў адносінах да г[этак] наз[ваных] нацыянальных меншасцей славянскіх. З гэтага пункта гледжання, Камісія правільна зрабіла, адкідаючы канцэпцыю стварэння Наваградскага і Станіславоўскага ваяводстваў з абшараў са значнай перавагай іншапляменных элементаў, з мэтай правядзення там асобнай нацыянальнай палітыкі, пры адначасовым далучэнні часткі ўкраінскага і беларускага насельніцтва ў Львоўскае і Віленскае ваяводства, дзе пераважае польскі элемент. Непакой, які быў узняты праціўнікамі новага праекту адносна перавагі

іншаплеменнага элементу ў органах ваяводскага самаўраду, трэба прызнаць беспадстаўны, бо ваяводскі самаўрад мае досыць абмежаваную сферу дзейнасці і не пакліканы рэалізаваць прадпасылкі палітычнага характару.

Kurjer Wileński. – 1932. – № 71 (2 kwietnia). – S. 3; НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 585. Арк. 168–171. Пераклад з польскай. Копія. Машынапіс.

№ 75

Паведамленне ў газеце «Дзённік Віленскі» «З пагранічча. Гадавы баланс на польска-савецкім і літоўскім паграніччы»

3 красавіка 1932 г.

З складзенай гадавой справаздачы КАП аб барацьбе з «вывротавымі» элементамі на польска-савецкім паграніччы і праследваннем шпіёнскіх арганізацый на польска-літоўскім паграніччы бачна, што нягледзячы на энергічныя праследванні любых «вывротавых» арганізацый па паграніччы органамі КАП шпіёнская кампанія на граніцы не толькі не змяншаецца, але павялічваецца. У параўнанні з мінулым годам на польска-савецкім паграніччы ў 1931 г. ліквідавана на 14 шпіёнскіх арганізацый больш. Аднак не заўважна ані аднаго выпадку збройнага нападу дыверсійных банд на польскую тэрыторыю.

З гэтай справаздачы даведаемся, што ў 1931 г. на польска-савецкім паграніччы ліквідавана 48 вялікіх шпіёнскіх арганізацый і арыштавана 143 вялікіх выдатных шпіёнаў і связістаў савецкай дыфензівы. У гэтым жа годзе дыверсійна-сабатажных выпадкаў на савецкім паграніччы запісана 14.

Аднак менш ліквідавана шпіёнскіх бандаў на польска-літоўскім паграніччы, бо толькі ўсяго 3 вялікіх шпіёнскіх арганізацыі, пры чым затрымана 9 шпіёнаў літоўскага інфармацыйнага аддзелу. На гэтым жа паграніччы раззброена і ліквідавана 36 шаек крыміналістаў і бандытаў, а таксама арыштавана 40 грозных бандытаў. Дыверсійна-сабатажных выпадкаў запісана 14. Кантрабандыстаў затрымана 397 з таварам вартасцю каля 500.

Dziennik Wileński. – 1932. – № 76 (3 kwietnia). – S. 3; НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 585. Арк. 180. Пераклад з польскай. Копія. Машынапіс.

№ 76

Вытрымка са зводкі польскага друку аб закрыцці беларускіх школ

2 ліпеня 1932 г.

[...] В виленской газете «Слово» появилась статья В. Студницко-го⁵² в защиту решения польского правительства о закрытии всех белорусских гимназий и учительских семинарий. В. Студницкий утверждает, что белорусы в Польше «неспособны» создать свою собственную культуру, доказательством чего он считает тот факт, что, например, в 1929 г. опубликовано около 10 тыс. печатных произведений на польском языке, а только 70 — на белорусском. В том числе было научных произведений: польских около 2,5 тыс., а белорусских — только 13, да и то 4 из них были религиозного содержания, 2 — грамматики и несколько маленьких брошюр. Из общего количества 5,5 тыс. школ в восточных воеводствах в 1929—1930 гг. белорусских было только 77. В. Студницкий доказывает, что так оно и должно быть, ибо сохранение белорусской национальности «ведет к большевизму». [...]

НАРБ. Ф. 126. Воп. 1. Спр. 228. Арк. 25. Копія. Машынапіс.

№ 77

Вытрымкі з нарады павятовых старостаў Палескага ваяводства

28–29 кастрычніка 1932 г.

[...] 28 кастрычніка 1932 г.

Нараду правёў ваявода, спачатку падзякаваў пана інспектара Ярэцкага за прысутнасць і прасіў яго, каб у ходзе сходу выказаў погляды Міністэрства ўнутраных спраў.

...Ваявода адзначаў цесную сувязь паміж развіццём нацыянальнага руху з камуністычнымі акцыямі. На фоне адрознення веравызнання мясцовага насельніцтва і большасці грамадзян дзяржавы, заходняй і ўсходняй культур, нацыянальных звычаяў і абрадаў развіваецца камуністычны славенізм. Камуністы выкарыстоўваюць усе гэтыя асаблівасці (за выключэннем рэлігіі) для асабістай акцыі і сваіх мэт і каб прадэманстраваць насельніцтву сваю неспраўдную гаротнасць, пад выглядам нацыянальнага руху, будучь весці антыдзяржаўную працу па аддарванні гэтых зямель ад Польшчы. Адсутнасць нацыянальнай самасвядомасці ў палякаў і значнага нацыянальнага руху з глыбокімі каранямі ў гэтым рэгіёне азначае, што нацыянальныя дзеянні на Палессі накіроўваюцца выключна камуністамі...

Для паліцыі на месцах няма абыякавых людзей. Ёсць толькі сябры і ворагі. Маса, спакойна працуючая, якая не займаецца палітычнай працай, незалежна ад паходжання і мовы — гэта сябра. Людзі і арганізацыі, якія супрацоўнічаюць з паліцыяй, з мэрам і губернатарам акругі і якія

працуюць на дабро іншых і дабро дзяржавы, з'яўляюцца сябрамі ў вышэйшай ступені. З гэтымі людзьмі і афіцэры, і шэраговыя паліцэйскія павінны звяртацца па-сяброўскі, даваць ім парады, турбавацца і актыўна дапамагаць, абараняць іх ад эксплуатацыі з боку нізкапробных дарадцаў, даваць ім парады і рэкамендацыі, як звяртацца ў тое ці іншае ведамства, распытваць іх аб іх турботах, аб іх сем'ях.

З другога боку, з ворагамі, гэта значыць з людзьмі падазронымі, якія парушаюць грамадскі парадак ці актыўна ўдзельнічаюць у падрыўных дзеяннях, а таксама са злачынцамі, паліцыя павінна распраўляцца з максімальнай строгацю, жорсткацю і няўхільнасцю. Гэта створыць у масах пачуццё справядлівасці. Роўныя адносіны да сяброў і суседзяў падрывае гэта пачуццё аўтарытэта і павагі да ўраду. Масы павінны ведаць, што ўрад змагаецца толькі са сваімі ворагамі, што яно клапаціцца аб мірных грамадзянах.

29 кастрычніка 1932 г.

Нацыянальнае пытанне на тэрыторыі Палескага ваяводства.

Беларусы, украінцы і яўрэі павінны адчуваць справядлівасць ва ўсіх пачыненнях адміністрацыі без розніцы веравызнання і мовы ўжывання. Няведанне мясцовым насельніцтвам польскай мовы не павінна стаць перашкодай пры вырашэнні асабістых спраў у дзяржаўных установах і самакіраванні. Аднак руская мова павінны быць выключана з гмінных устаноў. Падчас правядзення інспекцыі ўстаноўлена, што гмінныя служкі, войты, нават і інспектары самакіравання падчас сваёй працы ў бюро карыстаюцца расійскай мовай.

Мясцовая мова, па зразумелым прычынам, можа быць дапушчана ў бюро ў якасці сродка камунікацыі з насельніцтвам, у той час як руская мова, якая выкарыстоўваецца нешматлікімі асобамі, не павінна дапускацца ў бюро наогул.

Абмяркоўваючы беларускае пытанне, ваявода адзначыў, што нацыянальная палітыка ў адносінах да мясцовага насельніцтва павінна быць па-іншаму зарыентавана.

Мясцовае насельніцтва павінна праяўляць поўную цяпцімасць да сваёй мовы і рэлігіі, бачучы ў гэтым клопат ўраду аб іх дабрабыце і культурным уздыме. Жыхар памежных раёнаў павінен адчуваць сябе поўнапраўным грамадзянінам Рэспублікі. Мясцовае насельніцтва не павінна адчуваць сябе асобнай нацыяй. У беларусаў няма ні нацыянальнага мінулага, ні асабістай культуры, таму не можа быць і мовы аб нацыянальным адраджэнні.

Рускія, якія тут пражываюць, карыстаюцца ўсімі грамадзянскімі правамі. Яны не падвяргаюць ніякімі абмежаваннямі ў сферы рэлігійнай адукацыі і г. д. Іх прымаюць на дзяржаўныя пасады і ў органы самакіравання. Аднак яны павінны помніць, што ўсе іх дзеянні, накіраваныя на русіфікацыю краіны, будуць сурова карацца. [...]

ДАБВ. Ф. 1. Воп. 8. Спр. 23. Арк. 280–293 адв. Пераклад з польскай. Машынапіс.

№ 78

Вытрымка са зводкі польскага друку «Аб спробе беларускай сялянскай дэманстрацыі»

29 лістапада 1932 г.

[...] Краковский «Иллюстрированный Курьер Цодзенны» сообщает, что на происходящий в настоящее время в Вильно процесс бывшего депутата белорусской Громады Тарашкевича собирались прибыть в большом количестве белорусские крестьяне из окрестностей Вильно. Однако полиция задержала крестьян, которых уговаривали агитаторы из Минска. Поэтому в Вильно прибыло всего 60 белорусских крестьян. [...]

НАРБ. Ф. 126. Воп. 1. Спр. 228. Арк. 81. Копія. Машынапіс.

№ 79

Вытрымка са зводкі польскага друку «Водгукі на працэс Тарашкевіча»

3 снежня 1932 г.

[...] Орган «левых» пилсудчиков в «Курьер Виленский» комментирует процесс бывшего депутата Громады Тарашкевича, заявляет, что «все движение белорусской Громады...не имело характера коммунистической кампании, руководимой извне, а его местные руководители не были коммунистами, состоящими в организационной связи с III Интернационалом. Последний пытался однако, овладеть этим движением и руководить им согласно своим целям. До некоторой степени это ему удалось, но на этом фоне наметилось уже серьезные расхождения в рядах организации. По словам газеты до момента арестов агенты Коминтерна успели сбежать. Газета доказывает, что «Громада была в действительности национальным белорусским движением, имеющим весьма радикальную социальную окраску. Экономические моменты не играли однако решающей роли в создании Громады». Доказательство этого газета усматривает в том, что Громада расширилась весьма быстрыми темпами, в период относительно благоприятной экономической конъюнктуры и относительно высоких сельскохозяйственных цен. Газета задает вопрос, чем объясняется «такая сильная динамика роста Громады и тут же отвечает, что кроме постоянно действующих причин, как перенаселение деревни и земельный голод, здесь действовала слабость государственных властей, авторитет которых до 1926 г. Подрывали партийные демагоги из лагеря сеймовой оппозиции. Между тем – по словам газет – «белорусский крестьянин не привык к тому, чтобы третирование властей оставалось для кого-либо безнаказанным». Что касается Тарашкевича, то газета утверждает, что «он был наказан в качестве поборника белорусской независимости, стремящийся реализовать свою идею при помощи революционных действий, но не в качестве агента Московского Интернационала». По словам газеты

это является «отличием не только нравственного, но и политического характера...Для нас это разница весьма существенная. Несмотря на то, что Тарашкевич, как видно из показаний, является в настоящее время идейным коммунистом или по меньшей мере весьма близок к коммунистической идеологии. Однако от III Интернационала его отделяет не что либо другое, как то, что он является сторонником белорусской независимости». По мнению газеты Тарашкевич оказался плохим политиком в том смысле, что «как выразился прокурор Белоруссия не созрела еще для повстанческого движения...Однако, мы не должны закрывать глаз на тот факт, что Тарашкевич положил начало белорусской легенде борьбы за независимость. Поэтому приговор от 29 ноября в смысле политического значения далеко выходит за пределы конкретного преступления, за которое он был наказанием». Наконец, газета протестует против того, чтобы другого бывшего лидера Громады, Островского, являющегося ныне политическим противником Тарашкевича, называть соглашателем, «так как это слово воспринимается польским обществом как нечто обидное и унижительное». [...]

НАРБ. Ф. 126. Воп. 1. Спр. 228. Арк. 127. Копія. Машынапіс.

№ 80

Вытрымка з бюлетэня № 3 Камісіі па вывучэнні Заходняй Беларусі пры Беларускай акадэміі навук⁵³ за першую палову лютага 1934 г.

Не раней лютага 1934 г.

[...]

Заработная плата рабочих на Западной Белоруссии
В 1933 году

Воеводства	Зарплата за час в злотых					Заработок в неделю в зл., %	% раб. кот. зарпл. в нед. сост. злот.		
	Все-го	Муж.	Жен.	Молодежь			19 %	29–30	40 и более
				Муж.	Жен.				
Варшавское	1,00	1,24	0,60	0,31	0,28	40,94	23	1,37	40
Белостокское	0,54	0,55	0,48	0,33	0,23	21,75	55	36	9
Виленское	0,54	0,59	0,42	0,11	0,13	22,18	53	35	12
Новогрудское	0,33	0,39	0,20	0,19	0,16	14,76	80	17	3
Полесское	0,43	0,43	0,40	-	-	18,64	57	40	3

[...]

НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 656. Арк. 6. Копія. Машынапіс.

Вытрымка з інфармацыйнага бюлетэня «Нацыянальнае пытанне ў СССР на старонках польскага і беларускага нацыянальна-фашысцкага друку»

Не пазней 14 студзеня 1933 г.

Л. Василевский¹⁰ о национальной политике СССР. Директор Варшавского Института исследований по национальному вопросу Леон Василевский выступил в пепезовском «Работнике» с пространной статьей под заголовком: «Национальный вопрос». Василевский начинает с утверждения, что «вообще очень трудно иметь полное представление о положении в странах, находящихся под игом диктатуры, тем более об СССР». Василевский далее переходит к описанию разрешения национального вопроса в СССР, при чем в своих выводах этот «социалистический спец» по национальному вопросу повторяет обычные на этот счет небылицы разных мировых «ученых». Василевский вынужден сделать признание, что: «Борьба СССР за осуществление национальной политики, проводимая под лозунгом борьбы с великодержавным шовинизмом, дала огромные результаты, несмотря на сопротивление и саботаж со стороны шовинистических русских элементов, довольно сильных в самой коммунистической партии».

Со временем, однако, — заявляет Василевский, положение изменилось к худшему: «Автономные республики стали почти колониями фактической России, эксплуатирующей эти провинции в интересах политики русского центра в зависимости от экономического характера данной страны».

Далее автор заявляет: «на фоне национальной политики большевиков росло постоянное национальное сознание нерусских масс, а также количественно увеличивалось местная интеллигенция. И одно и другое, углубляло сознание местных интересов, противопоставляемых интересам правящего московского центра. На этом фоне растет антагонизм местных элементов — даже коммунистических — по отношению к политике, навязанной центром. Сепаратистские стремления в кругах нерусских коммунистов, подавляемые советской властью, растут в меру дальнейшего развития советской национальной политики».

Дальше Василевский утверждает, что советская национальная политика принимает формы все более растущего централизма: «Не — коммунистические элементы, которые приняли участие в культурной работе под руководством большевиков, устраняются массами с занимаемых должностей». [...]

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 6716. Арк. 17. Копія. Машынапіс.

№ 82

Вытрымка са зводкі замежнага аддзела АДПУ па БССР «Агляд польскай і беларускай прэсы на крэсах (Віленскае, Палескае і Навагрудскае ваяводства) за час з 1 па 15 студзеня 1933 г.»

19 студзеня 1933 г.

Зусім сакрэтна

Экономическое положение

Город

О катастрофическом падении кустарной промышленности и мелкой торговли свидетельствует то, что по г. Вильно промысловых свидетельств на 1933 год выкуплено на 20 % меньше, чем в прошлом году. В связи с этим, с 1-го января с/г много предприятий ликвидировано, но много лавок и мастерских продолжают еще работу без свидетельств. Финансовый контроль занялся проверкой, с целью выявления всех уклоняющихся от выкупа патентов.

(«Слово», «Курьер Виленский» и «Дзенник Виленский» от 11/1-33 г.).

Деревня.

Экономическое положение деревни с каждым днем все ухудшается. Для характеристики нынешнего положения сельского хозяйства, «Дзенник Виленский» приводит следующее письмо одного жителя деревни, помещенного в «Варшавской газете»:

«Со всех концов страны раздаются голоса, что земледельцы лишаются живого инвентаря. Имевшие по 4—5 коров теперь имеют только по 1—2 коровы. Телят совершенно не стали держать для выращивания коров. Такое же положение и другим скотом. Называется целый ряд имений, в которых стали очень плохие рабочие лошади. Коровы и скот уже разбазарены. Одно большое молочное товарищество в Кутновском уезде сообщает, что членов в товарищество прибывает, а количество коров и молока убывает».

«Если принять во внимание, что землевладельцы перестали покупать искусственные удобрения, так как рискуют, что не смогут расплатиться, а наличные капиталы отсутствуют, да и в кредит никто не дает, то при отсутствии скота можем придти в текущем году к неурожаю, дороговизне съестных припасов и большим хозяйственным потрясениям».

«Разрушать культуру в хозяйстве, уничтожить состояние инвентаря — очень легко, но привести его обратно к культуре очень трудно».

«Деревня перестала быть потребителем продуктов промышленности, перестает быть налогоплательщиком и если перестанет еще быть производителем, то хозяйственная катастрофа будет неизбежна. Тогда не помогут никакие декреты, никакая просветительно-организационная деятельность».

В заключение «Дзенник Виленский» пишет:

«Распродажа инвентаря является натуральным результатом нашей налоговой политики. Мужик склонен сам продать инвентарь, чем ожи-

дать пока у него отнимут за бесценок в погашение налогов. Вообще укрепляется убеждение, что самым счастливым является тот, кому уже нечего терять. Настроение земледельческих кругов лучше всего определяется одним словом — «безнадежность».

(«Дзенник Виленский» от 12/1-33 г.).

Финансы.

«Министерство финансов выработало новый проект об имущественном налоге, который будет представлен на утверждение Сейма. Согласно этого проекта, обложению налогом подлежит движимое и недвижимое имущество, за вычетом долгов и др. Обременений, уменьшающих стоимость имущества. К имуществу главы семьи будет причисляться также имущество его жены и других родственников, входящих в состав семьи обоих супругов. Стоимость имущества будет исчисляться в день закрытия баланса за истекающий год по торговым книгам. В основе имущественный налог будет исчисляться в размере 2 % с одной тысячи в год со всей стоимости имущества. Если же имущество будет оцениваться не свыше 15 000 злотых, то налог свыше 10 000 злотых — налог будет взиматься в размере 1 % с тысячи злотых. Совершенно от налога освобождаются лица, имущество коих оценивается не свыше 5 000 злотых. Обложению не подлежит облигации государственных займов, облигации и залоговые обязательства краевых кредитных учреждений, коммунальных союзов и краевых товариществ, а также постройки и другие предприятия, предназначенные для целей религиозного культа и те имущественные владения, прибыль от которых идет на благотворительные и научные цели. Не подлежит обложению налогом также домашняя отварь и предмета личного потребления. Годовая сумма налога должна уплачиваться в два срока — с 1 мая и 1 ноября каждого года. За неподачу заявления об исчислении налога проекта предусматривает 250 зл. штрафа, за допуск официальных лиц к обследованию имущества — 3 месяца ареста или 3000 зл. штрафа, за подачу неправильных сведений, освобождающих от налога или уменьшающих его — плательщик подлежит наказанию арестом до 6-ти м-цев».

(«Слово» от 4/1-33 г.).

[...]

Политическое положение.

28 февраля 1932 г. в Инспекториате труда г. Вильно вновь состоялась конференция предпринимателей кожевенных заводов с участием представителей от бастующих рабочих, которая, однако, ни к каким результатам не привела, вследствие настойчивости требований предпринимателей о снижении зарплаты рабочим. Наконец, в январе т/г. рабочие пошли на уступки и согласились на 10 % снижение зарплаты, в силу чего полагают, что забастовка будет ликвидирована. Однако, последние данные говорят о том, что забастовка все продолжается, т. к. предприниматели требуют большего снижения зарплаты рабочим.

(«Дзенник Виленский» от 30/ХІІ-32 г. и «Курьер Виленский» от 6/1-33 г.)
[...]

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 6988. Арк. 59–61, 65. Копія. Машынапіс.

№ 83

Вытрымка з бюлетэня № 3 Камісіі па вывучэнні Заходняй Беларусі пры Беларускай акадэміі навук за першую палову лютага 1934 г.

Не раней лютага 1934 г.

[...] Внутренний рынок.

Если взять производство товаров в 1928 г. За 100, то в 1933 г. Производство упало на 52 %. Что касается железных дорог, то перегруз грузов в 1930 г. Составлял 4 680 000 тонн, в 1931 г. — 3 670 000 т., в 1933—3 500 000 т. Также уменьшилось число пассажиров, в 1930 г. Перевезено в месяц 12 008 тыс. чел., в 1931 г. — 11 200 тыс., в 1932 г. — 9400 и в 1933—8500 тыс. человек. («Работник» 05.03.1934 г.).

Потребление на внутреннем рынке в 1933 г. в сравнении с 1932 г. Уменьшилось на 5 %. Одновременно в некоторых продуктах потребления в 1933 г. по сравнению с 1932 г. замечается небольшой рост, например, общая сумма проданных сельскому хозяйству искусственных удобрений в этом сезоне выражалась 17,6 мл. злотых, в сезоне прошлого года 16,4 мл. злотых имеется рост 6,9 %.

В сбыте жестяных, фаянсовых и стеклянных изделий в 1933 г. Также имеется увеличение по сравнению с 1932 г. Сбыт керосина показывает в последних 3-х кварталах 1933 г. Ту же самую консумацию сбыта в соответствующий период 1932 г.

(«Газета Польска» 05.02.1934 г.).

Для польской промышленности вообще сельское хозяйство небывало и не является главнейших потребителем, однако одновременно в некоторых общественных кругах доминирует другое мнение, что только с увеличением потребления крестьянина и ликвидации ножиц в ценах его продуктах, по сравнению с промышленными будет найден выход из хозяйственного кризиса. («Газета Польска» 03.02.1934 г.). [...]

Внешняя торговля.

Торговый баланс Польши за январь месяц

Привезено товаров в Польшу 207 065 тонн стоимостью 65 860 т. Вывезено [товаров] из [Польши] 1 321 412 [тонн стоимостью] 81 725 [т.].

(«Газета Варшавска» 13.02.1934 г.)

Вывоз дерева из Польши в 1933 г. по сравнению с 1932 г. вырос на 28,9 %, а именно: в 1933 г. вывезено дерева-сырья на сумму 24 814 000 злот, а в 1932 г. — 19 369 000 зл. Деревя на топливо (мелк.) в 1933 г. — 103 371 000 зл., (в 1932 г. — 77 317 000 зл.), деревянных готовых изделий в 1933 г. — 26 385 000 зл., а в 1932 г. — 23 200 000 зл. [...]

НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 656. Арк. 2–4. Копія. Машынапіс.

Студзень 1934 г.

Перадваенны беларускі палітычны рух, прадстаўлены на Віленшчыне і Міншчыне, на Палессі не быў прадстаўлены, бо абапіраўся выключна на адзінкавых прадстаўнікоў інтэлігенцыі, або шляхецкія польскія асяродкі. Палеская вёска заставалася па-за сферай уплываў беларускіх палітычных партый.

Пасля канчатковага далучэння гэтага краю да Польскай дзяржавы і звароту да нармальнага жыццёвага ўмоў, з'явілася магчымасць палітычным партыям пашырэння сваіх акцый на Палессі. Агалошванне аб правядзенні выбараў у сейм Польшчы стала адметнай кропкай у падзеях, што выклікала распаўсюджванне ППС і «Вызвалення», якія стварылі свае аддзелы і распачалі перадвыбарную агітацыю. Дзве гэтыя польскія палітычныя групы вельмі дыстанцыраваліся ад беларускіх і ўкраінскіх арганізацый і не змаглі замацавацца на Палессі. Аднак Блок нацыянальных меншасцей⁴⁶ меў значны ўплыў на Палессі, асабліва ў Брэсцкім павеце.

Вынік сеймавых выбараў на Палессі ў 1922 г. не стаў заўважнай зменай ва ўкладзе мясцовых палітычных адносін, стаў добрым доказам агітацыйных здольнасцяў многіх партый, якія абмяжваліся агучваннем дэмагагічных заклікаў.

Перыяд 1922–1925 гг. стаў адрэзкам па ўзмацненні камуністычнай працы на Палессі, аснова для яе падрыхтавала дэмагогія і фальшывая тактыка ППС і «Вызвалення», што прывяло да радыкалізацыі вясковага мас.

1 чэрвеня 1925 г. у Пінску быў створаны павятовы сакратарыят БСР Грамады, на чале якога стаў Павел Іголка, адзін з выбітных членаў КПЗБ. Іголка пабудаваў арганізацыю на аснове існуючых ячэйках КПЗБ, што выклікала пераход камуністаў да Грамады, і спыненне дзейнасці ячэйкі КПЗБ. Такім чынам камуністычная арганізацыя фактычна вышла з нелегальнага становішча, карыстаючыся легальнай пляцоўка Грамады. Заканспіраваны застаўся акруговы і раённы камітэт КПЗБ, а таксама частка членаў ячэйкі, якія займалі кіруючыя пасады. Рэалізуючы дырэктывы III з'езду КПРП і III канферэнцыі КПЗБ пінскі павятовы сакратарыят Грамады выступаў з ініцыятывай стварэння «братэрскіх легальных арганізацый» ВККІ, да барацьбы за вызваленне палітычных вязняў і членаў Таварыства беларускай школы. Таксама былі створаны павятовыя сакратарыяты Грамады ў Пружанах і Косаве, якія былі арганізаваны па прыкладу пінскага сакратарыяту, разгарнулі актыўную арганізацыйную і прапагандысцкую дзейнасць. Сетка партыйных арганізацый Грамады ахапіла цалкам паўночную частку Палескага ваяводства па чыгуначнай лініі Брэст–Лунінец на поўдні і ад лініі з пэўнымі адхіленнямі. Колькасць прыхільнікаў гэтай партыі згодна з урадавай інфармацыяй дасягала 100 000 чалавек, і калі 14 000 зарэгістраваных членаў.

Пасля ліквідацыі Грамады нацыянальна-палітычны рух на тэрыторыі Палесся быў сканцэнтраваны ў колах Таварыства беларускай школы, кіраванай з ліку скамунізаваных адзінак. У шэрагах ТБШ засяродзілі «недабіткі» Грамады і члены КПЗБ. Пад заслонай культурна-асветнай дзейнасці правадзілі і далей распачатую Грамадой справа нацыянальна-вызваленчага беларускага руху, аднак у значнай меншым памеры.

Развіццё ТБШ у 1929–1933 гг.

Павет	1929		1930		1931		1932		Сакавік 1933		Май 1933	
	груп	Членаў	груп	Членаў	груп	Членаў	груп	Членаў	груп	Членаў	груп	Членаў
Косаўскі	44	868	44	860	45	970	46	991	23	662	–	–
Пружанскі	8	134	10	162	5	67	5	57	3	47	–	–
Пінскі	2	56	3	66	3	55	–	–	–	–	–	–
Разам па ваяводству	55	1058	58	1088	54	1093	51	1048	26	709	–	–

ДАБВ. Ф. 1. Воп. 9. Спр. 46. Арк. 14–28 адв. Пераклад з польскай. Арыгінал. Машынапіс.

№ 85

Вытрымка са справаздачы «Палітыка польскага фашызма на вёсцы ў Заходняй Беларусі і становішча сялян»

Не пазней 15 красавіка 1934 г.

Фашистская политика в деревне Зап[адной] Беларусі за период с 1928 г. по 1934 г. была направлена главным образом на дальнейшее ограбление бедняцко-середняцких масс за счет укрепления помещичье-кулацких хозяйств.

Налоги. Для всего периода наиболее характерны показателем усилены тяготы на трудящиеся слои деревни является налоговой вопрос и политика его проведения на оккупированной Западной Беларусі. Приводим данные о стягивании налогов:

Сумма взысканного земельного налога по воеводствам Западной Беларусі.

Воеводство	1930–1931 гг. в тыс. злотых	1932–1933 гг. в тыс. злотых
1	2	3
Полесское	1285	1295
Виленское	2710	3159
Волыньское	2960	3237

1	2	3
Белостокское	2490	2491
Всего по 4 воеводствам	9445	10 183

Поземельный налог в миллионах злотых

1930	1931	1932	1933	1934
11 825	10 282	7895	11 159	12 203

Эти далеко не полные показатели лишь только по одному налогу говорят о росте взыскиваемых налогов, не считая целый ряд других видов, несмотря на огромные задолженности и голод в ряде воеводств в 1934 г. Сейм принял 19 новых налогов, из которых 16 касается непосредственно деревни. О большом росте налогов в городе и деревни говорят также данные, что каждый житель Польши платил до войны налога ежегодно 48 зл., в 1925 г. — 71 зл., в 1928 г. — 85 зл., в 1929 г. — 100 зл., в 1930 г. — 150 зл., в 1931 г. — свыше 200 зл. И понятно, из года в год в связи с увеличением тягот, обеднением трудящегося крестьянства растет налоговая задолженность:

Налоговая задолженность в Польше на 1-е апреля (в миллионах злотых)

	1931	1933
По земельному налогу	45,5	78,8
По недвижимому имуществу	30,0	48,7
По подоходному налогу	210,7	234,8

Задолженность по земельному налогу:

Воеводства	1930	1932
Белостоцкое	2105	1930
Полесское	1507	3010
Новогрудское	1193	2209
Виленское	1261	5473
Всего по Западной Беларуси	6066	12 622

Кроме указанных фактов, можно для ясности добавить, что только по одной Виленщине налоговая задолженность доходит до 17 567 543 зл., а по всей Западной Беларуси 80 миллионов. Перенесение основных тяжестей на плечи особенно бедняцких хозяйств говорят данные из Дисненского повета, где хозяйство в 15 десятин платит 150 зл. налога (10 зл. с десятины), а хозяйства в полторы десятины платит 50 зл. (33 зл. с десятины), из этого можно сделать вывод, что политика фашизма в Западной Беларуси, как налоговая, так и земельная ударяет, главным образом по бедняцким массам, а с другой стороны, экономически укрепляет помещика и кулака. [...]

На Зап[адной] Белоруссии развивается феодальные формы эксплуатации и гнёта, так, напр[имер], отработки за долги и налоги как у по-

мещика, кулака, так и государственные стали более частым явлением. Пользуясь отчаянием голодающих помещики за счет сокращения количества батраков чаще нанимают сезонных рабочих и в ряде мест нанимают исключительно за питание. Огромная тяжесть ложится на бедняцко-средняцкие массы, различные штрафы, плата за повестки, напоминания, плата за въезд на рынок и проч.

Голод в деревне становится все более острым и не является лишь только результатом неурожая, а главным образом, результатом политики фашизма на Зап[адной] Белоруссии. В 1934 г. по сравнению с прошлыми годами голод приобрел огромные размеры, на Вилещине учащаются смертность голодающих и особенно детей бедноты. [...]

Для борьбы с растущим рев[олюционн]ым движением польское правительство применяет меры жесткого террора во всей Польше и особенно на Зап[адной] Беларуси и Зап[адной] Украине. Характерно, что методы террора за последние годы значительно заострились, ярким показателем этого является введение полевых судов, систематическая пацификация поднимающихся на борьбу революционных крестьян, целых деревень и даже районов и создание концентрационных лагерей на территории Западной Беларуси. Террор приобрел настолько сильные размеры, что в деревне за отказ платить налоги, или от комасации, даже за сбор вечеринки – приезжает карательная экспедиция.

НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 588. Арк. 122–125. Копія. Машынапіс.

№ 86

Дадатак да справаздачы «Палітыка польскага фашызма на вёсцы ў Заходняй Беларусі і становішча сялян»

Не пазней 15 жніўня 1934 г.

Таблица № 1

Положение крестьян Показатель жизненного уровня крестьян

	Расходы по отдельным статьям					
	1926– 1927 гг.	1927– 1928 гг.	1928– 1929 гг.	1929– 1930 гг.	1930– 1931 гг.	1931– 1932 гг.
1	2	3	4	5	6	7
На крупное строительство	100	157,2	182,9	148,6	131,5	77,5
Мелкий ремонт строений	100	83,7	70,1	69,5	55,3	28,7
Покупка пастбищ	100	118,1	130,5	87,4	90,0	50,0
Покупка удобрений	100	128,8	138,6	135,2	111,7	31,9

1	2	3	4	5	6	7
Ремонт инвентаря	100	100,2	91,9	73,8	81,4	53,5
На приобретение мертвого инвентаря	100	139,0	114,0	110,3	72,0	25,7
Расходы на питание	100	109,2	97,9	94,4	74,3	50,0
На приобретение мебели и др.	100	113,7	107,3	111,6	53,7	29,3
Табак и папиросы	100	91,4	97,8	100,8	84,5	60,5
Спиртные напитки	100	100	104,8	94,1	56,8	29,8
На одежду	100	94,4	103,0	94,9	66,2	43,0
На белье	100	147,0	114,7	113,5	94,4	54,4
На обувь	100	112,5	110,5	100	80,2	58,2
На лечение	100	109,2	97,9	94,4	74,3	50
На культурные развлечения	100	97,7	83,1	74,5	49,6	17,8
Показатель дохода сельского хозяйства	100	117,3	115,6	112,9	78,3	55,6
(в млн. зл.)						

(«Рольник эконаміста» № 14, 15.VII-34 г.)

НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 588. Арк. 122. Копія. Машынапіс.

№ 87

Вытрымка са статыстычных даных аб развіцці Заходняй Беларусі ў 1919–1933 гг.

Не раней за 1933 г.

[...]

Ліквідацыя беларускіх школ

Год	Пачатк[овыя] школы	Гімназій
1919–1920	412	7
1923–1924	32	5
1925–1926	19	4
1930–1931	3	3
1932–1933	0	0

Літоўскія школы

Год	Школ	Вучняў
1924–1925	137	5217
1929–1930	91	3256
1930–1931	48	1917

Яўрэйскіх школ

Год	Школ	Вучняў
1927–1928	114	12 315
1928–1929	96	8951
1929–1930	80	8506

[...]

НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 588. Арк. 185. Копія. Машынапіс.

№ 88

Вытрымка з бюлетэня № 3 Камісіі вывучэнні Заходняй Беларусі пры Беларускай акадэміі навук за першую палову лютага 1934 г. аб першым аддзяленні прымусовых прац для моладзі на Навагрудчыне

Не раней лютага 1934 г.

[...]

Первое отделение принудительных работ
для молодежи в Новогрудчине

По инициативе воеводского «Фондуша Працы» и ОМП (Организация Молодежи Польской) с 18.02.1934 г. будет открыто в Новоельне около Новогрудка первое отделение принудительных работ для молодежи. Отделение объединит около 150 человек рабочей и ремесленной молодежи. В отделениях принудительных работ будут организованы цехи – переплетный, слесарный, портняжный и сапожный. Работающие в отделах будут получать кроме питания по 50 гр. в день, но деньги будут засчитываться на сберегательную книжку, и будут выдаваться по окончании всех работ. Обмундированием работающие будут снабжаться самими цехами. («Газета Польска» 7.II.34 г.) [...]

НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 656. Арк. 6–7. Копія. Машынапіс.

№ 89**Вытрымка з бюлетэня № 3 Камісіі вывучэнні Заходняй Беларусі пры Беларускай акадэміі навук за першую палову лютага 1934 г. аб натуральным прыросце насельніцтва ў Польшчы і Заходняй Беларусі**

Не раней лютага 1934 г.

[...]

Натуральный прирост населения в Польше
и на Западной Белоруссии на 1000 жителя

	1925	1930	1931	1932	1933
Польша	18,5	16,7	14,7	13,7	12,1
Западная Белоруссия	23,3	21,5	19,0	21,5	16,1

[...]

НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 656. Арк. 9. Копія. Машынапіс.

№ 90**Вытрымка з бюлетэня № 3 Камісіі вывучэнні Заходняй Беларусі пры Беларускай акадэміі навук за першую палову лютага 1934 г. аб падатках і штрафах**

Не раней лютага 1934 г.

[...]

Налоги и штрафы

Поступление прямых налогов в Польше в 1933 году выразалось в сумме 72, 377 тыс. зл., 1932 г. — 74 880 тыс. зл. Поступление в 1933 г. По отношению к поступлению 1932 г. Уменьшилось на 4,6 %.

Штрафы по Западной Белорусии

Наименование воеводства	1930—1931	1931—1932	1932—1933
Белостокское	45 066	44 153	52 299
Виленское	23 770	24 832	42 506
Новогрудское	16 097	17 357	15 346
Полесское	36 924	25 856	34 694

(Вед. смет. Январь 1934 год)

Задолженность по налогам от недвижимости в милл. зл.

1928—1929	1929—1930	1930—1931	1931—1932	1932—1933
19	25	29	36	48

(«Газета Варшавская» 07.II.1934 г.) [...]

НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 656. Арк. 12—13. Копія. Машынапіс.

№ 91

Вытрымка з бюлетэня № 3 Камісіі вывучэнні Заходняй Беларусі пры Беларускай акадэміі навук за першую палову лютага 1934 г. аб школьным пытанні

Не раней лютага 1934 г.

[...]

Школьный вопрос Начальные школы на Зап[адной] Бел[оруссии]

Наименование воеводства	1932–1933 уч. год			1933–1934 уч. год		
	Количество школ	Учителей	Количество учащихся	Количество школ	Учителей	Количество учащихся
Белостокское	1620	3928	222 000	1651	4005	234 658
Виленское	1514	3081	166 341	1527	3047	174 341
Новогрудское	1444	2261	139 865	1201	2280	148 745
Полесское	1092	2287	150 162	1128	2197	163 728

(Ведом. Стат. – Январь 1934 г.)

Дошкольное воспитание

Воеводство	Государств. и комм.		Частные	
	Кол. школ	Кол. дет.	Кол. школ	Кол. дет.
Варшавское	66	6039	61	2792
Белостокское	3	96	37	966
Виленское	3	176	42	991
Новогрудское	—	—	18	428
Полесское	—	—	12	323
Всего по ЗБ	6	272	109	2708

[...]

НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 656. Арк. 16. Копія. Машынапіс.

№ 92

Вытрымка з бюлетэня № 3 Камісіі вывучэнні Заходняй Беларусі пры Беларускай акадэміі навук за першую палову лютага 1934 г. аб паланізацыі

Не раней лютага 1934 г.

[...]

Полонизация

Для общих интересов Польши с ее восточными крессами не достаточно одного метода пацификации. Основным является проведение такой

деятельности, в которой русский и белорусский народ этих территорий нашел бы общую солидарность с польским народом, жил бы с ним единым стремлением обороны всеобщих благ европейской и католической цивилизации против азиатского варваризма. Не нужно нам забывать, что народ на «крессах», где коммунистическое влияние сильнее, чем где-бы то ни было в Польше, часто относится к религии отрицательно. Очень жаль, что на крессовую деревню не достает таких фильмов, которые смогли бы помочь внедрению польской культуры и католической моральности («Газета Варшавская» I.II.34 года) [...]

НАРБ. Ф. 60п. Воп. 3. Спр. 656. Арк. 18. Копія. Машынапіс.

№ 93

Са звароту палескага ваяводы да міністра ўнутраных спраў Б.В. Перацкага⁵⁵

Не раней 23 чэрвеня 1931 г. і не пазней 15 чэрвеня 1934 г.*

У дадатку прыкладаем адказы на пытанні, прадстаўленыя пану міністру, якія датычацца:

- 1) рэпатрыяцыі;
- 2) дыяпазону ўкраінскага з Львову і беларускага рухаў на Палессі;
- 3) размеркаванне сіл інтэлігенцыі розных нацыянальнасцей на Палессі;
- 4) гаспадарчае жыццё і грамадская арганізацыя, якія маюць уплыў на гаспадарчае жыццё;
- 5) адукацыя і пазашкольная асвета;
- 6) спартыўная арганізацыя;
- 7) план па ўзмацненні польскага элемента на Палессі.

Пытанні, агучаных у пунктах 1 да 6, і дадатковыя матэрыялы, могуць стаць асновай для падрыхтоўкі п. 7 плану па ўзмацненні польскага элемента, аднак не раскрываюць усёй сутнасці гэтай праблемы.

План узмацнення польскага элемента на Палессі ў рэалізацыі будзе залежыць заўсёды ад цэлага шэрагу магчымасцяў, узятых у агульнадзяржаўным памеры.

[...]

У межах Рэчы Паспалітай яскрава паўстае розніца паміж беларускім і ўкраінскім рухам, беларускі рух характарызуе ў кожным накірунку надзвычайны радыкалізм і немагчымасць супрацоўніцтва, нават з найбольш ліберальнымі лагерамі польскага грамадства, а таксама максімалізм у памкненнях, скіраванага да польскага грамадства, як да ўраду. Беларускі рух, тэрытарыяльна раскіданы на значным абшары, пры вельмі нізкім, па ўсёй гэтай тэрыторыі, развіццю нацыянальнай

* Датуецца па часе знаходжання на пасадзе палескага ваяводы В. Костэк-Бернацкага.

свядомасці, пры адсутнасці ўласнай інтэлігенцыі і ўласнага культурнага здабытку, не выканае задачу, якую сама сабе вызначыла і паставіла, — і калі дзяржаўная польская праца будзе развівацца ў хуткім тэмпе, альбо цалкам замрэ, альбо будзе вымушаны зменшыць свае тэрытарыяльныя прэтэнзіі, абмяжуецца нязначнымі асяродкамі, якія ён здолее сабе стварыць — калі зможа іх утрымаць і развіваць.

У адносінах нават самых слабых праяў нацыянальнай самасвядомасці рэпрэсіўныя метады заўсёды будуць памылковай палітыкай, якая пры-вядзе да ўзмацнення супраціўлення, тое ж самае датычыцца і адносна беларускага руху згодна, з майго пункта гледжання, палітыка польскага ўраду мае вельмі дакладную задачу супрацьпаставіць толькі знешняму ўплыву. З іншага боку, у адносінах праяў гэтага руху, які абаліраецца на свае ўнутраныя сілы беларускага грамадства, дастаткова звярнуць увагу на тое, што гэтыя праявы, калі яны закранаюць пытанні сацыяльнай структуры, не парушаюць нормы для грамадзян дзяржавы, незалежна ад іх мовы, нацыянальнасці і веравызнання. У гэтай палітыцы я лічу няправільным з нашага боку займацца актыўнай дапамогай у стварэнні якіх-небудзь устаноў беларускага руху, якія перавышаюць магчымасці і сілы самога беларускага грамадства.

Асновы нацыянальнай палітыкі, агучаныя міністрам у яго выступленнях у заканадаўчай палатцы, могуць быць рэалізаваны толькі ў тым выпадку, калі пры поўным выкананні прынцыпу немагчымасці заключэння дзяржавай якіх-небудзь дагавораў з асобнымі групамі грамадзян, мы зможам пры рэалізацыі гэтых асноў адмовіцца ад істотных адрозненняў у адносінах да гэтых грамадзян толькі на аснове іх нацыянальнасці і веравызнання.

[...]

Палессе ў адносінах да як беларускага, так і ўкраінскага пытанняў тэрытарыяльна знаходзіцца на перыферыі. Але калі па гэтай прычыне беларускі рух, не здольны ахапіць вельмі шырокую тэрыторыю, можа разглядацца ў Палессі як нешта малазначнае, та стала растуцае ўкраінская самасвядомасць набывае ўсё большае значэнне і павінна сур'ёзна ўлічвацца пры распрацоўцы палітычнай праграмы для Палессі.

Вынікі перапісу 1931 г. дазваляюць праводзіць межы ўкраінскага і беларускага пытанняў на аснове моўных заяў той часткі насельніцтва, якая ў адносінах да перапісных камісараў рашуча патрабавала ўказаць на сваю моўную прыналежнасць. У выніку мы маем на Палессі шэсць груп насельніцтва — 5 нацыянальнасцяў: польскую, яўрэйскую, рускую, украінскую і беларускую і адну не нацыянальную, колькасна найбольш моцную:

1) Група польская (14 %) пры цяперашнім стане яна можа быць павялічана на 20—25 %, але гэта павелічэнне ўключае значную частку пасіўнага элемента, таму яна мае пагрозы і пры адпаведнай палітыцы на працягу 10 гадоў, да наступнага перапісу насельніцтва можа быць значна паланізавана.

2) Яўрэйская група (8,6 %) адпавядае сапраўднаму стану рэчаў.

3) Расійская група (1,4 %), дзякуючы моцнай і ўмелай агітацыі прадстаўнікі «аб'яднаных расійскіх меншасцяў» асабліва духавенства праваслаўнага пад кіраўніцтвам арцыбіскупа пінскага Аляксандра, можа быць штучна павялічана. Адбываецца гэта ў значнай ступені таму, што польскі элемент сярод статыстычных камісараў, расцэньваўся ў значнай ступені сярод палякаў, зноў прыбылых з цэнтральных ваяводстваў, і якія не разумеюць розніцу паміж «рускім» і «расійскім». Пры адпаведнай палітыцы ў адносінах да расіян, гэтая група павінна да наступнага перапісу быць значна зменшана, абмяжоўваючыся выключна нешматлікай групай мясцовай інтэлігенцыі.

4) Украінская група (4,8 %) была тэндэнцыйна значна зменшана. У большасці мясцовасцях статыстычныя камісары займалі такую пазіцыю, што на гэтай тэрыторыі не павінна быць ні ўкраінца, а людзі, якія размаўляюць на ўкраінскай мове, як роднай, запісвалі да групы «тутэйшыя», беларусаў або расіян.

5) Беларуская група (6,6 %) была штучна значна павялічана, зноў дзякуючы тэндэнцыі да неаднясення да спісу ўкраінцаў. Так, напрыклад, у Кашырскім павеце перапіс указвае яшчэ 0,9 % беларусаў, калі іх там зусім няма, у павеце Кобрынскім 4,6 % і Брэсцкім 8,3 % (украінцаў 8 %) – калі ў гэтых павеатаў беларусаў там меншасць.

6) Група безнацыянальная «тутэйшыя» была цалкам штучна створана за кошт украінскай і беларускай груп. Яна складае 63,1 % (у 1921 г. – 4,6 %).

З'яўляецца фактам, што значная большасць насельніцтва Палесся да цяперашняга часу не мае вызначанага паняцця нацыянальнай прыналежнасці, не павінен па маю думку быць недаацэненым. Сярод большасці мясцовага насельніцтва вельмі выразнае пачуцце адасобленасці, як да палякаў, так і да расіян. Адсутнасці пачуцця прыналежнасці ахоплівае між іншым частку насельніцтва паўночных павеатаў, якая размаўляе на беларускіх дыялектах і тое, што я ўказваў адносна да беларускай палітыкі можа быць выкарыстана і зараз.

Унутраная палітыка Польшчы павінна ўлічваць мяжу паміж украінскім і беларускім пытаннямі.

Пытанне ўзмацнення польскага элемента мае жыццёва важнае значэнне як для тэрыторыі, якія ляжаць на поўнач, так і на поўдзень ад гэтай лініі, хоць для кожнай з гэтых тэрыторый ён можа і павінен быць вырашаны. Вырашэнне пытання па ўзмацненні польскага элемента на Палессі павінна быць вырашана шляхам колькаснага павелічэння.

Калі мы прымем пад увагу, што ў цяперашніх умовах з 14 % палякаў 1,2 % з'яўляюцца палякамі іўдзейскага веравызнання, якія складаюць элемент абмежаванай актыўнай палітычнай каштоўнасці, то далей, што 3,8 % з'яўляюцца польскім элементам высокай каштоўнасці, але засяроджаным у гарадах, а потым не маючым прамых адносінаў да кампактных масаў рускага вясковага насельніцтва. [...]

Палескі ваявода

В. Костэк-Бернацкі⁵⁶

ДАБВ. Ф. 1. Воп. 9. Спр. 2253. Арк. 1–22. Пераклад з польскай. Арыгінал. Машынапіс.

№ 94

З справаздачы палескага ваяводы В. Костэк-Бернацкага да міністра ўнутраных спраў Польшчы Ф. Славой-Сладкоўскага⁵⁷ «Прапановы ў справе равіцця школьніцтва і польскай прапаганды»

Люты 1937 г.

Сакрэтна

У сувязі з мемарыялам ваяводы навагрудскага ад 31 снежня 1936 г. за № 92/36 дасылаем вам інфармацыю па пытанні развіцця школьніцтва і польскай прапаганды на ўсходніх крэсах, а таксама з сувязі з акцыяй, распачатай мясцовымі вайсковымі ўладамі, маю намер прадставіць пану міністру наступныя прапановы і заўвагі:

1. Школьніцтва.

Недахоп дастаковай колькасці пачатковых школ разам з недахопам дарог – найважнейшая балячка Палесся, дзе колькасць пісьменных ці напалову пісьменных з'яўляецца найвышэйшым у дзяржаве (за выключэннем Гуцульшчыны).

Хоць Міністэрства веравызнання і народнай асветы прадугледжвае ў будучым навучальным годзе павелічэнне колькасці выкладчыцкіх пасад на 4000, я лічу неабходным, каб у Палескім ваяводстве было накіравана не менш 400 новых выкладчыкаў. Гэта тым больш апраўдана, што Палессе, будучы самым бедным раёнам краіны, дае адносна вялікую суму таварыству, якое падтрымлівае будаўніцтва дзяржаўных пачатковых школ. Далейшае прыцягненне сродкаў на гэтыя мэты толькі з ахвяраванняў мясцовага насельніцтва і гарадскога самакіравання не дасць неабходнага эфекта і адсуне рэалізацыю плана па пашырэнні школьнай сеткі на Палессі на дзясяцігоддзі.

Уся грамадска-дзяржаўная кампанія, канчатковай мэтай якой з'яўляецца ўзбуджэнне ў нацыянальна неўсведамлёным палешуку пачуцця прыналежнасці да польскай нацыі, не прынясе чаканых вынікаў, калі яна не будзе абапірацца на глыбока развітую пачатковую адукацыю.

У бліжэйшыя пару гадоў я лічу неабходным:

А) імкнуцца да ліквідацыі безшкольных раёнаў на Палессі;

Б) прыстасаваць існуючыя школьныя будынкі, якія не падыходзяць для выкарыстання па прызначэнні, да адпаведных патрабаванняў;

В) палепшыць жыллёвыя і бытавыя ўмовы сельскіх настаўнікаў;

Г) атрымаць з дзяржаўных лясоў доўгатэрміновы крэдыт (ад 5 год) на драўляны матэрыял, пад пабудову школ, пры гэтым будаўнічая школьная акцыя павінна падтрымаць Міністэрства веравызнання і народнай асветы па прычыне таго, што самакіраванне не ўстане пакрыць такія выдаткі.

Персанальная палітыка школьных улад павінна ўлічваць спецыфічныя ўмовы Палесся. Настаўнікі ў палескай вёсцы з'яўляюцца тым чыннікам, які аказвае вялізны ўплыў не толькі на школьную моладзь, але і дарос-

лую моладзь і іх бацькоў. Тут дазволю сабе прывесці прыклад з адсталай палескай вёскі Рэчыца Васілёва, у Высоцкай гміне, у Столінскай павеце. 35 год у гэтай вёсцы быў настаўнік член расійскай партыі сацыялістаў-рэвалюцыянераў. Ён праводзіў зацятую барацьбу з мясцовым праваслаўным служкам, за што быў праследаваны мясцовымі ўладамі, змог за пару гадоў цалкам узбудзіць хлапцоў. Тут такі стан рэчаў, што вёска Рэчыца Васілёва, населеная выключна выхадцамі з былой засцянкавай шляхты, была найбольш русіфікавана і скамунізавана, чым усе населеныя пункты Столінскага павету.

Настаўніцкія сілы на палескай вёсцы павінны быць выбраны са складу сапраўды польскага элемента, ідэйна вывераныя і маючыя пачуцце важнасці сваёй місіі. Не можа быць размовы як мінімум 10 год, каб настаўнікам на Палессі мог стаць расіянін, украінец, беларус ці нават мясцовы паляшук. Настаўнік-паляшук, праваслаўнага веравызання, часта русіфікаваны або ўкраінізаваны і замест актыўнай працы на карысць Польшчы, сам падпадае пад уплыў пасіўнага асяродку, альбо нават варожага польскасці. Толькі адзінкі з гэтага асяроддзя складаюць цэнныя набыткі, аднак не прыносяць карысці.

Існуючая практыка ўмяшальніцтва адміністрацыі для выдалення нежаданых элементаў з школьнай сістэмы носіць выпадковы характар і не можа прывесці да радыкальных паляпшэнняў. Было б пажаданым, каб настаўніцтва мела пэўную свабоду дзеянняў у сваёй школьнай арганізацыі. Распачатая нядаўна кампанія Саюза польскага настаўніцтва супраць Польскай школьнай Мацежы на тэрыторыі ўсходніх ваяводстваў можа даць шкодныя вынікі для дзяржаўных інтарэсаў, як і справа працэсу над камуністычным нумарам «Рютука». Гэта пытанне можа часткова вырашыць праз забарону вылічэння са сваіх зароботных плат унёскаў на нацыянальнае страхаванне Саюза польскага настаўніцтва, як гэта было зроблена некалькі гадоў таму. Я маю ўпэўненне, на аснове сваіх назіранняў, што большасць настаўнікаў толькі пад прымусам плаціць унёскі ў саюз.

Напрыканцы, я вітаю праект па падрыхтоўцы мужчын-рэзервістаў ваеннымі ўладамі ў рамках навучання рэзервістаў.

2. Рэлігійная палітыка.

У рамках сваіх магчымасцей і рэсурсаў ён праводзіць акцыі па дэпалітызацыі духавенства, як каталіцкага, так і праваслаўнага, па ўзгадненні з епархіяльнымі архіерэямі. Што датычыцца высялення свяшчэннікаў з тэрыторыі Палесся (праваслаўных і каталіцкіх), якія культывуюць дзеянні рускай, беларускай і ўкраінскай нацыянальнасцяў, то гэты працэс развіваецца з здавальняючымі вынікамі. Паступовая і паслядоўная паланізацыя праваслаўнай царквы на Палессі можа быць ажыццяўлена. Ужо зараз выкладанне праваслаўнага закона божага ў пачатковых школах адбываецца на польскай мове, а таксама агучаныя праваслаўнымі служкамі казанні ў польскай мове не выклікае супраціву.

Наступны этап у гэтай галіне замена царкоўна-славянскай мовы з клерыкальных праваслаўных кніг парафіі. Неабходна падкрэсліць, што кнігі гэтыя пісаны на расійскай мове, а толькі напісанне загаловаў і падраздзелаў надрукаваны кірыліцай. Тэкст выключна расійскі. Уношу прапанову, каб метрычныя кнігі ў праваслаўных і ўніяцкіх парафіях на Палессі былі пераведзена на польскую мову.

[...]

3. Парцыляцыя, асадніцтва і каланізацыя.

Як каланізацыйны раён, Палессе ў цяперашніх умовах не валодае здольнасцю паглынаць сельскую мясцовасць. Мабілізацыя тут зямельных рэзерваў для засялення польскім элементам з цэнтральных губерняў магчыма толькі пры ўмове правядзення сур'ёзных меліяратыўных прац, якія патрабуюць вялікіх капітальных укладанняў. Аднак гэта пытанне звязаны з пытаннем падрыхтоўцы да абароны дзяржавы, і таму я не буду далей спыняцца на ім.

У цяперашніх умовах магчыма рэалізаваць наступныя праекты:

А) паскарэнне меліяратыўных прац на тэрыторыі, дзе найбольш актуальных пытанні абароны дзяржавы;

Б) паскарэнне працэсу камасацыі ў першую чаргу ў населеных пунктах з засцянкавай шляхтай;

В) паскарэнне працэсу пераходу ва ўласнасць дзяржавы маёнткаў, якія падлягаюць закону аб грамадскіх ахвяраваннях, і падзел іх паміж мясцовым насельніцтвам.

Акрамя гэтага Палессе з'яўляецца прыдатнай тэрыторыяй для гарадской каланізацыі. Звычайныя палескія гарады і мястэчкі ўяўляюць сабой перавагу яўрэйскага элемента і значнага працэнту расіян або зрусіфікаваных палешукоў. Польскі элемент у гарадах і мястэчках — гэта пераажна чыноўнікі і дзяржаўныя функцыянеры самакіравання або грамадскіх і прыватных устаноў. Нават пры цяперашніх умовах з'яўляецца магчымым у незначным памеры насаджэнне ў палескіх гарадах пераважна польскім элементам з купецкіх і рамесных галін.

Умелая і арганізаваная акцыя польскага купецтва і рамесніцтва, якая абапіраецца на здаровы крэдыт мае шанс на поспех і можа прывесці да адраджэння гарадоў.

4. Пытанне засцянкавай шляхты.

Гэта адно з грамадска-палітычных пытанняў, якое мае на Палессі вельмі важнае значэнне. Даўняя шляхта налічвае каля 25 000, узначальвае і прадстаўляе сабой той элемент, які можа быць атрыманы для польскай дзяржавы ў першую чаргу пры пэўных умовах па яе палягчэнні. Гэтага можна дабіцца школьнымі, ваеннымі і сацыяльнымі мерамі. Пашырэнне школьнай сеткі павінна ў першую чаргу ахопліваць былыя шляхецкія селы. Школа павінна таксама адраджаць старыя традыцыі ў гэтым элеменце і абудзіць пачуцце прыналежнасці да польскай нацыі. Што датычыцца арміі, то ўжо распрацоўваецца праект па стварэнні спецыяльнай падрыхтоўкі для прызыўнікоў. Грамадская акцыя і па-за

школьная сярод былой засцяняковай шляхты будуць умацоўваць ужо існуючую арганізацыю, у першую чаргу Саюз стралецкі, Саюз маладой вёскі і Саюз рэзервістаў. [...]

Палескі ваявода

В. Костэк-Бернацкі

ДАБВ. Ф. 1. Воп. 8. Спр. 1656. Арк. 14–20. Пераклад з польскай. Арыгінал. Машынапіс..

№ 95

Паведамленне палескага ваяводы В. Костэк-Бернацкага да брэсцкага павятовага старасты

13 кастрычніка 1937 г.

Сакрэтна

У сувязі з недакладнымі каментарыямі, якія былі распаўсюджаны па пытанні набыцці мясцовымі жыхарамі вольнай зямлі ці зямлі, якая знаходзіцца ў валоданні, я хацеў б патлумачыць наступнае:

Пры дазvole на пакупку зямлі не павінна быць абмежаванняў на права пакупкі зямлі асобамі мясцовага паходжання (палякі, мясцовыя жыхары, палякі, праваслаўныя). Катэгарычна забараняецца выкарыстоўваць рэлігійныя думкі пры прыняцці рашэнняў такога роду.

Толькі ў адносінах да асоб, належачых да варожых польскай культуры нацыянальнасцям (украінцы, беларусы, рускія, яўрэі) ці прымаючых іх у свае шэрагі, гэтыя абмежаванні павінны выкарыстоўвацца з максімальнай паслядоўнасцю і без выключэння, каб паслабіць варожы польскасці ўплыў. Зразумела, у першую чаргу гэта датычыцца падрыўных элементаў (камуністаў) – незалежна ад вераспавадання.

Я яшчэ раз паўтаруся, што ўсё яшчэ слабое ў культурных адносінах мясцовае насельніцтва Палесся, большасць якога складаюць праваслаўныя хрысціяне, павінна разглядацца нараўне з насельніцтвам, якое мае яскрава выражаную польскую нацыянальнасць. Гэта павінна наблізіць гэтую безкаляровую масу да польскай дзяржавы і польскай культуры, а таксама супрацьстаяць усім бальшавіцкім, украінскім, беларускім і рускім аргументам аб тым, што да мясцовага насельніцтва на Палессі адносіліся варожа, нібыта да чужога.

Гэта насельніцтва трэба лічыць польскім, яшчэ не асэнсоўваючы сваю прыналежнасць да якой-небудзь культуры, але ўцягнутым у цяжэнне жыцця пад уплывам нашай культуры. Вышэй указаная пастанова будзе даведзена старастай да звестак супрацоўнікаў Міністэрства сельскай гаспадаркі і аграрнай рэформы. Прэтэндэнты па куплю зямлі павінны быць палітычна ўпэўненыя. Калі ў вас ёсць якія-небудзь сумненні на гэты кошт, калі ласка, звяртайцеся ў грамадска-палітычны аддзел і праціце іх паведаміць вам аб маім рашэнні.

Незалежна ад выкарыстання гэтага дэкрэта ў аграрных пытаннях – пры вырашэнні цяжучых пытанняў трэба кіравацца вышэй указанымі

прынцыпамі, з той умовай, што нават справядліваць павінна саступіць месца вялікім інтарэсам Польшчы. Сапраўдная справядліваць азначае адносіны да ворагаў і сябрам так, як яны таго заслугоўваюць сваімі паводзінамі ў адносінах да Польскай дзяржавы, якая, безумоўна, з'яўляецца польскай. Аднолькавыя адносіны да моцным ворагаў польскасці і пасіўным ці сяброўскім людзям — нараджае ў масах думку аб слабасці польскага ўраду і ўзмацняе пачуццё несправядлінасці і разгубленасці. Палессе павінна быць польскім, незалежна ад мясцовай культуры і рэлігійнага спавядання большасці жыхароў.

Пасколькі былі зроблены глыбока абразлівыя каментарыі па вельмі сур'ёзным і жыццёва важным пытанні набыцця зямлі, я рэкамендую галоўнаму старасце накіраваць гэты цыркуляр у кожную гміну для азнаямлення на бліжэйшых сходах солтысаў.

Палескі ваявода

В. Костэк-Бернацкі

ДАБВ. Ф. 1. Воп. 6. Спр. 2608. Арк. 30–31. Пераклад з польскай. Арыгінал. Машынапіс.

№ 96

Вытрымка са справаздачы палескага ваяводы, агучаная на пасяджэнні ваяводскай рады

Люты 1939 г.

[...] Асвета

Пачатковая адукацыя

У 1937–1938 навучальным годзе у Палескім ваяводстве налічвалася 1338 пачатковых школ (публічных — 1171, прыватных — 166, публічных спецыяльных — 1). Адчынена публічных школ — 42, прыватных — 16. Сярод 166 прыватных пачатковых школ было 110 школ, якія знаходзіліся на ўтрыманні куратара з Польскай Мацежы Школьнай. З пункта гледжання ўзроўня на 1171 публічных школ налічвалася 896 школ I ступені, 183 — II ступені, 92 — III ступені. Перадшколы — 32 з агульнай колькасцю дзяцей 1091, з іх хлапцоў — 530, дзяўчат — 561. Агульная колькасць дзяцей школьнага ўзросту зарэгістраваных у 1937–1938 навучальным годзе кіраўніцтвам школ: у школьных раёнах — 209 885, у мясцовых не падпарадкаваных не аднаму з школьных раёнаў — 11 172, разам 221 057 (у прыватнасці згодна са спісам колькасць дзяцей школьнага ўзросту была 237 000). [...]

ДАБВ. Ф. 1. Воп. 1. Спр. 1017. Арк. 23–23 адв. Пераклад з польскай. Арыгінал. Машынапіс.

РАЗДЗЕЛ ІІІ.

АРГАНІЗАЦЫЙНАЯ І КААРДЫНАЦЫЙНАЯ РОЛЯ БССР У САЦЫЯЛЬНЫМ І НАЦЫЯНАЛЬНА-ВЫЗВАЛЕНЧЫМ РУХУ Ў ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ

№ 97

Ліст члена КППІ з г. Вільна аб палітычным становішчы ў Заходняй Беларусі

6 кастрычніка 1922 г.

Т[ов.] Б-кий.

Пишу из Вильно. Здесь уже переведенную платформу, 3 объявления от трех окружных комитетов сдаю для печати, а также одно воззвание, написанное мною специально для деревни. Набран материал для одного номера газеты. Называется она будет «Вясковы пралетары». Концессия на издание уже получена в Гродно. Наша письменная агитация из 9 белорусских округов охватит 6, где мы вставляем списки. Работа эта считается ударной, так как все расчеты наши в этих округах зиждятся исключительно на деревенских голосах. Характерно, что польские партии, как вызволенцы (эта самая демократическая из демократических польских партий, ведущих здесь работу), которые заявляют, что в белорусской земле — земля только белорусам, и даже самая правая из них — пястовцы — свои воззвания (а вызволенцы даже газету) издают исключительно по-белорусски. Некоторый актив в деревне имеют белорусские незалежники через деревенскую интеллигенцию, развившую в последнее время на деньги еврейской и немецкой буржуазии, устную и письменную агитацию. Влияние их объясняется: 1) тем, что они работу ведут на белорусском языке, 2) являются всё-таки оппозиционной партией и 3) не встречаются в своей работе никакой серьёзной конкуренции со стороны других партий, т. е. нас. Общее мнение во время откровенных разговоров их таково, что, если мы разовьём работу, они полетят в пух и прах.

Ваша газета уже разошлась. В группе белорусских незалежников тоже идет грызня между католиками и православными из-за мест в сейме. Побеждают католики во главе с главным воротилой Луцкевичем и ксендзом Станкевичем⁵⁸. Много помогает мне в работе Рак-Михайловский. В работе незалежников он не участвует. Сейчас списки, которые вы просили, есть, но в вашей газете их печатать нельзя точно так же, как и сообщений о митингах, которые успешно проходят по городам.

Террористическую работу, чтоб сорвать нашу работу, как и в Силезии, начали и здесь. Обстановка работы (настроение масс) вполне благоприятная для работы. Но один в поле не воин. Более-менее хорошая (относительно) организация в Белостоке, в Вильно — очень и очень слаба. В остальных 7 округах по 2—3 человека на округ, за исключением Гродно. После выборов приеду и поговорим более подробно. Во всяком случае уже за это короткое время пребывания очень много их знаю.

Через два дня еду на конференции по уездам для инструктирования и постановки предвыборной работы на местах. А оттуда обратно для дальнейшего издания предвыборной литературы. Все это время живу без прописки. Все это не так страшно, как я думал.

Стасек

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 1. Спр. 3. Арк. 90—91. Копія. Машынапіс.

№ 98

Вытрымка з ліста Стаха⁵⁹ ў Бюро дапамогі Заходняй Беларусі⁶⁰

14 ліпеня 1924 г.

[...] Относительно Чарота⁶¹. Хорошо было бы, чтобы он сделал новые 1200 верст по нашему краю и приехал для этого сюда на месяц другой. Не так страшен чёрт, як его малююць. Для ликвидации литературы — поехали в Лодзь. В субботу буду знать результаты переговоров с ЦВ^{62*} и Ластотель^{63**}. Здесь есть очень много красочного материала для нашей прессы. В Минских газетах мне печататься неудобно. Узнают. [...] бы для «Изв.»^{***} или «Правды». Если Вы считаете не лишним это один, два раза в месяц с удовольствием писал бы. У меня это отнимает мало времени. Т[ак] к[ак] некоторые явления просто просятся на перо. Ждём материалов Коминтерна.

Ваш Стах

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 38. Арк. 36—36 адв. Копія. Машынапіс.

№ 99

Ліст ад С. Скульскага⁶⁴ ў ЦК КП(б)Б

16 ліпеня 1924 г.

В Бюро с целью помочь развитию и укреплению работы К[оммунистической] П[артии] на Западной Белоруссии решило по примеру Украины

* Маецца на ўвазе А.І. Цвікевіч.

** Маецца на ўвазе В.Ю. Ластоўскі.

*** Маецца на ўвазе газета «Известия».

создать в М[инске] при ЦК КПБ бюро помощи З[ападной] Б[елоруссии]. Компетенция этого бюро состоят:

- 1) помощи литерат[урой].
- 2) технич[еская] (пути связи, дороги, типография и т. д.).
- 3) обмена мнений по полит[ическим] вопросам.
- 4) помощь политэмигрантам и т. д. Бюро по отношению [к нам] является совещательным органом, по отношению же КПБ является его органом по выполнению вышеприведенных заданий и по сему состав его должен утверждаться бюро ЦК КПБ.

После обмена мнениями с белор[усскими] тт. бюро ЦК Польши выдвинуты след[ующие] т.[ов] а, і, а, і і с.* Сообщая об этом прошу вас принять настоящие к утверждающему сведению. Настоящее отношение по желанию М[осквы], которые как чл[ены] РКП. Просили сообщить вам об этом.

Член ЦБ КП

Скульский

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 38. Арк. 6. Копія. Рукапіс.

№ 100

Ліст С. Скульскага ў ЦК КП(б)Б, пасля яго размовы з І. В. Сталіным у Маскве

16 ліпеня 1924 г.

ВЦИК, как и т. С** . было выдвинуто перед ЦК КПБ предложение о созыве З[ападной] Б[елоруссии] Б[юро], которому предлагалось поручить оказывать помощь ЦК КПЗБ. В случае согласия ЦК КПБ вопрос должен быть поставлен на санкцию ЦК КПБ. Возвратившись из М[инска] т. С** . сообщил, что по этому вопросу не было достигнуто соглашение. В виду этого вопроса о З[ападной] Б[елоруссии] Б[юро] в М[инске] отпадает и перед ЦК КПБ и правительством не ставится. В М[оскве] для технической работы по связи и транспорту впредь остается представительство Ком[мунистической] П[артии] П[ольши] в З[ападной] Б[елоруссии] (КПЗБ).

Б[юро] п[омощи] З[ападной] Б[елоруссии]

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 38. Арк. 6–6 адв. Копія. Рукапіс.

* *Маюцца на ўвазе А.І. Асаткін, У.М. Ігнатоўскі, І.А. Адамовіч, М.П. Ітві, А.С. Славінскі.*

** *Маецца на ўвазе І.В. Сталін.*

№ 101

Працікол № 2 пасяджэння Бюро дапамогі Заходняй Беларусі

13 жніўня 1924 г.

Присутствовали: тт. Асаткин⁶⁵, Червяков, Адамович и Игнатовский⁶⁶.
В повестке дня: 1. Письмо Зак[ардонного] Бюро тов[арищам]. 2. Техника. 3. Помощь Закорд[онным] товарищам. 4. О кандидатуре тов. Каплана. 5. О виленской гимназии.

Слушали: 1. Письмо Бюро Закордонным товарищам.

Постановили: 1. Предложенное письмо утвердить с указанными поправками в § 2 и 8, один пункт вставить о двух товарищах.

Слушали: 2. Техника.

Постановили: 2. Необходимо наладить технику для чего нужно иметь аппарат из 2-х человек, квартиру; поручить тов. Игнатовскому переговорить с Садовой относительно паспортной системы.

Слушали: 3. Помощь закордонным товарищам.

Постановили: 3. Поручить тов. Игнатовскому обдумать этот вопрос и свои соображения доложить Бюро.

Слушали: 4. О кандидатуре тов. Каплана.

Постановили: 4. Возражений нет против подготовки тов. Каплана для отправки на работу в Западн[ой] Белоруссии.

Слушали: 5. О Виленской Гимназии.

Постановили: 5. Считать необходимым выдавать субсидию на содержание Виленской Белорусской Гимназии.

Члены Бюро

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 33. Арк. 6. Копія. Машынапіс.

№ 102

Вытрымка з ліста ад Стаха ў Бюро дапамогі Заходняй Беларусі

28 жніўня 1924 г.

[...] Относительно денег советуем Вам: Пока мы наладим связь с Варшавой послать нам тем же путем что и 1-8-24, на партийную работу посылайте не в Варшаву, а непосредственно нам, через Посольство. Относительно того, как делать дальше мы увидим. В этом вопросе мы с Вами не совсем согласны, например, наш Старый⁶⁷ считает, что лучше было бы если бы мы получали помощь непосредственно, как это делают украинцы. Одновременно с этим сообщаю, что посланные 6/8 4000 р. получили и первые 5 тоже, что касается 3-х и то о них ни слуху ни духу. Не знаю, когда и кому Вы их послали через кого. Нужно справиться Вам и нам. Относительно этих 3-х, я пишу для того, что Старый мне написал, что послал 8 с начала. Просим относительно этих 3-х написать нам в очередном письме. А также и относительно отчетности в какой форме ее давать. [...]

С[тах]

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 38. Арк. 9. Завераная копія. Машынапіс.

№ 103

Вытрымка з ліста ад Стаха ў Бюро дапамогі Заходняй Беларусі

14 верасня 1924 г.

В Бюро.

В ответ на Ваш запрос о нашем мнении о дальнейшем существовании Бюро и о условиях его работы Секретариат КПЗБ считает, что Бюро существовать должно и функции его определены правильно в документе от 16/8-24 г. Что касается состава членов указанных в том же документе, то мы вообще ничего не имеем против его и считаем его вполне соответствующим задачам Бюро. Что касается документа второго, то он вызвал у нас удивление, в виду того, что в нем не указано никаких причин, побудивших отказаться от принятого раньше решения. Из документа второго не видно по каким пунктам не достигнуто соглашение, что тем более не понятно нам, так как в первом документе определены и состав и компетенции Бюро. По настоящему вопросу мы решили немедленно запросить мнение ЦК КПП, где будем поддерживать концепцию, изложенную в документе первом. Мы считаем, что трения у Вас связанные с этим вопросом, могут в дальнейшем вредно отразиться на фактической работе у нас. А посему просили бы проявить максимум доброй воли, для того, чтобы достигнуть необходимого соглашения.

Секретариат Бюро

[...]

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 38. Арк. 13. Завереная копія. Машынапіс.

№ 104

Прадакол № 3 пасяджэння Бюро дапамогі Заходняй Беларусі

Кастрычнік 1924 г.

Присутствовали: члены Бюро: т. т. Червяков, Адамович и Славинский, член ЦК КПЗБ тов. Левкович.

На повестке дня: 1. Оформление работы З[ападной] Б[елоруссии]. 2. О Линии З[ападной] Б[елоруссии].

3. Об очередной работе. 4. О средствах на работу.

5. Об Общ[естве] Культурной Помощи Зап[адной] Белоруссии.

6. О тов. Павле.

Слушали: 1. Оформление работы З[ападной] Б[елоруссии]

Постановили: 1. а) Принимая во внимание, что тов. Славинский выделен для работы ЦК РКП по оказанию помощи КПП, ввести его членом Бюро З[ападной] Б[елоруссии], кроме того, принимая во внимание, что работу по обслуживанию З[ападной] Б[елоруссии] и вообще всей помощи поручено организовать тов. Славинскому, считать нецелесообразным существование парал[лельного] аппарата вследствие чего:

- 1) Для содействия тов. Славинскому выделить тов. Игнатовского.
- 2) Весь архив Бюро и дела передать тов. Славинскому.
- 3) Тов. Камлюка передать в распоряжение тов. Славинского, как ведущего практическую работу.

4) Считать необходимым срочно подыскать дом-особняк для З[апад-ной] Б[елоруссии].

Слушали: б) О паспортах.

Постановили: б) Попросить товарищей выслать образцы паспортов разных районов.

Слушали: в) О дороге.

Постановили: в) Сообщение о путях принять к сведению.

Слушали: г) О людях для работы.

Постановили: г) Поручить тов. Славинскому к следующему заседанию Бюро наметить кандидатов для поездки на работу.

Слушали: д) О работе вообще.

д) Основанием для работы считать письмо тов. Стефанса к тов. Сталину.

Слушали: 2. О линии З[ападной] Б[елоруссии].

Постановили: 2. Линию в отношении бойкота в общем считать правильной, также признать правильной линией борьбы с правительственной польской двуязычной школой через открытие тайных школ.

Слушали: 3. Об очередной работе.

Постановили: 3. В очередном письме сообщить:

а) что есть ряд субъективных и объективных данных, по которым можно судить, что польская власть намерена сделать некоторые уступки национальным советам.

Необходимо скорейшее выявление всего того, что там делается в этом направлении.

Какие с нашей стороны необходимые правительственные акты для провала национального совета.

б) В очередном письме указать на предпринятые шаги к ликвидации Белорусского народного правительства*.

в) внести идею создания Белорусского центра с филиальным комитетом в Литве, в котором было бы наше большинство.

г) Относительно Берлинских и Парижских комитетов просить тов. Лоренца⁶⁹ прислать по этому вопросу свои исчерпывающие сведения.

Слушали: 4. О средствах на работу.

Постановили: а) На политработу посылать в ближайшем бюджетном году по 4000 ежемесячно.

б) На Сироту** – 1300.

в) на оргработу – 700.

В общем на работу 6000 в месяц.

* Маецца на ўвазе Рада Міністраў БНР.

** Невядомая асоба.

г) По вопросу о газетах настоять на получении для этой цели средств из ЦК РКП.

д) По вопросу о поддержки школ поручить тов. Камлюку⁶⁸ договориться с тов. Балицким о включении в бюджет Наркомпроса по 3500 рублей в месяц на школы особого назначения.

Слушали: 5. Об Обществе культурной помощи Зап[адной] Белоруссии.

Постановили: 5. Снести с тов. из Зап[адной] Бел[елоруссии] указывая, что создание такого общества не целесообразно, т[ак] к[ак] оно может повредить работе в З[ападной] Б[елоруссии].

Слушали: 6. О тов. Павле*.

Постановили: 6. Впредь до отъезда тов. Павла выдавать ему по 17 разр[яду] (100 руб.) в месяц из средств З[ападной] Б[елоруссии].

Члены З.Б.**.

Член ЦК КПЗБ**

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 33. Арк. 9–11. Копія. Машынапіс.

№ 105

**Ліст С. І. Баркусевіча⁷⁰ ў польсекцыю ВККІ В. А. Багуцкаму⁷¹,
В. Г. Кнорыну⁷²**

16 лістапада 1924 г.

Зусім сакрэтна

У польсекцыю ВККІ тав. Багуцкаму.

Копія інфармаддзел ЦК РКП тав. Кнорыну

Падчас майго знаходжання ў Варшаве, я меў сустрэчу з дэпутатам польскага сейма Рак-Міхайлоўскім.

Апошні паведаміў мне, што польскі ўрад патрабаваў у сейме выдачы для аддання суду левых дэпутатаў-беларусаў польскага сейма. Па меркаванні беларускай фракцыі сейма, як та эндэкі, хадэкі і пястаўцы будуць галасаваць за іх выдачу. Пры гэтым беларускія дэпутаты асцерагаюцца, што з боку польскага ўраду будзе зроблена спроба да іх забойства пад маркай уцэкаў, супраціўлення. Таму на гэтай нарадзе яны вырашылі збегчы за мяжу, пры падняцці пытання аб іх выдачы сейму. Пытанне гэта ўзгоднена з Стахам, які па словах Рак-Міхайлоўскага супраць гэтага не прырэчыць. Як мне казаў Рак-Міхайлоўскі з усіх дэпутатаў беларусаў мае намер сесці адзін старшыня беларускага клуба – дэпутат Рагуля⁷³, як найбольш здаровы і найменш скампраметаваны.

Па прычыне таго, што мне зусім не былі вядомы інструкцыі, якія дала ЦК Польпартыі Стаху, я ўказаў Раку-Міхайлоўскаму толькі на тое, што

* Маецца на ўвазе П. В. Льючонок.

** Прозвішча адсутнічае.

нявыгаднае становішча, якое ствараецца ў беларускіх сялян і рабочых, пакінутых высунутымі дэпутатамі.

Дэпутаты Рагуля і Валошын, якія наведалі саветніка саюзнага Паўнамоцнага прадстаўніцтва Бесядоўскага, паўтарылі яму тое ж самае. У размове з дэпутатамі польскага сейма т. Ланцуцкім⁷⁴ па прычыне выступлення дэпутатаў, апошні ўказаў, што беларускія дэпутаты маюць апасенні, што ў выпадку расправы з імі польскім урадам, яны не знойдуць ніякай абароны і ў размове з ім указалі, як на прыклад такой безабароннасці, на непрыняцце мераў з боку савецкага ўрада да абмену дэпутата Барана⁷⁵, які сядзіць па Беластоцкаму працэсу і хворы на сухоты.

У размове з Рак-Міхайлоўскім з жалем заявіў, што Баран усё яшчэ не вызвалены, на што я яму адказаў, што звестках, якія ў мяне маюцца, савецкі ўрад прыняў усе меры да яго вызвалення.

Баркусевіч

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 91. Арк. 88–88 адв. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 106

Праатакол № 5 пасяджэння Бюро дапамогі Заходняй Беларусі

17 лістапада 1924 г.

Прысутнічалі: тт. Крыніцкі⁷⁶, Чарвякоў, Адамовіч, Ігнатоўскі, Славінскі і Ляўковіч.

Слухалі: Інфармацыі аб палажэнні ў Заходняй Беларусі (т. Славінскі).

Бюро канстатуе, што: 1) склад часовага ЦК КПЗБ не быў узгоднены ў парадку абмена палітычных думак з Б[юро] Д[апамогі]; 2) Усялякі абмен інфармацыямі з боку ЦК КПЗБ спыніўся ад часу назначэння новага ЦК КПЗБ; 3) адсутнасць выстарчаючай сувязі і ўзаемнага інфармавання паміж ЦК КПЗБ і Б[юро] Д[апамогі]; 4) судзячы па разрозненым і прыпадковым інфармацыям праца КПЗБ развіваецца.

Бюро Дапамогі лічыць неабходным атрымаць ад ЦК КПЗБ: 1. Дакладныя інфармацыі аб палітыцы польскага ўрада адносна Усходніх Крэсаў. 2. Аб працы часовай Беларускай Рады⁷⁷ ў Вільні. 3. Аб палажэнні беларускіх паслоў у сейме. 4. Аб настройх у Зах[одняй] Беларусі.

2. Даклад т. Ляўковіча аб узгадненні работы з т. Славінскім.

А) Прызнаць карысным злучэнне абедзвюх тэхнік.

Б) Пацвердзіць выпуск на патрэбы Б[юро] Д[апамогі] 700 р., якія адпускаліся раней, асігнаваць дадаткова на гэтыя патрэбы 100 р. кожны месяц, санкцыянаваць перадачу 500 р. з сумаў, якія раней былі асігнаваны на арганізацыю тайных школаў у Зах[одняй] Бел[арусі], на патрэбы Бюро дапамогі. Прасіць ЦК КПЗБ прыслаць дакладную справаздачу аб становішчы тайных школ у Зах[одняй] Беларусі.

А. С. Славінскі

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 33. Арк. 16–16 адв. Арыгінал. Рукапіс.

№ 107

Працікол № 6 пасяджэння Бюро дапамогі Заходняй Беларусі

14 снежня 1924 г.

Прысутнічалі: тт. Крыніцкі, Чарвякоў, Ігнатоўскі, Адамовіч, Славінскі і Ляўковіч.

Слухалі: Письмо Бюро ЦК КПЗБ тав. Артура* аб палажэнні ў КПЗБ.

Паведаміць ЦК РКП аб апасеннях Б[юро] Д[апамогі], што Бюро ЦК КПЗБ займае памылковую агульную лінію па нацыянальным пытанні (напрыклад выданні на рускай, а не беларускай мове, невыстарчаючая сувязь з старымі працаўнікамі-камуністамі З[аходняй] Б[еларусі].

2. Прасіць ЦК РКП па магчымасці тэрмінова праз Выканаўчы Камітэт Камінтэрну правесці лінію ЦК КПЗБ.

3. Прасіць праз ЦК РКП арганізаваць на маючай адбыцца канферэнцыі КППРП камісію па беларускім пытанні.

4. Прасіць ЦК КПЗБ запрапанаваць т. Стаху даць тлумачэнні адносна ліста т. Артура і гэтыя тлумачэнні пераслаць у Б[юро] Д[апамогі].

5. За студзень 1925 г. грошы прадугледжаныя для Зах[одняй] Бел[арусі] выслаць поўнасцю, запрасіць ЦК КПЗБ ці трэба з лютага 1925 г. спыніць пасылку грошай на тайныя школы.

6. Выдавецкую і тэхнічную працу весці далей.

Слухалі: 2. Аб існаванні Б[юро] Д[апамогі].

Пастанавілі: На канферэнцыі КППРП паставіць пытанне аб далейшым існаванні Б[юро] Д[апамогі]. Для вырашэння тэрміновых спраў вылучыць тройку з т. т. Ігнатоўскага, Славінскага, Ляўковіча.

Сябры Бюро.

А. С. Славінскі

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 33. Арк. 18. Арыгінал. Машынапіс.

№ 108

Працікол № 6 пазачарговага закрытага пасяджэння Бюро ЦК ЦК КП(б)Б

7 студзеня 1925 г.

Прысутнічалі: Крыніцкі, Дз'якаў⁷⁸ Ігнатоўскі, Мядзведзь⁷⁹, Калнін⁸⁰, Адамовіч, Левін⁸¹ і Чарвякоў.

Слухалі: Паведамленне аб становішчы ў КПЗБ на аснове матэрыяла апублікаванага ў «Бальшавіку»⁸² № 2 ад 31 снежня 1924 г. (орган ЦК КПЗБ).

Пастанавілі: 1. Прызнаць выступленне часткі членаў ЦК КПЗБ, якія выпусцілі «Бальшавік» № 2 (31 снежня 1924 г.) недапушчальным, дэзарганізатарскім, яўна антыпартыйным крокам, які патрабуе самага жорсткага партыйнага абмеркавання.

* *Невядомая асоба.*

2. Прасіць ЦК РКП праз ВККІ правесці тэрмінова арганізацыю камісіі Камінтэрна для разгляду становішча ў КПЗБ, абмеркавання ўсіх пытанняў, узятых у «камунікаце», абмеркавання пытання аб выступленні часткі членаў ЦК КПЗБ. Прасіць ЦК РКП (б) далучыць да працы ў гэтай камісіі прадстаўнікоў КП(б)Б т. Крыніцкага і Ігнатоўскага.

3. Прасіць ЦК РКП правесці праз ВККІ тэрміновую дырэктыву ВККІ аб тэрміновым спыненні якой бы то ні было працы тымі членамі ЦК КПЗБ, якія звяртаюцца з «камунікатам», тэрміновым водгуку з Заходняй Беларусі ўсіх выступаючых у «камунікаце» ў прыватнасці т. Стаха, т. Старыка, тэрміновай, да сканчэння прац камісіі Камінтэрна – пасылцы ў Заходнюю Беларусь адказнага таварыша (ці групы таварышаў), якія могуць узнавіць становішча ў КПЗБ да прыняцця вычарпальных мераў Камінтэрнам.

4. Абавязаць т. Ляўковіча здаць у Камісію Камінтэрна і (у копіі) у Бюро дапамогі пры ЦК КП(б)Б усю перапіску з ім членаў ЦК КПЗБ, якія выступаюць у «камунікаце».

5. Гэту пастанову накіраваць т. Сталіну, т. Зіноўеву⁸³, т. Багуцкаму, да звестак ЦК КПРП, а таксама членаў ЦК КПЗБ, якія выступаюць у «камунікаце» і якія прыехалі на канферэнцыю.

6. т. Стаха тэрмінова выклікаць у Мінск.

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 1280. Арк. 7. Завераная копія. Машынапіс.

№ 109

Вытрымка з пратакола № 8а закрытага пасяджэння Бюро ЦК КП(б)Б

12 студзеня 1925 г.

2. Слухалі: Шыфр-тэлеграма ЦК РКП(б) № 2345/ш аб камандыраванні на 13 студзеня ў Маскву 2-х прадстаўнікоў ЦК КП(б)Б на будучую канферэнцыю КПП.

Пастанавілі: дэлегіраваць тт. Крыніцкага, Ігнатоўскага і Славінскага.

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 1280. Арк. 33. Пераклад з рускай. Арыгінал. Машынапіс.

№ 110

Ліст М. П Ітві⁸⁴ да А. І. Крыніцкага

г. Мінск

7 лютага 1925 г.

Зусім сакрэтна

Сакратару ЦК КП(б)Б

Польская прэса з усіх сілаў імкнецца стварыць і падтрымліваць у Заходняй Еўропе думку аб сталых беспарадках і паўстаннях у Савецкай

Беларусі. Буржуазная прэса ўсіх нацый падхоплівае гэтыя «прыемныя» для сябе чуткі, як доказ «разладу» ў СССР. Аб прычынах такіх паводзін варожай нам прэсы гаварыць не прыходзіцца, яны і так цалкам зразумелыя.

Восенню 1924 г. III-я Сесія ЦВК БССР звярнула ўвагу на інсінуацыі буржуазнага друку аб Савецкай Беларусі, якія распаўсюджваліся з лёгкай рукі польскай прэсы. На запыт т. Нодэля⁸⁵ — члена Прэзідыума ЦВК БССР, аб мерах барацьбы з такой з’явай, урад пастанавіў, у супрацьвес злонамеранага паклёпу аб БССР прадпрыняць шэраг мераў. Адною з першаступовых мераў пры гэтым было прызнана наяўнасць неабходнай інфармацыі. У сувязі з гэтым набывае немалаважную цікавасць інфармацыя савецкіх газет аб становішчы той або іншай частцы СССР. Замежная прэса, пры наданні аўтарытэтнасці і праўдзівасці сваім ілжывым паведамленням аб СССР, імкнецца спасылацца на савецкую прэсу і нават цытаваць з яе вытрымкі. Такое становішча прымушае нас быць вельмі ўважлівымі да друкуемых у савецкай прэсе матэрыялаў аб раслаенні вёскі, і аб выцякаючых адсюль выпадках эксцэсаў; дакладна неабходна быць вельмі ўважлівымі да стылю гэтых артыкулаў. Не трэба б таксама захапляцца рэгістрацыяй у газетах усіх адзінкавых выпадкаў выступленняў на вёсцы, накіраваных супраць Кампартыі і савецкай грамадскасці. Нас павінна цікавіць агульныя меры па лакалізацыі і ліквідацыі такіх выступленняў, а таксама барацьба з тымі з’явамі на вёсцы, якія могуць пасеяць незадавальненне ў шырокіх сярэдніх і бядняцкіх масах да савецкай улады. Да гэтага нас прымушае не толькі ўнутраная палітыка, але і палітыка знешняя. Неабходна цвёрда помніць, што заданнем польскага ўраду ў адносінах да нас з’яўляецца: не толькі барацьба на сваіх беларускіх ускраінах з уплывам Савецкай Беларусі, не толькі дыскрэдытаванне савецкай улады наогул, але і падрыхтоўка грамадскай думкі, як у сябе, так і за межамі сваіх граніц, для апраўдання несвядомага, сляпога імкнення Польшчы на ўсход. Тэрыторыя Савецкай Беларусі адыгрывае ў гэтым выпадку для Польшчы першачарговую ролю. Абставіна гэта тлумачыцца цэлым шэрагам стратэгічных і палітычных думак. Так, напрыклад, наяўнасць сярод беларускага насельніцтва значнага працэнта каталікоў, якія могуць лёгка падпасць пад уплыў ксёндзаў, лагічна прымушае Польшчу звярнуць увагу менавіта ў гэты бок на Беларусь, г[эта] зн[ачыць] ісці на лініі найменшага супраціўлення.

На жаль, наша савецкая прэса, відаць, не заўсёды цалкам улічвае ўсю важнасць і складанасць інфармацый па закранутым пытанні, і таму дапушчае часам у гэтай галіне цалкам нежаданыя памылкі. Так, напрыклад, у газеце «Звязда» ад 4 лютага 1925 г. № 27, у аддзеле «Па Савецкай Беларусі», у артыкулах: «Кулацкі тэрор», «Лінія кулака» і «Пустынскія фашысты», выкладзены шэраг асобных даных, цалкам прыдатных для перадрукоўкі ў белай прэсе; і ў першую чаргу, канешне, у польскай. На жаль, і Маскоўскія «Ізвесція» ў № 25 ад 31 студзеня 1925 г., у аддзеле «Савецкая Беларусь», дапусцілі тую ж памылку, што і Мінская «Звязда».

Калі прыняць усё выкладзенае пад увагу, а таксама тую абставіну, што ў Заходняй Беларусі зараз уводзіцца зубатаўскі метад кіравання⁸⁶, што цэлы шэраг грамадскіх дзеячоў тэрорам прыведзены ў пасіўны тон, то нам не трэба ўскосна палягчаць, хоць бы ў вельмі малой ступені, паланізатарскую ролю Польшчы на яе ўсходніх ускраінах.

Даводзячы да Вас аб усіх выкладзеных думках, прашу абмеркаваць гэта пытанне, з усімі выцякаючымі адсюль практычнымі мерапрыемствамі.

Упаўнаважаны Наркамза межспраў

Ітві

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 1280. Арк. 42–42 адв. Пераклад з рускай. Арыгінал. Машынапіс. Апублікавана: Знешняя палітыка Беларусі : Зборнік дакументаў і матэрыялаў. Т. 2 : (1923–1927 гг.) / БДУ. Бел. навукова-даследчы ін-т дакументазнаўства і архіўнай справы ; Склад. У. М. Міхнюк і інш. ; Рэд. кал. : І. І. Антановіч (старш.) і інш. – Мінск, 1999. – С. 130–131.

№ 111

Вытрымка з пратакола № 12 закрытага пасяджэння Бюро ЦК КП(б)Б

9 лютага 1925 г.

Зусім сакрэтна

Слухалі: 1. Ліст НКЗС аб неабходнасці выпрацоўкі практычных мерапрыемстваў супраць траўлі з боку польскай прэсы шляхам стварэння ілжывага меркавання аб паўстаннях, якія нібыта не спыняюцца ў Заходняй Еўропе.

Пастанавілі: 1. Даручыць Аддзелу друку ЦК сумесна з АПА ЦК КП(б)Б на аснове папярэдніх перагавораў з т. Ітві распрацаваць больш дэтальныя дырэктывы і інструкцыі па гэтым пытанні.

Слухалі: 2. Сакрэтны цыркуляр ЦК РКП (б) ад 25/І-25 г. № 75 адносна выступленняў адказных працаўнікоў саюзных рэспублік і правінцыяльных гарадоў па пытаннях міжнароднай палітыкі.

Пастанавілі: Даручыць АПА ЦК сумесна з аддзелам друку на аснове цыркуляра скласці і разаслаць па Акругам адпаведныя дырэктывы.

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 1280. Арк. 41. Пераклад з рускай. Арыгінал. Машынапіс. Часткова апублікавана ў: Идеологическая деятельность Компартии Белоруссии, 1918–1945: [Сб. док.]: В 2 ч. / Ин-т истории партии при ЦК КП Белоруссии- фил. Ин-та марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. – Мінск: Беларусь, 1990. – С. 167.

№ 112

Выпіска з ліста М. П. Аркадз'ева⁸⁷ да С. І. Баркусевіча

6 сакавіка 1925 г.

Беларускія справы. З наступнай поштай мы спадзяемся выслать Вам падрабязныя матэрыялы на аснове ліста Копа. Зараз магу паведаміць, што раскол у ЦК КПЗБ адбіўся вельмі цяжка на Беларускім клубе і нашых беларусах. Палітычна гэта стварыла такое становішча, што беларуская інтэлігенцыя, якая схілялася да нас, не падтрымлівае Стаха і яго сяброў, на што апошнія вельмі крыўдзяцца. Беспартыйныя (нават Тарашкевіч) імкнуцца замірыць камуністаў, але пакуль нічога не атрымоўваецца.

Гэты раскол адаб'ецца матэрыяльна. Нашаму Віленскаму цэнтру патрэбны зараз грошы, так як пачынаецца школьная кампанія. Калі грошы не будуць, прыдзецца, магчыма, закрыць гімназію і шэраг школ. Гэта вялікі ўдар. Мінск грошай не дасылае, чакаючы, мабыць, сканчэння ўсёй гэтай гісторыі.

Несумненна, што Валейша⁸⁸, які працуе са сваёй групай на польскія грошы, зробіць усё, каб заваяваць частку галоднага настаўніцтва. Палякі выдаткоўваюць на Валейшу значныя сумы грошай. Па загаду Тугутаў групе быў ажыццяўлены ператрус пры чым яўна сумніўныя элементы былі выдалены (акрамя Валейшы, замяшаны калісыці ў справе падробкі асігновак). Група Цвікевіча, які знаходзіцца ў Празе, па звестках Тар*, перайшла на ўтрыманне немцаў.

Аркадз'еў

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 91. Арк. 87. Пераклад з рускай. Завераная копія. Машынапіс.

№ 113

Вытрымка з ліста ЦК КПЗБ у Прадстаўніцтва партыі па пытаннях партыйнай і арганізацыйнай працы

г. Варшава

3 красавіка 1925 г.

Зусім сакрэтна

Падлягае звароту тэрмінова па выкарыстанні

Уплыў сэцэсі звужыўся. Страцілі яны яшчэ пару месцаў. Палягчае нам становішча, што штурхаем масы на акцыю барацьбы з буржуазіяй, у той жа час, калі яны змагаюцца толькі з намі. Крыху масы пачынаюць разумець, што барацьба з намі – значыць барацьба супраць рэвалюцыі. Напрыканцы (у Пружаных) патрабавалі ад нас дазволу на фізічную расправу з Стахам, становішча было пікавае. Загавяў ён склікаць раённую канферэнцыю, называў сябе членам ЦК, жадаў ён аднак, каб на

* Маецца на ўвазе Б. А. Тарашкевіч.

канферэнцыі не было акружнага кіраўніка. Людзі не зразумелі, як можа член ЦК не дапусціць акружнага кіраўніка на раённую канферэнцыю і засумняваліся ў яго (Стаха) прыналежнасці да ЦК. Тады яго спыталі (Стаха) не прыедзе ці Ралянд, у ЦК не працуе, а з Веркай не мае справы. Тады яны яго арыштавалі і трымалі да гэтага часу, пакуль не атрымалі ўказанні аб яго вызваленні. Ён мог знікнуць, і адчуў гэта, толькі пасля гэтага ён пачаў задумвацца аб ліквідацыі сваёй фірмы.

Сітуацыя тут такая, што яны павінны знікнуць, бо тут няма месца для існавання варажай нам партыі. Калі б не некаторы хаас у нас, калі б не недахоп літаратуры і г. д. , то іх бы ўжо даўно не было.

Двое з 4-х правадыроў сецэсі дэкларуе пакаянне і зварот, у парадку дня стаіць пытанне адносінаў да іх. Магчыма, што мы іх прымем зноў у партыю, але не ў ЦК (хоць і ёсць галасы і за ЦК).

Наш апарат стаіць не дрэнна, людзей было б дастаткова, калі б не адсутнасць Артура, ну і яшчэ кагосьці для Моладзі. Накіруйце з Артурам такога маладога, аб якім ведае Вацек і аб якім ёсць пастанова ЦК. [...]

Стэфан

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 64. Арк. 4. Копія. Машынапіс.

№ 114

Вытрымка з пратакола № 246 закрытага пасяджэння Бюро ЦК КП(б)Б

4 красавіка 1925 г.

Складзены на аснове запыта членаў Бюро тт. Крыніцкага, Дз'якава, Ігнатоўскага, Чарвякова, Адамовіча, Калніна, Мядзведзя.

Слухалі: 1. Аб пазначэнні прадстаўніка БССР у склад Паўнамоцнага Прадстаўніцтва СССР у Польшчы.

Пастанавілі: Высунуць у якасці саветніка па справах БССР пры Паўнамоцным прадстаўніцтве СССР у Польшчы кандыдатуру тав. Ульянава А. Ф.

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 1280. Арк. 110. Пераклад з рускай. Арыгінал. Машынапіс. Апублікавана: Знешняя палітыка Беларусі : Зборнік дакументаў і матэрыялаў. Т. 2 : (1923–1927 гг.) / БДУ. Бел. навукова-даследчы ін-т дакументазнаўства і архіўнай справы ; Склад. У. М. Міхнюк і інш. ; Рэд. кал. : І. І. Антановіч (старш.) і інш. – Мінск, 1999. – С. 131.

19 красавіка 1925 г.

Шыфр

Прысутнічалі: тт. Крыніцкі, Дзяўкаў, Чарвякоў, Адамовіч, Мядзведзь, Калнін, Левін, Ендакоў⁸⁹, Грузель⁹⁰, Славінскі, Ітві, Матусевіч.

Слухалі: 1. Беларускія пытанні за кардонам (тав. Ітві).

Пастанавілі: 3-за выявіўшыхся ў апошні час перабояў у закардоннай беларускай палітыцы і неабходнасці змяніць існуючае становішча ў бок большай актыўнасці і планамернасці далейшай працы, прызнаць неабходным:

а) Паскорыць пасылку ў Польшчу прадстаўніка па справах Беларусі, наладзіўшы праз яго дакладную і падрабязную інфармацыю аб настроях і перспектывах сярод палітычных групавак у Заходняй Беларусі, выявіўшы і праверыў па гэтым даным ступень спачування асобных палітычных груп і асоб да нашай палітыкі. Дабіцца прысваення т. Ульянаву правоў не аташэ, а правоў саветніка.

б) У сілу неабходнасці прабіць прабоіну ў сцяне, якой Польшча імкнецца адгарадзіць Заходнюю Беларусь ад БССР, лічыць неабходным аказваць садзейнічанне жывому абмену думак паміж навуковымі і грамадскімі арганізацыямі БССР і Заходняй Беларусі, дапускаючы: як прыезд з Польшчы прадстаўнікоў у БССР, так роўна і паездкі ад нас у Польшчу; пры гэтым пытанні, звязаныя з данымі перспектывамі і рэалізацыяй іх, строга каардынаваць ва ўсіх дэталях з НКЗС.

в) Настойваць праз НКЗС на абмене Барана, што мае вялікае палітычнае значэнне ў беларускай палітыцы.

г) Даручыць т. Ульянаву выявіць значэнне і сілу ўплыву праваслаўнага духавенства ў Заходняй Беларусі і магчымасць выкарыстаць гэты ўплыў на нашу карысць. Канкрэтныя мерапрыемствы па гэтым пытанні даручыць назначыць Царкоўнай камісіі ЦК сумесна з тт. Славінскім і Ітві і далажыць Бюро ЦК праз месяц.

д) Даручыць Царкоўнай камісіі ЦК сумесна з тт. Славінскім і Ітві абмеркаваць пытанне аб магчымасці адкрыцця ў Мінску Польскай каталіцкай епіскапскай кафедры і далажыць Бюро ЦК ў месячны тэрмін.

е) Даручыць Царкоўнай камісіі ЦК сумесна з тт. Славінскім і Ітві абмеркаваць пытанне аб некаторых кроках Мелхіседэка⁹¹, у прыватнасці, звязаных з беларускім пытаннем. [...]

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 1280. Арк. 132. Пераклад з рускай. Арыгінал. Машынапіс. Апублікавана: Знешняя палітыка Беларусі : Зборнік дакументаў і матэрыялаў. Т. 2 : (1923–1927 гг.) / БДУ. Бел. навукова-даследчы ін-т дакументазнаўства і архіўнай справы ; Склад, У. М. Міхнюк і інш. ; Рэд. кал. : І. І. Антановіч (старш.) і інш. – Мінск, 1999. – С. 131.

№ 116

Вытрымка з ліста П. В. Ільющонка⁹² да А. С. Славінскага

Красавік 1925 г.

[...] Акрамя таго, я лічу сваім доўгам Вас праінфарміраваць аб апошніх навінах. Нашы таварышы, якія зараз прыехалі, таксама зрабілі адну грубую памылку, якая вельмі дрэнна адбілася на ўсё беларускае грамадства, якое да нас вельмі добра адносілася і дапамагала. Чым толькі магла. Памылка гэта заключаецца ў тым, што яна выпусціла адозву ці бюлетэнь, у якім між іншым напісана, што гэтыя раскольнікі т. Стаха і Ко працуюць пры садзейнічанні ці падтрымцы беларускай інтэлігенцыі, якая групуецца вакол газеты «Беларуская доля» і Беларускага пасольскага клубу і калі я аднаго з іх бачыў пры сустрэчы, калі ён* павінен даць матэрыялы (зусім па іншай лініі), то ён адмовіўся мне даваць наогул якія бы то ні было матэрыялы, кажучы што на іх робяць бальшавікі, што яны выдадзены дэфензіве. З размовы я даведаўся, што гэта паведамленне ЦК КПЗБ не разглядае як данос польскім уладам на беларускія легальныя арганізацыі, каб тым самым іх ліквідаваць тут я «чарговая помста польскіх камуністаў беларускім». Гэта памылка іх так усіх збянтэжыла, што зараз у іх стаіць пытанне звязання ці ім з камуністамі. [...]

З камуністычным прывітаннем

Ільющонак

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 50. Арк. 8 адв. —9. Арыгінал. Рукапіс.

№ 117

Вытрымка з пратакола № 30 закрытага пасяджэння Бюро ЦК КП(б)Б

7 мая 1925 г.

Шыфр

Прысутнічалі: тт. Крыніцкі, Дз'якаў, Ігнатоўскі, Чарвякоў, Адамовіч, Мядзведзь, Матусевіч, Калнін, Левін, Грузель, Самахвалаў, Ендакоў, Гнілякевіч⁹³, Муратава, Хацкевіч⁹⁴ Гесэн, Славінскі.

[...]

Слухалі. 4. Аб т. Ільющонку.

Пастанавілі: Прапанаваць т. Ільющонка не выязджаць з Мінска да вырашэння яго справы ў ЦК КПБ. Аб гэтым рашэнні паведаміць НКЗС. Слухалі. 5. Справы НКЗС.

Пастанавілі: На нарадзе ў Маскве пры НКЗС па беларускім пытанні, абавязаць прысутнічаць тт. Крыніцкага, Славінскага, Чарвякова, Адамовіча і Ігнатоўскага папярэдне азнаёміўшыся з усімі матэрыяламі (па лініі

* Маецца на ўвазе Гурын-Маразоўскі.

т. Славінскага і НКЗС). Да нарады ў НКЗС выпрацаваць лінію на бюро ЦК на пасяджэнні ў Маскве з наяўнымі членамі бюро ЦК.

Абязаць т. Ігнатоўскага адказаць на ліст студэнтаў (ад Інбелкульту), праводзячы яго праз Сакратарыят ЦК – пасля нарады ў Маскве.

Пытанне аб навуковай паездцы т. Ігнатоўскага за мяжу, аб вылучэнні на З'езд навуковых дзеячоў беларусаў з-за мяжы і інш. вырашыць пасля абмеркавання ў Маскве агульнага беларускага пытання.

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 1280. Арк. 140. Пераклад з рускай. Арыгінал. Машынапіс.

№ 118

Працікол сакрэтнай нарады Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску

16 чэрвеня 1925 г.

Прысутнічалі: Чарвякоў, Адамовіч, Ігнатоўскі, Дз'якаў, Славінскі, Ісаак.

Слухалі: 1. Інфармацыя Ісаака аб узаемаадносінах інтэлігенцыі з камунікатчыкамі, аб сувязі апошніх з ваеннымі арганізацыямі і аб прапановах з імі.

Пастанавілі: Прадстаўніцтву КПЗБ выясніць: а) сувязь сэцэсіі з ваеннымі арганізацыямі, б) наколькі польская дэфензіва замешана ў працу сэцэсіі, в) прадставіць т. Славінскаму права затрымліваць прыязджаючых і якія маюць сувязь у камунікатчыкамі. 2. Вясці следства пры дапамозе адпаведных органаў. 3. Склікаць за мяжой нараду па пытанні аб узаемаадносінах інтэлігенцыі Зах[одняй] Беларусі з КПЗБ і Мінскам з удзелам тт. Ігнатоўскага, Славінскага, прадстаўніцтва КПЗБ, КПП, Тарашкевіча, Рак-Міхайлоўскага.

Слухалі: 2. Бюджэт КПЗБ на 1925–1926 гг.

Пастанавілі: Выдзяліць камісію ў складзе тт. Адамовіча, Чарвякова, Славінскага.

Члены нарады*

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 58. Арк. 3. Пераклад з рускай. Арыгінал. Машынапіс.

№ 119

Ліст Алеся Загорнага да А. С. Славінскага

г. Варшава

2 ліпеня 1925 г.

Вот уже месяц почти, дорогой Адам, как я здесь и никого не видел. Поразительно удачное использование возможностей и связи с Вами со стороны друзей. Я вижу, что Варшава определенно не хочет иметь эту связь. А главное, что я имею возможность в любое время нару-

* Прозвищны не ўказаны.

шить нежелание Варшавы и связаться непосредственно с Вильно, но я этого не хочу — ты же должен понять почему. Я хочу быть целиком объективен. При каждом свидании Копрова с ними он категорически настаивает на свидании, до сих пор ответа положительного под различными предложениями не получил. Я жду эту неделю и тогда еду в Минск и ставлю этот вопрос у Вас в ЦК. Если Вы меня посылали для связи — так должны были это согласовать с ними, а то получилась полнейшая ерунда. Украинцы ведут большую реальную работу как партийную, так и в части разложения эмиграции, объединения лучших элементов вокруг нас и т. д. — я же вынужден сидеть у моря и ждать погоды. Мне надоело жаловаться об этом в каждом письме, да и это смешно в конце концов.

Проездом был здесь Приходько из Праги — укр[аинский] советник. Он ведет там большую работу и в отношении нас. Создал студенческий союз белоруссов, создал настроение в нашу пользу и всякое такое, но все это несистематически, не связано с нами. Он настаивал, и он прав, чтобы был один центр, который всем этим руководит. Он послал Вам материалы. Я тоже получу их. Надо быть там, видеть всех, связаться литературой и т. д. Послы бывают довольно часто, но все разговоры у меня крайне отвлеченные и постепенно теряется почва для контакта, поскольку на много я не даю определенного ответа. Был вечер, где были комфракция⁹⁶, укр[аинцы], незал[ежная] хлоп[ская] парт[ия]⁹⁷ Воевудского и вновь народившаяся бел[орусская] сел[янская] раб[отничья] громада. Был приглашен и я. Был Гепель. Все говорили длинные декларативные речи, и как я им смеялся — что они не смогли выговориться в семье, и поэтому выговариваются здесь. А в общем ничего особенного все они не представляют. В массе сырой еще сильно материал.

К Вам в СССР, в частноти как будто и в Минск собираются послы — группа польских депутатов от «Пяста»-Вызволения⁹⁸ — до комфракции. Все это будут крестьянские депутаты. Цель поездки — ознакомление с постановкой с[ельско]-хоз[яйственного] кредита и разрешением у нас аграрного вопроса. Захотят осмотреть совхозы образцовые и т. д. Помните, что это не обычные раб[очие] делегации, которые от любого санатория приходят в восторг, а это мужики, которым надо суметь товар лицом показать. У нас можно — станции болотные, песочные и если есть приличный, действительно хороший совхоз, тогда стоит. А то осраммимся. А мы здесь считаем, что эта поездка будет иметь довольно большое политическое значение.

В Вильно арестовали снова редактора Искры и газета стала. Пересылаю вам список он согласован с Павлом и от них Вы получите также сведения, присланный мне из Вильно — часть из них — КСМ, часть беспартийных — это хлопцы, которые придут для учебы в ВУЗах. Я предложил им сообщить о них также другой дорогой.

Кроме того уже пошли по пропускам Павла — Бобрович Левон и Мурашка Николай.

С хозяином* живем очень сухо и отдаленно. Свою нелюбовь к Копрову⁹⁹ и друзьям он перенес отчасти и на меня. На днях предложил мне идти в отпуск сейчас — так как потом нельзя будет — «если хотите можете ехать в Италию, вот видите какой я добрый». — Я указал, что 1) на поездку у меня нет денег, а 2) если б и были, то сейчас считаю невозможным, так как мои хозяева вряд ли будут согласны на это в данный момент. «А кого же Вы считаете хозяином, ведь я даю согласие». Тут пришлось к его неудовольствию указать, что его то я не считаю, а считаю Минск и здешних друзей. Он замолчал и был страшно недоволен. А вообще все это мелочи житейские. Как с приездом к Вам на 1–2 дня? Как с шифром и печаткой. Деньги я передал Копрову для Ар. Письма тоже. Ответа нет. О получении денег они Вам пришлют извещение сами. Пока будь здоров. Привет Мише**.

Алесь

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 49. Арк. 16–17. Копія. Машынапіс.

№ 120

Вытрымка з ліста Алесь Загорнага да А. С. Славінскага

г. Варшава

7 ліпеня 1925 г.

Письмо № 11

[...] Два раза виделся с Тарасом***. Остальная братия разъехалась. Я говорил с ним долго о сецессии⁹⁵ — о роли наших т[ак] наз[ываемых] интеллигентов, играющих в две игры сразу. Указал, что мы считаем, что Остр[овский] себя в наших глазах скомпрометировал совершенно. Что мы ему теперь не верим. Тар[ашкевич] был очень взволнован — для него история с Остр[овским] всплыла неожиданно — он указал, что тот в неоднократных беседах с ним в особенности в последнее время ругал Стаха****. После же этого, как Ст[ахом] не виделся, а прислал Старого Островский очень резко ругался и т. д. Я сказал, что все так, но тем не менее факты — фактами. Что он «из чувства порядочности» не сдал отчета, что мы знаем, что он устраивал свидания, что распротр[анял] литературу. Тогда Тар[ашкевич] заявил, что если все это так, то в интересах дела — необходимо произвести фильтрацию и дезинфекцию всей интел[лигенции], выяснив, кто же с нами. Так продолжаться не может. Я ему сказал, что все это я учитываю, и что этот вопрос будет иметь свое разрешение, так как если мы увидим дальше,

* Маецца на ўвазе П. Л. Войкаў.

** Маецца на ўвазе М. А. Елізаровіч.

*** Маецца на ўвазе Б. А. Тарашкевіч.

**** Маецца на ўвазе Гурын-Маразоўскі.

что это продолжается, мы финансово ударим по культработе — так как будем считать, что она идет не тому руслу. Тар[ашкевич] знает о сов[ещании] в Данциге и он придает ему большое значение. Я от-молчался. Указал только, что банк также связан с этим — так как без уверенности в том, что это наше дело — мы не пойдем. Я ему сказал, что даже в Громаде есть сочувствие к сецессии. Конечно не у него. Это действительно верно — что он не сочувствует — и поэтому я особенно считаю удачным, когда мы свяжем его подчиненностью друзьям — влив его к нам. Для тех же это будет сильным моральным ударом — ибо после послед[ующего] выступ[ления] Тар[ашкевича] — его авторитет еще больше возрос и укрепился. Сецессия выпустила 12-й номер, не дождавшись ответа на письмо. Я его еще не видел. Полагаю, что гнусный, не менее чем остальные. Скоро буду иметь полные комплекты. Пока посылаю остатки, что есть. [...]

Загорный

НАРБ. Ф. 242п. Вop. 2. Спр. 49. Арк. 34–35. Копія. Машынапіс.

№ 121

Вытрымкі з пратакола № 406 закрытага пасяджэння Сакратарыята ЦК КП(б)Б

31 ліпеня 1925 г.

Шыфр

Прысутнічалі: тт. Дз'якаў, Гесэн, Крыніцкі, Ігнатоўскі, Славінскі, Ісаак, Грузель, Ульянаў.

Слухалі: 1. Аб з'ездзе навуковых дзеячоў.

Пастанавілі: Прызнаць неабходным паскорыць скліканне З'езда. Увесці ў склад партыйнай камісіі па падрыхтоўцы З'езда т. Казюра.

Слухалі: 2. Аб Змешанай савецка-польскай пагранічнай камісіі.

Пастанавілі: Прызнаць неабходным увесці ў склад Змешанай савецка-польскай камісіі прадстаўніка БССР, надаўшы камісіі агульнасаюзны характар. Дакладную запіску даручыць скласці т. Казюра.

Слухалі: 3. Аб асвятленні замежнай палітыкі ў газетах БССР.

Пастанавілі: Прапанаваць рэдакцыям усіх газет усе нататкі, размешчаныя па пытаннях дыпламатычнай працы, звязанай з нашымі бліжэйшымі суседзямі (дыпламатычныя інтэрв'ю, асвятленне размоў палітычных дзеячоў і інш.) папярэдне даваць на разгляд Упаўнаважанаму НКЗС.

Слухалі: 4. Аб паклёпніцкай кампаніі супраць БССР узнятай у апошні час у польскай прэсе.

Пастанавілі: Даручыць т. Казюра скласці зводку паклёпніцкіх матэрыялаў, размешчаных у апошні час у польскіх газетах супраць БССР і даць абвяржэнне ў форме артыкула для размяшчэння ва ўсіх газетах БССР і цэнтральных органах.

Слухалі: 5. Аб нарадзе ў Данцыгу*.

Пастанавілі: 1. Нараду правесці да 1 верасня. 2. Прадстаўнікамі ад ЦК КПБ вылучыць тт. Славінскага, Ульянава і Ігнатоўскага. 3. Даручыць т. Ігнатоўскаму адначасова, выкарыстоўваючы прыезд беларускіх грамадскіх дзеячоў, правесці працу па падрыхтоўцы З'езда навуковых дзеячоў.

Слухалі: 6. Аб увядзенні ў консульстве СССР у Данцыгу прадстаўніка БССР.

Пастанавілі: Лічыць неабходным увесці ў консульстве СССР у Данцыгу адказнага прадстаўніка ад БССР у якасці віцэ-консула ці сакратара. Даручыць т. Казюра узяць гэта пытанне перад НКЗС па партыйнай лініі т. Крыніцкаму.

Слухалі: 7. Аб увядзенні ў склад апарата НКЗС працаўнікоў ад БССР на штатныя пасады НКЗС.

Пастанавілі: Узяць пытанне перад НКЗС аб увядзенні ў склад штата прадстаўніцтваў у Варшаве, Данцыгу, Празе, Рызе некалькіх тэхнічных працаўнікоў, дасылаемых БССР і звязаных з ёю.

Даручыць Аргаддзелу зараз жа заняцца падборам гэтых працаўнікоў. Узяць пытанне перад НКЗС аб прысваенні прадстаўніку БССР пры Прадстаўніцтве ў Варшаве т. Ульянаву звання Саветніка Пасольства.

Слухалі: 8. Аб арганізацыі ў Польшчы (Вільня) кааператыўнага банка.

Пастанавілі: Прызнаць неабходным арганізаваць у Заходняй Беларусі ў мэтах развіцця кааперацыі і выкарыстання яе апарата для легальнай працы, а таксама ў мэтах умацнення ўплыву партыі ў кааперацыі — кааператыўнага банка з забяспечаннем у складзе Праўлення камуністычнай большасці. Пры гэтай умове прызнаць мэтазгодным асігноўку да 30 000 рублей.

Даручыць дэлегацыі на Данцыгскай нарадзе абмеркаваць гэта пытанне. [...]

Слухалі: 10. Аб паездцы па Еўропе беларускіх паэтаў.

Пастанавілі: Лічыць неабходным абавязковы праезд паэтаў праз Польшчу. Т[ав.] Казюра даручыць арганізаваць праезд праз Польшчу. [...]

Слухалі: 13. Аб з'ездзе студэнтаў беларусаў.

Пастанавілі: 1. Скліканне З'езда лічыць мэтазгодным. а) Даручыць тав. Ульянаву па гэтым пытанні дамовіцца з ЦК КПЗБ. б) Частку выдаткаў па З'езду прыняць на БССР.

Слухалі: 14. Аб лісце Стаха і аб форме інфармацыі Ульянавым ЦК КПБ.

Пастанавілі: 1. Прызнаць, што прадстаўніцтва ЦК КПЗБ, не перадаўшы ліст Стаха адрасаваны ВККІ, ЦК РКП і ЦК КПБ без заключэння ЦК КПЗБ адрасатам (так як ліст быў ускрыты) дапусціла памылку. Далейшую форму сувязі і інфармацыю захаваць былую, т. Ульянаў накіроўвае ўсю інфармацыю ў ЦК КПБ праз прадстаўніка ЦК КПЗБ.

* Маецца на ўвазе Данцынгская нарада ЦК КПП у канцы мая — пачатку чэрвеня 1925 г. у Сопаче па пытанні ліквідацыі сэцэсі ў ішрагах ЦК КПЗБ, правядзенні II Усебеларускай палітычнай канферэнцыі ў Берліне.

Слухалі: 15. Аб забеспячэнні Заходняй Беларусі беларускай літаратурай з БССР.

Пастанавілі: 1. Даручыць т. Гесэну і т. Славінскаму арганізаваць рэгулярнае забеспячэнне Заходняй Беларусі неабходнай літаратурай. 2. Прызнаць пажаданым арганізацыі ў Польшчы кніжнага гандлю беларускай літаратурай. Даручыць т. Ульянаву выясніць гэта пытанне на Данцыгскай нарадзе.

Слухалі: 16. Аб паездцы беларускіх дэпутатаў сейма па Еўропе (прапанова Рагуля).

Пастанавілі: 1. Адхіліць прапанову Рагулі. 2. Устрымацца ад асігнавання сродкаў на паездку.

Слухалі: 17. Аб сродках для працы па рахунку Прадстаўніцтва.

Пастанавілі: Зацвердзіць рахунак на суму 212 000 р. [...]

Слухалі: 21. Інфармацыя аб працы прадстаўніцтва ЦК КПЗБ (т. Славінскі).

Пастанавілі: 1. Даклад прыняць да звестак. 2. Адзначыць вялікую арганізацыйную працу зробленую прадстаўніцтвам. 3. Выказацца за арганізацыю самастойнай тыпаграфіі прадстаўніцтва, як у мэтах вялікай канспірацыі, так і ў мэтах падрыхтоўкі партыйных тыпаграфскіх працаўнікоў для ЦК КПЗБ. 4. Адзначыць недастаткова своечасовую інфармацыю прадстаўніцтвам ЦК КПЗБ Бюро ЦК КПБ па палітычных пытаннях працы ў Заходняй Беларусі і немагчымасць, у выніку гэтага, для ЦК КПБ выказаць дастаткова своечасова сваё меркаванне па важнейшых палітычных пытаннях, якія ўзнікаюць у працэсе працы ЦК КПЗБ. 5. Лічыць неабходным устанавіць рэгулярную інфармацыю прадстаўніцтвам Бюро ЦК КПБ, шляхам перыядычных дакладаў (прыкладна 1 раз у два тыдні). Прадстаўніцтва на спецыяльных пасяджэннях сакратарыята і штотыднёвай інфармацыі сакратара ЦК КПБ па пытаннях цяжкай працы. 6. Даручыць Адзелу друку арганізаваць інфармацыю аб працы ў Заходняй Беларусі ў партыйнай прэсе. 7. Даручыць загадчыку бюро Сакратарыята ЦК КПБ арганізаваць забеспячэнне прадстаўніцтва ЦК КПЗБ матэрыяламі аб партыйнай працы ЦК КПБ (пракаолы, палітычныя лісты і г. д.). 8. Даручыць т. Гесэну арганізаваць падрыхтоўку матэрыялаў аб становішчы і працы ў БССР, дня партыйнай прэсы ЦК КПЗБ. 9. Выдаць брашуру аб дасягненнях Савецкай улады за 5 год у БССР, даручыўшы падрыхтоўку матэрыялаў т. Казыраву і Шульману. Рэдакцыю брашуры даручыць Гесэну. [...]

Слухалі: 22. Аб паўнамоцтвах Ульянава і яго ўзаемаадносінах у працы з ЦК КПЗБ.

Пастанавілі: 1. Адобрыць працу т. Ульянава і ўстанаўленні ім узаемаадносін з ЦК КПБ і ЦК КПЗБ. 2. Прызнаць, што на аснове вопыту паўнамоцтвы прадстаўніка ЦК КПБ. Усе мерапрыемствы, якія маюць адносіны да рэвалюцыі і грамадскаму руху ў Польшчы т. Ульянаў праводзіць у кантэксте і па ўзгадненні ЦК КПБ ці ЦК КПЗБ, таксама як і мерапрыемствы ў суседніх краінах, узгадніўшы іх з адпаведнымі ЦК.

т. Ульянаў (як член партыі, выконвае заданні ЦК КПЗБ і ЦК КПП, якія сумесны з заданнямі і дырэктывамі ЦК КПБ. [...])

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 1280. Арк. 252–254. Арыгінал. Машынапіс. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 58. Арк. 4. Пераклад з рускай. Арыгінал. Машынапіс. Часткова апублікавана: Знешняя палітыка Беларусі : Зборнік дакументаў і матэрыялаў. Т. 2 : (1923–1927 гг.) / БДУ. Бел. навукова-даследчы ін-т дакументазнаўства і архіўнай справы ; Склад. У. М. Міхнюк і інш. ; Рэд. кал. : І. І. Антановіч (старш.) і інш. – Мінск, 1999. – С. 156.

№ 122

Вытрымка з пратакола № 40а Сакратарыята ЦК КП(б)Б

3 жніўня 1925 г.

Шыфр

Прысутнічалі: тт. Крыніцкі, Гесэн, Дз’якаў.

Слухалі: 2. Аб прадстаўніку ў Савецка-польскай камісіі і аб інфарміраванні НКЗС у газетах.

Пастанавілі: 1. Зацвердзіць членам савецка-польскай камісіі т. Праферансава (старшыня Барысаўскага акрвыканкама) тэрмінам да 2 тыдняў. 2. Прапанаваць усім рэдакцыям газет па БССР з гэтага моманту ўсе дырэктывы, нататкі, паведамленні, інтэрв’ю і інш., якія датычацца знаходжання і дзейнасці ў БССР замежных дыпламатычных прадстаўніцтваў і місій, а таксама дыпламатычных прадстаўнікоў, размяшчаць у друку толькі па ўзгадненні з Упаўнаважаным НКЗС т. Казюрай.

[...]

Слухалі: 1. Аб уключэнні прадстаўніка БССР у парытэтную савецка-польскую камісію па разборы пагранічных канфліктаў.

Пастанавілі: 1. Прызнаць неабходным уключэнне ў склад парытэтнай савецка-польскай камісіі прадстаўніка ад БССР, калі гэта камісія будзе разглядаць канфлікты, якія ўзнікаюць на беларуска-польскай мяжы.

Канстатууючы, што да гэтага часу БССР была слаба прадстаўлена ў камісіях дэлегацый і Паўнамоцных прадстаўніцтвах, дзе ўдзел БССР выклікаў не толькі практычнай, але і палітычнай мэтазгоднасцю, звярнуць на гэта ўвагу НКЗС, даручыўшы т. Казюра ўстанавіць з Калегіяй НКЗС формы ўдзелу і ўплыву БССР у гэтых выпадках. [...]

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 1280. Арк. 245. Пераклад з рускай. Арыгінал. Машынапіс. Часткова апублікавана: Знешняя палітыка Беларусі : Зборнік дакументаў і матэрыялаў. Т. 2 : (1923–1927 гг.) / БДУ. Бел. навукова-даследчы ін-т дакументазнаўства і архіўнай справы ; Склад. У. М. Міхнюк і інш. ; Рэд. кал. : І. І. Антановіч (старш.) і інш. – Мінск, 1999. – С. 164.

№ 123

Працікол № 49 закрытага пасяджэння Сакратарыята ЦК КП(б)Б

10 жніўня 1925 г.

Слухалі: Аб далучэнні ў БССР групы Цвікевіча да працы сярод беларускай моладзі за мяжой.

Пастанавілі: даручыць т. Ігнатоўскаму, Славінскаму зразумець мэ-тазгоднасць і магчымасць далучэння ў Савецкай Беларусі Цвікевіча і беларусаў, якія групуюцца вакол яго. Даручыць тым жа тт. выясніць магчымасць закупкі для БССР Беларускага музея, створанага ў Вільна І. Луцкевічам. Даручыць тым жа тт. высветліць пытанні працы сярод беларускай моладзі ў Латгаліі.

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 58. Арк. 9. Пераклад з рускай. Арыгінал. Машынапіс.

Дадатак 1 да дакумента № 123

Рэзалюцыя Сакратарыята ЦК КП(б)Б па пытаннях тэхнічнай і арганізацыйнай працы Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску

Шыфр

Рэзалюцыя

1. Бюро ЦК КПБ прызнае, што тт. Славінскі і Ігнатоўскі сваёй паездкай цалкам выканалі ўскладзеныя на іх задачы, як у справе дасягнення больш цеснай сувязі паміж Заходняй Беларуссю і КП(б)Б, так і ў справе набліжэння Заходняй Беларусі да нашай партыі. Лінію, узятую імі ў адносінах да інтэлігенцыі, Бюро ЦК ухваліла.

2. Бюро ЦК лічыць, што ліст Л...* павінен быў зачытаны на ўзаемнай нарадзе, але з-за таго, што гэта не было зроблена, Бюро ЦК прызнае, што ліст, напісаны тт. Славінскім і Ігнатоўскім быў своечасовы і правільны.

3. Па пытанні сэцэсіі Бюро ЦК лічыць, што праводзімая барацьба з сэцэсіяй не цалкам дастаткова і неабходна яе ўмацаваць. Адначасова ЦК КПЗБ трэба б умацніць барацьбу супраць актывістаў.

4. Бюро ЦК прызнае неабходным, каб падчас вяселля была агульная нарада Бюро ЦК КП(б)Б з членамі ЦК КПЗБ.

5. Прыняць да звестак паведамленне аб кааператыўным банку, лічыць, што тэхнічная і арганізацыйная праца ў гэтых адносінах прароблена.

У дадатак да сваёй былой пастановы ад 18.08 працікол № 46 прапанаваць фракцыі СНК выдать 30 000 рублей для ўкладу ў Кааператыўны банк і даручыць т. Адамовічу перавесці гэту суму ў прадстаўніцтва т. Славінскаму напрацягу трох месяцаў штомесячнымі ўзносамі па

* Маецца на ўвазе А.І. Луцкевіч.

10 000 руб. т. Славінскаму даручыць гэты грошы перадаць па назначэнні.

6. Прызнаць, што каштарыс, прадстаўлены прадстаўніцтвам не змог ахапіць у поўнай меры ўсе галіны, у асаблівасці ў частцы субсідзіравання грамадскіх арганізацый, якія ў апошні час выявілася, а таксама з-за неабходнай дадатковай дапамогі для культпрацы, прызнаць неабходным зацвердзіць дадатковую смету ў 120 000 рублей. Акрамя таго, зацвердзіць каштарыс т. Ульянаў на 500 рублей у месяц, што складзе 6000 рублей у год. Такім чынам дадаткова зацвердзіць 126 000 рублей. Даручыць фракцыі СНК увесці гэту суму ў бюджэт БССР выдаваць за кошт рэзерўнага фонда (на ўвесь год).

7. Бюро ЦК лічыць меркаванне ЦК КПЗБ аб дрэннай мове беларускіх выданняў прадстаўніцтва правільным і лічыць неабходным звярнуць на гэта патрэбную ўвагу, абавязаўшы т[ав]. І. ўзяць на сябе нагляд за гэтымі выданнямі.

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 58. Арк. 10. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

Дадатак 2 да дакумента № 123

Рэзалюцыя Сакратарыята ЦК КП(б)Б аб унутрыпартыйных пытаннях КПЗБ, Бюро ЦК КП(б)Б

Шыфр

Рэзалюцыя

Заслухаўшы паведамленне тав. І*. аб унутрыпартыйных задачах, якія стаяць перад КПЗБ, Бюро ЦК КП(б)Б выказваецца наступныя палажэнні:

1. Часовая стабілізацыя Польскага буржуазнага панавання Заходняй Беларусі і пераход Партыі ад курса на ўзброенае паўстанне да курса на больш ці менш доўгую падрыхтоўчую працу, ствараюць небяспеку таго, што частка сялянскіх элементаў, уключаных у партыю ў перыяд рэвалюцыйнага ўздыму падвяргаецца вядомым бадзянням і хістанням і што якім будзе аслаблена ідэйнае адзінства і згуртаванасць КПЗБ, асабліва неабходнае ў цяперашні перыяд.

2. Неабходна таму ў сувязі з агульным курсам на бальшавізацыю Партыю аформіць нізавыя партыйныя ячэйкі і дакладней вызначыць задачы і абавязкі кожнага асобнага члена Партыі. У сувязі з гэтым павінна быць ажыццяўлена фільтроўка Партыі (у асаблівасці элементаў з бунтарскім – сялянскім ухілам) і адбор выпрабаваных і трывалых элементаў. Гэта фільтроўка павінна праводзіцца з усёй неабходнай асцярожнасцю і паступовасцю, пры гэтым асабліва трэба пазбягаць якіх-небудзь механічных вывадаў у гэтай працы.

* Маецца на ўвазе У.М. Ігнатоўскі.

3. Фільтроўка і звязанае з ёй вядомае сужэнне партыйных арганізацый павінны строга суправаджацца пашырэннем партыйнай працы і ўмацаваннем яе масавага характара. Для гэтага партыйнае ядро павінна быць акружана сеткай беспартыйных сялянскіх арганізацый (сялянскія камітэты, кааператывы і г. д.), якія знаходзяцца пад кіраўніцтвам Партыі. У прыватнасці адводзімыя з Партыі элементы трэба ўвесці ў якасці беспартыйных рэвалюцыянераў у гэтыя арганізацыі.

4. Неабходны дэталёвы падбор партыйнага актыву і па магчымасці ўмацаванне яго пралетарскім элементам.

5. Адначасова павінна быць максімальна ўзмоцнена выхаваўчая праца па бальшавізацыі ўсёй партыйнай арганізацыі і ў асаблівасці партыйнага актыву.

6. Павінна быць ўзмоцнена праца сярод гарадскіх рабочых, сельскіх батракоў і паўпралетарыяў (рабочыя на лесанарыхтоўках і г. д.), пры гэтым перадавыя і трывалыя элементы з іх павінны абавязкова ўцягвацца ў Партыю.

7. Неабходна забяспечыць і ўзмацніць кіраўніцтва пралетарскай частцы Партыі. Аднак, ва ўмовах Заходняй Беларусі было б памылкай узяць курс на аднародны ці нават пераважна пралетарскі склад усёй партыйнай арганізацыі, што азначала бы звужэнне задач Партыі і паслабленне кіраўніцтва партыйнай барацьбой.

Заг. Сакратарыята ЦК КП(б)Б

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 58. Арк. 11–12. Пераклад з рускай. Арыгінал. Машынапіс. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 1280. Арк. 289–290. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 124

Ліст А.І. Крыніцкага ў ЦК РКП(б)

Жнівень 1925 г.

Зусім сакрэтна

Паважаныя таварышы!

Настойлівая неабходнасць больш поўнага асвятлення беларускага руху за мяжой, ставіць перад намі пытанне аб неабходнасці атрымання непасрэднай інфармацыі з шэрагу замежных пунктаў.

Вопыт з пасылкай два месяцы таму назад т. Ульянава ў Варшаву з гэтай мэтай, апраўдаў сябе цалкам. Павялічылася не толькі агульнае становішча беларускага руху за кардонам, але і ўсталявана больш дакладная інфармацыя аб партыйным і палітычным жыцці. Таму мы лічым неабходным даслаць у шэраг замежных пунктаў працаўнікоў ад ЦК КП(б)Б, якія, знаходзячыся ў распараджэнні ў НКЗС па ведамаснай лініі, у той жа час выконвалі б некаторыя нашыя даручэнні.

Намі намечаны наступныя пункты, дзе канцэнтруецца аселае беларускае насельніцтва і беларуская эміграцыя: Рыга, Варшава, Прага і Данцыг.

Практычна мы лічым магчымым вырашыць узнятае намі пытанне, уключэннем у нашы Паўнамоцныя прадстаўніцтвы ва ўказаных пунктах тэхнічных працаўнікоў, якіх мы вылучым. Гэта тым больш магчыма, што ў Паўнамоцных прадстаўніцтвах мы маем шэраг тэхнічных працаўнікоў, якія акрамя сваіх непасрэдных абавязкаў па службе ніякіх іншых прац не маюць і якіх можна замяніць.

Кваліфікацыя і дэтальны падбор гэтых новых працаўнікоў трэба думаць ліквідуюць пярэчанні нашых паўнамоцных прадстаўнікоў.

Мы лічым неабходным даслаць у Рыгу – 2 працаўнікі, у Варшаву – 2 працаўнікі, у Прагу – 1 працаўнік, і пры адкрыцці нашага консульства ў Данцыгу даслаць туды – 1 працаўніка, пры гэтым улічваючы важнасць інфармацыі з Данцыга, мы думаем выставіць нашу кандыдатуру на пасаду віцэ-консула (калі такая будзе) ці на пасаду сакратара консульства.

Сакратар ЦК КП(б)Б

А. Крыніцкі

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 1280. Арк. 273. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 125

Вытрымка з ліста А. Ф. Ульянава ў Прадстаўніцтва ЦК КПЗБ у Мінску, ЦК КПБ

14 жніўня 1925 г.

[...] Качур і Ігнатоўскі выехалі і будуць да 20 жніўня*. [...]

Качур, Салір

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 52. Арк. 11. Копія. Машынапіс.

№ 126

Вытрымка з ліста Алеся Загорнага да А. С. Славінскага

14 жніўня 1925 г.

Зусім сакрэтна

[...] Аб «Бальшавіку». Ён выходзіць у Вас у сярэднім адзін раз у тры тыдні-месяц фармат да 8 старонак. Надаецца сур'ёзны партхарактар. Лічыцца вельмі карысным у кожным нумары – выкладанне – па магчымасці больш папулярнае, што казаў Ленін па тым ці іншым пытанні. Коротка сцісла і ясна вядзецца такім чынам нешта накшталт ленінскай старонкі. У першую чаргу ідуць яго артыкулы, ці выкладанню – сялянскага пытання, кааперацыі, нацыянальнай палітыкі. Атрымоўваецца папулярнае ленінскае выхаванне. Затым інфармацыі аб жыцці Савецкай

* Мелася на ўвазе паездка У. М. Ігнатоўскага і А. С. Славінскага ў Данцыг (Сопат).

Беларусі, не павінны насіць характар нататак, як было ў № 3 — яны рашуча адкідваюць гэта, так як нават знешне гэта будзе прычына казаць, што гэта выданне на нашым боку, а не падполля. Замест гэтага неабходна нешта нахшталт лістоў з месцаў — у выглядзе інфармацыі — што ў Савецкай Беларусі жыццё ідзе так та, такія та асноўныя здарэнні, тут жа ім адзнака і агляд, а не хранікёрскага тыпу нататкі. Затым памер інфармацыі — яны лічаць, што памер павінен быць у залежнасці ад памеру інфармацыі з акруг сваіх і г. д. , каб не было болей 2/3 па крайней меры ў адносінах да мясцовай інфармацыі асноўнае пры гэтым не нататкі, а артыкулы аб жыцці. Памер «Бальшавік» не асабліва ўдалы, па іх меркаванні самы зручны памер яго — гэта дакладны фармат «Маладога Камуніста». Наогул ж «Бальшавіком» яны задаволены. Што ж датычыцца месца — ухілу, які я ім указаў, яны казалі, што яны жадалі толькі болей адцяняць ролю пралетарыята буйнога, і што лічуць самі гэта неўдалым выразам. У далейшым, трэба думаць што гэта згладзіцца, так як вострыя няўдалыя месцы вы адшліфуеце. [...]

Аб Стаху. Ён выпусціў № 12. Я перадаў, што мы збіраемся даць некалькі артыкулаў адносна сецэсіі — і Стэфан* і Павел**былі рашуча супраць наогул. Яны лічуць, што мы гэтым самым павялічваем удзельную вагу сецэсіі, тады як яна вырадзілася зараз у яўна контррэвалюцыйную арганізацыю, да і арганізацыі ўжо няма. Тым, што мы пачнем супраць іх газетную палеміку — мы нададзім ім самім у іх вачах некаторую вагу. Затым ужо калі мы хочам даць пару артыкулаў, якія наогул казалі б аб Заходняй Беларусі, аб партыі там і г. д. Стэф. і Павел рашуча лічуць, і Стэфан спецыяльна прасіў Вам перадаць — немэтазгодным, калі мы дадзім артыкулы за подпісам Чарвякова. Гэта надасць магчымасць сецэсіі пачаць новую кампанію, дзе будуць абліваць ужо і яго памыямі, што палатычна яны лічуць безумоўна лішнім і шкодным у асабліваці ў цяперашні момант. Стэфан лічыць, што зараз мы не павінны даваць повадаў сецэсіі, так як пачынаючы зноў лаянку, сецэсія пойдзе на ўсё, каб кампраметаваць усіх, пачынаючы нават ад Паўла. Што ён лічыць шкодным. Тое, што ў мемуарыяле яны Паўла крыюць — ужо паказвае — што яны не пагрэбавалі зараз і далей. Тое, што ў свой час Павел быў некалькі іншы — ён, канешне, прызнае зараз і тады нават асведамляў, а шкодзіць справе гэта будзе — калі яны пачнуць зараз зноў ліць памыі і дэканспіраваць. Апошнія нумары «Бальшавікі» поўны лаянкай ужо і па адрасу мінскіх буржуяў — камісараў, а ў № 12 нават ёсць «ліст з Мінска», дзе нехта ў шэрым, выказваючы спачуванне Стаху і Ко адносна польскіх наезднікаў, указвае, што ва Усходняй Беларусі таксама камісары і г. д. [...]

Аб канферэнцыі. Павел вам ужо паведаміў, што тэрмін 25-га. Вы павінны будзеце прыехаць у Данцыг і з'явіцца там у гандлёвым прадстаўніцтве. Там буду ўжо я ці хто-небудзь і адтуль мы Вас павязём, так як

* Маеца на ўвазе С. Скульскі.

** Маеца на звазе І. Лагіновіч.

нарада будзе не ў самім Данцыгу, а недалёка. Дайце ведаць аб выездзе шыфрам мне праз НКЗС. Між іншым, калі ехаць параходам з Ленінграда, то зусім не трэба візы, але ва ўсялякім выпадку, выязджаеце лепей праз Латвію, пры гэтым магчыма пад сваімі прозвішчамі на адпачынак і г. д. Стэфан пытаў, чаму не едзе сам Чарвякоў. Ён лічыць, што гэта было б вельмі добра для тутэйшай публікі. Канешне, добра і Ігнатоўскі, але Чарвякоў болей падыходзіць. З гэтым згодны і Павел. [...]

Аб Астроўскім. Я перадаў падрабязна ўсё што меў. Стэфан і Павел абодва заявілі, што ўсе тое, што казаў Пракапеня, адносіцца да больш ранняга перыяду, сакавік-красавік, так як калі нават узяць адрас тыпаграфіі, то яна ў той час, як што ён казаў ім вядома, але яны ацэньваюць усе гэта некалькі іначай. Яны лічуць, што Астроўскі сапраўды у той час да мая прыблізна дапамагаў некалькі Стаху, але зараз яны лічуць, што ён парваў з імі сапраўды. Артур меў з ім сур'ёзную размову, пасля якога яны вырашылі ўсё такі Астроўскага мець у сябе. Справа ў тым, што Стах таксама правакуе, ён часта проста адсылае хлопцаў да Астроўскага, да не толькі да яго, да Пеці, калі ён ведае, дзе ён воляйнаволяй Астроўскаму прыходзілася ўступаць са Стахам у перагаворы, каб не праваліць гімназіі. Апошнія выступленні Стаха зусім адкінулі Астроўскага. Канешне з ім пагавораць сур'ёзна і проста, але яны ўсё ж лічуць неабходным яго захаваць. Усе даныя аб ячэйцы КСМ у гімназіі перарваны, так наадварот Астроўскі вырваў яе і перадаў нам. [...]

Аб банку. Яны вельмі заняты думкай аб Банку і лічаць, што гэта мае вялізнае значэнне, але, канешне, трэба будзе справу паставіць так, каб не лопнуць, і каб справа і камерцыйна было пастаўлена добра. Гэта пытанне яны даручаюць канкрэтна распрацаваць сваім хлопцам. Яны ставяць пытанне так — стварэнне кааперацыі, як адной з нашых баз. Акрамя сельскай кааперацыі сувязь і кіраўніцтва гарадской. [...] Дарэчы з кааперацыяй гэтай звязаны нашыя шчацінныя артэлі, якія маюць каля сябе 400 чалавек. [...]

Аб выключэнні Льючонка. Стэфан і Павел лічуць, што яго выключэнне для нас палітычна неасабліва мэтазгодна, так як у выніку, ён з'яўляецца толькі стрэлачнікам. Тут жа ажыццяўлена не асабліва добрае ўражанне, даваючы прычыну сэцэсіі ўказаць, што нават ва Усходняй Беларусі ідзе цікаванне беларусаў палякамі. Выключэнне ж яго з матыроўкай — за саўдзел у расколе — узвялічванне яго і стварае сапраўды з яго штосьці такое. [...]

Атрымана тэлеграма аб пазначэнні мяне саветнікам, аб чым гаспадар з кіслай мінай мне паведаміў. Для справы гэта будзе добра, так як нават унутры ў апарце палягчае. Дарэчы, аб людзях — я прашу перш, чым Вы намеціце каго-небудзь паведаміць мне, так як не лічу магчымым атрымаць каго-небудзь паведаміць маёй згоды. Адам тады абяцаў тэрмінова падабраць і паведаміць. [...]

Ваш Загорны

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 49. Арк. 39–45. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 127

Працікол № 45 закрытага пасяджэння Сакратарыята ЦК КП(б)Б

14 жніўня 1925 г.

Присутнічалі: тт. Крыніцкі, Гесэн, Апанскі, Ісаак, Казюра.

Слухалі: Інфармацыя Апанскага.

Пастанавілі: 1. Прызнаць мэтазгодным скліканне групай Цвікевіча ў Берліне беларускай канферэнцыі пры выкананні сямі абавязковых умоваў:

А) Папярэдняе прызнанне Мінска як адзінага культурнага і палітычнага цэнтра, на які павінна арыентавацца беларускі рух Польшчы, Літвы, Латвіі і інш.; унясенне ў дэкларацыю гэтага прызнання.

Барацьба супраць спроб замежных урадаў узяць беларускі рух у свае рукі.

Б) Адмова ад арыентацыі на Лігу нацый.

В) Папярэдняе да канферэнцыі перадача паўнамоцтваў БНР у форме дэкларацыі, у крайнім выпадку з умовай апублікаваць яе тады, калі гэта не пашкодзіць скліканню канферэнцыі, улічваючы небяспеку высылак і г. д.

Г) Падтрымка сусветнага з'езда беларусазнаўцаў у Мінску, недапушчэнне якога бы то ні было супрацьпастаўлення яму Берлінскай канферэнцыі.

Д) Прызнанне немэтазгодным стварэнне новага цэнтра беларускага руху за мяжой, у крайнім выпадку згода на стварэнне цэнтра на тэрыторыі БССР.

Е) Згода гэтай групы дзейнічаць у поўным кантакце з Рабоча-Сялянскай Грамадой пры польскім сейме.

Ж) Адкол на канферэнцыі групы Цвікевіча, калі большасць канферэнцыі не прыме умоў, пералічаных у п. п. а-д.

2. Пры прыняцці ўмоў фінансіраваць групу Цвікевіча.

Сакратар ЦК КП(б)Б

Крыніцкі

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 1280. Арк. 276. Пераклад с рускай. Арыгінал. Машынапіс. Апублікавана: Знешняя палітыка Беларусі : Зборнік дакументаў і матэрыялаў. Т. 2 : (1923–1927 гг.) / БДУ. Бел. навукова-даследчы ін-т дакументазнаўства і архіўнай справы ; Склад. У. М. Міхнюк і інш. ; Рэд. кал. : І. І. Антановіч (старш.) і інш. – Мінск, 1999. – С. 168.

№ 128

Вытрымка з працікола № 47 закрытага пасяджэння Бюро ЦК КП(б)Б

21 жніўня 1925 г.

[...] Слухалі: 2. Аб паездцы т. Жылуновіча.

Пастанавілі: Яшчэ раз прасіць НКЗС праз т. Казюру аб выдачы віз, у выпадку адмовы ў візах Кудзелька і Луцкевічу*, лічыць паездку аднаго т. Жылуновіча немэтазгоднай. [...]

* Маецца на ўвазе І. Д. Луцкевіч (Я. Купала).

№ 129

Вытрымка з ліста Алеся Загорнага да А. С. Славінскага

21 жніўня 1925 г.

Ліст № 13

[...] Дадатак.

Толькі што атрымаў тэлеграму аб выездзе ў Берлін. Выязджаю заўтра. Заўтра ж буду бачыцца з Паўлам* — толькі што атрымаў сувязь. Нібыта наладжваецца справа. Хай Адам** у Берліне ўбачыць Ленскага¹⁰⁰. Там мы сустрэнемся, ці ў Паўпрэдстве.

Загорны

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 49. Арк. 49. Копія. Машынапіс.

№ 130

Вытрымка з ліста А. С. Славінскага (Качура) ў ЦК КПЗБ

11 верасня 1925 г.

ЦК КПЗБ

Дарагія таварышы.

Па вашым рашэнні на вяселлі неабходна будзе пакінуць 8 чалавек з К...*** А па нашым разліку і як вы лічылі 60 % праедуць праз Захад і такім чынам па нашым дарогам праедуць 12 чалавек. Яны павінны прыехаць на 2 тыдні перад адкрыццём, так як лічычыся з цяперашнім становішчам на мяжы могуць быць перабоі на нашых дарогам.

Такім чынам 8 хлапцоў будуць сядзець месяц да пачатку, а 12 ці менш — каля двух тыдняў. Зыходзячы з гэтага мы прапаноўваем, пачаць перанакіроўваць гэтых 12 таварышаў з 1 снежня, а ад 15 снежня да 15 студзеня уладкаваць паўторныя курсы прыблізна на адзін месяц. Такія курсы плюс вяселле дало б нашым хлопцам вельмі шмат.

Улічваючы гэтую абставіну, што практычна вашай працы можа быць некаторы ўрон, але трэба лічыцца і з тым, каб асноўным па гэтай частцы — пераправа і таму мы павінны максімум выкарыстоўваць іх прыбыццё. [...]

Па меркаванні ЦК КПБ: КПП, КПЗБ і Грамада павінны арганізаваць адпаведным чынам палітычныя кампаніі адначасова і па-за Берлінскай канферэнцыяй.

* Маецца на ўвазе І.К. Лагіновіч.

** Маецца на ўвазе А.С. Славінскі.

*** Маецца на ўвазе К.Б. Езавітаў.

Просім прадстаўніцтва ЦК КПЗБ у асобым лісце да ЦК КПЗБ асвятціць усё пытанне, як яно пастаўлена ў ЦК КПБ.

З., Качур

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 52. Арк. 19–20. Копія. Машынапіс.

№ 131

Ліст А. С. Славінскага (Качура) ў ЦК КПЗБ

11 верасня 1925 г.

Прыехаў назад, я азнаёміўся з лістам Л...*, пад загаловам: «Заўвагі аб працы ў Заходняй Беларусі». І як відаць з яго зместу яно было напісана да нарады. Мяне здзівіла адсутнасць Л..., што я выказаў. Мне хацелася ведаць яго меркаванне адносна выступлення сецэсіі, бо меркаванні і настроі прысутных А...** і іншых я ведаў. Я быў упэўнены, што гэты ліст спазніўся і што іншым шляхам і са спазненнем да нас і нікому з прысутных невядома [да] яго змест. Тут ад т. Ігнатоўскага я даведаўся, што гэты ліст быў на месцы, ён яго чытаў і даў іншым, па яго меркаванні яго ведаюць многія з прысутных, ажно не ўсе, за выключэннем мяне. Мяне вельмі здзівіла, як гэта магло здарыцца. Я лічу, што гэты ліст павінен быў абмеркаваны на нарадзе і павінна быць вынесена адпаведнае рашэнне, якім мы б яшчэ болей звязалі прысутных знаёмых з намі, а перад Л... стаў б ясна пытанне: які погляд Усхода на яго пазіцыю. У адносінах ж да яго вышла зусім іншае. Прысутных мы абавязалі стаць на пэўную платформу і працаваць з намі пры ўмове канчатковага разрыву з сэцэсіянерамі, у адносінах ж да Л., наша пазіцыя была зусім іншая. Нашы патрабаванні былі, каб ён прыняў удзел у працы, не выходзячы ў сутнасць яго меркавання выкладзенага ў лісце, што нас пакуль не да чаго не абавязвае.

Лічу такую пастаноўку неправильнай, нашы патрабаванні ў адносінах да яго заўчасныя да таго часу, пакуль мы ад яго не атрымаем такога ж яснага адказу на нашы патрабаванні, як гэта было зроблена з А... і інш.

Усе прынятыя рашэнні аб сумесным супрацоўніцтве Л... з намі даюць яму волю ў далейшым сядзець на двух стулях. Лічу, што наша сустрэча галоўным чынам мела на мэце раз і назаўсёды вызначыць месца інтэлігенцыі ў нашай працы – паўторна гэта быў галоўны сэнс нашай сустрэчы. Мне цяжка зразумець, якім чынам і кім дапушчана была такая памылка з лістом Л... і не палічылі патрэбным яго абмеркаваць.

З-за чаго накіроўвае яго па вышэйпаказаным адрасам з просьбай у самым непрацяглым часе паведаміць ваша меркаванне па сутнасці гэтага лісту і на пастаўленае мною пытанне.

* Маецца на ўвазе А.І. Луцкевіч.

** Р.К. Астроўскі.

Вышэй вышэйпаказанае мной меркаванне аб супрацоўніцтве Л... з намі да атрымання ад яго станоўчага адказу прашу лічыць адкрытым.

З камуністычным прывітаннем

Качур

Гэты ліст падпісаў і тав. Ігн*.

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 52. Арк. 21–22. Копія. Машынапіс.

№ 132

Вытрымка з ліста М. А. Елізаровіча ў ЦК КПЗБ аб арганізацыі Берлінскай канферэнцыі

11 верасня 1925 г.

У нас было меркаванне па пытанні аб канферэнцыі, якая мае быць у Б[ерліне] па ініцыятыве літоўскіх беларусаў. У сувязі з гэтым пытаннем лічым не лішнім абмяняцца меркаваннямі аб актыўнай працы актывістаў Заходняй Беларусі і аб адзіным фронце, які ўсталёўваецца паміж актывістамі Заходняй Беларусі і групай Ластоўскага ў Літве.

Збліжэнне гэтых элементаў несумненна адбываецца на аснове збліжэння літоўскага і польскага ўраду, якое дыктуецца з аднаго боку эканамічнай неабходнасцю, несумненна, дзякуючы ўплыву Англіі. Што такое збліжэнне адбываецца, як гэта нам падаецца, без якога-небудзь сумнення, пры гэтым збліжэнні палякаў з літоўцамі ні што не ўтрымае беларускіх контррэвалюцыйных элементаў аб'яднацца супраць нас, пры гэтым ёсць канкрэтныя факты, якія пацвярджаюць гэта збліжэнне. [...]

Цяпер аб Б[ерлінскай] канферэнцыі. Тут упэўнены, што яна так ці іначай пройдзе. Там павінны быць прадстаўлены максімум саветафільскіх элементаў, група Ц[вікевіча] хай будзе, што гэта элемент не зусім падыходзячы, што іх матывы не чыстыя, але яны па склаўшымся аб'ектыўна ўмовам і суб'ектыўным думкам, наблізіліся да савецкай арыентацыі. Гэтыя элементы будуць яны ў большасці ці меншасці павінны выступіць, знерваваць канферэнцыю і разбіць ідылію адзінага нацыянальнага беларускага фронту супраць СССР, БССР і камуністычнага руху наогул. Неабходна скласці паўнамоцтвы БНР—ЦВК. Акрамя таго для дэманстрацыі павінны хлопнуць дзвярыма на канферэнцыі.

Такое выступленне пры неабходнай падрыхтоўцы дало б нам вялікі плюс. Ясна, што мы не павінны быць наіўнымі і верыць на слова нашым новаспечаным сябрам. Па нашым меркаванні, пастаўленыя ім 7 пунктаў умоў, а таксама дабіцца ад іх пісьмовага дакумента — дэкларацыя аб адрачэнні і інш., што можна будзе аб'явіць, калі заўгодна і што дадаткова рашэнні, што даючы дапамогу не можа пайсці на арганізацыю самой канферэнцыі, але на тое, каб туды маглі ехаць максімум саветафільскіх

* Маецца на ўвазе У.М. Ігнатоўскі.

элементаў і што там павінна быць кіраўніцтва з боку тых, якія бліжэй да нас – забяспечваюць некаторы поспех. [...]

З Камуністычным прывітаннем

Качур, З.

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 43. Арк. 77–79. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 133

Вытрымка з ліста А. Ф. Ульянава да С. Л. Казюры

г. Варшава

11 верасня 1925 г.

Зусім сакрэтна

Уп[аўнаважанаму] НКЗС т. Казюру
Копія тав. Баркусевічу

Дарагі таварыш!

Толькі што вярнуўся з Прагі адначасова з дыпкур'ерамі і ў прамежак іх знаходжання ў Варшаве спяшаюся накідаць некалькі словаў. Мая паездка ў Прагу сапраўды аказалася вельмі неабходнай, бо зараз я атрымаў самае поўнае ўяўленне аб тым, хто і што там мае. У агульным, беларускай эміграцыі ў Празе параўнальна няшмат, усяго толькі каля 200 чалавек, уключаючы сюды ўсю студэнцкую моладзь, якая збегла сюды ад праследванняў у Польшчы і якую фактычна нельга лічыць эміграцыяй у нашым сэнсе слова. Уся эміграцыя дзеліцца на некалькі групак. Першая самая старая – гэта так званыя прадстаўнікі Беларускай Рады, узначальваемыя Крачэўскім¹⁰¹. Сюды ўваходзяць Крачэўскі, Заяц, Захарка¹⁰², Вяршынін¹⁰³, жонка Зайца і тры студэнты. Дзейнасці актыўнай гэта група амаль не праяўляе і да гэтага часу яна зводзілася галоўным чынам, да ўдзелу ва ўсякіх антысавецкіх выступах, дэманстрацыях і г. д. Сувязі да цяперашняга часу мелі з Вільня іх у свой час персанальна з Краскоўскім¹⁰⁴ у Латвіі. Сродкаў асобных не маюць, імкнуліся выдаваць свой бюлетэнь, завязалі сувязі з расійскімі эсэрамі, атрымалі ад іх якіясьці сродкі, але вельмі нязначныя. Да цяперашняга часу працягваць атрымоўваць субсідыю ад чэхаў персанальна кожны па тысячы чэшскіх крон, г[эта] зн[ачыць] каля 30 ам[ерыканскіх] дол[араў]. Гэту субсідыю даў ім у свой час па маім даных Цвікевіч да таго, калі ён перасварыўся з Крачэўскім. Гэта так званая субсідыя Масарыка¹⁰⁵. Асноўны занятак гэтай групы, як і амаль усіх астатніх – барацьба з алкаголем шляхам яго ліквідацыі. Да апошняга часу, г. зн. да прыезду Цвікевіча і Краскоўскага (перад ад'ездам апошняга ў Мінск) група Крачэўскага адносілася да групы Цвікевіча вельмі варожа, у выніку асабістых сварак Крачэўскага і Цвікевіча паміж сабой. Усе яны яшчэ працягваюць фанабэрыцца сваімі былымі званнямі міністраў усемагчымых скліканняў БНР, за час свайго знаходжання ў Празе вельмі расклаліся, па сваёй кваліфікацыі – надзвычайна бедная публіка. У цяперашні час, відаць, прадчуваючы, што і чэшскія субсідыі хутка за-

кончацца, яны даволі моцна зацікавіліся будучай канферэнцыяй, якая па іх меркаванні, дасць ім магчымасць падняць сваю ўдзельную вагу хоць бы ў нашых вачах. Я апусціў прозвішча Пракулевіча, які як раз з'яўляецца адным з найбольш значных з іх усіх і не супраць быў б персанальна пачаць змяняць вехі, пагаворваючы даволі сур'ёзна аб сваім жаданні пазнаёміцца бліжэй з намі, каб затым паехаць да нас. Публіка гэта вельмі хісткая і гэта ўлічваюць і палякі, якія імкнуцца, дакладней імкнуліся, павесці з імі перагаворы на тэму звароту іх у Польшчу для «культурнай» беларускай працы і дасылалі для гэтага спецыяльна пэпэсаўца Галуўка. З яго размоў і з імі і з украінцамі нічога не вышла, але самая пасылка яго вельмі характэрна. Марка Паўлюкевіча і Валейшы вельмі запэцкаць і адчуваючы, што пражскія беларусы не зусім «стойкі» народ, палякі імкнуліся ў свой час пачаць з імі гульню. Перашкодзіла, галоўным чынам, манія вялікасці гэтай групы, усё яшчэ думаючы сябе гора-міністрамі. Другая група – гэта беларускія эсэры. Сюды уваходзяць Грыб¹⁰⁶, Мамонька¹⁰⁷, студэнт Чарнецкі з Польшчы, студэнт Бусел, Бадунова¹⁰⁸, якая зараз страціла розум і знаходзіцца ў якойсьці лячэбні, і студэнт Ган. [...]

Польскі кансулат вельмі цікавіцца беларускімі справамі і нядаўна саветнік польскага пасольства прыляцеў да тав. Каліны¹⁰⁹, сакратара пражскага Паўпрэдства, з паведамленнем аб тым, што беларусы мелі якуюсці ў Празе канферэнцыю, на якой быў прадстаўнік з Мінска і г. д. Як раз ўсё гэта было падманам, так як, канешне, ніякага прадстаўніка з Мінска ні на якіх пражскіх канферэнцыях якіх бы то ні было беларусаў не было, да і не было, відаць, самой канферэнцыі, а проста ён чуў аб прыездзе Краскоўскага і Цвікевіча. У любым выпадку, палякі аб жыцці беларускай эміграцыі маюць даволі добрыя звесткі і па маім даным хтосьці з крывічоў ім у гэтым дапамагае. Наогул, крывічы вядуць паланафільскую палітыку, хоць гэта нам зусім не страшна, хоць бы з-за аднаго таго, што яны «крывічы», а не беларусы, і гэтым самым вельмі настроілі супраць сябе ўсе беларускія групы ў Польшчы, нават настроеныя ў адносінах да нас не асабліва лаяльна, накштальт ксёндза Станкевіча і яго органа «Крыніца». [...]

Такім чынам, уся беларуская эміграцыя ў Чэхаславакіі ўяўляе сабой значна меншую велічыну, чым гэта малявалася нам да дэталёвага з ёю азнаямлення. Асноўны, канешне, яе мінус – гэта тое, што яна зусім не звязана ні з Зах[одняй] Беларуссю, ні, канешне, з Сав[ецкай] Беларуссю, г[эта] з[ачыць] што яна не мае ўплыву на віленскія групы і што да апошняга часу мы таксама з ёю зусім не лічыліся. Гэта вельмі моцна іх падрывала. Доўгае знаходжанне за мяжой іх зусім разбэсціла, у Лізе нацый і іншых пажыўных месцах іх перасталі прымаць, субсідыя ад чэхаў, у выніку спыніцца і іх перспектывы вельмі незайздросныя. Ажывіла іх некалькі паведамленне аб будучай беларускай канферэнцыі. 27 жніўня там быў яшчэ раз Цвікевіч, пры гэтым з нашым Паўпрэдствам ён ніякай сувязі не меў і аб чым размаўляў з мясцовай публікай прыходзіцца толькі дагадвацца. Па самых апошніх звестках, група Крачэўскага дасылае на канферэнцыю

Зайца, які ўзмоцнена да гэтага рыхтуецца. Акрамя таго на канферэнцыю паедзе Грыб, які там будзе ў ролі амерыканскага назіральніка на еўрапейскіх канферэнцыях і як быццам актыўны ўдзел у самой канферэнцыі прымаць не збіраецца. Так як гэта верна, пакажа сама канферэнцыя.

[Тав.] Прыходзька, саветнік пражскага Паўпрэдства, які да гэтага часу займаўся нашымі беларускімі справамі і па ініцыятыве якога быў скліканы Саюз студэнтаў, грамадзян БССР, таксама рашуча выказаўся супраць мэтазгоднасці склікання групай Цвікевіча канферэнцыі, лічучы, што гэтым самым мы падымаем у іх асабістых вачах іх удзельную вагу і акрамя таго штурхаем іх саміх на змову і аб'яднанне, тады як да гэтага часу яны сварыліся паміж сабой. Зараз адчуўшы, што ў іх хоць бы некаторым чынам маюць патрэбу, яны ажыўляцца і паспрабуюць скарыстаць гэту канферэнцыю ў сваіх мэтах. Так як на гэту канферэнцыю прадстаўнікі Беларускай работніцка-сялянскай Грамады не паедуць, катэгарычна выказаўшыся супраць удзелу свайго ў эмігранцкіх нарадах і наўраці паедуць наогул прадстаўнікі Вільня, то сама канферэнцыю будзе надзвычай бледнай.

У сваіх мінулых лістах я выказаўся спачатку супраць мэтазгоднасці склікання такой канферэнцыі, затым рашуча наогул супраць яе. Адказ ад Вас я не атрымаў і матэрыялаў ад т. Аляксандроўскага¹¹⁰ аб дні склікання і г. д. таксама не атрымаў. Я разлічваў пад'ехаць на пару дзён у Мінск, скарыстаўшыся сесіяй Бел ЦВК, тым больш, што з І кастрычніка я павінен быў пайсці ў адпачынак, як гэта мне абяцана аўтарытэтай інстанцыяй. Толькі што, вярнуўшыся з Прагі я застаў ад Вас тэлеграму аб адмове ў выездзе маім у Мінск і ад умацавання ўвагі маёй да пазначанай канферэнцыі, дабіваючыся большасці на ёй групы Цвікевіча. У чым павінна выявіцца мая ўвага, я не ўяўляю. У Коўна выехаць я не магу і адзіна, што я мог б зрабіць, гэта да часу склікання канферэнцыі паехаць у Берлін, каб у той час быць там і націскаць на Цвікевіча і братэрства. Сродкі на арганізацыю гэтай канферэнцыі, відаць, ужо т. Аляксандроўскі атрымаў, але як мы будзем кіраваць ёю з Коўна і аперыраваць для гэтага манетай, я тэхнічна сябе не ўяўляю. Так як гэта ў сваёй істоце, павінен за імі ўвесь час назіраць падчас самой канферэнцыі і не даваць ім, што называецца, памерці. З другога боку я ні ў якім выпадку не мог бы пагадзіцца ўдзельнічаць у гэтай канферэнцыі паўлегальна, г. зн. быць на ёй самой, зрабіць на ёй даклад аб БССР і г. д., што нам прапаноўваў у свой час Цвікевіч, так як гэтым самым мы б расшаркваліся перад імі і выявілі сябе самым адкрытым чынам. Я магу быць толькі там нелегальна, г. зн. бачыцца з Цвікевічам і Галавінскім, якіх я даволі добра ведаю і якія ведаюць мяне, але гэта павінна быць, канешне, за кулісамі канферэнцыі. Калі сама канферэнцыя яшчэ не пачалася і Вы маеце магчымасць хоць бы затрымаць на некаторы час яе скліканне, я б лічыў вельмі неабходным мой тэрміновы выезд у Мінск і прашу гэта пытанне паставіць перад аўтарытэтнымі інстанцыямі, як маю настойлівую просьбу. У выпадку іх згоды, тэлеграфіруйце аб гэтым

у НКЗС, так як без іх ведама, я як саветнік Паўпрэдства, не маю права прыязджаць у СССР. Ва любым выпадку, чакаю вашага тэрміновага адказу і ўказанняў. [...]

З Камуністычным прывітаннем

Ульянаў

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 49. Арк. 64–72. Пераклад з рускай мовы. Копія. Машынапіс.

№ 134

Ліст А. С. Славінскага (Качура) ў ЦК КПЗБ

11 верасня 1925 г.

У ЦК КПЗБ

У нас было меркаванне па пытанні аб канферэнцыі, якая мае быць Б...*па ініцыятыве літоўскіх беларусаў. У сувязі з гэтым пытаннем лічым не лішнім абмяняцца меркаваннямі аб актыўнай працы актывістаў Заходняй Беларусі і аб адзіным фронце, які ўсталёўваецца паміж актывістамі Заходняй Беларусі і групай Ластоўскага ў Літве.

Збліжэнне гэтых элементаў несумненна адбываецца на аснове збліжэння літоўскага і польскага ўрадаў, якое дыктуецца з аднаго боку эканамічнай неабходнасцю, несумненна, дзякуючы ціску Англіі. Што такое збліжэнне адбываецца, як гэта нам здаецца, без усялякага сумнення, пры гэтым пры збліжэнні палякаў з літоўцамі ні што не ўтрымлівае беларускіх контррэвалюцыянераў, элементаў аб'яднацца супраць нас, прычым усе канкрэтныя факты падцвярджаюць гэта збліжэнне.

Што актывісты ў апошні час сталі больш актыўнымі і імкнуцца звязацца з беларускімі масамі, што даказвае хаця б гэты два факты: 1) з'езд у Баранавічах (гл. «Кур'ер Польскі» ад 24 жніўня за № 231) і 2) мітынг, уладкаваны ў мястэчку Уша (см. «Віленская Раніца» ад 2 верасня за № 1408), дзе яны выступаюць з дэмагогіяй аналагічнай ППС, выступаўшых у свой час з большым поспехам, як напрыклад, у Пінскай акрузе, дзе яны выступалі ў якасці абаронцаў інтэрэсаў беларускіх мас па зямельным пытанні, аб культуры, па нацыянальным пытанні і г. д. і дабаўлялі да гэтага, што сяляне павінны ўсё гэта патрабаваць, але...парламентарным шляхам. Мне падаецца, што ў сваёй працы вельмі дапамагае аб'ектыўнай умовай.

Часовая стабілізацыя наогул, стабілізацыя становішча ў Заходняй Беларусі ў прыватнасці, упэўненасць з боку сялянства, што польская дзяржава стала больш моцным ці як вы пішаце ў вашым лісце ад 5 ліпеня, што па нашым меркаванні несумненна правільна («у вачах сялянства польскі ўрад умацаваўся») і раслаенне сярод беларускага сялянства, аб чым вы пішаце ў тым ж лісце і аб чым мы ўжо казалі, калі я не памыляюся, а ў красавіку месяцы, дае аб'ектыўную магчымасць беларускім

* Маецца на ўвазе Берлін.

контррэвалюцыянерам і з часам абAPERціся не толькі на польскі ўрад (у выглядзе ўсялякага рода паслуг і дапамогі грашыма), але і на беларускага кулака, пры чым не выключана, як гэта часта бывае, асабліва ў вёсцы, каб яны перацянулі на свой бок часткова і іншыя слаі сялянства.

Якая ж павінна быць у адносінах да іх наша палітыка. Па нашым меркаванні ў цяперашні момант было бы вялікай палітычнай памылкай, калі б мы іх ігнаравалі, не праводзячы з імі барацьбы. Барацьба гэта павінна быць праведзена ў нашай прэсе, у адозвах, на нашых сходах і што вельмі важна, мы павінны для гэтага выкарыстаць усе іх масавыя канферэнцыі і мітынгі. На гэтых мітынгх у розных формах павінен быць пачуты наш голас.

Зараз аб Б... канферэнцыі*. Тут упэўнены, што яна так ці іначай адбудзецца. Там павінны быць прадстаўлены максімум саветафільскіх элементаў, група Ц...**, хай будзе, што гэта элемент не зусім падыходзячы, што іх матывы не чысты, але яны па склаўшымся аб'ектыўных умовах і суб'ектыўных думках, наблізіўшыся да савецкай арыентацыі. Гэтыя элементы будуць яны ў большасці ці меншасці павінны выступіць, разладзіць канферэнцыю і разбіць ідылію адзінага нацыянальнага беларускага фронту супраць СССР, БССР і камуністычнага руху наогул. Неабходна складанне паўнамоцтваў БНР – ЦВК. Акрамя таго для дэманстрацыі павінны хлопнуць дзвярыма на канферэнцыі.

Такое выступленне пры належнай падрыхтоўцы дало б нам большы плюс. Ясна, што мы не павінны быць наіўнымі і верыць на слова нашым новаспечаным сябрам. Па нашым меркаванні пастаноўлены ім 7 пунктаў умовы, а таксама дабіцца ад іх пісьмовага дакумента – дэкларацыі аб адрачэнні і інш., што можна будзе аб'явіць, калі заўгодна і што дадатковыя рашэнні, што прадстаўляемая дапамога не можа пайсці на арганізацыю самой канферэнцыі, але на тое, каб туды маглі ехаць максімум саветафільскіх элементаў і што там павінна быць кіраўніцтва з боку тых, якія бліжэй да нас – забяспечваюць некаторы поспех.

Ясна, што ўсё гэта павінна быць загадзя добра падрыхтавана.

Барацьба супраць актывістаў, якая па нашым меркаванні з'яўляецца ў гэты момант задачай дня не павінна закончыцца ў Б..., але павінна быць перанесена ў Заходнюю Беларусь, дзе яна будзе мець несумненна большае палітычнае значэнне.

З камуністычным прывітаннем
P.S. У...*** павінен прыняць актыўны ўдзел.

Качур, З.

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 52. Арк. 23–25. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

* *Берлінская канферэнцыя або II Усебеларуская палітычная канферэнцыя 12–16 кастрычніка 1925 г.*

** *Маецца на ўвазе А.І. Цвікевіч.*

*** *Маецца на ўвазе А.Ф. Ульянаў.*

№ 135

Працікол № 53 закрытага пасяджэння Бюро ЦК КП(б)Б

18 верасня 1925 г.

Шыфр

Прысутнічалі: тт. Крыніцкі, Мядзведзь, Чарвякоў, Адамовіч, Левін, Матусевіч, Ігнатоўскі, Славінскі, Муратава, Грузель, Бейлін, Самахвалаў, Ендакоў.

Слухалі: 1. Інфармацыю тт. Славінскага і Ігнатоўскага.

Пастанавілі: Прызнаць лінію паводзін дэлегацыі правільнай. Вылучыць камісію ў складзе тт. Адамовіча, Славінскага і Ігнатоўскага для распрацоўкі праекта рашэння бюро ЦК. Камісіі даручыць унесці свае прапановы на Бюро 24 верасня.

Сакратар ЦК КП(б)Б

Крыніцкі

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 1280. Арк. 363. Пераклад з рускай. Арыгінал. Машынапіс. Часткова апублікавана: Знешняя палітыка Беларусі : Зборнік дакументаў і матэрыялаў. Т. 2 : (1923–1927 гг.) / БДУ. Бел. навукова-даследчы ін-т дакументазнаўства і архіўнай справы ; Склад. У. М. Міхнюк і інш. ; Рэд. кал. : І. І. Антановіч (старш.) і інш. – Мінск, 1999. – С. 174.

№ 136

Зварот ЦК КП(б)Б у Сакратарыят ЦК РКП (б)

19 верасня 1925 г.

Зусім сакрэтна

Паважаныя таварышы.

Намі атрыманы звесткі аб масавых арыштах у Бельскім павеце беластоцкага ваяводства (у Польшчы) 700 чалавек арыштавана былі падвергнуты катаванням. 200 з іх і да сёння знаходзяцца пад арыштам. Такой хвалі масавага тэрора, масавага выкарыстання катаванняў у апошнія гады не назіралася ў Польшчы. Просім Вас даць дырэктывы аб падняцці газетнай кампаніі па СССР і асвятленні даных фактаў перад замежнымі дэлегацыямі.

Сакратар ЦК КП(б)Б

А. Крыніцкі

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 1280. Арк. 361. Пераклад с рускай. Копія. Машынапіс.

29 верасня 1925 г.

Шыфр

Дарагія таварышы.

Мы зусім згодны з Вамі, што трэба ўбачыцца асабіста, каб яшчэ раз і канчаткова абгаварыць усе пытанні, звязаныя з вяселлем і не толькі чыста тэхнічныя. Для гэтага мы прапаноўваем, каб Ісааку Зеліну* выехаць у Данцынг на 10 кастрычніка абавязкова, пажадана прысутнасць Качара**, калі гэта магчыма.

Адносна ліста Луцкевіч... Павел*** з ім меў размову. Ён заявіў, што цалкам пагаджаецца з рашэннямі жніўенскай канферэнцыі****, аб чым дасылае вам ліст. Мы тут лічым, што трымаць на яго курс не трэба. Лічым яго былым чалавекам і ў Грамадзе адводзім яму другаснае месца.

Што датычыцца Берлінскай канфер[энцыі], то мы лічым, што ЦКПБ дапусціла памылку ў ацэнцы ролі і значэння беларускіх эмігранцкіх дзеячоў. Дапусціўшы да канферэнцыі, тым самым ствараюцца ўмовы для кансалідацыі ўсіх элементаў, уліваюцца ў гэты напалову расколаты арганізм новыя сокі, што дае яму магчымасць яшчэ некаторы час гуляць палітычную ролю. Мы як і раней стаім на выказаным намі ў Данцыгу пункце гледжання. Гэты пункт гледжання цалкам падзяляюць і нашы сябры тут. Ад іх мы даведаліся, што пасл[я] нашай канферэ[нцыі], адбылася канфер[энцыя], на якой былі: Цвікевіч, Ластоўскі, Дуж-Душэўскі, а з Вільна Ярэміч і кс. Станкевіч. Сустрэўшыся з Кастусем агітавалі, каб і ён далучыўся, але ён адмовіўся. Стала зразумела, што Цвік[евіч] атрымаў на гэта грошы ад Літоўскага ўраду, як патлумачыў Цвік[евіч] для таго, каб пусціць пыл у вочы літоўцам. Для далучэння на свой бок Кастуся***** ён паведаміў, што дзейнічае з адабрэння і згоды Мінска і атрымаў адтуль грошы. Калі канферэнцыя адбудзецца, то канешне, мы разгарнем у легальнай прэсе нашай патрэбную кампанію. Весці барацьбу з імі ў нелегальнай прэсе мы лічым залішнім. Іншая рэч барацьба са згодніцкімі групамі на нашай тэрыторыі. З гэтым мы цалкам згодны з Вамі. Падрабязней аб гэтым пры асабістай размове.

Што датычыцца ліста Зеліка адносна нашага рашэння аб яго выступленні ў сувязі з нашым артыкулам у «Б[альшавіку]» і тэзісах, то недакладна, што мы не даем яму магчымасці крытыкаваць нашу агульную

* Невядомая асоба.

** А. С. Славінскі.

*** І. К. Лагіновіч.

**** Маецца на ўвазе нарада ў Данцыгу.

***** К. Б. Езавітаў.

лінію і асобныя крокі; мы пратэставалі толькі супраць абвінавачвання нашага ЦК у эсэраўшчыне, а таксама недарэчнае абвінавачванне было ў першым яго лісце. Супраць такога абвінавачвання нашага ЦК, заснаванага на асобных няўдалых месцах у артыкуле і тэзісах, а не на аснове ўсёй нашай дзейнасці, членам ЦК лепей іншых, ведаючых нашу працу, мы лічым патрэбным пратэставаць. Канешне любая дзелавая крытыка і ўказанні на тыя ці іншыя промахі ў нашай працы намі заўсёды будуць сустрэты з задавальненнем.

Буйныя правалы, якія захапілі спачатку Беластоцкую акругу, перакінуліся і на іншыя акругі. Гродзенская акруга разбітая напалову. Частковыя арышты былі і ў Вільні і ў Слоніме. Арыштавана шмат адказных працаўнікоў, у тым ліку і Верка*, гэта для нас вельмі цяжкі ўдар.

Тэрмінова высылайце Розеншайна і Муратаву. Яны павінны азнаёміцца з працай, пакуль мы тут з тым, каб падчас вяселля стаць кіраўнікамі працы.

Стах на днях арыштаваны. [...]

Хай З. прывязе з сабой усе №№ «Известий» і «Правды» з артыкуламі аб савецка-польскіх адносінах у сувязі з прыездам Чычэрына ў Варшаву**.

З камуністычным прывітаннем

Павел

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 65. Арк. 18–18 адв. Пераклад з рускай мовы. Завераная копія. Машынапіс.

№ 138

Вытрымка з ліста А. С. Славінскага (Качура) ў ЦК КПЗБ

2 кастрычніка 1925 г.

ЦК КПЗБ

Дарагія таварышы.

[...] 3. Паведаміце, можаце ці падняць кампанію для пасылкі дэлегацыі у Савецкую Беларусь. [...]

5. У нас маюцца звесткі, што дэфензіва ўсталявала сачэнне за Рагулей, Валашынам, Мятлой для ўсталявання іх сувязей у мэтах хутчэйшай ліквідацыі пры дапамозе актывістаў.

6. Ёсць звесткі, што пачалося разлажэнне атрадаў Балаховіча. Паведаміце, чым можаце дапамагчы гэтаму разлажэнню. [...]

Качур, 3.

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 52. Арк. 30. Копія. Машынапіс.

* Маецца на ўвазе В. З. Харужая.

** Маецца на ўвазе візіт Г. В. Чычэрына, народнага камісара замежных спраў СССР, у Варшаву ў 5–16 кастрычніка 1925 г.

№ 139

Вытрымка з пратакола № 58 закрытага пасяджэння Бюро ЦК КП(б)Б

7 кастрычніка 1925 г.

Прысутнічаюць: тт. Чарвякоў, Гесен, Адамовіч, Галадзед, Калнін, Мядзведзь, Казюра, Осіпаў, Ісаак, Славінскі.

Слухалі: 1. Заяву т. Казюра.

Пастанавілі: 1. Пагадзіцца з меркаваннем НКЗС аб немагчымасці прысутнасці т. Ульянава на Берлінскай канферэнцыі. 2. Прыняць прапанову т. Казюра, прасіць НКЗС, каб праца, даручаная т. Ульянаву была даручана т. Штанге*.

Слухалі: 2. Пратакол сакрэтнага пасяджэння сакратарыята № ... ад 6 /X-25 г.

Пастанавілі: Зацвердзіць рашэнне сакратарыята за выключэннем пункта аб прысутнасці т. Ульянава на Берлінскай канферэнцыі. Выклікаць т. Ульянава ў Мінск.

Рашэнне па пп. 1 і 2 пратакола даручаецца выканаць т. Казюры. [...]

За сакратара ЦК

М. Галадзед

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 1280. Арк. 402. Пераклад з рускай. Арыгінал. Машынапіс. Апублікавана: Знешняя палітыка Беларусі : Зборнік дакументаў і матэрыялаў. Т. 2 : (1923–1927 гг.) / БДУ. Бел. навукова-даследчы ін-т дакументазнаўства і архіўнай справы ; Склад. У. М. Міхнюк і інш. ; Рэд. Кал. : І. І. Антановіч (старш.) і інш. – Мінск, 1999. – С. 177.

№ 140

Тэлеграма А. І. Крыніцкага М. М. Галадзеду аб нарадзе ў НКЗС СССР у Маскве па беларускім пытанні

г. Масква

9 кастрычніка 1925 г.

Уручыць Галадзеду. 17-га НКЗС адбудзецца нарада па беларускім пытанні. Аралаў, Крыніцкі, Войкаў, Ульянаў, Аляксандроўскі. Даклад паручаны Казюра. Хай рыхтуе.

Крыніцкі

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 1280. Арк. 409. Пераклад з рускай. Машынапіс. Апублікавана: Знешняя палітыка Беларусі : Зборнік дакументаў і матэрыялаў. Т. 2 : (1923–1927 гг.) / БДУ. Бел. навукова-даследчы ін-т дакументазнаўства і архіўнай справы ; Склад. У. М. Міхнюк і інш. ; Рэд. кал. : І. І. Антановіч (старш.) і інш. – Мінск, 1999. – С. 179.

* *Невядомая асоба.*

№ 141

Вытрымка з пратакола № 61 закрытага пасяджэння Бюро ЦК КП(б)Б

11 кастрычніка 1925 г.

[...]

Слухалі: 2. Аб паездцы т. Ульянава ў Берлін.

Пастанавілі: Адмяніць рашэнне Бюро ЦК ад ...кастрычніка з-за адсутнасці пярэчанняў з боку Наркамзаспраў пацвердзіць былое рашэнне аб кіраўніцтве Ульянавым канферэнцыяй.

Слухалі: 3. Тэлеграма тав. Крыніцкага.

Пастанавілі: 1. Паведамленне аб нарадзе ў Маскве прыняць да ведама.

2. Акрамя тав. Крыніцкага вылучыць на нараду тт. Славінскага і Ігнатоўскага. [...]

За сакратара ЦК КП(б)Б

М. Галадзед

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 1280. Арк. 408. Пераклад з рускай. Арыгінал. Машынапіс. Апублікавана: Знешняя палітыка Беларусі : Зборнік дакументаў і матэрыялаў. Т. 2 : (1923–1927 гг.) / БДУ. Бел. навукова-даследчы ін-т дакументазнаўства і архіўнай справы ; Склад. У. М. Міхнюк і інш. ; Рэд. кал. : І. І. Антановіч (старш.) і інш. – Мінск, 1999. – С. 179–180.

№ 142

Вытрымка з пратакола № 66 закрытага пасяджэння Бюро ЦК КП(б)Б

16 кастрычніка 1925 г.

Прысутнічалі: тт. Крыніцкі, Галадзед, Гесен, Чарвякоў, Адамовіч, Ендакоў, Славінскі, Левін, Матусевіч, Ігнатоўскі, Мядзведзь, Казюра.

Слухалі: 1. Тэзісы даклада на нарадзе ў Маскве: Беларускі рух за кардонам.

Пастанавілі: Тэзісы прыняць з унесенымі тт. Славінскім, Чарвяковым праўкам. Даручыць т. Казюра, Славінскаму і Ігнатоўскаму адрэдактаваць канчаткова тэзісы. [...]

Слухалі: 4. Аб нацыянальным камітэце ў К[оўна].

Пастанавілі: Лічыць магчымым часовае існаванне нацыянальнага камітэта ў Коўна з Галавінскім у якасці кіраўніка. [...]

Сакратар ЦК КП(б)Б

А. Крыніцкі

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 1280. Арк. 438. Пераклад з рускай. Арыгінал. Машынапіс.

№ 143

Вытрымкі з дадатку да пратакола № 66 закрытага пасяджэння Бюро ЦК КП(б)Б «Беларускі рух за кардонам»

16 кастрычніка 1925 г.

Зусім сакрэтна

Беларускае насельніцтва ў Польшчы, Латвіі і Літве.

У цяперашніх межах Польшчы (Заходняя Беларусь) г[эта] зн[ачыць] у Палессі, Віленшчыне, былой Гродненскай губерні і Навагрудчыне па даным перапісу 1897 г. пражывае звыш 15 000 00 чалавек аселага беларускага насельніцтва. 75 % яго — сялянства. Беларускае сялянства, якое складае вялізную большасць насельніцтва Палесся, Віленшчыны, былой Гродненскай губерні і Навагрудчыны, валодае ўсяго толькі 40 % зямельных угоддзяў гэтай тэрыторыі. Астатнія землі знаходзяцца ў руках буйных зямельных уладальнікаў і дзяржавы. 25 % беларускага насельніцтва ў Польшчы складаюць гарадское насельніцтва, інтэлігенцыя і рабочыя.

Беларускае сялянства малазямельнае, бедна і абкладзена непасільнымі падаткамі, вялікімі тут чым у астатніх частках Польшчы. Сялянскія гаспадаркі, разбураныя вайной да цяперашняга часу яшчэ не ўзнавіліся. З-за гэтага, сялянства вымушана папаўняць свой бюджэт заробкамі на адхожых промыслах (батрацтва, лясныя распрацоўкі). Цяжкасць эканамічнага становішча, асадніцтва, нацыянальны прыгнёт беларускага сялянства з боку Польскага ўраду выклікаюць у яго асяроддзі ўнутранае бурленне, накіраванае Кампартыяй на шлях барацьбы за эканамічнае распрыгоньванне і нацыянальнае вызваленне пад лозунгам уз'яднання Заходняй Беларусі з БССР.

Нешматлікі пралетарыят Зах[одняй] Беларусі распылены, з-за адсутнасці прамцэнтраў (выключэнне Беласток) і не прадстаўляе значнай сілы. Інтэлігенцыя, апалітычная ў мінулым, пасля рэвалюцыі, нацыянальна-палітычна ажывілася. Каланізатарская, насільная палітыка польскага ўраду, ганенні на беларускую культуру, мову і рэлігію, узмацняюць нацыянальны рух асабліва рэльефна выявілася падчас сеймавых выбараў у 1922 г., калі па спісе нацыянальных меншасцей беларусы правялі 11 дэпутатаў у Сейм і 3 у Сенат. У цяперашні час нацыянальны беларускі рух прадстаўляе сабой значную сілу, з якой вымушана лічыцца польскі ўрад і якую ўлічвае ў сваёй працы КП(б)Б.

[...]

Эміграцыя.

У Польшчы не маецца эмігранцкіх груп і эміграцыя ніякай ролі не адыгрывае. [...]

Палітычны змест беларускай эміграцыі і аселага насельніцтва за кардонам і нашы задачы.

Цэнтрам беларускага руху за кардонам, як па колькасці аселага беларускага насельніцтва на тэрыторыі 107 000 кв. км., так і па палітычнай

актыўнасці і арганізаванасці яго, з'яўляецца Заходняя Беларусь. Рух узначальваецца і кіруецца КПЗБ, якая выкарыстоўвае легальныя магчымасці кіраўніцтва праз Рабочую Сельскую Грамаду, якая ў свой час адкалолася аб беларускага сеймавага клуба, а таксама праз кааператывы і сялянскія камітэты. КПЗБ выдавала «Чырвоны сцяг» і ў выніку «Искру». Абедзве газеты ў цяперашні час зачынены. Наладзіць выданне папулярнай газеты ў польскіх умовах надзвычай цяжка. Час ад часу выдаюцца аднаднёўкі па розных выданнях – апошняя «Зорка беларуса».

Грамада з'яўляецца трыбунай партыі ў польскім сейме. Яе склад: Тарашкевіч, Рак-Міхайлоўскі, Валашын і Мятла (члены КПЗБ). Існаванне яе не толькі раслаівае блізкія нам групы ў польскім сейме (беларускі сеймавы клуб), але і аказвае значны ўплыў на развіццё беларускага нацыянальнага руху і на рэвалюцыянізаванне беларускіх мас.

Нашыя задачы ў адносінах да Грамады заключаецца ў наступным: неабходна ўсялякая падтрымка яе дзейнасці Грамады ў польскім сейме, ажыццяўленне пэўнага ўплыву і кіраўніцтва Кампартыі ў працы Грамады. Неабходна ўлічыць, што тт. уваходзячыя ў Грамаду не прадстаўляе з сябе моцных закаленых камуністаў, чаму ўказанае кіраўніцтва партыі набывае асаблівае значэнне.

Другім фактарам беларускага нацыянальнага руху ў Польшчы з'яўляецца Сеймавы беларускі клуб. У яго склад уваходзяць: кс. Станкевіч, Ярэміч¹¹¹, Рагуля, Аўсяннікаў¹¹² і Кахановіч¹¹³. Усе яны з'яўляюцца прадстаўнікамі беларускай нацыянальнай інтэлігенцыі. Нацыянальна настроеныя, палавінчатая, якія працягваюцца ўсё яшчэ спадзяюцца на існаванне так званай малой праграмы (культурная аўтаномія, самаўпраўленне, нацыянальная школа), якія баяцца рэвалюцыйных мер і дзеянняў, яны яшчэ не прышлі шчыльна да Грамады і да кампартыі. Знаходзяцца ў блізкіх адносінах з Грамадой, а некаторыя з іх, як напрыклад Рагуля, падзяляюць цалкам палітычную пазіцыю Грамады, хістаючыся ўступіць у яе па сваіх персанальных якасцях (з апасення рэпрэсій з боку польскага ўраду). Прадстаўнік правага крыла клуба кс. Станкевіч выдае ў Вільна газету «Крыніцу». Мы павінны імкнуцца выкарыстаць гэту групу, яе нацыянальна-шавіністычную псіхалогію, для паслаблення польскага ўраду. У перспектыве дабівацца расколу ад яе нацыянальных дзеячоў і ўводу іх у Грамаду.

Польская дэфензіва, імкнучыся нейтралізаваць уплыў кампартыі і захапіць нацыянальны беларускі рух у свае рукі, стварае штучныя «беларускія» арганізацыі, з намерам супрацьпаставіць іх БСРГ і сеймаваму беларускаму клубу. Гэта так званыя арганізацыі актывістаў на чале з Паўлюкевічам, якія працуюць у кантакце і па дырэктывам польскай дэфензівы і Булак-Балаховіча. У задачы Беларускага нацыянальнага камітэта ў Вільна, у якім прымае ўдзел Фёдараў, Замкевіч, Канапацкі, Міткевіч і інш., уваходзіць стварэнне бачнасці беларускай грамадскасці і накірунак нацыянальнага беларускага руху ў духу прыдатнага Польшчы.

Нацыянальны камітэт у Вільна, створаны для абароны польскай дзяржаўнасці, кіруецца палякаў, якія імкнуцца выкарыстоўваць яго для накірунку беларускага руху на шлях нацыянальнай «зубатаўшчыны». Паўлюкевіч выдае ў Вільна «Грамадскі голас». Наша задача ў адносінах да гэтага псеўда-беларускага камітэта заключаецца ў дыскрэдытацыі яго перад беларускім насельніцтвам і выяўленне яго сапраўднай фізіяноміі. Акрамя таго, у Варшаве існуе філіял Віленскага беларускага камітэта пад старшынствам Більдзюкевіча¹¹⁴, блізка дакладна таксама да польскай дыфензівы, якая арыентуецца на «Крыніцу» кс. Станкевіча і фактычна кіруецца сенатарам Уласавым¹¹⁵. Нашыя адносіны да яго таксама, што і ў адносінах да групы Паўлюкевіча¹¹⁶ [...]

Вынікі.

Авантурыстычная, прадажная, па сваёй сутнасці беларуская эміграцыя безумоўна ўсё ж прадстаўляе рэальную небяспеку для развіцця здоровага нацыянальнага і рэвалюцыйнага руху ва ўказаных краінах, а таксама і для дзейнасці нашых Паўнамоцных прадстаўніцтваў, часта вымушаных абапірацца на яе для ажыццяўлення сваіх задач. У тых краінах, дзе беларускі нацыянальны рух з'яўляецца не толькі напярэдадні рэвалюцыйнай барацьбы, але і служыць фактарам у значнай ступені ўплываючым на палітыку ўрадаў (як напрыклад у Літве) неабходна асоба ўважліва аднесціся да беларускага нацыянальнага руху. Наша палітыка ў агульным ва ўсіх гэтых краінах, павінна заключацца ў развіцці нацыянальнага беларускага руху, ахопу яго і пераўтварэння ў рэвалюцыйны рух пад лозунгамі аб'яднання беларускага народа, стварэння адзінай Беларусі і ўсталявання ў ёй Рабоча-Сялянскай савецкай улады.

Шляхі да гэтага:

1. Працягваць працу па разлажэнні і драбленні беларускай эміграцыі, ні ў якім выпадку не дапушчаючы стварэння якіх бы то не было беларускіх аб'яднанняў эміграцыі, якія могуць супрацьпастаўляць сябе нацыянальнаму руху аселых беларускіх мас, ці выкарыстаць яго рух у сваіх авантурыстых мэтах. Разам з гэтым, імкнуцца, усё больш ці менш здаровае ў эміграцыі прыцягнуць на свой бок і выкарыстаць на тэрыторыі БССР.

2. У нашай працы мы павінны адмовіцца ад паслуг беларускіх эмігранцкіх арганізацый і абаперціся на выбарныя камітэты, кааператывы і сялянскія камітэты беларускага аселага насельніцтва. Кіраўніком гэтых арганізацый павінен быць выяўлены намі і кіруемы кампартыйя актыў беларускага насельніцтва. Па тактычных думках у выпадку неабходнасці магчыма выкарыстанне асобных фігур эміграцыі ў крайнім выпадку групы ..., маючы канчатковай мэтай задачу абаперціся на здаровы нацыянальны рух аселых беларускіх мас.

3. Рашэнне беларускага нацыянальнага пытання немагчыма па-за сувязі з агульнай праблемай нацыянальных меншасцей. Пры яго вырашэнні неабходна ўлічыць усе асаблівасці пытання нацыянальных меншасцей ва ўказаных краінах.

4. У сувязі з гэтым з арганізацыйнага боку неабходна каб а) Мінск з'яўляўся цэнтрам аб'яднаючым і накіроўваючым па ўзгадненні з Калегіяй НКЗС і ЦК РКП(б) беларускі нацыянальна-рэвалюцыйны рух за мяжой. Узгодненыя рашэнні павінны праводзіцца ў жыццё па ўказанням НКЗС Паўнамоцнымі прадстаўнікамі за мяжой; б) прадстаўнікі БССР за мяжой зносіліся непасрэдна з Упаўнаважаным НКЗС пры Урадзе БССР, дасылаючы копіі сваіх дакладаў у Калегію НКЗС і ЦК КПБ; в) пажадана, каб у НКЗС пытанні нацыянальных меншасцей былі сканцэнтраваны ў спецыяльнай рэферэнтуры ці ў адных руках.

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 1280. Арк. 442–451. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс. Апублікавана ў: *Идеологическая деятельность Компартии Белоруссии, 1918–1945: [Сб. док.]*. Т. 1. – Мінск, 1990. – С. 190; *Знешняя палітыка Беларусі: Зборнік дакументаў і матэрыялаў*. Т. 2 : (1923–1927 гг.). – Мінск, 1999. – С. 184–191.

№ 144

Вытрымка з пратакола № 67 закрытага пасяджэння Бюро ЦК КП(б)Б

22 кастрычніка 1925 г.

Шыфр

Прысутнічалі: тт. Крыніцкі, Чарвякоў, Адамовіч, Гесэн, Галадзед¹¹⁷, Ігнатоўскі, Калнін, Мядзведзь, Левін, Славінскі, Казюра, Ульянаў, Ісаак, Грузель.

Слухалі: 1. Інфармацыя т. Ульянава аб канферэнцыі ў Берліне.

Пастанавілі: Прызнаць, што а) Вынік канферэнцыі пацвердзіў правільнасць пазіцыі Бюро ЦК КП(б)Б занятай ім у гэтым пытанні; б) т. Ульянаў выканаў цалкам і поўнасю дырэктывы Бюро ЦК КП(б)Б у справе правядзення канферэнцыі.

2. У сувязі з забаронай Галавінскаму ўезда ў Літву, часова на чале Беларускага нацыянальнага камітэта ў Коўна пакінуць Якавіюка, Гузняя і Вальковіча.

3. Прызнаць мэтазгодным апублікаванне рэзалюцый, прынятых на канферэнцыі ў Берліне, як у нашай, так і замежнай прэсе.

4. Прызнаць мэтазгодным агучыць інфармацыю ў выступленнях тт. Адамовіча і Чарвякова на пасяджэнні Віцебскага гарсавета.

5. Аказаць падтрымку Галавінскаму¹¹⁸ і Цвікевічу па 400 долараў.

6. Дазволіць уезд у БССР Галавінскаму, Цвікевічу, Пракулевічу¹¹⁹ і Зайцу¹²⁰.

Слухалі: 2. Заяву т. Славінскага аб далейшай працы т. Ульянава.

Пастанавілі: Прызнаць неабходным пакінуць т. Ульянава саветнікам Паўнамоцнага прадстаўніцтва ў Варшаве. Даручыць т. Славінскаму ў Маскве абараніць гэту прапанову.

Слухалі: 3. Аб запыце Ураду на будучай Сесіі ЦВК аб прыгнячэнні польскім урадам беларускага насельніцтва ў Заходняй Беларусі.

Пастанавілі: Даручыць т. Ульянаву скласці праект запыту і адказ і ўзгадніць з НКЗС. [...]

Сакратар ЦК КП(б)Б

Крыніцкі

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 1280. Арк. 452. Пераклад з рускай. Арыгінал. Машынапіс. Апублікавана: Знешняя палітыка Беларусі : Зборнік дакументаў і матэрыялаў. Т. 2 : (1923–1927 гг.) / БДУ. Бел. навукова-даследчы ін-т дакументазнаўства і архіўнай справы ; Склад. У. М. Міхнюк і інш. ; Рэд. кал. : І. І. Антановіч (старш.) і інш. – Мінск, 1999. – С. 191–192.

№ 145

Праграма Беларускай сялянска-работніцкай Грамады

Красавік 1926 г.

I. Самаазначэнне народаў і міжнародная салідарнасць працоўных.

1. Увесь існуючы лад паміж дзяржавамі і народамі павінен быць перабудаваны на аснове поўнага самаазначэння народаў.

2. Стоячы на грунце самаазначэння народаў, БСРГ лічыць, што ўсе беларускія землі павінны быць злучаны і аб'яднаны ў незалежнай рэспубліцы пад уладай сялян і работнікаў.

3. Разам з тым БСРГ жыва падтрымлівае сучаснае імкненне працоўных мас да стварэння цеснага сацыялістычнага саюзу еўрапейскіх народаў.

4. Згодна з гэтым, БСРГ вядзе сваю працу ў духу міжнароднай салідарнасці працоўных.

II. Саюз сялян і работнікаў.

5. Вызваленне ўсяго працоўнага народа з-пад ярма капіталу і нацыянальнага ўціску — гэта агульная мэта і супольная справа сялян і работнікаў, здзяйсненне гэтага магчыма толькі ў цесным саюзе сялян і работнікаў.

6. Працоўная інтэлігенцыя ў сваёй лепшай і здаравейшай частцы павінна прылучыцца да такога саюзу сялян і работнікаў, знаходзячы тут шырокі грунт да прылажэння сваіх творчых сіл.

III. Сялянска-работніцкі ўрад.

7. Толькі цесны саюз сялян і работнікаў можа ўстанавіць сялянска-работніцкі ўрад.

Толькі работніцка-сялянскі ўрад зможа даць прыгнечаным народам волю, сялянам зямлю, работнікам працу, і толькі ён зможа перабудаваць народную гаспадарку і ўвесь дзяржаўны і грамадскі лад на больш разумных і справядлівых падставах ды прывесці народ да лепшай будучыні.

Вядучы барацьбу за самаазначэнне народаў, за сялянска-работніцкі ўрад, БСРГ разам з тым несупынна змагаецца за самыя балючыя і штодзённыя патрэбы сялян і работнікаў: за зямлю без выкупу, супраць непамерных падаткаў, за абарону работніцкіх законаў, за родную школу, за палітычныя свабоды і інш.

IV. Зямля сялянам без выкупу.

8. Усе абшарніцкія і духоўныя землі павінны быць без выкупу адабраны ад паноў-абшарнікаў і духавенства і разам з казённымі праз сялянскія камітэты падзелены паміж мясцовымі сялянамі і парабкамі бясплатна.

V. Скасаванне асадніцтва.

9. БСРГ дамагаецца скасавання як ваеннага, так і цывільнага асадніцтва.

Увесь зямельны запас Заходняй Беларусі павінен быць падзелены паміж мясцовымі сялянамі і парабкамі.

VI. Упарадкаванне зямлі.

10. БСРГ падтрымлівае перасяленне сялян з вёсак на хутары або на пасёлкі, але толькі пры той умове, што малазямельным зробіцца прырэзка зямлі, каб яны маглі весці сапраўды самастойную гаспадарку.

11. Побач з гэтым БСРГ дамагаецца шырокай меліярацыі (а перад усім асушкі балот і лугоў) на скарбовы кошт паводле шырокага дзяржаўнага плана.

12. На гаспадараванне пры пераходзе на хутары і пры парцэляцыі павінна быць дадзена патрэбная дапамога – грашыма, інвентаром, будаўнічымі матэрыяламі.

13. БСРГ дамагаецца шырокай аграрнамічнай дапамогі і таннага крэдыту для сялянства.

14. Усе работы па землеўпарадкаванню павінны быць аднесены на скарбовы кошт.

VII. Лясы і воды.

15. Таксама, як землі, усе дворныя і духоўныя лясы і воды павінны перайсці ва ўласнасць дзяржавы.

16. Грамада дабіваецца, каб сяляне былі забяспечаны лесам на будоўлю і апал, а таксама пашай для жывёлы.

17. БСРГ вядзе барацьбу супраць такога касавання сервітутаў, што крыўдзіць сялян на карысць паноў-абшарнікаў.

VIII. Падаткі.

18. Падаткі гнятуць працоўны народ невыносным цяжарам. Яны разложаны несправядліва і збіраюцца спосабам нязносна цяжкім і руйнуючым сялянства.

БСР Грамада дабіваецца, каб падаткі былі пераложаны на пануючыя заможныя класы, а з беззямельных, малазямельных і сярднякоў былі зняты.

Мераю для падаткавання павінен быць даход.

19. БСРГ дамагаецца, каб былі скасаваны ўсе пасярэдныя (ускосныя) падаткі, асабліва ж налогі на прадметы першай патрэбы.

20. Незалежна ад гэтага БСР Грамада дамагаецца безадкладнага ўвядзення адзінага падатку, гэта значыць, каб падатак вызначаўся раз у год на адным платным наказе з разлажэннем на раты і з выразным вызначэннем тэрміну.

IX. Работніцкія законы.

21. БСР Грамада бароніць усе сацыяльныя заваёвы работнікаў. Паміж іншым яна вядзе барацьбу за: 1) 8-гадзінны рабочы дзень, нядзельны адпачынак і платныя водпускі, 2) забарону працы дзяцей і паляпшэнне санітарных варункаў працы на фабрыках, 3) мінімум зароботнай платы, 4) дзяржаўнае страхаванне работнікаў горада і вёскі ад хваробы, калецтва, безработцы і на старасць, 5) свабоду стачак і поўную свабоду прафесіянальных саюзаў, 6) законнае прызнанне фабрычных работніцкіх камітэтаў з правам учасця ў наглядзе за прадукцыяй.

22. Уважаючы, што кожнаму работніку вёскі і горада дзяржава павінна забяспечыць працу і заробак, БСР Грамада ў часе сучаснага цяжкага безработцы ў горадзе і вёскі дамагаецца:

А) выплаты безработным горада і вёскі дапамог у размеры пражытачнага мінімуму;

Б) безадкладнай арганізацыі шырокіх публічных работ;

В) арганізацыі камітэтаў безработных.

Х. Кааперацыя.

23. БСР Грамада вялікую ўвагу звяртае на пашырэнне спажывецкай, вытворчай і крэдытнай кааперацыі сярод сялян і работнікаў, уважаючы, што яна дае магчымаць працоўнаму народу бараніцца ад дарагоўлі і спекуляцыі ды прывучае яго да арганізаванай самадзейнасці. Вядучы барацьбу супраць падпарадкавання кааперацыі інтарэсам абшарнікаў і капіталістаў, БСРГ дамагаецца для кааперацыі шырокага дзяржаўнага крэдыту.

ХІ. Самаўрады.

24. Усе самаўрады (гмінныя, павятовыя і ваяводскія) павінны выбірацца агульным галасаваннем усяго працоўнага народа, а не назначацца адміністрацыяй (старостам, ваяводам).

Самаўрады павінны быць незалежны ад адміністрацыі, а круг дзейнасці іх павінен быць пашыран.

25. Адною з важнейшых галін самаўрадавай працы павінна быць забяспечэнне апекі над сіротамі, безнагляднымі калекамі і старымі, а такжа забяспечэнне неабходным матэрыялам (з грашовай дапамогай ад скарбу) на адбудову ўсіх знішчаных за час вайны гаспадарак.

26. БСР Грамада выступае супраць усялякіх самаўрадавых ці іншых натуральных павіннасцяў.

ХІІ. Войска, паліцыя, адміністрацыя.

27. БСР Грамада дабіваецца скарачэння службы ў войску і значнага памяншэння войска, паліцыі і адміністрацыі, каб такім спосабам паменшыць ападаткаванне насельніцтва і павялічыць выдаткі на культурныя патрэбы.

28. БСР Грамада вядзе барацьбу з палітыкай мілітарызму і імкнецца да змены сталай арміі народнай міліцыяй.

29. БСР Грамада змагаецца, каб паліцыя і ўрадоўцы, не выключаючы і міністраў, адказвалі перад законам за службовыя надужыцці.

Паміж іншым, БСРГ дамагаецца скасавання палітычнай паліцыі і вядзе барацьбу з сістэмай біцця і правакацыі.

ХІІІ. Палітычныя свабоды.

30. БСР Грамада змагаецца за поўную свабоду сходаў, друку і слова, за свабоду палітычных і эканамічных арганізацый для сялян, работнікаў і працоўнай інтэлігенцыі.

31. БСР Грамада вядзе барацьбу супраць усялякіх пісаных і няпісаных прывілегій для пануючых класаў – абшарнікаў і буржуазіі.

32. БСР Грамада змагаецца рознымі спосабамі пагоршыць існуючыя законы (напрыклад, выбарны закон).

33. БСР Грамада дабіваецца поўнай свабоды ўстраіваць вечары і іншыя сходы.

34. БСР Грамада дамагаецца скасавання выняткавага становішча і даразных судоў, існуючых на Заходняй Беларусі.

35. БСР Грамада дамагаецца амністыі для ўсіх палітычных.

36. БСР Грамада дамагаецца права свабоднай апекі над палітычнымі вязнямі.

37. БСР Грамада дамагаецца скасавання кары смерці.

XIV. Суды.

38. БСР Грамада стаіць за народны суд, які мае выбірацца самым народам з мясцовых людзей, а тым часам дамагаецца безадкладнага ўвядзення суда прысяжных.

39. Грамада вядзе барацьбу супраць сістэмы тайных судоў («пры зачыненых дзвярах») і бароніць незалежнасць судоў ад уплываў палітычнай паліцыі.

XV. Школы.

40. БСР Грамада стаіць за ўвядзенне адзінай працоўнай школы з бясплатным навучаннем – за кошт дзяржавы – для працоўных элементаў (сялян, работнікаў, працоўнай інтэлігенцыі).

41. БСР Грамада дамагаецца пашырэння аграрна-тэхнічнага і наогул прафесіянальна-тэхнічнага навучання.

42. Навука ва ўсіх дзяржаўных школах павінна весціся на роднай мове вучняў.

43. БСР Грамада выступае супраць таго, што школьныя ўлады вымагаюць ад вучыцеляў паліцэйскіх пасведчанняў аб маральнасці (свядцтво моральнасці) пры паступленні на службу. Гэта бяспраўна, без суда агранічвае правы грамадзян вучыцеляў і робіць іх залежнымі ад самаволі палітычнай паліцыі.

XVI. Мова.

44. Кожнай нацыянальнасці павінна быць забяспечана магчыма найшырэйшае права карыстацца ўласнай мовай у дзяржаўным і грамадскім жыцці.

45. БСР Грамада будзе змагацца за поўную свабоду пашырэння культурна-асветнай дзейнасці ў роднай мове: бібліятэк, чытальняў, краязнаўчых гурткоў, тэатраў і г. д.

XVII. Рэлігія.

46. Прызнаючы поўную свабоду сумлення, БСР Грамада стаіць за аддзяленне царквы (касцёла) ад дзяржавы і ад палітыкі.

47. БСР Грамада змагаецца з выкарыстаннем веры — царквы ці ка-
сцёла — у палітычных мэтах, напрыклад, для падтрыманьня пануючых
класаў або для паланізацыі ці русіфікацыі.

48. БСР Грамада будзе таксама змагацца з сеяннем рэлігійнай ці
расавай барацьбы і нянавісці.

XVIII. Супраць нацыянальнага ўціску і руйнавання краю.

49. БСР Грамада дамагаецца сапраўдных роўных правоў у жыцці —
а не толькі на паперы — для ўсіх грамадзян, незалежна ад веры ці
нацыянальнасці.

Паміж іншым, Грамада дамагаецца: а) безадкладнага прызнання
правоў грамадзянства для ўсіх жыхароў Заходняй Беларусі;

б) інвалідскай рэнты для ўсіх ваенных інвалідаў, іхніх удоў і сірот;

в) свабоднага доступу на ўрадавую службу для мясцовых людзей,
незалежна ад веры, нацыянальнасці ці палітычных поглядаў.

50. Вядучы барацьбу супраць непамернага вызысу нашага краю як
польскімі, так і загранічнымі капіталістамі, асабліва ж супроць рабун-
ковага вырубання і распрадажы нашага прыроднага багацця — лясоў, —
супраць распрадажы фабрык і абарудавання заганіцу, вядучы барацьбу
з усімі відамі каланізацыі Заходняй Беларусі, Грамада дамагаецца поў-
нага развіцця ўсіх гаспадарчых сіл і магчымасцей краю.

51. Ідучы да сваіх мэтаў, БСР Грамада карыстаецца шляхам легальнай,
законнай барацьбы на аснове канстытуцыі і права.

Праграма і арганізацыйны статут Беларускае сялянска-работніцкае грамады. — Вільня:
Беларуская друкарня імя Франціска Скарыны, 1926. — С. 1–12. Машынапіс.

№ 146

Вытрымка з ліста ад П. Корчыка да ЦК КПЗБ, Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску

15 ліпеня 1926 г.

Дарагія сябры!

[...] Мяне здзіўляе ваша паведамленне, што Вы нічога не ведалі аб
з'ездзе Паўлюкевіча. Аб гэтым ужо больш месяца пісалася ў беларускіх
газетах усіх адценняў. Дастаткова было чытаць гэту прэсу. Нават на на-
шым Пленуме ўказвалася аб гэтым. Раю Вам і нашым АК больш сачыць
за беларускім нацыянальным рухам і яго прэсай. Асабліва зараз. Для
мяне ясна, што Паўлюкевіч атрымае ад урада вядомага канцэсіі і з гэтага
пункта гледжання ён можа быць больш для нас небяспечны, чым іншыя
групы. Галоўны ўдар на яго і яго групу. Звярнуць асаблівую ўвагу на
Навагрудскае ваяводства. [...]

З таварыскім прывітаннем

Корчык

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 97. Арк. 59 адв. Пераклад з рускай. Копія.. Машынапіс.

№ 147

Вытрымка з ліста да ЦК КПЗБ, Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску

12 кастрычніка 1926 г.

Шыфр

Дарагія сябры.

Сёння я вярнуўся з Меккі*, лічым патрэбным знаёміць вас з апошнімі падзеямі. [...]

Мы вельмі ўстрыжаны апошнімі падзеямі ў вас. У нас закрываецца меркаванне: ці не справа — гэта рук Стаха, ці ён звязаны з Мамонька і пражскімі студэнтамі, а гэтыя дза апошнія Валіцкага ведаюць больш, чым хто бы то ні было. Мы просім вас падрабязней аб гэтым напісаць. Са свайго боку мы прыемем тэрміновыя меры. [...]**

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 97. Арк. 116. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 148

Вытрымка з ліста да ЦК КПЗБ, Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску

19 кастрычніка 1926 г.

Шыфр

Дарагія сябры!

1. Толькі што атрымалі праз Мекку ваш ліст № 22, пры ўсім жаданні многа напісаць не атрымаецца. Будзем імкнуцца сёння выкласці галоўнае, у наступны раз напішам больш шырока. [...]

5. Адносна правалаў мы атрымалі ад суседзей наступную выпіску рапарта іх супрацоўніка, паведамляем яе дакладна. Яны працягваюць для высвятлення ўсіх прычын... Меў магчымасць упэўніцца, што Адамовіч знаходзіцца ў сувязі з начальнікам паліт. паліцыі Графам, да якога насіў рапорт падпісаны псеўданімам Камароў. У ім Адамовіч паведамляў аб плануемым прыездзе ў Польшчу нейкага Паўлава, які камандзіраваны і аб распараджэнні Выканкама КПБ для пастаноўкі справы, а менавіта, для падтрымкі сялянскай Грамады, якая ў сутнасці з'яўляецца аддзяленнем кампартыі.

Калі ўжо быў куплены білет, Адамовіч казаў: «Перадай у Данцыгу, што Мамонька і Гурын з Вільна прадалі палякам увесь акружны камітэт КПЗБ. Арышты будуць яшчэ напрацягу гэтага месяца. Хай папярэдзіць каго трэба. Акрамя таго скажы, што мая арганізацыя гатова да пераходу і чакае толькі распараджэнняў з Данцыга, хай мяне выклікаюць, я ўсё выкладу асабіста».

* Маецца на ўвазе Масква.

** Подпіс адсутнічае.

6. Дасылаем вам рэзалюцыі 2-й канферэнцыі, якія вы прасілі.

7. З грашыма вельмі дрэнна. Groшы ёсць, але нельга абмяняць. Пасылаем Вам 10 000 руб. Можна Алесь* абмяняе. [...]

Нарзан, Мішка

НРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 97. Арк. 118. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 149

Ліст А. Ф. Ульянава да Р. Максімоўскага

Лістапад 1926 г.

Дарагія Самсон і Роберт!

Было пасяджэнне Замежнай Камісіі. Стаяла пытанне аб Латвіі. Ёсць вялікі недавер да Езавітава як непрыхільнаму нам элементу Баркусевіч з працай не спраўляецца. Марыць аб стварэнні там Беларускай Грамады. Усе супраць гэтага ўключаючы Казюра. т. Казюра ў размове з Езавітавым прапанаваў яму арганізаваць у Латвіі Грамаду з той жа платформай як Грамада ў Заходняй Беларусі. Я выступаючы супраць: 1) лічу ў Латвіі ў руках Езавітава без пэўнага кіраўніцтва і кантроля партыі такая партыя можа пераўтварыцца ў нас; 2) ідэнтычная назва пры іншай сутнасці працы можа толькі адрамантаваць нашу Грамаду і напрыканцы; 3) (гэтага я там не выказваў) партыя «Грамада» ў Латвіі можа ў выпадку стварэння правага крыла ў нашай Грамадзе стаць апорай.

Загранічная камісія вырашыла адкінуць праект стварэння Грамады ў Латвіі. Было вырашана накіраваць туды працаўніка (адпаведнага рангу даручыць нам прыступіць да арганізацыі ў Латгаліі партарганізацыі.

Канкрэтны праект такі: дамовіцца з КП Латвіі (гэта неабходна Самсону**) з тым, каб мы (сродкі дае ЦК КПБ) дасылае туды чалавека для працы там і крыстаючыся нашым вопытам інструктуем яго.

Алесь

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 108. Арк. 237. Арыгінал. Машынапіс.

* Маецца на ўзвасе А. Ф. Ульянаў.

** Невядомая асоба.

№ 24

Шыфр

[...] Я писал о том, что Громада – это теперь центральный вопрос всей политической жизни Зап[адной] Бел[оруссии]. Кто этого не понимает, тот «ничевошенько» «ровнешенько» не понимает в теперешнем положении Зап[адной] Бел[оруссии].

Посмотрите газеты на Зап[адной] Бел[оруссии] и даже варшавские. Каждый день пишут о Громаде. Все газеты признают, что Громада овладела всем национальным движением в Зап[адной] Бел[оруссии]. На одном секретном заседании в Мин[истерстве] Внутр[енних] дел так говорили, что тронуть Громаду – значит тронуть все национальное движение, школьные организации, кооперацию, культпросвет[ительную] работу, 70 000 чел[овек]. Сознывая о всей опасности для них этого движения власти считаются уже с тем фактом, что Громаду не так легко теперь ликвидировать.

Не подлежит никакому сомнению, что власти определенно решили разгромить Громаду. Вся пресса ведет систематическую травлю Громады и подготавливает общественное мнение в необходимости разгрома. Что только не выдумывают на Громаду: это мол тоже самое, что компартия, Советская власть ей деньги дает, Громада готовит вооруженное восстание, занимается террористической деятельностью и т. д. и т. п., что мол нужно прекратить этот легальный большевизм.

Однако как видно власти не решаются на одновременную ликвидацию Громады одним ударом, а предпочитают это делать по частям. не дают разрешения на съезды, митинги, собрания, арестовывают некоторые комитеты в районах, накладывают огромные штрафы (1 тысячу – 3 тысячи злотых) за собрание гуртков и т. д. Громада как видно готовится к этому, она принимает следующие меры, если судить по ее печати и работе: 1) стремиться еще шире закрепиться в организационном отношении: а) она проводит энергичную работу по усилению роста наиболее слабых районах, б) быстро создает не менее широкую параллельную организацию (среди молодежи, секция), в) энергично двинута работа по созданию кружков белорусского школьного товарищества, которые должны иметь больше членов, чем сама Громада. В случае закрытия Громады эта организация будет основной для продолжения движения, г) она стремится ничего не делать такого, что послужило бы поводом для властей ликвидировать легальность Громады. Она отстаивает свою легальность тем, что: а) не дает себя спровоцировать, б) борется с террористическими настроениями в своих рядах, в) дает отпор всем измышлениям и нападкам буржуазной прессы против Гро-

* *Невядомая асоба.*

мады, г) доказывает в прессе, что она Громада, не преступает в своей повседневной деятельности рамок законности и работает законными методами, а мы в своей прессе должны критиковать Громаду за это.

3) Она оказывает самый энергичный массовый отпор репрессиям и попыткам правительства задушить движение. Она стремится развернуть акцию протеста на сходах, митингах и демонстрациях при первых же частичных репрессиях власти против Громады. В ответ на эти репрессии Громада разворачивает акции полит[ического] бойкота, тактики помощи полит[ическим] заключенным (сбор денег и продуктов), членские взносы ежемесячно и т. д.).

4) Громада стремится широкой массовостью и организованностью движения проломать рамки и репрессии власти: а) она в один день устраивает заседание своих гуртков, так что полиция не может везде успеть, б) отказывается платить штрафы, идут видеть и т. д.

5) Стремится проявить возможно больше активности в своей политической работе среди крестьянства и т. д.

6) На роспуск Громады массы белорусского крестьянства ответят мощным движением, кампанией протеста, широчайшими демонстрациями, в первое воскресенье, к которым уже готовятся под лозунгами: а) долой белый террор, б) немедленное освобождение полит[ических] заключенных. Надо будет предпринять реальные шаги, чтобы использовать эту демонстрацию для штурма некоторых тюрем, в) свобода революционных организаций рабочих и крестьян, г) долой фашистскую диктатуру Пилсудского, з) да здравствует рабоче-крестьянское правительство. Из всего сказанного вы могли заключить, какую роль играет сейчас Громада во всем революционном движении Зап[адной] Бел[оруссии].

Правильно руководить этим движением, умело использовать это движение, увязать работу партии в деревне с революционной борьбой масс, организованных в Громаде, охватить это движение и повести за собой — вот в чем вся соль, весь «цимус» политического момента на Зап[адной] Бел[оруссии].

Не дать этому нарастающему крестьянскому движению перейти на рельсы индивидуального или разрозненного террора, а вместе с тем подготовить его на массовый решительный отпор фашистской диктатуре, не дать этому революционному отряду слишком выдвинуться вперед на линию огня противника прежде чем успеют другие отряды и главные силы революции, но вместе с тем сохранить этот отряд в полной и боевой готовности, увязать выступление революционного движения Зап[адной] Бел[оруссии] с общепольским революционным, но при этом не развить пассивное выжидание в массах, не отстать, не опоздать в нужный момент своим выступлением — вот в чем заключается тот «цимус», о котором мы писали в прошлом письме. [...]

Сергей

№ 151

Ліст да ЦК КПЗБ, Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску

№ 32

16 лістапада 1926 г.

Шыфр

Дарагія сябры!

1. Апошні ваш ліст мы атрымалі з вялікім спазненнем – праз два тыдні і болей і ўсё яны праз Мекку. [...]

21. Аб з'ездзе Інбелкульту*. Вельмі ўдалыя тэлеграмы знаёмых. Меў вялікі фурор. Неабходна выкарыстаць забарону прыезду знаёмых, прыбыў паляк вучоны, а беларусаў, да беларусаў не пускаюць. Прыбылі вучоныя многіх краін. На днях вярнуўся з адпачынку, я ўсё думаў, што змагу дацягнуць пару месяцаў, а пасля паехаць у адпачынак, але ніякім чынам не мог працягнуць працаваць і павінен быў з'ехаць. За гэты месячны адпачынак я моцна ачунаў і адпачыў фізічна і менш стаў шалёным. [...]

Па даручэнні

ДІК

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 97. Арк. 159–160. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 152

Ліст ЦК КПЗБ да ЦК КПЗБ, Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску

Снежань 1926 г.

[...] Некалькі словаў аб згодніцкіх беларускіх групоўках. Мы лічым, што іх палітыка зараз аб'ектыўна пачынае адыгрываць ролю слуг фашыскага ўрада Пілсудскага. Пілсудскі несумненна імкнецца і будзе гэта рабіць з усёй настойлівасцю, фашызаваць палітыку беларускіх згоднікаў, кансалідаваць іх на аснове барацьбы з намі і знаёмымі. І гэтыя імкненні не няўцешныя. Вазьміце зараз «Сялянскую Ніву» — тон яе такі ж, як і ў «Работніка» ППС. Крыху «апазіцыі» разам з кампліментарамі Бартэлю¹²¹ і Пілсудскаму, крыху дэмагогіі — разам з гвалтам аб эндэцкім фашызме, як галоўным ворагу, некалькі слоў аб «няшчасным беларусе» і вулічная лаянка ў адрас знаёмых і г. д. Зараз у нашай барацьбе і ў барацьбе знаёмых супраць «беларускіх згоднікаў» гэты момант фашызацыі іх палітыкі павінен адыгрываць першачарговую ролю.

Наогул то мы ўзмацнілі і павінны болей узмацніць наша выкрыццё нацыянальнай дэмагогіі Пілсудскага, абвастраючы нашу барацьбу ў нацыянальнай галіне. Рэальных саступак Пілсудскі не дасць і даць не можа, але з яго «сацыяльнай дэмагогіяй» трэба лічыцца і супрацьпаставіць ёй падвоенную палітычную працу партыі.

* *Маецца на ўвазе Акадэмічная канферэнцыя па рэформе беларускага правапісу і азбукі ў 14–21 лістапада 1926 г.*

Між іншым у апошнія дні Віленская прэса зноў узмацніла кампанію супраць знаёмых. У «Слове» дагаварыліся нават да таго, што «ўрад робіць» гістарычную памылку, дапускаючы існаванне знаёмых, што такія гістарычныя памылкі, можна прывесці толькі з гісторыі дзейнасці Напалеона, калі ён падпісаў там якісьці дагавор... «Кур'ер Віленскі» — раіць больш «умела» біць знаёмых: з аднаго боку разгром — з іншай прадстаўці актывістам Грамады месцы ў гмінах, солтысамі, войтамі і г. д. «Гэта ж актыў вёскі — дайце ім месцы і яны перастануць напітвацца сіламі «антыпанскімі» арганізацыямі» [...]*

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 97. Арк. 215–215адв. Арыгінал. Машынапіс.

№ 153

Ліст Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску да ЦК КПЗБ

30 снежня 1926 г.

[...] Адносна таго, што піша Алесь адносна ліста Р. Канешне асабліва крыўдзіцца Алесю няма на што. «Не так страшны чорт, як яго малююць». Трэба прызнаць, што несумненна наша сувязь тут не зусім рэгулярна і моцная (перш за ўсё гэта тлумачылася шэрагам незалежачых ні ад нас, ні ад яго прычын), а гэта выклікае за сабой часта не зусім поўную дасведчанасць нашу ў агульных справах, а гэта выклікае не зусім поўную дасведчанасць яго ва ўсіх дэталях. Першы і самы важны вывад, які мы робім з усяго гэтага — трэба палепшыць сувязь і ўзаемаінфарміраванне. Будзе гэта ўсё зроблена — не будзе ніякіх непаразуменняў. Зараз гэта датычыцца парткіраўніцтва знаёмымі**. Канешне, думкі Алеся па гэтым пытанні павінны быць удакладнены. Ён мне чытаў ліст, дасланы Вам адносна ўсіх гэтых рэчаў, і вось нават аб ім думка аб парткіраўніцтве знаёмымі так выглядае, што з ёй у гэтай яе форме пагадзіцца цалкам нельга. Тут патрэбна яснасць і дакладнасць і відаць недахоп менавіта гэтага выклікаў у Р. (Роберт)*** вядомае незадавальненне пастаноўкай пытання. У чым жа справа? Цэнтральнае партыйнае кіраўніцтва знаёмымі прызнаць «недастатковым» нельга. Усе пытанні працы знаёмых, лінія іх дзеянняў, палітычны накірунак іх барацьбы, канкрэтныя планы працы, змест газеты — гэта заўсёды было і ёсць прадметам папярэдняга абмеркавання ў партыі. Апошні (разам з Р.) лістападаўскі пашыраны сакратарыят займаўся спецыяльна гэтымі пытаннямі. Падчас нарады знаёмых, дзе ставіў і абмяркоўваў разам з імі перспектывы іх працы і развіцця. Так што палітычная лінія знаёмых знаходзіцца пад неразрывным і даволі-такі сістэматычным кіраўніцтвам партыі. Нельга казаць,

* *Подпіс адсутнічае.*

** *Маеца на ўвазе дзеячы БСРГ.*

*** *Роберт Максімоўскі А. Розеншайн (Максімоўскі) — член ЦК КПЗБ.*

што і ўся партыя цалкам не надзяляла неабходнай увагі, па дырэктывам ЦК, усяму гэтаму руху. Усім вядомым знаёмым з'яўляюцца найбольш надзённыя пытанні жыцця і дзейнасці партыйных арганізацый. У чым жа недахопы партыйнага кіраўніцтва? А вось у чым і аб гэтым неабходна ясна гаварыць. Рух расце. Знаёмыя становяцца ўсё больш і больш шырокай, магучай арганізацыяй. Яна высоўвае ўсё новыя і новыя пытанні. Да палітычнага кіраўніцтва знаёмымі прад'яўляюцца ўсе вялікія і вялікія патрабаванні. І вось мы канстатуем, што нашыя арганізацыі (перш за ўсё ячэйкі і райкамы) не выконваюць з дастатковай ступенню, павышаючай з кожным крокам патрабаванні да кіраўніцтва — дзейнасцю знаёмых [...]*

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 97. Арк. 218–218 адв. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 154

Ліст А. Ф. Ульянава ў Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску

4 студзеня 1927 г.

Дарагія!

Не пішу нічога, так як нікога не бачыў. Пав[ел]** быў у мяне і мы з ім аб многім пагаварылі. Затым ён напісаў і мы паглядзелі разам некалькі заўваг аб прэсе Грамады. Гэта не для друку, а ім для азнаямлення і кіраўніцтва. Дасылаю Вам. Прывітанне.

Ваш Алесь

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 130. Арк. 8. Арыгінал. Рукапіс.

№ 155

Вытрымка з ліста П. Корчыка да А. Ф. Ульянава

11 студзеня 1927 г.

Даражэнькі Алесь!

Учора не пашла пошта, ідзе сёння. Дасылаю адзін пакет для Стаха, будзь ласкавы перадай той жанчыне. Далей дасылаю для Сакратарыята нашага другі пакет. Але не ведаю, ці можам перадаць, бо сёння даведаўся, што іх няма ў Варшаве. Я сёння таксама меў намер ехаць у Варшаву, але атрымаў весткі, што там ня чыста і мне забаранілі ехаць, аб чым вельмі шкадую.

Артыкул для «Чырвонага сцягу» зараз жа дашлі ў Мінск, не чакаючы на сакратарыят, бо яны, відаць, не хутка дабяруцца да цябе. Пішы, што

* *Подпіс адсутнічае.*

** *І. К. Лагіновіч.*

чуваць новага. Дасылай грошы*. Газеты атрымаў. Чакаю на Віленскія газеты. Калі пабачыш каго з паслоў, дык скажы, каб прыехаў хто і прывез усе газеты не толькі беларускія, але і польскія Віленскія.

Што чуваць у Мінску, як прайшоў пленум і наогул пішы аб усім.

Прывітанне жонцы і Надзі**.

Янка клапаціцца.

З прывітаннем

Корчык

[...]

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 130. Арк. 16. Арыгінал. Рукапіс.

№ 156

Вытрымка з ліста Алеся Загорнага ў Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску

11 студзеня 1927 г.

Учора бачыўся з Ваявудскім. Ён перадаў, што вядомая нам крыніца перадала аб паездцы Маршалка ў Вільна наступнае. Ён ездзіў выключна па пытаннях Грамады. МУС падрыхтаваў яму карту з размяшчэннем гурткоў. Дзядэк*** вывучыў яе з пункта гледжання ваенна-стратэгічнага і палітычнага, доўга раіўся і ў выніку вырашыў – не ліквідаваць яе зараз. Лёс іх увесь час на валаску. А галоўнае, узмоцнена збіраюць матэрыялы накшталт таго, колькі грошай паступае па пошце, колькі сакратарыят, Грамада пасылае сваім інструктарам таксама па пошце – баланс атрымоўвайце, наколькі недарэчны па ўсёй верагоднасці. Наогул усяляк збіраюць матэрыял аб сувязі з намі. Акрамя таго аб тэроры. Калі яшчэ будуць акты, то гэта таксама пагоршыць становішча.

Загорны

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 130. Арк. 18. Пераклад з рускай. Арыгінал. Машынапіс.

№ 157

Вытрымка з ліста Джона****ў Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску

№ 40

1 лютага 1927 г.

1) Атрымалі Ваш ліст і ліст Корчыка.

* Фінансаванне нацыянальна-вызваленчага руху Заходняй Беларусі адбывалася праз А. Ф. Ульянава.

** Маецца на ўвазе жонка (Ц. Д. Блатман-Ульянава) і дачка (Н. А. Ульянава) А. Ф. Ульянава.

*** Маецца на ўвазе Ю. Пілсдускі.

**** Невядомая асоба.

2) Ваша меркаванне, што арышты, якія ідуць па тром лініям (мы, знаёмыя і Познань) звязаны з замаскіраваннем ліквідацыі знаёмых павінна быць зусім вернае. Нам думаецца, што хутчэй за ўсё гэта звязана з пачаткам актыўнага паходу супраць рэвалюцыйнага руху. Тут па нашым меркаванні не тактычны манеўр, а завяршэнне планаў Пілсудскага ў сваёй знешняй і ўнутранай палітыцы, асабліва зараз, калі абстрааецца гаспадарчы крызіс у Польшчы.

Агульны падыход і падрыхтоўка да вайны з СССР. Тут бачна Пілсудскі жадае дасягнуць дзве мэты адразу (адным стрэлам забіць двух зайцаў), а менавіта: разбіць рэвалюцыйны рух у краіне і другое паказаць шырокім масам, у першую чаргу польскім, што рэвалюцыйны рух у Польшчы жывіцца знешне.

Нам падаецца, што было б памылкай лічыць, што ўдар па тром лініям быў толькі для маскіроўкі ці замежнага экспарта, нам падаецца, што гэта хутчэй для ўнутранага выкарыстання.

3) аб канспіратыўным цэнтры ў нас няма рознагалоссяў, але як зразумець, каб гэты цэнтр выпусціў лістоўку, трэба, каб Вы дакладней напісалі.

Наогул мы лічым, што нелегальных лістовак, акрамя нашай партыі не трэба было выдаваць.

4) Нам падаецца, што на бліжэйшы перыяд трэба цэнтр знаёмых класці з застаўшагася складу працаўнікоў ЦК і часова кааптаваць для дапаўнення.

Зараз склікаць з'езд ці канферэнцыю, каб зноў камуністы выбралі новы цэнтр немагчыма, асабліва гэта палітычна не карысна. Выбарам новага цэнтра мы паслабляем барацьбу за вызваленне членаў ЦК знаёмых і наогул паслабляем кампанію вакол гэтага.

Цяжэй весці кампанію за былых, чым сапраўдных членаў — кіраўніцтва стотысячнай масы.

5) Цалкам з Вамі згодны, што зараз асабліва небяспечны апартуністыкія памылкі з боку знаёмых.

Нам падаецца, што ўвесь крык з боку згоднікаў нацыянальных меншасцей мае адну мэту прыстасавацца пад настроі мас, каб потым пры ліквідацыі рэвалюцыйных арганізацый, працягваючы карыстацца левай фразай, повесці нацыянальны рух на дапамогу з польскім фашысцкім урадам.

Зразумела, што зараз у асаблівасці, мы павінны быць вельмі асцярожны. З тактыкай адзінага нацыянальнага фронту і павінны асабліва моцна выкрываць згоднікаў у Заходняй Беларусі, як агентаў фашызма. [...]

15) Адам паехаў у Мекку*.

Джон

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 130. Арк. 31–33. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

* *Маецца на ўвазе Масква.*

1 лютага 1927 г.

1) Мае дарагія! Усе тэлеграмы ў Мекку за подпісам Капр*. Даваў асабіста, так як гэты подпіс азначае ўсю нашу «спулку акцыйну», а не каго-небудзь персанальна. Даваў у Мекку, таму што: 1) ведаў, што Звер¹⁴⁰ знаходзіцца там і ў тэлеграмах звяртаўся да яго; 2) па меркаваннях вам зразумелым было вырашана ў гэтыя дні не даваць шыфровак на Мінск, а адрасаваць усе на Маскву. Як толькі я атрымаў звесткі аб тым, што Л. атрымаў казённую кватэру, я ведаючы, што ў лісце я пісаў, што ўсё спакойна – тэлеграфавалі тэрмінова, а затым тэлеграфавалі тое, што лічыў найбольш важным і тэрміновым. Толькі аб Цэзары** я рашыўся даць непасрэдна. Такім чынам я не збіраўся вас падводзіць з інфармацыяй і ўсе тэлеграмы былі ні ад каго іншага, як ад мяне. Гэта я адказваю Зверу.

2) Перасылаю ліст ад Вані**, ён хоча, каб сувязь са мной іх была вельмі рэгулярнай. На жаль, гэта не так лёгка зрабіць, прымаю ўсе меры. Тут пакуль сувязь ідзе праз старэйшых сяброў, але хутка ўзнавім асобна.

[...]

8) Прасуньце ў Мецы пытанне з пасылкай супрацоўніка ў апарат гаспадара ў ... Справа ў тым, што там змена суседа і новы ўжо казаў, што нават часова не можа ўзяць на сябе перадачу. Туды павінен быў паехаць хлопец, якога Звер ведае і бачыў, але ён не дачакаўся і зараз там нікога няма. Мой спульнік піша Мецы аб гэтым, але наогул ён чалавек флегматычны і не разумее ўсёй сутнасці, усёй цяжкасці для нас у гэтай справе. Гэта трэба асабіста Вам нажаць на Алекс***. Ці хто там зараз, раней думаў Север сваю жонку, але пакуль цягнецца пытанне, а зараз нам прыпакло.

9) Цяжка працаваць – палова зараз сядзіць выключна на машынцы, да і я таксама. Працы вельмі шмат.

[...]

11) Я друкую спісы гурткоў Грамады, з тым, каб вы змаглі нанесці ў сябе на карту. Я не ў стане гэта зрабіць, у мяне няма магчымасцей. Між тым гэта нам трэба. Я абяцаў суседзям у вас зрабіць таксама карту, але замест гэтага дасылаю іх галоўнаму таксама спіс. Гэта не ўсе, мы не паспелі надрукаваць усіх, наступнай поштай будуць мабыць звесткі, якія ўдалося атрымаць.

Загорны

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 149. Арк. 78. Копія. Машынапіс.

* А.І. Капроў.

** Невядомая асоба.

*** Маецца на ўвазе А.Ф. Ульянаў.

6 лютага 1927 г.

[...]

2) Вы наблыталі з пытаннем аб кіраўніцтве знаёмых. Ніхто не прапаноўваў склікаць нелегальнага ЦК і выдаваць нелегальную лістоўку. Далей, вы неправільна падыходзіце да пытання аб выбарах новага кіраўніцтва. Ніхто не прапаноўваў склікаць «з'езд для выбараў». Але ствараць іншы кіруючы орган неабходна, без гэтага нельга ж працаваць. Гэта не падрывае аўтарытэт старых кіраўнікоў, а аб «былых» не казаць — яны і цяперашнія кіраўнікі. Мы далі яшчэ два тыдні таму ўказанні стварыць «часовы сакратарыят». Разам з гэтым будзе створана тройка неафіцыйная, яе склад: Луцкевіч, Макоўскі, Марцінчык. Перадалі ім усе нашы думкі аб задачах, тактыцы і метадах працы.

3) Думаем, што вы наблыталі з пытаннем «аб тактыцы адзінага нацыянальнага фронту». Вы пішаце «трэба быць вельмі асцярожнымі». Мы думаем, што зараз ніякіх «адзіных нацыянальных франтоў», з кім адзіны фронт, з Ярэмчам, Рагуляй, Станкевічам? Паглядзіце, што яны нават зараз, падчас рэпрэсій пішуць: яны абвінавачваюць паслоў у правакатарстве, кажуць, што «польскі народ» граміць «беларускі народ» і г. д.

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 130. Арк. 38. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 41

8 лютага 1927 г.

[...]

2) Кампанія супраць тэрора і вакол голада, а таксама збор сродкаў для зняволеных і галадаючых праходзіць у нас з вялікім поспехам. Чакаем ад Вас указанні аб спосабу прыему гэтых сродкаў і ўвязаць гэтыя кампаніі ў БССР і З[аходняй] Б[еларусі]. [...]

Б) Скліканне з'езда для складання дэкларацыі пратэста не можа быць баявым лозунгам у гэтай кампаніі. Гэта зусім не тое ж самае, што лозунг рабочага з'езда, кінутага нашай партыяй.

В) З'езд, скліканы ў складзе, прапанаваным Аляксандрам і Геры ў цяперашні момант, калі з Белар[усі] эмігр[анты] з'ехалі больш ці менш нашыя сімпатыкі, можа быць выкарыстаны контррэвалюцыйнымі элементамі.

Мы прапаноўваем у кампаніі за мяжой акрамя пратэстаў супраць рэпрэсій: 1) выставіць лозунг арганізацыі Міжнароднай камісіі для праверкі абвінавачваема матэрыяла супраць беларускіх дэпутатаў і Грамады; 2) Што ўся кампанія вялася праз МАДР і Міжрабдап.

3) Мы лічым, што неабходна выслаць ад імя Грамады аднаго ці двух таварышаў у Заходнюю Еўропу і Амерыку і там правесці кампанію. Мы

прапаноўваем у Заходнюю Еўропу выслаць Антона Луцкевіча, а ў Амерыку ад партыі Гіры, а ад Грамады каго-небудзь, які зможа выступіць на сходах. Амерыканская паездка зможа аплаціць за ўсе прадпрыемствы. [...]

Звер, Джон

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 130. Арк. 39–42. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 161

Вытрымка з ліста Джона ў Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску

№ 43

19 лютага 1927 г.

[...]

14) У сувязі з ажыўленнем дзейнасці БелХД лічым неабходным умацніць выданні (нашыя і знаёмых) на лацінцы, нельга ўпускаць, што беларускіх католікаў звыш 40 %. [...]

16) Чаму ў сувязі з голадам на Зах[одняй] Бел[арусі] няма Інтэрпел[яцый] у сейме, няма карэсп[андэнта] ні ў нашай прэсе, ні ў знаёмых. У іх наогул аб гэтым не замоўчваецца. Дарэчы, газета знаёмых прымае згодніцкі тон, а інфармацыя аб Ваявудскім складзена так, што знешне яго апраўдваюць, а па сутнасці атрымоўваецца, што ён здраднік. Няма водгуку на заклікі і настроі мас, няма закліку да стойкасці, да захавання арганізацыі, да адпору рэпрэсіям, да барацьбы са згоднікамі і інш. [...]

Джон, Коля

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 130. Арк. 75–76. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 162

Вытрымка з пратакола № 5 пасяджэння Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску

Люты 1927 г.

[...]

Слухалі: 4. Аб артыкулах і інфармацыях аб Заходняй Беларусі ў СССР і БССР.

Пастанавілі: 3-за таго, што ў мясцовым і саюзным друку часта з'яўляюцца артыкулы і нататкі аб Заходняй Беларусі ў скажоным і не дакладным выглядзе, даручыць нашай рэдакцыі знесціся з аддзелам друку ЦК КП(б)Б аб тым, каб усе матэрыялы, якія друкуюцца ў БССР аб Заходняй Беларусі папярэдне ўзгадніліся з нашай рэдакцыяй.

Знесціся з рэдакцыяй БСЭ аб тым, каб матэрыялы, якія датычацца Заходняй Беларусі былі ўзгоднены намі праз Польшэцкью ВККІ персанальна з т. Ігнатоўскім.

Што датычыцца астатніх выданняў СССР па гэтым пытанні даручыць т. Шлемцы¹⁴⁴ паставіць пытанне ў такой жа плоскасці перад адпаведнымі органамі УКП(б). [...]

Уладзіміраў
Мотэль

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 152. Арк. 50. Пераклад з рускай. Арыгінал. Машынапіс.

№ 163

Вытрымка з ліста Алеся Загорнага да Арона

Люты 1927 г.

Дарагі Арон!

1. Просім цябе пры пасылцы матэрыялаў указываць, можна ці іх выкарыстоўваць у мясцовай прэсе (напрыклад, камунікат Сабалеўскага¹²² аб Ваявудскім¹²³).

2. Дастань і прышли нам прынятыя рэзалюцыі ў Заходняй Беларусі, у Зах[одняй] Украіне і Польшчы па пытанні аб рэпрэсіях на Заходняй Беларусі для мясцовай прэсы. [...]

Твой

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 116. Арк. 18. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 164

Вытрымка з ліста І. А. Адамовіча ў Бюро ЦК КП(б)Б

г. Мінск

12 лютага 1927 г.

[...] Тым не менш лічу не бескарысным падзяліцца маімі назіраннямі, якія павінны ў даным лісце адказаць на адно асноўнае пытанне: як мы камуністычная партыя, савецкая ўлада, уся савецкая грамадскасць, вядзем падрыхтоўку да непасрэднай барацьбы з польскай буржуазіяй, якая раней ці пазней устане перад намі як частка, як пачатак барацьбы з усім капіталістычным Захадам. [...]

Падрыхтоўка вышэйпаказаных выданняў* прывяла мяне да наступных меркаванняў. Кіруючыя вярхі КП(б)Б і яе сярэдні акружны актыў у большасці сваім мала знаёма з гэтымі надзённымі для азнаямлення ў нашых умовах пытаннямі. Асобныя кіраўнікі КП(б)Б і савецкай улады на Беларусі несумненна маюць дакладнае і глыбокае прадстаўленне аб закранутых пытаннях, але далей пяці-дваццаці чалавек гэта не ідзе. Пры чым гэта азнаямленне датычыцца ў значнай частцы сакрэтнага,

* «Заходняя Беларусь» і «Інтэрпеляцыі выступленняў беларускіх паслоў у польскім сейме».

канспіратыўнага боку пытання, які мяне ў гэтым лісце не цікавіць і які я па гэтаму не закранаю.

Беспартыйныя спецыялісты блізкія да савецкай улады, далёкія ад навуковых абгрунтаваных глыбокіх ведаў ці вывучэння пытанняў эканомікі і культуры ў Заходняй Беларусі і Польшчы. Глумачыцца гэта двума прычынамі, па-першае, адсутнасцю неабходнай па гэтых пытаннях вельмі багатай літаратуры, якая існуе на польскай мове, але якую па многіх прычынах не можна набыць той ці іншы спецыяліст, а павінны набываць установы. Дзяржбібліятэка, Інбелкульт, ЦВК, СНК і г. д. Па-другое, тым, што ні адна з устаноў не заахвочвала вывучэнне гэтых пытанняў і не далучала да працоўцы гэтых пытанняў спецыялістаў, якія маюцца.

Адсутнасць спецыяльных прац у нашым асвятленні па пытанні Заходняй Беларусі і Польшчы не дае магчымасці акружкому і раённаму актыўнаму азнаёміцца з пытаннямі, што іх цікавяць ім [надзвычайна](#) блізкімі[...].

Кніга «Заходняя Беларусь» і зборнік «Інтэрпеляцый» не маглі быць напісаны і выдадзены ў тэрмін па наступных прычынах:

1. Аўтары асобных тэм не мелі і не маглі нідзе дастаць у Мінску неабходнай літаратуры (вынікаў польскага перапісу 1922 г., адміністрацыйнага дзялення, эканамічных даных, якія праліваюць святло на становішча народнай гаспадаркі ў Заходняй Беларусі і ўсіх тых друкаваных прац і матэрыялаў, якія неабходныя для асновы навуковага вывучэння гэтага краю). [...]

Адамовіч

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 3041. Арк. 238–229. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 165

Ліст А. Ф. Ульянава да А. С. Славінскага

Люты 1927 г.

Дарагі Адам! Учора меў спадканне з Ваявудскім, сёння з Тарашкевічам. Дарэчы, перад гэтым Капроў мне перадаў, што ў адказ на маё настойлівае патрабаванне (каб ён са мною асабіста сустрэўся, ён атрымаў адмову ад імя С. і заяву з боку С., што С* не жадае са мною бачыцца, нібыта з-за баязні правалу, гэта, канешне, поўная бязглуцціца, так як гэта не перашкодзіла яму бачыцца з нашым гаспадаром і ўкраінцам, так што ў яго ёсць відаць якіясьці іншыя прычыны. Я прапанаваў перадаць наступнае, што калі я з ім не буду мець асабістай размовы, то буду лічыць сваю місію тут скончанай і збяруся дадому, так як размаўляць толькі з «пасламі» у мяне няма ніякага жадання, да і больш за тое, я не ведаю, як у адносінах да многіх пытаннях сябе трымаць і якія адказы ім даваць. Я лічу, што я абавязаны мець вечны кантакт з сябрамі, іначай я працаваць не буду. Урэшце, я на самой справе прыехаў не для адных

* Магчыма маецца на ўвазе Сільвестр Ваявудскі.

размоваў з пасламі, а для сувязі з сябрамі. Калі яны спачатку прапанавалі мне праз Капрова падчас канфлікту яго з гаспадарам пераняць на сябе цалкам усю тэхніку і сувязь у частцы трэфнога тавару — на што я адмовіўся, указаўшы нязручнасць, яны пагадзіліся — а затым раптам нават проста бачыцца баяцца, а гавораць праз трэцюю асобу — я лічу, што мне рабіць няма чаго. Прашу гэта бліжэйшай поштай урэгуляваць, так як пры такім становішчы, я не буду лічыць магчымым заставацца, да і ты сам разумееш, што мне так сядзець і быць саўчыноўнікам не справа. Гэта бязглуздзіца, якую трэба ліквідаваць, калі ж я чамусьці персанальна ім не падыходжу, нічога гуляць у хованкі, а проста ўказаць — тады я тэрмінова паведамлю Вам і Вы знойдзеце больш падыходзячую фігуру.

Зараз аб Ваявудскім. Я меў з ім спадканне. Ubачыўшы мяне ён пачаў абдымаць мяне і палез цалавацца, чым збянтэжыў мяне моцна. Затым выліў мне ўсе свае нягоды ў камізэльку. Ён указаў, што яшчэ зараз ж пасля звароту з Мінску* ён пачаў ліквідаваць свае адносіны да Пілсудскага і Бельведэра. Затым ён уступіў у кантакт з сябрамі і з поўнай іх згоды і ведама вядзе ўсю працу. Указаў, што яго вельмі не любяць беларусы, тады як ён ім даў магчымасць нават у свой час працы, не кажучы аб тым, што многім з іх ён выратаваў жыццё, многім дапамог збегчы і г. д. У свой час у Мінску з’явіўся артыкул, які лаіў яго страшэнна за артыкулы, змешчаныя ў Варшаўскіх газетах і якія малявалі савецкае жыццё — як назіранне аднаго з удзельнікаў дэлегацыі. Артыкулы былі падпісаны В. і прыпісаны яму. Ён тады ж даў ведаць Мінску, што ён ніякіх адносін да артыкулаў гэтых не меў, і што пісаў іх вядомы ППС — Леон Васілеўскі, які ўваходзіў у склад дэлегацыі ў Мінску. Ён не ведае дашло ці гэта да Мінска. Затым уся яго праца з гэтага перыяду ўжо была накіравана не супраць нас, а за нас. Адзін час ён нават жадаў паехаць да нас, каб прадстаць перад судом, які б яго судзіў за працу ў II аддзеле. Але потым вырашылі, што не своечасова і не трэба. Уся нашу размова ў першы раз адбылася ў тым, каб я выслухоўваў яго ўспаміны аб тым, як і што было. Вырашыў устанавіць з ім цесны кантакт з дазволу людскага. Буду бываць у яго і г. д. Дарэчы, характэрна, што Тарашкевіч, даведаўшыся ад яго, што ён добра ведае мяне, пытаўся ў яго, што я і хто я, які я беларус, чыстай ці маркі і г. д. на што ён даў самы сцвярджалны адказ. Пасля гэтага Тарашкевіч пайшоў да мяне і сёння нанёс мне візіт. Кажуць, што апетыт прыходзіць з ежай, заўтра будзе ён яшчэ раз. Зрабіў ён на мяне ўражанне чалавека разумнага, хітрага, але ў цяперашні момант больш нашага, чым не нашага. Відаць, ён з іх усіх самы разумны. А лепей мець справу з разумным хітруном, чым са сваім дурнем. Супраць усяго, пасля агульных размоў аб надвор’і, Інбелкульце, тэатру і г. д. ён паведаміў мне наступнае. Яны атрымалі звесткі, што Стах пасварыўся са Старым і зараз бедалага матляецца, і не

* *Маецца на ўвазе падарожжа паслоў польскага сейма ў СССР у лістападзе 1924 г.*

супраць узнавіць з намі размовы. Я адказаў, што лічу, што гэта залежыць выключна ад яго самога, і што ён павінен для гэтага пайсці сам, мы ж з ім размаўляць першыя ніколі не сталі б. Не ведаю, правільна ці я сказаў усё гэта, і я нават не ведаю становішчы так, як яно малююцца сябрамі — бо з імі не размаўляў.

Затым ён указаў, што так як я тут — ужо добра і ёсць магчымасць у выпадку тэрміновай высылкі, каго-небудзь адсюль туды, да Вас — паведаміць аб гэтым праз мяне.

Размаўляў я з Тарашкевічам аб БНР і Коўна. Я указаў яму на ўсю недарэчнасць іх сядзення там і цвёрда казаў, што нас «мярцвякі» не цікавяць і што іх справа — рабіць выбар — ці сядзець у мора і чакаць надвор'я — ці ж пайсці на творчую працу. Я лічу, што пазіцыя высунутая мной яшчэ ў бытнасць у Коўна — аб чым я пісаў табе — паездка часткі іх у Мінск, і часткі арганізацыі Беларускага нацыянальнага камітэта — мэтай якога ёсць лямант ад імя ўсіх зняважаных беларусаў аб далучэнні іх да вольна развіваючай Савецкай Беларусі — што гэта пазіцыя правільная і прымальная для нас. Ты пацвердзіў тады гэта. Я хацеў гэта паставіць у ЦК, але ты راشыў, што гэта не трэба — так што я прыблізна ў такіх формах намалёваў яму ковенскую працу — указаўшы, што наогул ж яны нас мала цікавяць, так як не маюць пад сабой ніякай глебы.

Тарашкевіч, гаворачы са мной, указаў на пачаўшы рух там і прасіў падтрымаць — я указаў, што гэта мы ведаем і па меры сілаў ідэйна падтрымаем. Уступаць у доўгія тлумачэнні я не хацеў. Указаўшы толькі, што Езавітаў звязаны з намі. Тарашкевіч вельмі ўзрадаваўся.

Я ўказаў на тое, што Інбелкульт склікае з'езд (дарэчы ніякіх даных у мяне няма — калі, што прыблізна намечана і г. д.) навуковых, літаратурных і г. д. культурных беларускіх дзеячоў — пры гэтым запрасіўшы яго — прасіў указаць спіс асоб, хто паедзе — яны складуць днямі спіс людзей, каму можна будзе даслаць запрашэнне і ўказалі, што безумоўна, карыстаючыся навукова-культурным характарам з'езда паедуць на яго. Дадуць нават амерыканскія прозвішчы — і гэта не перашкодзіць.

Тарашкевіч прапанаваў, каб Інбелкульт запрасіў на з'езд таксама вучоных іншых нацыянальнасцей, якія цікавяцца беларускімі справамі — у прыватнасці з Польшчы якога-небудзь паляка — гэта дало б магчымасць больш абставіць з'езд з знешнефармальнага боку. Ну, гэта ваша справа.

Аб паездцы паэтаў у Савецкую Беларусь ёсць, што Цішка, Янка Купала і Чарот едуць у Парыж*. Трэба, каб вы дабіліся ад палякаў іх прыезду транзітам. Тут гэта мае вялікае значэнне, бо безумоўна ім тут наладзяць сустрэчу і г. д.

Алесь

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 149. Арк. 8. Копія. Машынапіс.

* Маецца на ўвазе камандыроўка ў верасні 1927 г. у Варшаву, Прагу, Парыж Я. Купалы (І, Луцкевіч), М. Чарота (Кудзелька), М. Зарэцкага.

Дарагія сябры!

Пры гэтым дадаем заклік, атрыманы намі з Млавы.

Азнаёміўшыся з ім, мы вырашылі затрымаць і напісаць новы. На нашу думку, яно не падыходзіць на наступным прычынам: такі заклік павінен быў быць разлічаны на тое, каб і працоўныя ўсяго свету зразумелі, якія ўмовы садзейнічалі таму, што сярод 2,5 млн. беларусаў арганізавалася і вырасла арганізацыя з 100 тысяч чалавек.

Тут трэба было б указаць:

1) на сацыяльны прыгнёт і феадальныя рэшткі ў беларускай вёсцы;
2) на нацыянальны прыгнёт і як ён пераплятаецца з сацыяльным прыгнётам;

3) што барацьба польскіх памешчыкаў і буржуазіі Зах[одняй] Беларусі і Зах[одняй] Украіне пад кіраўніцтвам фашыста Пілсудскага супраць беларускага насельніцтва – гэта барацьба за польскага памешчыка, за награвленае стагоддзямі памешчыкамі беларускай зямлі.

Потым указаць аб асадніках, аб адміністрацыі і г. д.

4) На існаванне вольнай Сав[ецкай] Рэспублікі. Прычыны чаму ўсё сялянства, увесь беларускі народ, за выключэннем невялікай жменькі прамых ці ўскосных пасрэднякаў фашызма змагаюцца супраць акупацыі польскіх памешчыкаў і буржуазіі і г. д.

5) Што Пілсудскі ў інтарэсах гэтых жа памешчыкаў пад кіраўніцтвам Англіі падрыхтоўвае вайну з рабоча-сялянскай Рэспублікай.

З усяго вышэй намі сказанага ў гэтым закліку толькі асобныя не-звязныя часткі.

Аўтар гэтага закліку забыў не толькі аб неабходнасці каратка абмаляваць прычыны, якія выклікалі такі рух (хоць б для таго, каб даказаць, што яно не з-за), але нават і тое, што Грамада гэта стотысячная арганізацыя.

Слабы момант пратэсту ў лозунгах.

Наогул ж у закліку не ўказана, што трэба рабіць.

Па маім меркаванні, трэба ўказаць на неабходнасць прыняцця рэзалюцыі пратэсту, якія даслаць у Польшчу, агалошваючы ў рабочай і радыкальнай прэсе за мяжой.

[...] Яшчэ аб адным. Аб беларускіх згодніках аўтар закліку забыўся. Забыў аб тым, што Пілсудскі несумненна захоча праз гэту фірму (праз згоднікаў) даказаць свае добрыя адносіны да беларускага народа, а згоднікі будуць імкнуцца даказаць, што яны з'яўляюцца адзінымі прадстаўнікамі беларускага народа. Нашай задачай і задачай МАДРа ўжо зараз даказаць перад тварам ўсяго свету працоўных, хто яны ў сапраўднасці.

З камуністычным прывітаннем

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 130. Арк. 79–80. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

Сакавік 1927 г.

У сувязі з забастоўкай тэкстыльшчыкаў, мы прапаноўвалі Вам некаторыя заклікі. Праўда, Вашыя звесткі так няпоўныя, што гэта задача абцяжарваецца Напрыклад, Вы не пісалі нам канкрэтна аб моцы «Працы» і класавага саюза (Бунда, нашых і ППС) у гэтай забастоўцы, не пішыце аб тым, чаму адбыўся канфлікт на мітыngu, аб выступленнях на яўрэйскай мове. У будучым імкніцеся гэтыя асноўныя моманты прадставіць нам поўна. Зараз падыйдзем да указанняў. Мы лічым, што Вы вельмі механічна падышлі да кіраўніцтва забастоўкай, не зразумелі, што адным загадам арганізацыю паставіць немагчыма. Арганізацыйная расхлябанасць вырастае з няспеласці палітычнай лініі партыі і ў першую чаргу Вы павінны былі ясна сфармуляваць нашу лінію падчас забастоўкі.

Мы прапаноўваем Вам на першы план высунуць барацьбу за адзіны класавы саюз, указываць, што раздробленнасць рабочых па чатырох саюзах паслабляе барацьбу. Неабходна вылучаць як і пытанне аб'яднання яўрэйскага саюза з польскім, выкарыстоўваючы для гэтага кожны канкрэтны выпадак.

Далей неабходна вылучыць лозунг звароту да міжнароднага пралетарыя, а ў першую чаргу да прафінтэрна — да Саюза тэкстыльшчыкаў у СССР — за дапамогай для бастуючым. Гэта будзе вельмі папулярным сярод рабочых, і трэба развіць у гэтым накірунку шырокую кампанію. Трэба імкнуцца, каб мітынгі, а таксама дэлегацкія сходы, забастовачны камітэт, праўленне саюза прымалі такія рэзалюцыі, трэба правесці спецыяльны зварот за дапамогай да Прафінтэрна і накіраваць іх тэлеграфна ў Маскву, Прафінтэрн па атрыманні просьбы грошы зможа пераслаць.

Гэту акцыю неабходна ставіць шырока. Затым трэба высюўваць пытанне аб гандлёвым дагаворы з СССР, звязваючы абавязкова ў пытаннем вайны, што пры трактаце зменшылася б беспрацоўе ў Польшчы, але фашысцкі ўрад замест трактата з СССР рыхтуе з ім вайну. Такім чынам Вы звяжыце эканамічныя патрабаванні з палітычнымі і паставіце пытанне аб барацьбе з ваеннай небяспекай. [...]

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 130. Арк. 234. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

15 сакавіка 1927 г.

Дарагі Вілі і К-о*!

[...]

Дасылаю вам газету Стаха, Масцевіча, Умястоўскага, Мамонька і падаецца Валейшы. Стах быў так ласкавы, што сам даслаў мне свой твор, хоць не ручаюся, што гэта няўважлівасць Мамонька. Атрымалі за гэта 18 000 злотых ад Рачкевіча¹²⁴ і спісаліся з Грыбам і Ганам, якія вясной павінны прыехаць. Зараз узяты курс на сманьванне беспартыйнай публікі з інтэлігенцыі на працу ў такія на першы погляд «нявінныя» газеты і арганізацыі пры іх за манету. Плаціць абяцаць добра. Такая ж сістэма і ў Інстытута**, які доўга марнеў фінансава, а зараз гэта лепей. Між іншым Ярэмч прыязджаў тады па лістах Ластоўскага, на сустрэчы з ім. Пры гэтым ён паведаміў яму папярэдне, што гэта будзе спатканне для выпрацоўкі адзінай лініі і будзе Грамада. Звяжыце гэта з наведваннем Рагуляй Ціта*** – зараз яго размовы зусім зразумелыя. Наш разумнік хацеў перад гэтым раз'езды Ластоўскага па Еўропам у абарону Грамады. Я пісаў, што мы тут супраць гэтага. Гэта надаваць самім нам палітычную вагу мёртвым людзям. Іншая справа – абяшкоджванне іх тым, што яны прамовяць пэўную прамову і падпішуцца пад ёю, пасля чаго апынуцца на радзіме і па-за магчымасці пайсці на гандаль з палякамі, якія сёння ахотліва возьмуць Ластоўскага каб ён сам захацеў і прадставяць яму не хужэй нас магчымасць працаваць. Ластоўскі атрымаў на днях лісты ад Зюзеля-шпіка нямецкай разведкі ў свой час жывучы зараз у Кенігсбергу і які цікавіцца па чыісьць заданням як відаць беларусамі. Зноў той піша, што па яго меркаванні Антон**** усыпаў Грамаду. Ластоўскі ўбачыў у лісце правакацыю і жаданне сыграць на старых рахунках Ластоўскага з Антонам. Для таго, каб скампраментавачь Антона і адмовіўся адказваць на гэтыя лісты. Як бачыце кампанія супраць Антона ідзе паўсюль і вышукваецца спосаб як бы яго не толькі з'есці, але і пахаваць у вачах мас. У гэтым ім дапамагаюць канешне Ярэмчы і К^о. Апошні артыкул у «Сялянскай Ніве» па справе Ваявудскага і Антона прама падкрэслівае «правакатарскую» працу Антона. Думаю паспрабаваць арганізаваць у Празе і Рызе прывітанні Антону. Пакуль.

Дарэчы перадайце Зверу*****, што лісты гаспадара*****дастаць не змог, так як калі і ёсць копія, то асабіста ў яго. Таму не перашкаджае

* Невядомыя асобы.

** Маецца на ўвазе Беларускі інстытут гаспадаркі і культуры (БІГіК).

*** Невядомая асоба.

**** А.І. Луцкевіч.

***** Невядомая асоба.

***** Маецца на ўвазе паўнамоцны прадстаўнік СССР у Польшчы П.Л. Войкаў.

калі Звер усё ж азнаёміцца з ім па звароце ў Мекку і напіша гаспадару, што бы той так не турбаваўся, у асаблівасці зараз.

Копію гэтага ліста дасылаю Мішку, а таксама заказы Звера і Джона.

Прывітанне вам ваш

Арон

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 116. Арк. 23. Пераклад с рускай. Копія. Машынапіс.

№ 169

Ліст Арона ў Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску

28 чэрвеня 1927 г.

Дарагія!

Тэрмінова дашліце грошы пяць тысяч дол. Становішча надзвычай цяжкае, знаёмыя не могуць разгарнуць акцыі, выбараў самакіравання, пазычыў грошы для іх, іх месячны бюджэт не можа быць зараз ні ў якім выпадку зменшаны, іначай мы самі ліквідуем і зрываем усю працу, настойваю на гэтым. Раней атрымалі тры з паловай. Сябры таксама ўжо без грошай, затрымка рэгулярнай высылкі грошай падрывае і без таго надзвычай цяжкую працу. Пашліце на Казюру і паскорце таксама высылку абяцаных і якія высылаліся раней праз Чырвоны Крыж афіцыйна грошай для бедных дзяцей, гэта палягчае магчымасць маскіроўкі нашых грошай да і нас саміх. Чакаем магчымага налёта на нас, усё спалілі па загаду цэнтра, пакуль пішу толькі шыфрам.

Арон

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 116. Арк. 63. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 170

Ліст А. Ф. Ульянава да М. А. Сегалю¹²⁵, В. Г. Кнорыну, М. А. Карскаму¹²⁶

г. Варшава

4 ліпеня 1927 г.

Зусім сакрэтна

Дарагі таварыш!

1. У сувязі з апошнімі падзеямі, якія мелі месца ў Варшаве, я не меў магчымасці да гэтага часу напісаць Вам асобнага ліста па беларускіх справах, так як надзвычайна заняты і перагружаны працай. Як я Вам ужо пісаў, мае палітычныя даклады Маскве дасылаюцца мной, згодна з распаражэннем Цэнтра, толькі ў адзін адрас – Калегію НКЗС, дзе яны ўжо рассылаюцца зацікаўленым асобам. Я лічу, што для Вас несумненна яны прадстаўляюць вялікую цікавасць, бо яны асвятляюць сучаснае становішча Польшчы. Таму рэкамендую Вам дамовіцца з цэнтрам аб прысылцы Вам копій маіх лістоў туды.

2. У цяперашні момант у Заходняй Беларусі адбываюцца перавыбары ў мясцовыя самакіраванні. Беларусы, групуюцца каля левых радыкальных арганізацый (былыя грамадоўцы), разгарнулі дастаткова шырока акцыю па правядзенні сваіх прыхільнікаў на выбарах, у асаблівасці ў нізавых арганізацыях. Надзвычайна вялікай цяжкасцю ў іх працы з'яўляюцца тыя фінансавыя цяжкасці, якія яны маюць. Дзякуючы адсутнасці сродкаў, акцыя гэтая ў многіх месцах мае больш слабыя вынікі, чым магла б мець у сапраўднасці. Тым не менш, па маіх звестках, у большасці раёнаў імі праведзена ад паловы да трох чвэрткаў саставаў сваіх прыхільнікаў. З гарадоў пакуль вядомы толькі выбары ў Вільня, дзе наогул беларусаў дастаткова мала. Тут Ярэміч і яго Сялянскі Саюз, пасля цэлага шэрагу няўдалых спроб стварыць «гестнастку» ў рэшце-рэшт пашлі на блок з рускімі, дакладней з Віленскімі аб'яднанымі белагвардзейцамі і манархістамі. Частка кандыдатаў гэтага спісу, пасля забойства Кавердай т. Войкава, была арыштавана і хоць іх тэрмінова выпусцілі, але «эфект» для Ярэміча атрымаўся вялікі і нечаканы. Усялякія размовы аб захаванні ім нацыянальных інтарэсаў пры складанні спісу не маглі затушаваць таго, што ён пайшоў на блок чарнасоценцамі і манархістамі. Беларусы, якія групуюцца вакол газеты «Наша Праўда», арганізаваў свой прадвыбарны камітэт пад назвай — беларускі рабочы камітэт. Ён увайшоў у дамову з левым блокам (сябры, НПХ, ППС-левіца) і на выбарах блок гэты атрымаў пяць месцаў, з якіх адно атрымалі беларусы, правёў свайго прадстаўніка Крука¹²⁷ (гэта кааператар, былы грамадзец).

3. Палітыка Ярэміча і іншых лідараў Сялянскага Саюза, якія яўна імкнуліся да дамовы з польскім урадам і да выкарыстання гэтай дамовы для атрымання матэрыяльнай падтрымкі з боку польскага ўрада, асабліва якая выявілася ў апошнія месяцы пасля разгрома Грамады, скампраметавала яго не толькі ў вачах шырокіх мас, але і сярод саміх сельсаюзнікаў. Яшчэ ў снежні мінулага года, як я Вам ужо пісаў, Янка Станкевіч, адзін з заснавальнікаў Сялянскага саюза і яго ідэолаг, выйшаў з рэдакцыі «Сялянскай Нівы», лічучы, што цяперашняя праца Сялянскага Саюза не мае нічога агульнага з тымі ідэямі і задачамі, якія ставіліся імі пры стварэнні Сялянскага саюза і што на справе група Ярэміча займаецца не арганізацыяй шырокіх мас, а іх дэзарганізацыяй і разбівае іх сілы. У апошні час Янка Станкевіч значна палявеў і працаваў увесь час у ТБШ. Пасля выхаду ў свет часопісу «Родныя Гоні»¹²⁸, ён стаў яго фактычным рэдактарам. Несумненна, што чалавек, якому яшчэ сёння далёка ідэалогія Грамады, але які лічыць, што цяперашнія левыя радыкальныя групы і па сваёй працы. І па сваёй лініі паводзін, і па сваім складзе больш чыстыя і больш блізкія яму, як арганізацыі, якія сапраўды імкнуцца да нацыянальнага адраджэння Беларусі. Акрамя таго, ён знаходзіцца пад вялікім уплывам Антона Луцкевіча. Паводзіны Ярэміча пры падрыхтоўцы да Віленскіх выбараў паслужыла момантам да канчатковага выступлення супраць яго левай часткі Сельсаюзнікаў. Група сельсаюзнікаў, на чале з Янкай Станкевічам, заявіла аб тым,

што выключае з ліку членаў Саюза Ярэміча, Рагулю і Більдзюкевіча, як людзей «неадказных, шкодных, бездзейных і г. д. ». Гэтай жа групай быў створаны часовы Камітэт Сялянскага Саюза ў складзе Станкевіча, Шевеля і Мурашкі (апошні з Вішнева Вілейскага павета). Такім чынам у Сялянскім Саюзе адбыўся раскол. Канешне, Ярэміч і Ко выключылі раскольнікаў у сваю чаргу з Сельсаюза і аб'явілі іх усіх амаль вар'ятамі, але ўдар ім быў нанесены, несумненна, вялікі. Сельсаюз Станкевіча выпусціў аднаднёўку «Народ», дзе заяўляў, што «Саюз» Ярэміча «можа быць лепшым прыкладам, як могуць здэмаралізавацца людзі ў пагоні за асабістымі выгадамі ў нацыянальна-грамадскіх справах, сварка, інсінуацыі, жаль, што не арыштаваны іншыя грамадоўскія дзеячы, ці ж іх чарненне сьвядомай маной аб іх адносінах з дэфензівай, так і сыплюцца з органа Ярэмічаўскага «Саюза» Сялянскай Нівы. Далей у гэтай дэмаралізацыі ісці нельга. «Сялянская Ніва» сваёй пачварнай лаянкай апярэдзіла ўжо Паўлюкевіцкае «Беларускае Слова»¹²⁹. Таму нічога дзіўнага, што, нягледзячы на сваю паказную апазіцыйнасць да польскага ўраду, паны Ярэміч і Рагуля знаходзяцца ўжо ў вельмі блізкіх адносінах з людзьмі, якія служаць польскай справе на шкоду беларускай; напрыклад: Умястоўскага, Касцевіча (б. рэдактара «Грамадскага Голаса»¹³⁰, а зараз супрацоўніка «Беларускага Дня»¹³¹; з «Беларускім Словам» мае агульнага супрацоўніка Светазара, а з «Беларускім Днём» Макара Краўцова».

Выступленне Станкевіча мела ўражанне разарванай бомбы. На дапамогу Ярэмічу прышлі і хадэкі і «Беларускі Дзень» (група Гурына). «Беларуская Крыніца» выступіла з цэлым абвінаваўчым артыкулам, пад загаловам «Загноеная рана», дзе заяўляла, што «цяжка знайсці назву ўчынку Янкі Станкевіча. Назваць гэта разбіццём беларускага руху, разбіццём нацыянальных сіл — мала» і далей заяўляе, што «прыклад гэтай сумнай аванюры павінен навесці на думку шырокія колы нашага грамадства, што падыходзіць ужо вялікая пара ўскалыхнуцца і шукаць лекі для нашай грамадскай гнойнай раны. Першым крокам да аздараўлення гэтага хворага месца будзе далейшая вытрыманая творчая праца пад сцягам беларускіх народных арганізацый, верна стаячых на роднай, а не на чужацкай ніве»... «Беларускі Дзень» таксама брыкнуў, як мага сілы Янку Станкевіча. Ярэміч у сваёй лаянкай дайшоў да таго, што назваў Станкевіча правакатарам.

«Наша Праўда»¹³² заняла ў адносінах да новай групы стрымана-вытрыманую пазіцыю, але ў той жа час абрынулася з усёй сілай на Ярэміча. Пазіцыя «Нашай Праўды» несумненна правільная. Крытыкуючы новую групу за тое, што яны недастаткова дакладна і ясна выявілі сябе, «Наша Праўда» заяўляе, што «ўсё ж такі «пераварот» у «Сельсаюзе з'яўляецца станоўчай з'явай з таго боку, што канчаткова раскрывае тую брыдкую ролю, якую за апошні час адыграла жменька ахочых на пасольскія мандаты і дараванняў людзей, якія забрудзілі «беларускае жыццё чым Валейша і Паўлюкевіч. Прыводзячы матэрыял, апублікаваны ў аднаднёўцы «Народ», «Наша Праўда» заяўляе «мы будзем у далейшым

з вялікай цікавасцю сачыць у якім накірунку пойдучь новыя правадыры Сельсаюза. Аднак, незалежна ад таго сумеюць ці яны стаць на правільны шлях ці не, ужо зараз мы павінны канстатаваць, што памкненне асабіста шчырых і маральна чыстых сельсаюзніцкіх дзеячоў, ачысціць «Саюз» ад таго маральнага бруду, які развялі там паны Рагуля, Ярэміч і Більдзюкевіч з «благаславення аднаго чарта (размова ідзе аб ксяндзы Адаме Станкевічы) – з’яўляецца ў нашым грамадскім жыцці фактам несумненна станоўчым». Задача, якую ставіць перад сабой «Наша Праўда» з’яўляецца – крытыка выхаваўчага характара ў адносінах да новай групы і ў той жа час цэнтральны ўдар па групе Ярэміча. Новая група мае сённа яшчэ вельмі шмат адмоўных момантаў, але барацьба з Ярэмічам і хадэкамі немінуца штурхае яе ўлева. Задача «Нашай Праўды» складаецца зараз у тым, каб, не адштурхнуць асабліва рэзкай крытыкай новай групы, накіраваць яе ў правільны шлях і наблізіць яе да грамадаўскай ідэалогіі. Газета ўказвае, напрыклад, што новыя лідэры Сельсаюза, гаворачы аб сялянстве, выдзяляе выключна «працоўнае сялянства» – працоўны народ, які асабістымі рукамі апрацоўвае зямлю. «Гэта ўжо прадстаўляе вялікі крок наперад пры параўнанні з ідэалогіяй «Сялянскай Нівы», чыста буржуазна-кулацкай, а не працоўнай». Газета падкрэслівае, што да думкі аб неабходнасці аб’яднання працоўнага сялянства з рабочымі, новыя лідары пакуль не дайшлі.

Адзінай задаволенай асобай адносна расколу ў Сельсаюзе аказаўся Паўлюкевіч, які зусім рэзонна ўбачыў у гэтым ліквідацыю свайго канкурэнта.

Змогуць ці сапраўды новыя сельсаюзнікі пайсці дастаткова далёка наперад цяжка зараз казаць, хутчэй трэба дапусціць, што яны завязнуць на раздарожжы. На што яны будуць у далейшым разбіваць і ліквідаваць Ярэмічскі Сельсаюз у гэтым не прыходзіцца сумнявацца і ў гэтых адносінах я лічу іх выступленне для нас карысным.

4. Праца ТБШ праходзіць у надзвычай цяжкіх умовах. Не гаворачы ўжо аб матэрыяльных цяжкасцях, якія мае Таварыства, у ім асабліва востра адчуваецца недахоп культурных сіл. З другога боку рэпрэсія, якая працягваецца палякамі ў адносінах да дзеячоў Таварыства, у значнай ступені слабляе магчымасць працы. Мне перадавалі, што ідзе літаральна цкаванне асобных культурных дзеячоў, у асабліваці з правінцыі. Паралельна з гэтым палякі ідуць на розныя камбінацыі, каб далучыць да сябе хістаючую школьную інтэлігенцыю. Так, у Навагрудскім ваяводстве палякі, скарыстаўшыся цяжкім матэрыяльным становішчам Навагрудскай гімназіі, адчынілі пры гімназіі ўрадавы інтэрнат для вучняў і несумненна будуць зараз з гэтай гімназіі, якая па сваім ўзроўні значна ніжэй Віленскай і Радашковіцкай, імкнуцца стварыць базу – супрацьвагу апошнім двум гімназіям. Віленская гімназія зараз перажывае крызіс кіраўніцтва. У сувязі з тым, што шэраг настаўнікаў не зацверджаны на пасадах польскімі школьнымі ўладамі, а таксама з-за вялікага націску з боку палякаў наогул на гэту гімназію, якая лічыцца «асяродкам за-

разы», паўстала пытанне аб новым дырэктары гімназіі, бо былы дырэктар Астроўскі ўсе яшчэ знаходзіцца ў турме, а часова выконваючы яго абавязкі Трэпка ад гэтай пасады адмовіўся. Крызіс гэты часовы, і да пачатку навучальнага года, несумненна будзе ліквідаваны.

Віленскае аддзяленне ТБШ узмоцнена развівае сваю працу, арганізавала перасоўчы тэатр, правяло шэраг лекцый і г. д. , але энергіі на любое пачынанне зараз прыходзіцца выдаткоўваць утрая болей з меншымі вынікамі, чым раней, не гаворачы аб тым, што выдаткі Т-ва значна павялічылася ў той час, як у сувязі з ліквідацыяй Грамады членскія ўзносы Т-ва значна зменшыліся, што несумненна ўплывае на працу.

5. Беларускі кааператыўны банк знаходзіцца ў цяперашні час у вельмі цяжкім становішчы. Следчы, які веў справу арыштаваных дэпутатаў сейма і грамадскія дзеячы, наклалі арышт на грошы, якія знаходзіліся на іх рахунках у банку. Гэта склала каля 3 000 долараў і адбілася вельмі моцна на матэрыяльным становішчы банка. Справа ў тым, што банк, валодаючы невялікімі сродкамі, не трымаў іх у якасці займа і пазык сваім кліентам, галоўным чынам сялянству. У сувязі з тым, што наяўных грошай у банка ў момант заявы следчага не было, банк вымушаны выплочваць неабходныя следчым грошы па меры звароту пазык, але ў той жа час пазбаўлены, такім чынам магчымасці ажыццяўляць аперацыі і даваць пазыкі. Калі банк у бліжэйшы час не ўрэгуліруе пытанні выплаты ў дэпазіт следчаму затрыманых ім грошай, становішча банка становіцца надзвычай цяжкім. Ім засталася выплаціць, калі я не памыляюся, каля 1500 долараў. Па меркаванні адвакатаў, дзеянні следчага зусім незаконныя, бо да суда грошы арыштаваных не могуць быць канфіскаваны, але следчы несумненна для пагаршэння фінансавага становішча банка патрабаваў грошы на падставе неабходнасці мець іх у якасці як не «рэчавых» доказаў «багацця» арыштаваных. Банк перадаў гэту справу, але сумняваецца ў поспеху.

6. Да цяперашняга моманту не паступілі абяцаныя Беларускім Сялянскім Крыжом грошы на ўтрыманне інтэрнатаў і прытулкаў у Заходняй Беларусі. Я ўжо некалькі раз пісаў аб гэтым, просячы паскорыць афіцыйную высылку гэтых грошай Чырвоным Крыжом у адрас Сенатара Уласава, праз беларускі Кааператыўны банк. Гэта мае не толькі матэрыяльнае, але і палітычнае значэнне, да і акрамя таго, палягчае ў значнай ступені становішча віленскіх беларусаў. Вельмі настойваю на тэрміновай ліквідацыі затрымкі гэтай справы і высылкі сродкаў, тым больш, што грошы ўжо пасылаліся раней і іх прысылка зараз па цэламу шэрагу асобых думак, надзвычай патрэбна.

7. У Вільня ўжо арганізаваўся Камітэт дапамогі галадаючым у Заходняй Беларусі. Я лічу неабходным, каб у выпадку, калі Беларускі Чырвоны Крыж звярнуўся з лістом да Семпалоўскай аб тым, каб яна занялася размеркаваннем сабраных для Заходняй Беларусі сродкаў, як Вы аб гэтым раней пісалі, каб пры гэтым было абавязкова ўказана, што да размеркавання гэтых сродкаў трэба далучыць Уласава і гэты камі-

тэт дапамогі галадаючым, бо у супрацьлеглым выпадку Семпалоўская можа далучыць да гэтай справы і Ярэміча і ксяндза Станкевіча. Лепей, канешне, было б, калі б гэты ліст быў Вамі папярэдне прагледжаны, каб там не было ляпаў, а мне даслана яго копія.

8. У сувязі з забойствам Кавердай т. Войкава і шумам, узнятым «Нашай Праўдай» аб сувязі Паўлюкевіча з Кавердай, Паўлюкевіч далучыў Антона Луцкевіча да судовай адказнасці. Не перашкодзіла б узмацніць у нашай прэсе кампанію супраць Паўлюкевіча і яго банды.

9. Да нас звярнуўся Баран, дэпутат Сейма, які быў прысуджаны да 5-ці гадоў катаргі і які быў выпушчаны, як цяжка хворы пасля таго, як адсядзеў 4 гады. Ён сядзеў па вядомым Вам працэсам, і ў свой час прадугледжваўся па абмену, але не быў выпушчаны тады палякамі. У цяперашні час ён знаходзіцца на волі і хацеў б апынуцца ў нас. Пажадана ведаць Ваша меркаванне па гэтым пытанні.

10. У сувязі з прыездам Прэзідэнта у Вільна, палякі арыштавалі шэраг асоб, блізкіх да «Нашай Праўдзе» і ТБШ. У мітусні па памылцы быў арыштаваны Касцевіч (Макар Краўцоў) – сапраўды самі сваіх не пазналі. Газета паведамляе, што арыштаваны таксама Мамонька. Наколькі гэта верна мне цяжка казаць, бо пацвярджэнне ў Вільна аб гэтым арышце няма. Магчыма, аднак, што палякі па сваім асобым меркаванням арыштавалі яго.

11. Прашу Вас аб прысылцы мне новай, якая выйшла ў нас беларускай літаратуры, у прыватнасці часопіс «Польмя», «Саха» і г. д. Нягледзячы на неаднаразовыя рашэнні аўтарытэтнай інстанцыі аб прысылцы мне Дзяржвыданнем Беларусі ўсіх выходзячых у нас кніг у 3-х экз., гэта рашэнне упарта не выконваецца. Пасля маіх націскаў і пісанняў па гэтым повадзе я атрымаў пару разоў сёе-тое з кніг і гэтым справа абмяжоўваецца. Я прашу Вас урэгуляваць гэту справу і ў выпадку неабходнасці паставіць паўторна ў Аўтарытэтнай Інстанцыі. Кнігі гэтыя тут вельмі неабходныя. Дакладна таксама прашу Вас дамовіцца з Інбелкультам аб тым, каб яны выслалі мне свае выданні не ў адным, а прынамсі ў двух-трох экзэмплярах. Спачатку яны гэтага прытрымліваліся, а зараз я зноў атрымаю толькі па адным экзэмпляры, што не дае магчымасці высылкі іх беларускім навуковым арганізацыям, для якіх яны прадстаўляюць тут вялікую каштоўнасць. Яшчэ раз прашу Вас урэгуляваць пытанне аб пасылцы мне мінскіх газет звычайнай поштай, а не раз у тыдзень дыпламатычнай. Маскоўскія і Харкаўскія газеты атрымоўваюць тут такім чынам рэгулярна. Між тым, я, нягледзячы на неаднаразовыя просьбы аб гэтым да таго часу не магу дабіцца ўрэгулявання гэтага пытання.

Прывітанне ўсім таварышам. Працы ў мяне зараз надзвычай шмат, я зусім заматаўся. Стаміўся надзвычайна. Адчуваю сябе фізічна вельмі дрэнна. Жму моцна руку.

З камуністычным прывітаннем

Ульянаў

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 3041. Арк. 209–215. Пераклад з рускай. Завераная копія. Машынапіс. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 116. Арк. 64–70. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 171

Вытрымка з кароткай справаздачы аб працы Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску з сакавіка па жнівень 1927 г.

Не раней жніўня 1927 г.

[...]

2. Праца Прадстаўніцтва за час са студзеня па 1 верасня праходзіла ў выключна цяжкіх умовах. Асноўнымі прычынамі з'яўляюцца: 1) ад'езд усіх членаў Прадстаўніцтва на IV Пленум КПЗБ; 2) дыскусія ў школе і 3) адсутнасць членаў Прадстаўніцтва да сённяшняга дня ў сувязі са зездам. Нягледзячы на ўсе гэтыя абставіны і тормазы ў працы Прадстаўніцтву ўсе ж удалося прарабіць асноўную ўскладзеную на яго працу.

Выдавецтва

За час з сакавіка па 31 жніўня выдаўніцтва Прадстаўніцтва моцна скарацілася. За ўвесь гэты час выдана ўсяго 5 газет (адзін «Бальшавік», адзін «Чырвоны Сьцяг», два «Маладых Камуніста» і бюлетэнь № 3). Трэба адзначыць, што Прадстаўніцтва неаднаразова патрабавала матэрыялы для газет, але ўсе гэтыя патрабаванні ні да чаго не прыводзілі. Асабліва дрэнна адбылося з «Маладым Камуністам». Амаль за год выйшла ўсяго толькі два нумары, у той час, як да гэтага «Малады Камуніст» выходзіў амаль што мясячна і перыядычнымі еўрапейскімі дадаткамі.

Усяго за справаздачны час выдана:

1) газет – 5–10 тыс. экзэмпляраў

[...]

У распараджэнні Прадстаўніцтва маюцца наступныя дарогі:

1) на Пінск – 1 дарога,

2) на Вільна – 1 [дарога]

[...]

За апошні час праз Прадстаўніцтва прайшло да 300 перабежчыкаў. З іх да 80 % перакінуты адваротна ў Польшчу. [...]

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 110. Арк. 1–2. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 172

Вытрымка з ліста А. Ф. Ульянава ў Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску

9 жніўня 1927 г.

Дарагія!

1) Мне не ўдалося адправіць пошту, так як новы выконваючы абавязкі Казюры – Сегаль, калі быў у Маскве, атрымаў распараджэнне нічога ад нас не прымаць. Арон даслаў тэлеграму, у якой прасіў 5000 долараў і я ніяк не мог упэўніць Сегалю ўзяць хоць бы грошы, але ён упёрся, як казёл і заявіў, што супраць пастановы Палітбюро ЦК УКП ён не пойдзе.

Пасля яго я размаўляў з Рыгоровічам* і той хоча даслаць грошы без яго ведама, завяраючы, што пападуць у цэласнасці і што не ўпершыню ім атрымоўваць такія распараджэнні ад іх чыноўнікаў. Але я не рашыўся гэтага зрабіць без вашай згоды. Прашу Вас тэрмінова паведаміць, ці можна прарабіць гэту камбінацыю і калі да, то колькі даслаць. У мяне няма надзеі, каб з Сегалем удалося дамовіцца. Калі ў Казюра па меркаванні Ісаака**, як відаць наша шчасце ўжо такое, што вязе нам на ўпаўнаважаных НКЗС. Я лічу, што з Рыгоровічам гэта цалкам можна прарабіць; ён гнуткі і кемлівы, чым усе астатнія. Наогул пастарайцеся выясніць гэта пытанне, так як пакуль у нас не наладзіцца наша сувязь, трэба хоць бы самае тэрміновае, абавязковае, паведаміць праз іх шыфрам. Паведаміце да адыходу пошты.

2) Дасылаем два рукапісы, трэба тэрмінова зрабіць два пашпарты і тэрмінова перарабіць два ваенных пасведчанні. Картачкі, што засталіся ад гэтых і старых пашпартоў прашу даслаць мне. [...]

8) 3 асігнаваных 50 000 мне з вялікім плачам і цяжкасцямі ўдалося пакуль вырваць толькі 15 000, якіх я Вам даслаў, болей пакуль не даюць, нягледзячы ні на якія просьбы. Галадзедзі няма, а Карп¹³³ з Наркамфінам нічога не можа зрабіць. Можа быць т. Адам*** напіша нататку да Кнорына, каб я могу пры яго садзейнічанні сеё-тое атрымаць. У мяне вялікае апасенне, што гэта робіцца наўмысна, каб зацянуць да канца аператыўнага года (засталося ўсяго толькі 5 тыдняў) і такім чынам даць нам некалькі рублей і астатняе, з-за адсутнасці сродкаў і сканчэння сметнага года, не даць. Гэта яны паспрабавалі ў мінулым годзе, але толькі тады ім удалося вырваць толькі 5000, а зараз засталася вельмі вялікая сума. Паведаміце што рабіць. Наогул не перашкаджае, каб Вы ўжо прыехалі начальстваваць, а то надакучыла да мозга касцей, да таго ж Вы ні слова ні пішаце і мы сядзім у мора і чакаем надвор'я.

Ну ўсяго добрага, гарачае прывітанне ўсім.

Ваш

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 116. Арк. 88–88 адв. Пераклад с рускай. Копія. Машынапіс.

* *Маецца на ўвазе А.Р. Чарвякоў.*

** *Невядомая асоба.*

*** *А.С. Славінскі.*

№ 173

Ліст А. Ф. Ульянава да М. А. Елізаровіча

3 верасня 1927 г.

Мішку

Становішча катастрафічнае. Сябры і знаёмыя знялі з сябе поўную адказнасць за працу, калі не будуць дасланы сем букетаў кветак* тэрмінава ўсё спыніцца.

Ульянаў

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 116. Арк. 90. Завераная копія. Рукапіс.

№ 174

Вытрымка з ліста А. Ф. Ульянава да С. Л. Казюра**

Варшава

12 верасня 1927 г.

Зусім сакрэтна

Паважаны таварыш.

Агульны даклад аб беларускіх справах у разлічваю зрабіць Вам асабіста, так як спадзяюся, хоць бы на 3–4 дні вырвацца да Вас. Становішча з працай даволі сур'ёзнае, нам неабходна будзе над гэтым грунтоўна задумацца. Набліжаецца час выбараў у сейм і калі не будзе прыкладзена максімальнай колькасці энергіі і не будзе разгорнута шырока праца, выбарчая кампанія праваліцца, тым больш, што ўмовы для выбараў будуць надзвычайна цяжкія.

Зараз хачу спыніцца на некалькіх момантах цякучага жыцця.

1. Выбарчая кампанія ў гмінныя самакіраванні скончылася ў будучым і цэлым для беларусаў вельмі станоўча. Я атрымаў зараз скласці больш падрабязны агляд выбараў на Заходняй Беларусі і спадзяюся ў бліжэйшы час Вам яго даслаць. Трэба адзначыць, што польскія ўлады, улічваючы вельмі не спрыяльнае для сябе становішча, у якім яны апынуліся дзякуючы вялізнаму працэнту выбраных у гміннае самакіраванне беларусаў, настроеных, канешне, варожа да іх, польскія ўлады прыняліся ўзмоцнена насаджаць сваіх войтаў і солтысаў, не зацвярджаючы непажаданага кандыдатуры. Такім чынам, мы бачым, што, нягледзячы на тое, што па складзе свайму мясцовыя самакіраванні пераважна беларускія, камандны склад (войты і солтысы) ў значнай ступені маюць іншы характар і апазіцыйнага элемента ў ім значна меней. Кампанія беларускіх арганізацый у абарону сваіх войтаў і сваіх солтысаў у супрацьвес назначаным урадам, прайшла даволі слаба, і не дасягнула ні жаданых памераў, не жаданых вынікаў. Зразумела, канешне, што адной з асноўных прычын з'яўлялася адсутнасць да цяперашняга моманту

* Маецца на ўвазе грошы.

** Копія М. І. Дабраніцкаму.

палітычнай легальнай арганізацыі, якая магла б шырока праз сваіх інструктараў паставіць і разгарнуць гэту кампанію. Частка гэтай працы выконвала, канешне, газета і культурныя беларускія арганізацыі, якія, аднак, у апошні час знаходзяцца ў зусім невыносным фінансавым становішчы, якое не дае магчымасці не толькі разгарнуць працу, але і якое ставіць пад пагрозу наогул іх існаванне.

Цяжкае фінансавое становішча не дае магчымасці былым градаўцам разгарнуць працу па стварэнні новай палітычнай арганізацыі, якая да-ла б магчымасць сгрупаваць і згуртаваць актыўная сілы для будучых выбараў. У агульных рысах такая арганізацыя ўжо назначана і трэба думаць, што калі фінансавое становішча іх выправіцца, то яны змогуць прыступіць да канкрэтнага правядзення пазначаных рашэнняў.

2. З набліжэннем восені палітычнае жыццё на Віленшчыне ажывілася. Ярэміцкі Сельсаюз паспрабаваў адправіцца ад удара, нанесенага яму выступленнем Янкі Станкевіча і склікаў у тэрміновым парадку з'езд для зацвярджэння свайго цэнтральнага камітэта і абвяшчэння анафемы Янкі Станкевічу. З'езд гэты, аднак, абсалютна не ўдаўся, бо Ярэміч, нягледзячы на ўсе высілкі, не мог сабраць людзей. Атрымалася лялечная камедыя. Тры чвэрці з'езда складаліся з Ярэміча і яго групы віленскіх супрацоўнікаў і чалавек 9 было з правінцыі, пры чым гэтыя 9 чалавек, як апынулася, былі публікай ненадзейнай. Канфуз быў настолькі моцны, што нават «Беларуская крыніца» звычайна рэкламуючая свайго сябра Ярэміча, вырашыла што на гэты раз будзе больш карысна змаўчаць і абмежавалася кароткай нататкай. Янка Станкевіч у цяперашні час рыхтуецца таксама да з'езда для афармлення сваёй групы. Трэба думаць, што з'езд будзе больш ажыўлены, пры гэтым публіка, якая збіраецца прыняць удзел у гэтым з'ездзе, значна больш левы, чым сам Янка Станкевіч і мае намер ці прымусяць яго пайсці з ёю, г[эта] зн[ачыць] фактычна адмовіцца ад ідэалогіі Сялянскага Саюза і наблізіцца да Грамадоўскай ідэалогіі ці ж у выпадку, калі Станкевіч не будзе ў стане пераламіць сябе і пайсці з імі, выступіць з рэзкай яго крытыкай, даказаць яго нікчэмнасць і сарваць з'езд.

3. Паўлюкевіч, які раструбіў узмоцнена аб сваёй дзейнасці падчас выбараў, прымае ўсялякія меры для захавання і ўмацавання сваіх пазіцый. Калі канкурыруючая з ім група Умястоўскага-Гурына выпусціла часопіс «Беларуская культура», дзе заявіла аб банкруцтве беларуска-нацыянальнай рады, якую ўзначальвае Паўлюкевіч, апошні ўзняў формены лямант і надрукаваў у сваёй газеце шэраг пратэстаў ад існуючых і неіснуючых сваіх арганізацый. Асабліва спужала Паўлюкевіча тое, што «Беларуская культура» папракала ў няшчырасці і штучнасці яго паланафільства. Абедзве групы наперабой імкнуцца як мага грамчэй пракрычэць і даказаць сваё паланафільства не толькі на словах, але і на справе. Паланафільства іх заключаецца, канешне, у першую чаргу ў верным служэнні дэфензіве. Так, на будучым працэсе дзеячоў Грамады галоўнай сведкай абвінавачвання з'явіцца Гурын. На яго абвінавачванні ўскладваюць вялікія надзеі.

4. Мамонька доўгі час веў перагаворы з асобнымі членамі б[ылых] партый беларускіх эсэраў і які трымаў увесь час кантакт з Прагай, у прыватнасці з Грыбам, апублікаваў заклік ад імя партыі беларускіх эсэраў аб узнаўленні іх дзейнасці. У арганізаваны ім камітэт увайшлі, акрамя яго, Васіль Шышкоў, Ян Густалес, Андрэй Калыска, Янушэнка, Станіслаў Крэчэт* і іншыя. За дакладнасць прозвішчаў не ручаюся, але як вы бачыце самі ўсё гэта публіка зусім нікому не вядомая і ніякай ролі да гэтага часу ў палітычным жыцці не адыграўшыя. Спробы Мамонька раздуць сваю дзейнасць усе ж не ўвянчалася поспехам. Ён спадзяваўся, што газета «Беларускі дзень», створаная ім сумесна з Гурыным і Умястоўскім стане фактычна яго газетай. На справе атрымалася зваротнае. Умястоўскі імкнецца ўвесь час надаць сваёй газеце проста беспартыйна-культурніцкі характар з яркім паланафільскім адценнем, што Мамонька вельмі не па душы. У рэдакцыі ідзе вялікая лаянка і па ўсёй верагоднасці, калі Мамонька здолее атрымаць грошы з Прагі, ён паспрабуе выдаць самастойны часопіс. Сумняваюся, аднак, каб з усёй гэтай задумкі Мамонька што-небудзь атрымалася. Вельмі ў яго шмат канкурэнтаў на даравы хлеб.

5. Беларускія хадэкі знаходзяцца ў апошні час у даволі абмежаваным матэрыяльным становішчы. Як я Вам ужо ў свой час пісаў епіскап знайшоў дзейнасць ксёндза Адама Станкевіча супярэчлівай яго духоўнаму сану і прапанаваў яму спыніць удзел у працы газеты «Беларуская крыніца». Фармальна ксёндз на гэта пайшоў, а па сутнасці гэта звялося да таго, што і газета і самі хадэкі значна заціхлі і спрабуюць як мага меней раздражняць «уладатрымальнікаў» сваімі паводзінамі. [...]

6. Трэба адзначыць, што, нягледзячы на надзвычай цяжкае становішча былых грамадоўцаў, уплыў іх у вёсцы не зменшыўся, хоць несумненна стала больш расплыўчатым і страціла выразнасць, дзякуючы адсутнасці магчымасці афармлення настроў сям'янаства. У цяперашні час, пасля выбараў у мясцовыя самакіраванні, можна цалкам сцвярджаць казачь, што ні Сялянскі Саюз, ні Паўлюкевіч, ні Мамонька не маюць каранёў у масах, і не змаглі, нягледзячы на разгром Грамады, авалодаць хоць бы ў частковай меры сялянствам. Некаторы ўплыў маюць у каталіцкай частцы беларускага насельніцтва хадэкі, пры чым характэрна, што гэты ўплыў як бы стабілізуваўся і ва ўсялякім выпадку не паказвае якіх бы то ні было колькі-небудзь значных прыкмет росту.

З наступленнем школьнага года Т[аварыства] Беларускай Школы пачало акцыю барацьбы за школу на беларускай мове. У мінулым годзе гэта праведзена даволі добра і з'яўлялася несумненна арганізуючым пачаткам. Акцыю гэту пачалі ўжо праводзіць правінцыйныя філіі Таварыства, але яна тармазіцца фінансавымі цяжкасцямі. У Вільня барацьба Таварыства за захаванне беларускай гімназіі ўвянчалася поспехам. Гімназія, нягледзячы на ўсялякія прыдзіркі школьных улад, будзе існаваць і ў гэтым годзе. Аднак, школьныя ўлады да гэтага часу

* *Выкладчыкі Віленскай беларускай гімназіі.*

не зацвердзілі шэраг настаўнікаў, якія выкладалі ў мінулым годзе і разлічваюць, відаць, такім чынам, дэзарганізаваць працу. Дырэктарам гімназіі пасля доўгіх намаганняў зацверджаны настаўнік Паўловіч, апалітычны чалавек, але вядучы працу пад кіраўніцтвам Таварыства. Наогул трэба адзначыць, што праца Таварыства значна ўскладняецца за апошні час. Таварыства прапаноўвае склікаць восенню гэтага года з'езд прадстаўнікоў усіх сваіх гурткоў. Удасца ці гэта правесці яму, пакуль цяжка сказаць, але несуменна такі з'езд даў бы вельмі шмат. У гэтым накірунку Таварыства вядзе вялікую працу. Па чуткам у бліжэйшы час будзе скончана складанне абвінавачага акта па справе грамадоўцаў. Па гэтай справе прыцягваецца звыш 30 чалавек, у тым ліку і арыштаваныя дэпутаты. Як нам перадавалі, абарону дэпутата Тарашкевіча бярэ на сябе адвакат Смяроўскі, дэпутат сейма. Абарону іншых будзе прадстаўляць Петрусевіч (былы мінскі адвакат) і шэраг іншых даволі вядомых адвакатаў. Пытанне абароны яшчэ канчаткова не вызначана.

7. Грошы Чырвонага Крыжа, па маіх звестках, да гэтага часу сенатарам Уласавым не атрыманы. Трэба было б праверыць сапраўды ці яны былі пераведзены ў свой час банкам. Становішча дзяцей у прытулках і інтэрнатах сапраўды жудасна і гэты сродкі з'явіліся б вялізнай падтрымкай, не гаворачы ўжо аб тым, што гэта мае і палітычнае значэнне.

8. Як я даведаўся, Семпалоўская не атрымала пасланага ёй па пошце ў свой час прапановы Камітэта дапамогі галадаючым і толькі нядаўна атрымала паўторны запыт. Калі яна мяне спытала, не ведаю ці я ў чым справа, я ёй перадаў копію прапановы Камітэта, якая была ў мяне, спытаў яе, каб яна паскорыла свой адказ. Яна абяцала мне даведацца ў Міністэрстве як глядзяць на гэту справу палякі і тэрмінова паведаміць аб гэтым Камітэту. Як толькі я атрымаю ад яе звестак, я таксама са свайго боку паведамлю Вам аб гэтым.

9. У апошні час, як відаць у сувязі са зменамі ў сістэме перапіскі і сувязі, Вы перасталі мне не толькі пісаць, але і дасылаць выходзячыя ў Вас кнігі і часопісы. Прашу Вас як і раней дасылаць мне літаратуру цяжкай дыпшоштай. Што датычыцца пытання перапіскі і сувязі, то гэта пытанне я думаю ўрэгулюю асабіста, калі з Вамі ўбачуся.

Трэба думаць, што з прыездам новага паўнамоцнага прадстаўніка я разгрузжу значна ад цэлага шэрагу спраў і са свайго боку буду Вас зноў рэгулярна інфарміраваць аб тутэйшым жыцці і працы.

Я вельмі стаміўся і змучыўся за апошні час. Працы шмат, а галоўнае ўвесь час надзвычай напружаная атмасфера. Да гэтага яшчэ далучылася маё асабістае няшчасце — непаспяховае роды жонкі і смерць дзіцёнка і ўсё разам узятае мяне жудасна змучыла. Я думаю, што як толькі я ўвяду новага паўнамоцнага прадстаўніка т. Багамолава ў курс нашага тутэйшага жыцця, я змагу пайсці ў адпачынак, бо іначай я наўрад ці змагу прадуктыўна прарабіць змінную працу, якая несумненна будзе даволі вялікай. Хоць я і атрымоўваю «Савецкую Беларусь» звычайнай поштай,

прашу Вас дасылаць мне па адным экзэмпляры і «Звезду» і «Савецкую Беларусь» дыпламатычнай поштай. Прывітанне ўсім таварышам. Моцна жму руку. З камуністычным прывітаннем.

З камуністычным прывітаннем

Ульянаў

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 116. Арк. 91. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 175

Ліст А. Ф. Ульянава да С. Л. Казюра

21 верасня 1927 г.

Дарагі таварыш!

Агульны даклад аб беларускіх справах я адкладваю да прыезду майго да Вас, бо разлічваю, што т. Багамолаў¹³⁴ у бліжэйшы час прыедзе і я змагу, хоць бы на пару дзён вырвацца да Вас. Пакуль абмяжуюся асобнымі паведамленнямі:

[...]

3. Кантакт з беларускімі коламі за апошні час усё больш пагоршыўся, з-за таго цяжкага аснаднага становішча, у якім знаходзіцца Пасольства з аднаго боку і з-за амаль поўнай адсутнасці людзей у блізкіх да нас беларускіх колах. Аб гэтым пагаворым падрабязней пры маім прыездзе.

[...]

5. Узмоцнены націск польскіх улад на беларускія арганізацыі сказваецца яскрава ў працы. Газета «Наша Праўда» вядзецца вельмі слаба, бо акрамя Луцкевіча ў ёй ніхто не працуе. Слаба таксама вельмі вядзецца праца ў цэнтральным праўленні ТБШ. За апошні час у Вільна пад'ехаў шэраг маладых хлапцоў з Прагі, магчыма, што яны некалькі ажывяць і выправяць працу. Пакуль становішча даволі цяжкае. На месцах праца ідзе больш ажыўлена, але безсістэмна, слабасць цэнтральнае кіраўніцтва вельмі адчуваецца.

6. На днях пасля няўдалага для палякаў завяршэння справы Трайковіча я перажыў крыкры момант асабістага супраць мяне хуліганскага і дзікага па сваёй недарэчнасці выпадку вячэрняй бульварнай прэсы. МЗС, пасля майго рэзкага пратэсту, даў у афіцыезе абвяржэнне, а ўсёй прэсе прапанаваў наогул абысціся маўчаннем паскуднага інсінуацыі вячоркі, каб не зрабіць з гэтага «сенсацыі» і не ўступаць у дыскусію з бульварскай прэсай. Магчыма, што калі б такі хуліганскі выбрык быў паўгады назад, яна мяне асабіста так не засмуціла б, але зараз яна мяне задзела балюча. Нервы ў мяне за апошнія 4 месяцы, пасля забойства Войкава напружаны надзвычайна. Я знерваваўся моцна і чакаю не дачакаюся моманту, калі змагу пайсці ў адпачынак.

Дасылаю Вам копію майго ліста аб гэтай справе т. Ратштэйна. Пакуль усяго добрага. Чаму ад Вам няма ніякіх лістоў і звестак аб Вашым жыцці-быцці. Я думаю, што пытанне перабудовы сувязі ў гэтых адно-

сінах не павінна Вас звязваць і чакаю ад Вас лістоў. З камуністычным прывітаннем.

Ульянаў

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 116. Арк. 97–99. Пераклад з рускай. Арыгінал. Машынапіс

№ 176

Ліст А. Ф. Ульянава да Ф. А. Ратштэйна¹³⁵

г. Варшава

26 верасня 1927 г.

Зусім сакрэтна

Паважаны таварыш.

Пишу Вас асобна адносна чарговага хуліганскага выбрыка бульварнай прэсы. Я Вам ужо тэлеграфаваў кратка змест справы.

У пятніцу вечарам я, т. Каліна і т. Бароўскі пасля тэатра адправіліся пракаціцца. Заехалі ў адзін з рэстаранаў, выпілі каву і вярнуліся ў аўтамабіле назад. Недалёк ад Бельведэра на паліцэйскай рагатцы, дзе правяраюць аўтамабілі, наш аўтамабіль з'ехаўся з ідучым яму насустрач, у якім сядзела якаясьці п'яная кампанія. Наш аўтамабіль пазналі і пачалі п'яныя выкрыкі і лаянку. Паліцэйскаму, якія падыйшоў, я паказаў сваю легітымацыю і прапанаваў супакоіць п'яніц, пасля чаго мы паехалі дадому, не надаўшы гэтаму факту ніякага значэння. На наступны дзень у «Кур'еры Чэрвоным» з'явілася зусім дзікая і абуральная нататка аб сутыкненні з палякамі, у выніку чаго быў выкліканы паліцэйскі, які праверыў нашыя легітымацыі. Я патэлефанаваў зараз жа Галуўка і выказаў свой пратэст і абурэнне супраць нахабнай ілжы бульварнай прэсы і прасіў яго даць тэрмінова абвяржэнне ўсёй гэтай абуральнай гісторыі. Галуўка абяцаў мне зараз жа ўсё гэта зрабіць і на другі дзень у афіцыйнай «Эпоке» было размешчана абвяржэнне з выкладам сапраўдных фактаў. Уся астатняя прэса, за выключэннем «Нашага Пшэглонда» і бундаўскай «Унзер Фольксцайтунг», якія размясцілі абвяржэнні, наогул не перадрукавалі ні нататак бульварных вячорах, ні абвяржэнні і абышлі ўсю гэту выхадку маўчаннем. У МЗС казалі, што акрамя абвяржэння, якое было надрукавана ў афіцыйнае, газетам было ўказана, што яны наогул не павінны кранаць гэту тэму, так як пры ўсялякіх абвяржэннях з гэтага робіцца «сэнсацыя, размазванне якой ні МЗС, ні нам карысці не прынясе.

Для мяне няма ніякага сумніву, што гэта абуральная, нахабная выхадка з'яўляецца працай пэўнай групы дэфензівы, якая такім чынам вырашыла паслабіць уяўленне ад няпоспеху, які яны мелі ў справе Трайковіча¹³⁶. Пасля хвалі шалёнага паклёпу на Паўнамоцнае прадстаўніцтва, крыкаў аб 500 кітайцаў-шпіёнах, аб 600 супрацоўнікаў, аб крэматорыуме, аб чэкістах-забойцах, з'яўленне двух запар камунікатаў, у якіх гаворыцца аб невіноўнасці нашых супрацоўнікаў і аб незнаходжанні асноў да абвінавачвання іх, канешне, акрамя абвяржэння ўсіх

інсінуацый, стварыла пэўны пералом у настроях у адносінах да нас. Новая спроба дыскрэдытаваць Пасольства, на гэты раз асабіста мяне, была, таму зусім зразумела. МЗС маментальна даў абвяржэнне, націснуў на прэсу, але вядомае ўражанне магло стварыцца. Палякі, як бачна, забылі той урок, які быў ім прадастаўлены ў Маскве ў 1925 г. адносна «гумавай кантрабанды ваеннага аташэ».

З камуністычным прывітаннем

Ульянаў

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 116. Арк. 100–101. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 177

Вытрымка з ліста Ю.М. Кацюбінскага да Т. Куліка

26 верасня 1927 г.

Зусім сакрэтна

Калі я абураюся ў лістах, я іх адрасую на Ваша імя, гэта яшчэ не значыць, што ўсё маё незадавальненне накіравана супраць Вас. Я яго перадаю толькі праз Вас тым, хто вінаваты. Я, наадварот, ведаю, што Вы, як і я, турбуюцца за тую працу, якую мы разам з Вамі вядзем і якая зараз ідзе так дрэнна і я падкрэсліваю, не па нашай віне. Я не магу спакойна глядзець, як разбіваецца наша праца і як супернік святкуе. Я не магу спакойна глядзець на гэта, таму гэта лічу, што пры іншым тэмпе працы і больш цвёрдай лініі шмат можна было б выправіць і нават на многіх участках фронту прасунуцца наперад, бо і ў суперніка справы не бліскачыя. Тым больш крыўдна бачыць як цяпім адно паражэнне за іншым.

[...]

2. Толькі скончылі справу з Трайковічам, як новая непрямнасць. У пятніцу вечарам Ульянаў з парай супрацоўнікаў з Пасольства былі ў рэстаране, выпілі там каву і, вяртаючыся наехалі аўтамабілем на машыну з якойсьці п'янай кампаніяй. Апошнія пачалі ў адрас Ульянава даваць заўвагі і рэплікі. Ульянаў паклікаў дзяжурнага паліцэйскага, прапанаваў яму супакоіць п'яную кампанію і з'ехаў. У суботу бульварная прэса размясіла буйным шрыфтам вялікую, ад пачатку да канца, выдуманую нататку аб нібыта скандальным куцяжы Ульянава ў загарадным рэстаране і сутыкненні з палякамі. Міністэрства па нашай прапанове дало кароткае абвяржэнне і загадала прэсе маўчаць і не распаўсюджваць гэтага паклёпу. Канешне, якія бы абвяржэнні МЗС не давала, плявок застаўся пляўком. Размовы з МЗС ці Пасольствам на гэту тэму разводзіць не трэба, бо у іх заўжды знайдучца фармальныя апраўданні, што яны надрукавалі абвяржэнні і г. д., уступаць у дыскусію з бульварнай прэсай нам не трэба, бо гэта азначае, акрамя таго, што мы зневажылі сябе, атрымаць цэбар новай гразі. Трэба нагадаць палякам, што і мы ўмеем, калі хочам, паставіць іх адказных працаўнікоў у менш цяжкае становішча, як гэта было ў 1925 г. зроблена ў Маскве, калі

мы надрукавалі ў «Вячэрняй Маскве» і іншых газетах нататкі, якія дыскрэдытавалі адказных працаўнікоў польскага пасольства, у прыватнасці, ваеннага аташэ. Тады гэта на іх мела патрэбнае ўражанне і польскі друк надоўга спыніў пісаць аб скрываўленым чубе Войкова і г. д. Калі гэта не будзе зроблена, то мы стала будзем пад пагрозай паклёпу аб любым з нас для асабістай дыскрэдытацыі і дыскрэдытацыі Пасольства, ажно да з'яўлення спецыяльных падстаўных сведкаў як «сенсацыі Багдановіча¹³⁷» ў справе замаху Трайковіча. Гэта справа ў Польшчы няблага пастаўлена. Тут такім чынам дыскрэдытавалі і загубілі ўжо ні аднаго чалавека (дэпутата Ваявудскага, Крулікоўскага і інш. [...])

5. Дзякуй за размову з Скшыньскім. Гэта безумоўна трэба было зрабіць.

6. К. можа зараз і не прыезджаць, калі хто-небудзь ад Вас прыедзе сюды. Калі інстанцыя нікога сюды не камандыруе, то я змагу праз месяц на 2—3 дні з'ехаць да Вас. Раней як праз месяц я паехаць не магу, у сувязі з тым, што частка таварышаў у адпачынку, Багамолаў новы чалавек, а Ульянаў увесь час дрэнна сябе адчувае, нездаровы.

Кацюбінскі

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 116. Арк. 102–103. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 178

Вытрымка з пратакола № 5 пасяджэння Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску

26 верасня 1927 г.

Зусім сакрэтна

Прысутнічалі: тт.Кнорын, Піляр, Стасевіч, Браўковіч¹³⁸, Юрка, Ульянаў, Брандт, Славінскі, Корчык, Стах, Ігнат, Шлемка¹³⁹, Мотэль.

Старшыня. т. Кнорын, сакратар Быстры.

Слухалі: Аб стане легальнага беларускага руху ў Заходняй Беларусі.

Інфармацыя тав. Корчыка: Калі казаць аб стане нацыянальна-вызваленчага руху і палітыкі фашысцкага ўрада, то наша ацэнка, якую далі на з'ездзе КПЗБ пацвярджаецца. Такія факты, як разгром ТБШ пацвярджаюць гэта. У беларускіх арганізацыях згодніцкага тыпу фашысцкі ўрад імкнуўся аб'яднаць і згрупіраваць гэтыя арганізацыі, што часткова яму і ўдалося — эксперымент з арганізацыяй Паўлюкевіча; гэта арганізацыя, аднак, не можа служыць дастатковай апорай фашысцкага ўрада — ураду патрэбны такія арганізацыі, якія маглі б працаваць на глебе ўцягвання ў іх шляхам падману мас. Усе факты ўказваюць на тое, што ўрад Пилсудскага праводзіць такую лінію, як орган «Сялянская Ніва» спыніў сваё існаванне, відаць у сувязі з спыненнем субсідзіравання яго з боку ўрада, за тое ўрад звярнуў увагу на развіццё арганізацыі Янкі Станкевіч, на гэту арганізацыю пастаўлена стаўка ўрада і яна з'яўляецца зброяй працы

сярод мас. Янка Станкевіч прыступіў да арганізацыі сваіх эканамічных органаў сялянства, як «Гаспадарчая сувязь», якая калі судзіць па прэсе Станкевіча, хутка пашыраецца. Вядзецца прапаганда кааператыўных арганізацый, галоўным чынам вытворчага характару. «Гаспадарчая сувязь» карыстаецца падтрымкай урада – была фінансавана пры выступленні нядаўна на выставе ў Вільня. Усе ж сведчыць аб ажыўленні дзейнасці Янкі Станкевіча, як у галіне палітычнай, так і эканамічнай. Аналагічна фашысцкі ўрад імкнецца ўмацавацца і на культурным фронце. Прымаюцца меры для адарвання мас ад ТБШ, што да гэтага часу, праўда, слаба ўдавалася. Гэтым і тлумачыцца апошня махінацыя з ТБШ, накіраваная да таго, каб авалодаць кіраўніцтвам гэтай арганізацыі. Нашы пазіцыі ў апошні час пахіснуліся ў такіх арганізацыях, як «Навуковае таварыства», Беларускі кааператыўны банк. Калі мы будзем дашуквацца да вытокаў гэтага, то фармальна вярхі гэтых арганізацый матывуе неабходнасцю прыкрыцця арганізацый ад разгрома фашысцкага ўрада, фактычна ж вытокі заключаюцца ў хістаннях у легальных сферах. Фашысцкі ўрад ідзе па лініі стварэння ілюзій у масах і па лініі падачак вярхам. [...]

Тав. Ульянаў: У НКЗС у апошні час няма ніякіх матэрыялаў аб беларускім легальным руху. Характэрна, што беларускія і ўкраінскія дзеячы не адважаліся да гэтага часу з'яўляцца ў Лізе нацый у якасці афіцыйных прадстаўнікоў нацыянальных меншасцей, бо туды дапускаюцца толькі прадстаўнікі такіх нацыянальных меншасцей, якія не прэтэндуюць на дарыў ад сваіх дзяржаў, у гэтым жа годзе беларускія дзеячы і ўкраінскія рашыліся ўпершыню афіцыйна выступіць у Лізе нацый і гэтым паказалі свой сапраўдны твар. [...]

Тав. Славінскі: У аснову неабходна паставіць кан'юнктурныя змены ў легальным руху. Па сутнасці мы ў цяперашні момант займаем абарончыя пазіцыі, што недапушчальна. Мы павінны захаваць легальныя магчымасці працы. Частка заўсёды шла за намі пад уплывам мас, гэта трэба ўлічваць. Умовы працы зараз сталі больш цяжкімі. Праўда, пры паралельным росце партыі. Актыў Грамады намі да гэтага часу не сабраны. Мы зараз не павінны імкнуцца да тэрміновай арганізацыі такой масавай арганізацыі, якой была Грамада. Мы павінны стварыць шэраг арганізацый на перыферыі, звярнуць значную ўвагу ТБШ, у далейшым вясці да аб'яднання гэтых арганізацый, пераўтварэнне ў масавую. Паралельна з гэтым мы павінны вясці ўзмоцненую працу па выяўленні згодніцкіх арганізацый.

Тав. Ульянаў: Разгалосся ў нас на гэтым пытанні няма. Пасля ліквідацыі Грамады наш легальны рух фактычна пайшоў па шляху лакальных арганізацый, мне асабіста не ясна толькі, якая задача ў цяперашні момант для нас з'яўляецца цэнтральнай. ХД стабілізавалі свой уплыў у вёсцы, ім у гэтым трэба сказаць перашкаджалі як мы, так і фашысцкі ўрад, які лічыў, што каталіцкая частка беларускага насельніцтва лягчэй за ўсё паланізаваць. Бліжэйшай кампаніяй з-за набліжэння тэрміну апеляцыі павінна з'яўляцца кампанія ў абарону Грамады.

Тав. Ігнат: Хістанні ў легальным руху з Заходняй Беларусі безумоўна небяспечны хістаннямі сярод інтэлігенцыі ў БССР. Фашысцкі ўрад у апошні час пайшоў рашуча па шляху арганізацыі і падтрымкі беларускіх згодніцкіх партый. Гэта сур'ёзная небяспека. Урок разгрома ТБШ — урад жадае рукамі беларускіх згоднікаў ціснуць на рэвалюцыйны рух; мы стаім перад небяспекай стварэння беларускіх фашысцкіх баёвак. Неабходна ўвязаць нацыянальнае пытанне з сялянскім пытаннем, для чаго мы ў гэтых адносінах павінны тэрмінова мабілізаваць нашу як легальную, так і нелегальную прэсу.

Тав. Васілевіч: Яшчэ канчаткова не зразумелыя прычыны такога крутога павароту з боку дзеячоў беларускага легальнага руху; глумачыцца ці гэта ўмацаваннем капіталізму ў Польшчы, ці чым-небудзь іншым. Пытанне вырошчвання новага актыву Заходняй Беларусі яшчэ не вырашаны, да гэтага часу яшчэ не створана замена для такіх дзеячоў, як Астроўскі і іншыя. Неабходна ўзмацніць працу па вырошчванні новых легальных кадраў. Астроўскі, Станкевіч і іншыя маюць сяброў сярод інтэлігенцыі ў БССР, і калі б мы не вырошчвалі тут сваіх кадраў, то мелі б валынку і тут. Неабходна тэрмінова атрымаць новыя кадры людзей у КПЗБ, якія змогуць дыферэнцыраваць беларускія кадры і арганізаваць легальны рух на Заходняй Беларусі.

Тав. Кнорын: Падзеі развіваюцца надзвычай хутка, прычыны гэтаму зразумелыя. Зараз ясна, што беларускі нацыянальны рух у тым выглядзе, у якім ён зараз знаходзіцца, г. зн. заахвочваецца інтэлігенцыяй, зараз выбывае з рэвалюцыйнага руху. Узмоцнена адбываецца працэс фашызацыі. У рэзальюці сакратарыята ўказана на пачатак хістанняў і адсюль таксама і сярод шырокіх мас. Паездка Ярэміча ў Жэневу мае пэўнае значэнне. Нам трэба цікавіцца гэтымі працэсамі. [...]

Тав. Корчык: У выніку адбыўшыхся працэсаў у Заходняй Беларусі ад нацыянальна-вызваленчага руху адышлі некаторыя вяршычныя слаі. Гэты адыход безумоўна будзе паглыбляцца да бліжэйшага крызісу. Нам зараз цяжка будзе стварыць такія масавыя арганізацыі, якой была Грамада, патрэбны метады лакальных і легальных арганізацый. Беларускі легальны актыў у нас надзвычай слабы, мы яшчэ не змаглі падрыхтаваць адпаведнай змены, старыя ж нашыя сілы часткова ў турме, часткова ў эміграцыі. Неабходна ўзмоцненая праца ў нізах. Мэта будучага з'езда ТБШ мы павінны выкрываць. Неабходна пазбегнуць фінансавання сумніўных групавак, а фінансіраваць мясцовыя арганізацыі, якія будуць ісці з намі. Лічу неабходным тэрмінова выпусціць лістоўку аб з'ездзе ТБШ.

Пастанавілі: Адносна гэтага напісаць ліст Сакратарыяту. Для суміравання спрэчак і напісання ліста вылучыць камісію ў складзе Корчыка, Мацеля і Юркі.

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 152. Арк. 60–67. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

Зусім сакрэтна

Дарагі таварыш!

1. На будучым тыдні думаю выехаць у Мінск для даклада аб працы. Устанавіць дакладна дату прыезду пакуль не магу. Паведамлю дадаткова. Таму абмяжуюся зараз толькі асобнымі паведамленнямі.

2. Вам ужо павінна быць вядома з газет аб тым, што пракурорскія ўлады ў сувязі з будучым працэсам «Грамады» арыштавалі на днях Антона Луцкевіча, аднаго з дзеячоў радыкальнага беларускага руху. Для беларускіх радыкалаў гэта несумненна вельмі буйная страта, бо вакол яго аб'ядноўваліся найбольш радыкальна настроеныя беларускія элементы. Асабліва цяжка гэта адбілася на газеце, у якой ён прымаў вялікі ўдзел. Яго арышт меў у Вільна цяжкае ўражанне, тым больш, што пры арышце ў яго абсалютна нічога ганебнага не знойдзена, і гэты арышт тлумачаць выключна жаданнем урада паслабіць дзейнасць левых беларускіх колаў і тэрарызаваць іх. Несумненна арышт Луцкевіча ўнёс некаторую дэзарганізацыю і нават паніку ў шэрагі кіруючай шэрагам грамадскіх і культурных арганізацый левай групы. Аднак газета плануецца да выхаду і ў далейшым, пры гэтым у запрошаны свежыя працаўнікі. Як я чуў, у бліжэйшых нумарах газеты плануецца правесці кампанію ў абарону Луцкевіча пры гэтым яго арышт расцэньваюць, як новы ўдар ураду па радыкальнаму рабоча-сялянскаму руху ў Заходняй Беларусі і звязваюць з тым дзікім цкаваннем, якое вялі супраць Луцкевіча беларускія згодніцкія партыі, накіраваны Сельсаюза, хадэкаў, Паўлюкевіча і г. д. Абарону Луцкевіча звязуць з агульнай абаронай «Грамады». Плануецца таксама, што беларускія арганізацыі, навуковыя і культурныя, у якіх выступаць адкрыта з пратэстам. Гэта, канешне, не зменіць становішча, і са стратай Луцкевіча віленскім беларусам будзе значна цяжэй весці іх працу.

3. Нягледзячы на надзвычай цяжкія ўмовы працы і параўнальна слабое цэнтральнае кіраўніцтва, за апошні час узмацнілася дзейнасць ТБШ на месцах. Кампанія за адкрыццё беларускай школы за апошні час значна разгарнулася, і ў сувязі са зменлівым курсам урада ў нацыянальнай палітыцы дае некаторыя рэальныя вынікі. У цяперашні час у гуртках Таварыства ідзе падрыхтоўка да плануемага з'езда ўсіх гурткоў Таварыства. Адначасова адбываецца з'езд акружных упраў Таварыства. Так, за апошні месяц былі Акружныя з'езды 9-га ў Стаўбцах, 13-га ў Вілейцы, 16-га ў Слоніме і 22-га плануецца з'езд у Беластоку гурткоў трох павеатаў — Беластоцкага, Сакоўскага і Бельскага. У бліжэйшы ж час плануецца акружныя з'езды ў Пружанах і Лідзе. На гэтых з'ездах

* Копія М.І. Дабраніцкаму.

робяцца даклады з месцаў, справаздачы Цэнтральнай управы Таварыства, разбіраюцца арганізацыйныя і іншыя пытанні, а таксама спецыяльнае пытанне злоўжывання школьных інспектараў пры кампаніі гурткоў за адкрыццё беларускіх школ. Настроі ўдзельнікаў з'езда паўсюль крайне левая, і нягледзячы на тое, што на з'ездах такога кшталту не могуць стаяць палітычныя пытанні, фактычна кожны даклад з месцаў кажа не толькі аб патрэбах школы, але і аб хвалюючых беларускую вёску пытанні. Не маючы іншай магчымасці, удзельнікі з'ездаў прыватным парадкам абменьваліся меркаваннямі і па пытаннях палітычнага характару, а такія з'езды несумненна адыгрываюць адназначна выхаваўчую і арганізацыйную ролю. Трэба думаць, што калі Таварыства зможа склікаць Агульны з'езд гурткоў, то гэта будзе мець вялікае значэнне для росту і ўмацавання беларускага руху.

4. Як я ўжо ў свой час указаў, польскі ўрад з прыходам Маршалка Пілсудскага да ўлады, карэнным чынам змяніў сваю тактыку ў адносінах да нацыянальных меншасцей. Узяўшы цвёрды курс на разгром рэвалюцыйнага і радыкальнага руху, курс на разгром і ліквідацыю палітычных, культурных і грамадскіх арганізацый, сапраўды аб'ядноўваючых вакол сябе рабочыя і сялянскія масы, урад прыцягнуў да сабе буржуазныя згодніцкія партыі і групы, дало ім шэраг дробных уступак і ільгот, з тым, каб з іх дапамогай і падтрымкай лягчэй было дэарганізаваць і разбіць апазіцыйныя сабе рэвалюцыйныя нацыянальны рух і накіраваць яго ў адпаведнае яго жаданням рэчышча. Пры гэтым трэба адзначыць, што цэнтральная ўлада ўрада было звернута на ўкраінскі рух, дзе польскі ўрад заняўся не толькі тэарызаваннем і разлажэннем апазіцыйных яму груп, але і прадпрыняла шэраг мераў да далучэння ў шэрагі сваіх саюзнікаў нацыянальна буржуазных груп, накіраваных на ўндоеўскі курс. Польскі ўрад пайшоў тут на карэнныя змены сваёй тактыкі. У той час, як былі эндэцкі ўрад падаўляў усялякія спробы нацыянальна-культурнага развіцця, вёў барацьбу супраць усяго ўкраінскага руху, урад Пілсудскага за апошні час, разам з рэпрэсіямі ў адносінах рэвалюцыйнага руху, зрабіла шэраг крокаў у накірунку паслаблення раздражнення нацыянальных пачуццяў шырокіх апалітычных мас, пайшло па лініі далучэння інтэлігенцыі, залагдваючы яе матэрыяльнымі падачкамі, у выглядзе прадстаўлення магчымасці настаўнічаць ва ўрадавых школах, дачы магчымасці службы ва ўрадавых установах, даў ім польскае грамадзянства ў той час як перад гэтым большасць з іх было адмоўлена ў прыняцці ў грамадзянства. Рэзка змяніў польскі ўрад курс у адносінах да праваслаўнага духавенства Заходняй Украіны, пачало вяртаць ім землі, адабраныя ў свой час, і спыніла шэраг дробных прыдзірак у адносінах да «Прасветы» і іншых культурных арганізацый. Усё гэта стварала ўраду магчымасць для больш лёгкага далучэння хістаючых «апазіцыйных паневолі», ундоеўскіх лідараў.

У адносінах да беларускага руху польскі ўрад да апошняга часу абмяжоўваўся ўмацаваннем тэрара і разгрома масавых беларускіх арганізацый, накіраваных Грамады, і не лічыла відаць для сябе магчымым пайсці на

значныя крокі, якія б далі магчымасць згодніцкім групоўкам умацаваць свой уплыў і развіць сваю дзейнасць. Гэта тлумачыцца несумненна тым, што ўрад тут сутыкнуўся са значна больш магутным і арганізаваным рэвалюцыйным рухам, чым на Заходняй Украіне і значна больш слабым, не маючым амаль ніякага ўплыву згодніцкімі буржуазнымі партыямі і групоўкамі розных адценняў. Таму ўрад лічыў неабходным разграміць у першую чаргу апазіцыйны па сабе рух і толькі затым намацаць шляхі далучэння да сябе згоднікаў, выкарыстоўваючы іх для стварэння неабходных сабе настраяў. За апошні час трэба адзначыць значнае ажыўленне дзейнасці не толькі арганізацый дэфензіўнага характару, накіраваных на арганізацыю Паўлюкевіча, але ў Сельсаюза і хадэкаў. Цікава адзначыць, што Інстытут гаспадаркі і культуры, які знаходзіўся ў руках Ярэмчыка і Ксёндза Станкевіча, арганізуе Беларускае земляробча-прамысловы кааператыўны банк, мэтай якога, як паведамляе «Кур'ер Віленскі», з'яўляецца стварэнне для «ўмераных» беларускіх колаў фінансавай базы і супрацьпастаўленне Беларускаму кааператыўнаму банку, які знаходзіцца ў руках радыкалаў. Трэба думаць, што зноў арганізаваны Банк атрымае магчымасць карыстацца крэдытамі Польскага зямельнага банка і што ён здолее атрымаць крэдыты для сямейных пазык сялянству. Гэты ж Інстытут арганізаваў нядаўна раз'ездны беларускі тэатр і арганізуе ў цяперашні час цэнтральную беларускую бібліятэку. У той жа час сельпрацаўнікі ў апошні час заняліся пераманьваннем да сабе культурных працаўнікоў з ТБШ, рабілі спробы перацягнуць да сабе супрацоўнікаў часопісаў («Саха», «Родныя гоні»), якія выдаюцца радыкаламі, хоць апошнія ім не ўдалося. З усяго гэтага бачна, што матэрыяльнае становішча іх некалькі палепшылася і што яны пачынаюць узмацняцца рэальна і пашыраць сваю працу. Трэба адзначыць, што і «Рада» Паўлюкевіча ў гэтым накірунку імкнецца ўзмацніць сваю працу і ў некаторых месцах мясцовыя ўлады пайшлі ёй насустрэч, адчыняючы па яе просьбам школы на беларускай мове і даў магчымасць ім такім чынам адыгрываць ролю абаронцы інтарэсаў беларускага сялянства. Тон «Сялянскай Нівы» і «Беларускай крыніцы» становіцца ў адносінах да польскага ўраду вельмі ціхім і стрыманым. У апошні прыезд Маршалка ў Вільна ён прыняў Ксёндза Станкевіча і меў з ім даволі доўгую размову, падрабязнасці якой невядомыя, але па чуткам мела адносіны да польска-літоўскіх адносінаў і ролі беларусаў у гэтым пытанні. Буду імкнуцца па магчымасці больш падрабязна аб гэтым даведацца.

5. У «Беларускім Дні» друкуюцца ў цяперашні час «Успаміны выкрыцця» былога Члена КПЗБ Гурына, аб'яўленага партыяй правакатарам. Гурын паведамляе аб тым, што ён быў у свой час на адказнай працы ў БССР, быў рэдактарам «Савецкай Беларусі» і па заданні адтуль, нібыта выехаў на падпольную працу. Гурын з'яўляецца галоўнай сведкам абвінавачвання ў працэсу «Грамады» і яго «Успаміны» друкуюцца як падрыхтоўчы матэрыял да працэсу. Цікава пры гэтым, што «Беларускі дзень» яўна правакацыйна выступіў у абарону арыштаванага Луцкевіча,

імкнучыся аддзяліць яго ад арыштаваных грамадоўцаў і тым самым накінуць на яго цень падазрэння. Трэба думаць, што «Наша праца» рэзка выступіць супраць такой абароны Луцкевіча. У апошнім нумары «Беларускага дня» паведамляецца, што 25 кастрычніка адбудзецца Першая канферэнцыя прыхільнікаў групы Гурына-Умястоўскага, якая мае на мэце аформіць гэту групу, як палітычную арганізацыю. Як відаць, гэтая група разлічвае разгарнуць сваю працу на будучых выбарах у сейм. Здолее ці яна гэта зрабіць, цяжка сказаць, ва ўсялякім выпадку спробы, якія мелі месца да гэтага часу, нахвалт стварэння Клуба Беларускай інтэлігенцыі, пацярпелі поўны првал.

6. Янка Станкевіч абмяжаваўся пакуль скліканнем невялікай канферэнцыі, якая мела на мэце аформіць становішча групы, якая адкалолася, і стварыць Цэнтральны камітэт у супрацьвагу Сельсаюзу Ярэміча. «Наша праца» плануе выступіць з рэзкай крытыкай ідэалогіі гэтай групы з тым, каб канчаткова выявіць іх твар і не даць магчымасці пад выглядам барацьбы з Ярэмічам замаскіраваць свае пазіцыі. Калі група Станкевіча не вызначыць ясна сваіх адносін да рабоча-сялянскага руху і будзе працягваць адкідвацца агульнымі словамі аб «абароне працоўнага сялянства», радыкалы будуць яе самым рашучым чынам біць.

7. Я не маю часу і магчымасці спыніцца яшчэ на шэрагу момантаў і падзей у беларускім руху, але думаю, што ўсё гэта мы даведаемся пры маім прыездзе. Між іншым грошы для інтэрнатаў былі атрыманы і літаральна спаслі іх існаванне, што было вельмі важна, бо ў іх утрымліваюцца немаёмасныя, найбольш актыўныя элементы з моладзі, што вучыцца, зыход якіх з школы моцна б яе збядніў.

Пакуль прывітанне ўсім.

З камуністычным прывітаннем

Ульянаў

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 116. Арк. 104–107. Пераклад с рускай. Копія. Машынапіс.

№ 180

Ліст Алеся Загорнага да М. А. Елізаровіча

Кастрычнік 1927 г.

Мае дарагія.

На жаль Адам не звярнуў дастатковай неабходнай і сур'ёзнай увагі на рашэнні НКЗС у сувязі з пастановай інстанцыі аб нашай працы. НКЗС, карыстаючыся выпадкам націснуў узмоцнена і нашыя замест таго, каб даказаць абсурднасць такога рашэння ідуць нібыта на гэта. У чым заключаецца наша праца. Мы абавязаны падтрымліваць сувязі і знаёмства, размовы і г. д. з нацменшасцямі тут. Мы не можам іх ні ў ніякім выпадку кінуць іх і зняць руку з пульсу. Я лічу, што мы зробім вялікую, можа быць непараўную памылку, калі пойдзем на гэта. Вы не павінны сябе кампраметаваць. Гэта ясна. Але пакуль гэтага ўсё ж няма. Бо размовы

аб нас будуць заўсёды не залежна ад таго, займаемся ці мы гэтым ці не. Пакіданне беларускага і ўкраінскага ... у складзе польскага ўрада і забарона ім займацца беларускай і ўкраінскай працай гэта дзікая рэч. Ясна, што яны не займаюцца кіраўніцтвам партыі і мы чым-небудзь у гэтым родзе. Гэта іх справа. Але сувязь з мясцовымі беларускімі арганізацыямі, знаёмства з тым, як яны жывуць, чым яны дыхаюць, аберагаючы іх ад польскага разлагальнага ўплыву і гэта задача. Адам павінен быў пагаварыць сур'ёзна з Кнорыным і затым паставіць гэта пытанне ў Маскве. Не забывайце, што калі мы тут будзем толькі «фігурамі» праца вельмі і вельмі сапсуецца. Затым я настойваў на прысылцы пяці букетаў кветак. Становішча літаральна катастрафічнае. Я ніякага даказу не атрымаў. Ціт выедзе 15-га, калі ад Вас не будзе іншага адказу. Затым я вельмі прашу Вас даць на мяжу дэпешу аб тым, што яго рэчы не падвяргаць мытнаму агляду. Ён едзе пад сваім прозвішчам. Прыняць яго трэба наогул добра. Гэта зразумела. А што датычыцца шуму вакол гэтага, то гэта асобая справа. Можна наадварот, каб ён не выступаў і не было чуваць, з тым, каб уладкаваўшы сям'ю, можна было вярнуцца. Калі патрэбна будзе. Так як Капроў не ў спраў, то акрамя таго, што сувязь з сябрамі і маімі і агульнымі працягвае быць праз мяне. Аб гэтым канешне не трэба падкрэсліваць і казаць, але захаваць за сабой перапіску патрэбна.

Прывітанне.

Загорны

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 116. Арк. 109–110 адв. Пераклад з рускай. Арыгінал. Рукапіс.

№ 181

Вытрымка з ліста Арона да А. С. Славінскага, М. І. Елізаровіча

Кастрычнік 1927 г.

Шаноўныя!

Становішча ў знаёмых зараз вельмі цяжкае: 1) Вось ужо тры месяцы, нягледзячы на мой пастаянны лямант, пытанне кветак не ўрэгулявана. Гэта адбываецца самым адчайным чынам на гэтым і канешне не прыходзіцца казаць, што ўсё з-за таго не толькі церпіць, але і развальваецца.

2) Нягледзячы на тое, што яшчэ ў свой час усё казалася аб тым, што ў знаёмых у цэнтры будзе свой чалавек ад сяброў, які выпраўляў бы палітычную лінію ў іх цякучай паўсядзённай працы – з моманту ад'езду Мака* нічога не змянілася. Нікога няма. Усе робяць толькі Вы, Антон** і Вл.***, якія, канешне, абодва вельмі слабыя, для таго, каб быць адныя. Усе нашыя, г[эта] зн[ачыць] па крайней меры маё кіраўніцтва

* Невядомая асоба.

** А. І. Луцкевіч.

*** А. У. Канчэўскі.

зводзіцца да адрываючых, вельмі рэдкіх спатканняў, падчас якіх нельга ні ўсяго сказаць, усяго выправіць. Сябры звязаныя з Вл. непасрэдна, да і з Ант[онам], наколькі я ведаю, таксама вельмі мала могуць з імі гаварыць. Да тут трэба не гаварыць, а праводзіць, а гэтага некаму. У мяне ж моманту смерці гаспадара наогул амаль няма магчымасці мець кантакт не толькі па прычыне занятасці, але яшчэ болей па тэхнічных прычынах. Шмат разоў з сябрамі, з якімі ў мяне лепшы кантакт — у асабліваасці з Валея — мы абмяркоўвалі пытанні знаёмых, а напрыканцы, вырашылі склікаць іх на нараду ў Крыніцу, але забойства Трайковіча палякамі дало мне, а відаць і знаёмым, якія не з’явіліся таксама. Зараз у цэнтры стварылася такое становішча — шэраг крокаў, зробленых Ант. і Вл. памылковыя, а выпраўляць няма каму, а калі такія карэктарамі працы пачынаюць з’яўляцца нашыя малодшыя сябры на месцы, то атрымоўваецца бязглуздыца. Не гаворачы аб тым, што яны вельмі гарачыя і яшчэ забытаны народ, яны вядуць сябе з пункта гледжання канспірацыі вельмі недарэчна. Самае аднак асноўнае тое, што знаёмыя, як я ведаю, не маюць сталага кіраўніцтва. А на месцах з-за адсутнасці кветак і сувязі з цэнтрам таксама не важна.

3) Я ўпарта напрацягу трох месяцаў бамбардзіраваў Вас аб Ціце. Вы таксама ўпарта маўчыце, больш таго абяцаеце напісаць з наступнай поштай, а маўчыце. У выніку я дамовіўся з тутаішымі сябрамі і вырашыў яго адправіць. Але ўжо як відаць стала пазна. Ён, калі яму заявілі, што ўсё гатова, ён казаў, што адмаўляецца...

4) Хутка працэс знаёмых пачнецца. Калі да гэтага вы не прышлеце асобна кветак, то будуць вялікія страты, а патрэбна не меней па папярэднім падлікам не меней за два букета пакуль што. [...]

Пака Арон

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 116. Арк. 112–112 адв. Арыгінал. Рукапіс.

№ 182

Вытрымка з ліста Алеся Загорнага да А. С. Славінскага, Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску

Кастрычнік 1927 г.

[...] З-за гаспадара не магу ніяк вырвацца ў Д*, куды мяне выклікае Павел**. Не змог я з-за яго ж паехаць да Вас, тады як гэта ўжо вельмі патрэбна. Я ні разу пасля прыезду не атрымаў ад вас палітычнага ліста — зусім не ведаю, што ў Меццы, як ідзе пленум зараз, і да гэтага, як ішла падрыхтоўчая праца да яго. У мяне ўражанне, што вы ўсе ў раз’ездах, але зараз вы прыехалі і я прашу вас напісаць мне, як вы ацэньваеце

* Маецца на ўвазе Данцыг.

** І. К. Лагіновіч.

наша ўнутрыпалітычнае становішча. Я тут з кімсьці бачыўся, хтосьці мяне выклікаў — казаў і г. д. і ў мяне стварылася якоесьці надобрае ўражанне, больш таго, уражанне, што перад намі наперадзе ўзнікаюць вялікія ўнутраныя цяжкасці, а іх калі ўзяць палітліст, які дасылае Сакратарыят зараз не бачна. Толькі ў адным месцы ён узгадвае аб тым, што ў Баранавічах была дыскусія, як паўсюль яна ідзе, адбілася ці і г. д.

3. Вось бачыў адну асобу, якая заслугоўвае даверу, вы ведаеце (К.*., які быў у Вільна і бачыў там Стаха, перадаваў, што адносіны польскіх улад да Стаха — такое — яны яго лічуць прастым правакатарам, гатовым браць паштучна, і калі Мамонька робіць на іх яшчэ некаторае ўражанне, то Стах толькі адмоўнае. Відаць яго яны выкінуць з гульні, тым больш як яны выказаліся — Беластоцкі працэс¹⁴⁰ засыпіць яго з галавой. [...]

5. Праца знаёмых** вельмі пашырылася і гэта адбіваецца канешне на яе якасць. З іншага боку ў мяне з размоў з імі стварылася ўражанне, што далей цэнтры кіраўніцтва сяброў*** мала заўважна, што на месцах няма сувязі, няма звязкі і што на месцах далёка не яснае ўяўленне і ў мясцовых сяброў і ў мясцовых знаёмых ва ўзаемаадносінах, аб форме працы — аб форме кантакту і накірунку працы. У Д. была нарада, быў там Раб****, ён вам распавядзе, я там не быў, але з размовы склалася ўражанне, што нібыта ўсё там скончана, прайшло, і што людзі ехалі адтуль незадаволеныя і забытаныя. Гэта маё асабістае ўражанне, можа яно памылковае, але падзялюся ім з вамі. [...]

Прывітанне Вам

Загорын

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 116. Арк. 119–121. Копія. Машынапіс.

№ 183

Ліст А. Ф. Ульянава да Б. С. Стаманякова¹⁴¹

г. Варшава

7 лютага 1928 г.

Зусім сакрэтна

Паважаны таварыш.

Дасылаю атрыманы мной ад сяброў абвінаваўчы акт па справе Грамады. Як вы бачыце з яго ў акце фігуруе зусім галаслоўна некалькі разоў савецкае пасольства, у прыватнасці, некалькі раз узгадваецца і маё прозвішча. Так, на старонцы 6 акта ўказваецца, што ў жніўні 1925 г. у Данцыгу нібыта адбывалася якаясьці канферэнцыя, у якой прымаў

* К. Б. Езавітаў.

** Маюцца на ўвазе дзеячы КПЗБ.

*** Члены БСРГ.

**** Роберт Максімоўскі.

удзел я і на якой лідары Грамады ў пісьмовай форме абяцалі Маскве выклікаць ўзброенае паўстанне на ўсходніх крэсах у выпадку вайны, ці ж нават раней, калі гэтага будзе патрабаваць палітычная сітуацыя. Гэтае зусім недарэчнае і абсурднае паведамленне аб канферэнцыі катэгарычна адмаўляецца ўсімі асобамі, якія ўзгадваюцца як выдуманая ўдзельнікі неіснуючай канферэнцыі.

Далей дэпутат Тарашкевіч абвінавачваецца ў тым, што падтрымліваў са мной сувязь, якая насіла, як відаць, «злачынны» характар, бо (с. 43) па паказанні сведкі Гурына (вядомы правакатар «Стах»), я з'яўляюся галоўным кіраўніком шпіянажу ў Польшчы. Тарашкевіч (с. 52) указвае, што ведае мяне яшчэ з 1917 г. з Мінска, што падтрымліваў са мной сяброўскія адносіны, бываў у мяне некалькі разоў у гасцях у Пасольстве, часам бываў у Пасольстве афіцыйна з просьбамі сваіх выбаршчыкаў. Так як я з'яўляюся, акрамя таго, прадстаўніком Інстытута беларускай культуры, ён, як беларускі вучоны, падтрымліваў сувязі па гэтых пытаннях. Як бачыце, ва ўсім акце няма ніякіх даных, да іх і не магло быць, якія б нас кампраметавалі, калі, канешне, не лічыць галаслоўнай і не на чым не заснаванай заявы Гурына аб тым, што, па яго меркаванні, я галоўны шпіён. Я не ведаю як будзе рэагаваць наогул НКЗС, але згадкі савецкай місіі ў справе Грамады, пры поўнай адсутнасці якіх-небудзь рэальных даных. Сувязь з савецкім пасольствам заснаваны часта на поўнай бязгледзіцы, напрыклад, у Луцкевіча ў ліку абвінавачных даных фігуруе ўзятыя ў яго пры вобыску дзве савецкія кнігі, дасланыя яму УТКС, як старшыні Беларускага навуковага таварыства¹⁴², Беларускага музея ў Вільна¹⁴³ (УТКС дасылае ў Польшчу ў месяц у сярэднім 3000 кніг). Знойдзеныя савецкія кнігі ці газеты дастаткова ўжо для ўказання — сувязь з савецкім пасольствам.

Мая персона ўзгадваецца канкрэтна, як відаць, як рэфлекс працэсу Скальскага.

Мне падаецца, што мы як та на гэта павінны рэагаваць. Працэс Грамады прызначаны на 23 лютага. Па нашых звестках, ён будзе, відаць, адкладзены і будзе пазней пасля выбараў. Дакладна гэта, аднак, яшчэ невядома.

З таварыскім прывітаннем

Ульянаў

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 159. Арк. 1–3. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 184

Вытрымка з ліста Ісаака (Шлемка) ў Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску

19 жніўня 1928 г.

Зусім сакрэтна

Ліст № 3

1. Прыехала сюды Семпалоўская і сярод іншых пытанняў ставіла востра пытанне аб дапамозе арыштаваным і асабліва вызваліўшымся таварышам у сувязі з амністыяй. Іх становішча самае адчайнае і неабходна дапамога ў тэрміновым парадку. На гэта трэба 3000 дол. Трэба нажаць на ўсе кнопкі, каб суму дастаць, так як пытанне ясна становіцца не толькі пытаннем дапамогі (і гэта асабліва важна), але пытанне аб тым, каб гэтыя новыя сілы ўтрымаць (каля 300 ці болей людзей), іначай частка з іх знікне і частка з-за патрэбы прыедзе сюды і карысці не будзе. Дайце тэрмінова адказ. [...]

З кампрывітаннем

Ісаак

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 155. Арк. 19. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 185

Вытрымка з ліста Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску да Ісаака (Шлемка)

22 жніўня 1928 г.

Зусім сакрэтна

[...]

2) Па пытанні дапамогі вызваленым у апошні час з польскіх турмаў таварышам, паведамляе, што ў цяперашні час гэта пытанне не перад кім паставіць і са зваротам т. Кнорына ў Мінск намі гэта пытанне будзе ўзнята, аднак, просім тэрмінова высветліць і нам паведаміць ці можам мы гэта пытанне ўзняць праз ЦК МАДР БССР перад Выканакамам ПАДР. Справа ў тым, што на новыя сродкі з БССР пасля былых выдач нам наўрад ці прыходзіцца разлічваць і як хутка мы паставім гэта пытанне, мы павінны будзем указаць сапраўдныя прычыны адсутнасці ў нас у цяперашні час сродкаў. [...]

З кампрывітаннем

Ігнат

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 155. Арк. 29. Пераклад з рускай. Арыгінал. Машынапіс.

г. Мінск

27 верасня 1928 г.

Паважаны таварыш.

На нарадзе, якая адбылася з сябрамі і суседзямі, стала зразумела наступная карціна становішча спраў на З[аходняй] Б[еларусі].

За апошні час польскі ўрад імкнецца асабліва моцна раскласці нацыянальны рух, як шляхам непасрэдных рэпрэсій, так і пры дапамозе згодніцкіх арганізацый. На фоне частковай капіталістычнай стабілізацыі мы маем у цяперашні час надзвычай небяспечнае праяўленне адыходу ад нас пэўных элементаў (у асяродку інтэлігенцыі, культурнікаў і г. д.) і хістанні ўнутры застаўшыся з намі. Намаганнямі фашысцкага ўраду былі аб'яднаны і згрупіраваны беларускія згодніцкія партыі з тым, каб аблегчыць ім магчымасць працы. Бачучы, што Паўлюкевіч не мае зусім аўтарытэту і зусім дыскрэдытаваны, польскі ўрад не спыніцца перад тым, каб выгнаць з яго ж асабістай арганізацыі і імкнецца зліць гэту арганізацыю з арганізацыяй Умястоўскага для яе ўмацавання. Тым не менш гэта арганізацыя не можа служыць апорай для польскага ўрада пры заваяванні мас сялянства Заходняй Беларусі. Польскі ўрад імкнецца стварыць такія гібкія арганізацыі, якія сапраўды маглі б уцягваць у сябе сялянскія масы, з'яўляючыся ў той жа час паслухмянай зброяй урада. Такія арганізацыямі не могуць быць ні хадэкі, ні сялянскі саюз. Яны не могуць цалкам і поўнасю адкрыта перайсці на бок польскага ўрада, так як яно не задавальняе нават мінімуму іх патрабаванняў, каб не страціць зусім свайго ўплыву і ў той жа час гэтыя арганізацыі расцэнвваюцца польскім урадам, як арганізацыі жменькі дзяльцоў, якія ўладкоўваюць у першую чаргу свае асабістыя справы і няздольных да якой-небудзь рэальнай працы. Польскі ўрад, відаць, спыніў ім сваю падтрымку і орган сялянскага саюза «Сялянская ніва» спыніў пакуль сваё існаванне.

Орган хадэкаў «Крыніца» выходзіць таксама значна радзей і існуе галоўным чынам, пры падтрымцы літоўцаў і часткова за кошт беларускіх ксяндзоў.

Калі ўзяць арганізацыі сялянскага саюза, то яны спыніліся ў сваім развіцці. Інстытут беларускай культуры і гаспадаркі, створаны Сялянскім саюзам і хадэкамі таксама праяўляюць мала жыцця.

За тое польскі ўрад звярнуў сур'ёзную ўвагу на арганізацыю Янкі Станкевіча. Ён у мінулым заяўляў сябе сімпатыкам Грамады і стварыў сваю некаторую папулярнасць у масах. На гэту арганізацыю сялянская партыя пастаўлена стаўка фашызму, яна павінна стаць яго зброяй для працы сярод шырокіх мас працоўнага сялянства. За апошні час Янкай Станкевічам арганізаваны «Гаспадарчы Звязз» — гаспадарчы саюз. Мэта яго запоўніць тую дзірку, якая была замест «Кулэк рольнічых», якія не

* Копія М. А. Елізаровічу.

правяліся ў Заходняй Беларусі. «Кулэк рольнічы» ў Цэнтральнай Польшчы з'яўляюцца арганізацыямі заможных сялян, якія маюць таварную гаспадарку, якія дапамаюць ім у продажы прадуктаў, закупцы машын, угнаенняў, сям'ян і г. д. У Заходняй Беларусі гэтыя арганізацыі, якія носяць спецыфічны польскі характар, якія знаходзяцца пад уплывам асаднікаў і ксяндзоў не прывілася шырока і «Гаспадарчы зьвяз» павінен іх замяніць. Яго арганізацыі даволі хутка растуць. Мы не ведаем дакладных даных, але калі меркаваць па газеце Янкі Станкевіча «Народ» то ўсё-такі бачна, што яны хутка растуць, так, за апошнія два тыдні стварылася новых пятнаццаць філій, галоўным чынам у Віленшчыне і Ашмяншчыне. Адначасова імі вядзецца шырокая прапаганда па стварэнні розных кааператыўных арганізацый, галоўным чынам, вытворчых — ільняных, малочных і г. д. і ў некаторых выпадках падобныя арганізацыі ўжо ствараліся. «Гаспадарчы зьвяз» карыстаецца адкрытай падтрымкай урада. Так на «Паўночныя Таргі» ў Вільна «Гаспадарчы зьвяз» быў не толькі дапушчаны, але і фінансаваўся пры гэтым. У даным выпадку была мэта прабыць прабоіну ў адзіным антыпольскім фронце беларускіх арганізацый у адносінах да гэтых «Таргоў», але хоць, нават у асяродку радыкальных арганізацый, былі тэндэнцыі прыняць удзел у «Таргах» у выніку толькі Янка Станкевіч быў прадстаўлены.

Неабходна падкрэсліць таксама імкненне польскага ўрада ўмацавацца на культурным фронце. Да гэтага часу ўсялякія спробы стварыць якую-небудзь арганізацыю, якая была б канкурэнтам ТБШ, не ўдаваліся. Арганізацыя Паўлюкевіча «Прасьвета» правалілася. Інстытут беларускай культуры і гаспадаркі таксама не меў поспеху. І польскі ўрад ажыццявіў эксперымент з ТБШ, ідучы па лініі авалодання хістаючымі і некаторымі культурнікамі, якія ішлі б на паваду фашызму і распаўсюджвалі яго ідэі ў масы.

Калі ўзяць шэраг радыкальных арганізацый, то тут становішча не зусім спрыяльнае. Дзякуючы ўнутранаму разладу і хістанням, там усё болей умоваецца ўплыў згодніцкіх элементаў. Напрыклад, Беларуская навуковае таварыства, былое цалкам пад уплывам Грамадоўцаў за апошні час пачынае ўцякаць ад іх. На перавыбарах Праўлення Таварыства вясной гэтага года грамадоўцы самі праводзяць у Праўленне не толькі такіх бледных і апалітычных людзей, як Трэпка, але і вядомага сваёй блізкасцю да Міністэрства ўнутраных спраў інжынера Рамуальда Зямкевіча¹⁴⁴. Пры чым тлумачаць гэта неабходнасцю захаваць Таварыства ад націску і рэпрэсій з боку ўрада. У Беларускім кааператыўным банку ўплыў грамадоўцаў таксама пахіснулася, дзякуючы той жа непраўльнай тактыцы прыкрыцця. Імі самімі праведзены ў склад Праўлення Беларускі сенатар Багдановіч, яскрава правая фігура, якая ўваходзіць у клуб Ярэміча і якая блакуе на выбарах у Віленскае гарадское самакіраванне з мясцовымі рускімі чарнасоценцамі. Несумненна, што гэта публіка, трапіўшы ў гэтыя арганізацыі, будзе імкнуцца ў іх умацавацца і выкарыстаць іх у сваіх мэтах.

Ствараючы і ўмацоўваючы блізкія да сябе палітычныя і эканамічныя арганізацыі, польскі ўрад у той жа час імкнецца шляхам рознага роду падачак прыцягнуць на свой бок інтэлігенцыю, што хістаецца. У Навагрудскай радзе гарадской уведзены афіцыйна беларуская мова. У Варшаве на багаслоўскім факультэце ўніверсітэта ўведзены лекцыі беларускай мовы і прафесарам зацверджаны Янка Станкевіч. Беларускія гімназіі да гэтага часу не мелі ніякіх правоў і выпускнікі іх не маглі паступіць у польскія ўніверсітэты. У гэтым годзе ўпершыню была спецыяльная ўрадавая экзаменацыйная камісія, якая дала амаль усім атэстаты і права паступлення ва ўніверсітэты. У беларускай прэсе, нават радыкальнай, гэта было адзначана, як станоўчы факт, як вялікае заваяванне.

Пачынае ўзмоцнена развівацца пры падтрымцы таго ж урада Беларускай праваслаўнай клерыкальная прэса. Поп Коўш¹⁴⁵ (вядомы па працэсу Грамады) выдае газету «Беларуская Зарніца»¹⁴⁶ і плануе яшчэ такую ж газету «Скарб беларуса».

Разам з падачкамі адбываецца ўзмацненне рэпрэсій у адносінах да сапраўды нацыянальна-рэвалюцыйнага руху і задушэнне ўсялякіх арганізацый, якія імкнуцца весці нежаданую польскаму ўраду палітыку. Закрыццё шэрагу гурткоў ТБШ, ідуць пастаянныя арышты мясцовых грамадоўцаў, пры чым гэтыя арышты носяць даволі планамерны характар.

Так як стварэнне новых арганізацый, якія мелі б папулярнасць у масах надзвычай цяжка. Польскі ўрад узяў курс на авалоданне старымі, якія маюць шырокі ўплыў, якія ішлі ў свой час з Грамадой, з тым, каб з іх дапамогай пацягнуць усё сялянства ў рэчышча фашызма. Яшчэ да разгрома Грамады віленскія пілсудчыкі ўзмоцнена паўтаралі, што не ўся Грамада камуністычна, што разам з ёй ідзе шмат спадарожнікаў, вымушаных да гэтага неправильнай палітыкай урада ў адносінах да нацыянальных меншасцей і што яны ў выпадку зменаў гэтай палітыкі адыдуць ад «камуністычна» настроеных кіраўнікоў Грамады. Гэту палітыку раздваення і расколу Грамады яны даволі лоўка праводзяць у цяперашні час. Калі ў свой час выстаўленае Астроўскім (адзін з кіраўнікоў Грамады) сваёй кандыдатуры ў спісу Янкі Станкевіча, па Навагрудчыне, тлумачылася дрэннай сувяззю з турмой, недасведчанасцю А., то зараз ёсць (пакуль неправераныя) звесткі, што гэта было зроблена ім пасля спаткання А. з віцэ-міністрам юстыцыі Царом, які ездзіў да яго ў турму і які меў доўгую размову. На самім працэсе А. увесь час адкрэшчываўся ад якога бы то ні было ўдзелу ў Грамадзе. І ў выніку быў апраўданы і нягледзячы на тое, што матэрыял абвінавачвання супраць яго і Тарашкевіч былі адны і тыя ж. Луцкевіч па выхадзе з турмы так жа пачаў рабіць спробы аб'яднаць усе беларускія арганізацыі ў тым ліку згодніцкія, высоўваючы старыя формулы адзінага беларускага фронта і г. д. Гэта яму не ўдалося і ён на час пайшоў з палітычнай арэны. Неабходна пры гэтым падкрэсліць, што гэты выхад у цень з'яўляецца звычайным тактычным крокам Луцкевіча, які зыходзіць за кулісы пры асабліва вострых

паваротах беларускага нацыянальнага руху. Нягледзячы на тое, што А. пры сустрэчы з сябрамі ўрачыста заяўляе, што ідзе цалкам і поўнасцю з імі, што ён падпарадкоўваецца дысцыпліне і што тое ці іншае ўказанне сяброў ён не можа правесці толькі па чыста аб'ектыўных прычынах і ў нас ёсць факты, якія гавораць аб тым, што А. адкрыта перайшоў у лагер фашызму і цягне за сабой шэраг хістаючых культурнікаў. На сесіі савета пры мітрапаліце Дыянісіі беларусы былі прадстаўлены Астроўскім, Чатыркай, Коўшам і былі кааптаваны ў гэты савет.

Закрыццё Цэнтральнага Праўлення ТБШ і ліквідацыя адтуль левых элементаў адбывалася, відаць, з ведама і згоды Астроўскага. Зараз жа пасля закрыцця да віленскага ваяводы накіравалася дэлегацыя з складзе Крука, Астроўскага, Трэпкі і Шнаркевіча. Крук — гласны віленскага магістрата, які прайшоў па левым спісе, але які праяўляў заўсёды масу хістанняў. Трэпка — навуковы культурны працаўнік, у мінулым эсдэк меншавік, цяпер зусім апалітычны чалавек, які заўсёды прымыкаў да правай частцы Грамады. Шнаркевіч, які актыўна працаваў у Грамадзе, які прымыкаў да левага яе крыла, пасля свайго арышта зусім адыйшоў ад палітычнай працы. Дэлегацыю прыняў Кірткліс і прапанаваў ім ачысціць Праўленне і апарат ТБШ ад антыдзяржаўных элементаў, пасля чаго ТБШ можа працаваць. Праўленне ТБШ падало ў адстаўку (у нас няма звестак як вялі сябе пры гэтым нашыя левыя радыкалы, накішталт Дварчаніна, Мартынчыка і інш. пратэставалі ці яны супраць гэтага ці паддаліся націску Уласава, Астроўскага і інш.). Створана часовая, кіруючая камісія ў складзе Трэпка, Шнаркевіча і Крука, якая павінна займацца сабой Цэнтральнае праўленне і арганізаваць з'езд аддзяленняў ТБШ для выбараў новага апалітычнага Праўлення. Астроўскі застаўся ў цені, але несумненна кіруе імі. Новае Праўленне павінна быць такім, якое гарантавала б правядзенне лініі польскага ўрада і камісія выпусціла заклік да гурткаў ТБШ аб плануемым з'ездзе пры чым указвае ў гэтым звароце на тое, што Цэнтральная ўправа ТБШ была закрыта ўладамі па абвінавачванні ў антыдзяржаўнай дзейнасці, што ТБШ ніколі не займалася палітыкай, за дзейнасць асобных сваіх членаў ТБШ не нясе адказнасці. Камісія выказвае сваю глыбокую ўпэўненасць, што члены Таварыства на агульным сходзе выбарам новых кіруючых органаў Таварыства пацвердзяць зробленыя ўжо ад яго імя афіцыйныя заявы старым Галоўным Праўленнем і назіральным саветам аб яго апалітычным характары і гэтым, таксама як і ўсёй сваёй дзейнасцю канчаткова адкінуць прад'яўленыя Таварыству несправядлівыя абвінавачванні. (А значыць, павінны быць выбраны людзі, якія праводзілі б палітыку польскага ўрада).

Адначасова з гэтым канцэсія на беларускую Віленскую гімназію перашла да бацькоўскага камітэта, які складаецца з блуганадзейных людзей, ажыццяўлена чыстка настаўніцкага персанала, выкінуты Дварчанін, Савіцкі, Марцінчык, Шырма, Петкевіч і Паўловіч. Першыя пяць грамадоўцы так ці іначай актыўна працаваўшыя, Паўловіч ж — які быў

у апошні час дырэктарам гімназіі, зусім апалітычны чалавек і звольнены, як відаць, толькі за тое, што шчыра вёў сябе разам з грамадоўцамі. Дырэктарам ж гімназіі зацверджаны Трэпка, інспектарам Астроўскі. Уся гэта камедыя, як відаць, была добра прыдуманая і ўзгоднена.

Як вядуць сябе левыя радыкалы і наколькі яны падвяргаюцца націску ўрада казаць цяжка, бо мы маем тут вельмі мала даных і сябры з краю нас мала інфармавалі. Але калі браць факты, нахштальт паводзінаў леварадыкальнага друку, то трэба адзначыць, што і ў найбольш блізкіх да сяброў элементаў няма цвёрдай пазіцыі. У прэсе іх няма зусім крытыкі апошніх падзей і звязанай з імі ролі Астроўскага і інш. згоднікаў. Усе паведамленні аб пералічаных мной вышэй падачках урада даюць без каментарыяў, а паведамленне аб урадавай экзаменацыйнай камісіі расцэнена нават як станоўчы факт, як заваяванне. Зварот камісіі па скліканні з'езду ТБШ таксама дано без усялякіх каментарыяў і калі ў бліжэйшы час левыя радыкалы не стануць цвёрда і рашуча весці барацьбу як са старымі згодніцкімі партыямі, так і з новымі, калі яны не стануць рэзка выкрываць ролю такіх людзей, як Астроўскі, то ствараецца сур'ёзная пагроза далейшага разлажэння вярхоў нацыянальнага руху. Не толькі страта кіраўніцтва ТБШ, але пераход яго ў варожыя рукі людзей, якія атрымалі аўтарытэт і папулярнасць у масах, дзякуючы сваёй форме ў грамадоўскім руху ў той ці іншай форме. Масы могуць не зарыентавацца ў першы момант, калі не будзе прынята адпаведных мер. І адна з асноўных задач у бліжэйшы час, якую ставяць сябры будзе асвятленне і выкрыццё ўсіх гэтых фактаў як у легальнай, так і ў нелегальнай прэсе. Неабходна будзе ўздзейнічаць на галаву шляхам націску з боку нізоў, неабходна будзе паспрабаваць выкарыстоўваць будучы з'езд ТБШ і павесці барацьбу за захаванне ТБШ у сваіх руках, узмацніць працу мясцовых нізавых арганізацый, павесці выкрыццё палітыкі польскага ўрада і згодніцкіх груп з сеймавай трыбуны, узмацніць працу ў мясцовых органах самакіравання і г. д. , умацаваць уплыў у сеймавай групе.

Асноўнае ж, што выцякае з усяго гэтага тое, што дробнабуржуазныя элементы — беларуская інтэлігенцыя — якая ішла раней у шэрагах нацыянальна-вызваленчага руху і нават якая імкнулася яго ўзначаліць, адыходзіць ад яго і ці застаецца пасіўнымі, ці што горш, пераходзяць актыўна і адкрыта ў лагер фашызму. Адбываецца сур'ёзны працэс фашызацыі іх і не толькі ў вярхах, але і ў іншых сляях. У далейшай працы сяброў нацыянальна-рэвалюцыйны рух павінен цясней быць звязаны з сацыяльным, павінна быць узятая яшчэ больш рашучая класавая лінія на рабочую масу, на сялянскую беднату, ставіцца праблема ўзмацнення пранікнення ў пралетарскія і паўпралетарскія слаі вёскі.

З таварыскім прывітаннем

А. Ульянаў

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 159. Арк. 6–12. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 187

Вытрымка з ліста Ф. А. Браўковіча да А. Ф. Ульянава

18 сакавіка 1929 г.

Зусім сакрэтна

[...]

2) Голад у Заходняй Беларусі ўсё болей адчуваецца. Гэтага не могуць нават замоўчваць польскія газеты. На аснове голаду з'явіўся ў Віленскім і Дзісенскім павеце тыф. Сябры, не атрымаўшы да гэтага часу адказу на хадатаіства аб зацвярджэнні статута Камітэта дапамогі галадаючым, прыступілі да арганізацыі камітэтаў на месцах і разгарнулі працу. Я думаю, што першы час, калі так востра стаіць пытанне аб голадзе, Урад, не даючы афіцыйнага дазволу на арганізацыю камітэтаў, усяляк тармозычы развіццё працы яго, не будзе афіцыйна зачыняць арганізацыю, забараніўшы канчаткова працу тады, калі крыху памякчэе вастрэня голаду. Але за гэты час можна будзе што-небудзь зрабіць. [...]

4. Польскія колы, як можна зразумець з газет, звярнулі ўвагу на арганізацыю грамадскай дапамогі галадаючым. [...]

З таварыскім прывітаннем

Браўковіч

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 191. Арк. 13–14. Завераная копія. Машынапіс.

№ 188

Вытрымка з ліста Ф. А. Браўковіча да А. Ф. Ульянава

26 сакавіка 1929 г.

Зусім сакрэтна

[...]

Сябры лічуць неабходным, каб зараз Тарашкевіч напісаў адкрыты ліст аб сваіх адносінах да санацыі і г. д. Я лічу, што гэта было б вельмі карысным зараз калі польскі ўрад, як мне падаецца, збіраецца кінуць маленькі кавалак перніка, для таго, каб праз Астроўскага і К-а ці якую-небудзь іншую групу ўкласці беларускі рух у пажаданае для Польшчы рэчыва.

Я лічу неабходным у цяперашні час яшчэ раз імкнуцца паставіць пытанне перад Луцкевічам аб паездцы яго ў Савецкую Беларусь. Як я, так і сябры лічым неабходным пашырыць спіс абмену да 6 грамадоўцаў. [...]

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 191. Арк. 18–18 адв. Копія. Машынапіс.

№ 189

Вытрымка з ліста А. Ф. Ульянава да Ф.А Браўковіча

4 красавіка 1929 г.

Зусім сакрэтна

Дарагі таварыш.

1. На жаль, да гэтага часу мы не маем вашай ацэнцы працэсу, прысуду і ўсяго, што вакол адбывалася. Гэта значыць не толькі сам працэс, але і рэагаванне розных грамадскіх групавак, як беларускіх і польскіх, больш падрабязныя звесткі аб кампаніях па абароне Грамады, якія несумненна адбываліся. Я спадзяюся, што ў бліжэйшы час асвятліце працэс у цікавым нас разрэзе. [...]

9. Я не веру ў тое, што Луцкевіч захоча паехаць да нас, пасля таго, як яго канчаткова выкрылі і паставілі кропку на і. Не бачу таму вялікай мэтазгоднасці ў перагаворах з ім на тэму, тым больш, што Вы ўжо некалькі разоў яму аб гэтым перадавалі. [...]

З таварыскім прывітаннем

А. Ульянаў

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 191. Арк. 25–25 адв. Копія. Машынапіс.

№ 190

Вытрымка з дзённіка Ф.А. Браўковіча адносна заключэння савецка-польскай паштовай канвенцыі

19 красавіка 1929 г.

Сёння я быў у Янкоўскага па пытанні паштовай канвенцыі. Янкоўскі запрасіў да сябе Лацінскага, які заявіў, што яны лічыць непатрэбным уводзіць якія-небудзь дадатковыя абмежаванні ў пасылочную канвенцыю, бо п. 2. арт. 30 польска-савецкай паштовай канвенцыі дае магчымасць увесці якія-небудзь заўгодна абмежаванні ў транзіце пасылак. Я патлумачыў, што гэты пункт хоць і дае права прымаць пасылкі ў абмежаванай колькасці, але ён казаў як быццам бы аб агульнай колькасці пасылак, а не аб пасылках асобных краін, тым больш, што ён адрэдактаваны цалкам незразумела. Таму я лічыў унесці яснасць у гэту справу. [...]

Размова з Галуўка¹⁴⁷

Галуўка адразу на павышанах танах пачаў пратэставаць супраць нашай прэсы, якая, па яго меркаванні, пачала весці сябе нелаяльна ў адносінах да Польшчы

[...] Я яго перарваў, заявіўшы [...] За ўсе шэсць месяцаў маёй працы ў Польшчы я не бачыў з боку нашай прэсы, якая адлюстроўвае меркаванне 150 мільёнаў насельніцтва, выпадаў супраць Польшчы, тады як з боку польскай прэсы за гэты кароткі час мы ў Вас у гэтым кабінэце

зарэгістравалі дзясяткі выпадкаў нечуваных выпадкаў як супраць савецкага ўрада, так і супраць яго прадстаўнікоў. [...]

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 191. Арк. 27–27 адв. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 191

Вытрымка з ліста Ф. А. Браўковіча да К. Ф. Бенэка¹⁴⁸

24 чэрвеня 1929 г.

Зусім сакрэтна

[...]

2. Акцыя арганізацыі Камітэтаў дапамогі галадаючым праходзіць даволі слаба. Нам да гэтага часу не ўдалося стварыць, хоця б бачнасці масавасці гэтай арганізацыі. Да гэтага часу арганізавана ўсяго 12 ячэек, якія аб'ядноўваюць усяго 140 членаў. Асноўным тормадам з'яўляецца, канешне, тыя паліцэйскія меры, якія прымае польскі ўрад у адносінах да арганізацыі. Як я ўжо пісаў статут камітэта і да гэтага часу не зацверджаны і няма адказу ў яго зацвярджэнні. Згодна з існуючым законам, калі напрацягу двух тыдняў няма адказу ў зацвярджэнні, то арганізацыя можа згортваць сваю працу. [...]

З таварыскім прывітаннем

Браўковіч

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 191. Арк. 38 адв. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 192

Вытрымка з ліста Ф. А. Браўковіча да А. Ф. Ульянава

26 жніўня 1929 г.

Зусім сакрэтна

Дарагі таварыш.

Сёння вярнуўся з пазнаньскай выставы. Выстава па тэрыторыі, якую яна займае, і па пабудовам робіць каласальнае ўражанне, але ўнутры нічога няма. Пустыня. Трэба аддаць справядлівасць, што і тут палякі не змаглі абысціся без выпадкаў супраць нас. Не гаворачы, ужо аб тым, што ў павільёне пад назвай «Палякі за мяжой», дзе маюцца ўсё краіны, аб паляках у Савецкім Саюзе нічога няма. У павільёне Міністэрства замежных спраў у картаграме аб колькасці заключаных дагавораў Польшчай з іншымі краінамі ўказана, што за ерыяд з 1920 г. заключана 22 дагаворы не з СССР, а з «Расіяй». [...]

пп. З таварыскім прывітаннем

Браўковіч

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 191. Арк. 65. Пераклад з рускай. Завераная копія. Машынапіс.

23 верасня 1929 г.

Зусім сакрэтна

Дарагі таварыш.

У мяне з Вамі нібыта няма разыходжанняў у ацэнцы апошніх дзеянняў кіраўнікоў ТБШ. Я лічу, што ўсе гэтыя памылкі адбываюцца на аснове таго, што: 1) сябры фармальна пагадзіўшыся з ацэнкай манеўру санацыі на з'ездзе ТБШ 9 ліпеня, недастаткова правялі тлумачальную кампанію гэтага манеўру, які, канешне, не мог не адыграць вядомую ролю ў некаторых блізкіх сябрам колах, адкуль ідзе націск на сяброў, які прымушае хістацца; 2) актывізацыя польскага ўрада ў адносінах да беларускага руху, як-та: а) артыкулы ў «Кур'еры Віленскім», б) артыкул у «Глосе Праўды», в) аб'яцанне Кіртыкліса на выдзяленне грошай на пабудову інтэрнату Навагрудскай гімназіі і прысутнасць пры закладцы гэтага інтэрнату Масціцкага, садзейнічанне паездцы на выставу вучням Навагрудскай гімназіі, і г. д. уваскрэсілі меркаванне магчымасці мірнага развіцця працы ТБШ.

Гэтыя моманты сказваюцца ўжо ў цяперашні час, як напрыклад, першы нумар «Наша газета», які ў сувязі з хваробай Дварчаніна, рэдактаваў Мартынчык. Там указваецца, што барацьба за існаванне ТБШ яшчэ не скончана, але яна накіроўваецца не па лініі палітычнай, а па лініі культурнай працы, менавіта: узнаўленне працы закрытых гурткоў, арганізацыя новых і ажыўленне іх працы. Ніводнага слова ў адносінах да сяброў да беларускай санацыі. [...]

Актывізацыя працы санацыі са знешняга боку за гэты час праявілася ў наступным: а) яны арганізавалі настаўніцкі саюз, ацэнку працы якога ў цяперашні момант даць вельмі цяжка, бо мы не маем неабходных звестак да колькасці гэтага саюза і наколькі саюз папулярны сярод беларускага настаўніцтва; б) у «Кур'еры Віленскім» з'явіліся заўвагі, што настаўніцкі саюз падаў заяву ў дазvole арганізаваць беларускую настаўніцкую семінарыю і беларускія настаўніцкія курсы; в) санацыя выпусціла другі нумар часопісаў «Сям'я і школа», які, па маім меркаванні, даволі паспяхова адрэдактаваны, каб паказаць санацыю ў святле правамерных барацьбітоў нацыянальна-вызваленчага руху. Усё гэта паказвае, што беларуская санацыя са знешняга боку сябе праяўляе, пры гэтым ўся праца пакуль што ідзе па лініі вярбоўкі вакол сябе беларускай інтэлігенцыі. [...]

3. Я згодны з меркаваннем аб тым, што за апошні час адбываецца актывізацыя працы польскага ўрада па беларускай лініі. Аднак, мне падаецца, што і ў далейшым гэта актывізацыя пойдзе па лініі дробных зваротаў і газетных артыкулаў, і адначасова рашучага правядзення лініі паланізацыі. Калі б адваротнае, то не было б абавязкога ўвядзення ў школах падручніка Любіч-Маеўскага¹⁴⁹, супраць чаго выступілі ўсе

беларускія колы. Канешне, і ў далейшым кіртыклісы¹⁵⁰ будуць абяцаць падтрымліваць культурныя пачынанні беларусаў. «Кур'ер Віленскі» кожны тыдзень будзе змяшчаць артыкулы аб неабходнасці помніць, што ёсць беларусы, з сваімі культурнымі запытамі, але я сумняваюся, што ўрад пойдзе на такія ўступкі, як адкрыццё семінарыі і настаўніцкіх курсаў, дзе як бы там ні было, усе ж будуць выходзіць беларускія нацыяналісты.

Актывізацыя працы па беларускай лініі з боку польскага ўраду хоць бы ў аб'яцаннях і такіх дзеяннях, як прысутнасць Масціцкага¹⁵¹ на закладцы бурсы і выдзяленне для гэтай мэты 2000 злотых, значнае ажыўленне працы санацыйных колаў ажно да хадзёці, якія асабліва ў цяперашні час хочучь падзарабіць на пытанні ўвядзення падручніка Любіч-Маеўскага прымушае з нашага боку прымаць шэраг дзеянняў, якія паралізуюць гэту працу. Акрамя актывізацыі працы ў накірунку масавасці такіх арганізацый, як Таварыства беларускай школы, «Далю непісьменнасць», краязнаўчых таварыстваў і г. д. , у першую чаргу імкнучца да рэгулярнага выхаду не толькі нашай газеты, але і іншай нашай прэсы, у якіх няўхільна праводзіць тлумачэнні ўсіх апошніх хадоў, як польскага ўрада, так і санацыі. Асабліва гэта важна зараз, калі беларуская «Крыніца», прыняўшы рашэнне друкаваць часткова свае газеты грамадзянкай, па нашых звестках хоча ўжо зараз правесці гэта ў жыццё. [...]

З таварыскім прывітаннем

Браўковіч

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 191. Арк. 71–72. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 194

Вытрымка з ліста Ф. А. Браўковіча да А. Ф. Ульянава

7 кастрычніка 1929 г.

Зусім сакрэтна

Дарагі таварыш.

Пэўнае недамаганне не дае мне магчымасці ў гэтым лісце цалкам спыніцца на пытаннях актывізацыі працы на Заходняй Беларусі, як з боку палякаў, так і беларускіх груп антысавецкага толку. [...]

2. Пытанне барацьбы з правым ухілам у КП(б)Б пачынае ўсё больш і больш выкарыстоўвацца тут супраць савецкай улады [...] «Народ» Станкевіча на першай старонцы змяшчае нататку пад загалоўкам «Праследванне беларусаў у Савецкай Беларусі». Ён указвае, што «Праследванне маскалямі беларусы ў Савецкай Беларусі прыняло вялікія памеры. Ужо зараз праследваюцца не толькі беларускія сяляне, беларуская інтэлігенцыя і беларусы камуністы». [...]

З таварыскім прывітаннем

(Браўковіч)

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 191. Арк. 74. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

28 кастрычніка 1929 г.

Зусім сакрэтна

Дарагі таварыш.

Апошнія два месяцы можна ахарактарызаваць як месяцы актывізацыі працы польскага ўрада на Заходняй Беларусі. Пры гэтым гэта актывізацыя ідзе: 1) па лініі імкнення пасеяць ілюзіі сярод шырокіх беларускіх мас; 2) выкарыстання дробных нашых цяжкасцей з мэтай дыскрэдытацыі савецкай улады, шляхам кампаніі ілжы і паклёпу аб савецкай уладзе і БССР, аб палітыцы КП(б)Б і аб савецкай уладзе ў БССР «праследванні беларусаў маскалямі» і аб «чырвоным імперыялізме», 3) значнай актывізацыі, асабліва за апошні час фашысцкіх беларускіх груп, рукамі якіх палякі імкнуцца запрэгчы ў фашысцкую калясніцу беларускія масы; 4) не спыняючы, а наадварот, узмоцнены тэрор у адносінах да левых арганізацый нацыянальна-вызваленчага руху.

За апошні час мы з'яўляемся сведкамі вельмі вялікай увагі, які надзяляецца польскай прэсай беларускім пытанні. Дастаткова ўказаць, хоць бы на серыю галуўкінскіх артыкулаў у «Глосе Праўды». Гэтыя артыкулы ўжо пачалі перадрукоўвацца ў «Кур'еры Віленскім». Наракаючы на варшаўскі друк, не надаючы ўвагі Заходняй Беларусі, і такім чынам недаацаніўшы значэння беларускага пытання. «Кур'ер Віленскі» імкнецца галуўкінскія артыкулы ўзвесці ў праграмныя і рэкамендуе шырока з імі азнаёміцца. Можна прывесці цэлы шэраг артыкулаў, у якіх абяцаюць у будучым дзясяцігоддзі выправіць лінію ў адносінах да Беларусі.

Аднак імкненне пасеяць ілюзіі польскі ўрад праводзіць не толькі шляхам газетных артыкулаў. За апошні час мы з'яўляемся сведкамі шэрагу дзеянняў, як напрыклад: прадстаўленне дзяржаўных правоў Віленскай і Навагрудскай гімназіям, уладкаванне для вучняў Навагрудскай гімназіі экскурсіі на Пазнанскую выставу, у Гдыню, Варшаву і г. д. Паездка па Заходняй Беларусі Масціцкага, закладка інтэрната для Навагрудскай гімназіі і выдзяленне на гэта 2000 злотых, пазначэнне стыпендыі для беларускіх бяднейшых студэнтаў, незакрыццё яшчэ да гэтага часу ТБШ, хоць на чале яго стаяць асобы, выбраныя як-бы на нелегальным з'ездзе ТБШ і г. д. Адначасова мы назіраем сістэматычную кампанію ілжы і паклёпу аб Савецкім саюзе і БССР аб палітыцы КПБ і савецкай улады ў БССР. Пры гэтым накірунак гэтай кампаніі зводзіцца да абвінавачванняў савецкай улады ў «чырвоным імперыялізме» і ў «праследванні беларусаў маскалямі».

Усю гэту працу, а асабліва апошнія пытанні польскі фашызм праводзіць у большасці рукамі беларускіх фашысцкіх груповак, якія не без актыўнага садзеяння польскіх улад не толькі ўваскрэсілі, але значна ажывілі працу. Так, напрыклад, Сялянскі саюз Ярэміча, які напрацягу амаль 6 месяцаў не даваў аб сабе ведама, раптам набраўся сіл і выпусціў

нумар газеты «Сялянская ніва», абяцаючы надалей рэгулярна выпускаць гэту газету. [...]

Актывізуючы працу беларускіх фашысцкіх груп, польскі фашызм рукамі гэтых груп, праводзіць паклёпную кампанію супраць нас. Не выпадкова тое, што ўсё артыкулы і абвінавачванні СССР у «чырвоным імперыялізме», у «праследванні маскалямі беларусаў» з'яўляюцца першым доўгам на старонках «Народа», «Беларускай Крыніцы», а пасля ўжо ў «Кур'еры Віленскім» размяшчаецца тыя ж артыкулы пад загаловамі «Пачатак працверажэння» і г. д. [...]

Садзейнічаючы актывізацыі беларуска-фашысцкіх груп, польскі ўрад усё болей і болей умацоўвае тэрор у адносінах нават да больш-менш ліберальных беларускіх арганізацый і іх членаў, абвінавачваючы гэтыя арганізацыі ў бальшавісцкай дзейнасці. [...]

Улічваючы ўсё вышэйпаказанае, я лічу неабходным значна актывізаваць нашу працу. Гэта актыўнасць павінна праявіцца ў наступных момантах: а) прымусяць польскі ўрад спыніць у прэсе паклёпную кампанію супраць СССР. Канешне, гэты прымусяць павінен ісці не толькі па лініі пратэстаў, а ў значнай меры па лініі ўдару па польскаму ўраду ў нашай прэсе; б) надзяленне значнай увагі нашай працы на Заходняй Беларусі як да будучага тэатра ваенных дзеянняў. [...]

пп. 3 таварыскім прывітаннем

Браўковіч

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 191. Арк. 81–85. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 196

Вытрымка з ліста Ф. А. Браўковіча да А. Ф. Ульянава

11 лістапада 1929 г.

Зусім сакрэтна

[...] Усе меры да арганізацыі друку газеты («Беларуская газета») на тэрыторыі Заходняй Беларусі не скончыліся паспяхова. У Варшаве арганізаваць гэту справу таксама нельга. Спробы ўжо рабіліся. Адзінае выйсце — гэта перанесці друкаванне газеты ў Львоў. Тыпаграфія дае на гэта згоду. Канешне, гэта звязана з вядомымі цяжкасцямі. Прыдзецца арганізаваць дзве рэдакцыі: адна — у Вільні, другая — у Львове. [...]

Т[ав]. Стаманякоў у апошнім сваім лісце на імя т. Багамолава паведаміў, што ў НКЗС і ў Мінску зараз прапрацоўваецца пытанне аб беларускай працы ў Заходняй Беларусі. Я прашу вас паскорыць тэмп прапрацоўкі гэтага пытання. Пры распрацоўцы гэтага пытання я прасіў б спыніцца на пытанні магчымасці і ў якіх памерах працы з асобнымі ўжо існуючымі беларускімі групамі.

З прыездам новага шыфравальшчыка, які знайшоў якуюсьці інструкцыю НКЗС, мая пошта да Вас пачала ісці праз Маскву. Я аб гэтым

выпадкова даведаўся. Сённяшняй поштай я буду пісаць т. Стаманякову, каб ён зрабіў распараджэнне аб узнаўленні старога парадку дасылкі пошты, бо новы парадак уводзіць лішнія нікому непатрэбнае ляжанне лістоў, а таксама зусім невытворчыя выдаткі на перасылку. Прашу Вас са свайго боку ўзняць гэта пытанне. [...]

пп. 3 таварыскім прывітаннем

Браўковіч

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 191. Арк. 89–90. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 197

Вытрымка з ліста Ф. А. Браўковіча да А. Ф. Ульянава

10 студзеня 1930 г.

Зусім сакрэтна

[...] 2. На 24 гэтага месяца пазначаны ў Вільна суд над Тарашкевічам. Абараняць будзе Дурач. Пытанні амністыі, якія стаялі раней, да гэтага часу магчыма зусім адпалі, прынамсі аб гэтым пытанні зараз не кажуць. Але адначасова заглухла справа абмену. Ужо хутка год як аб гэтай справе гавораць, але ні на крок не прасунуліся наперад. Трэба што-небудзь вырашаць.

3. Беларуская санацыя пры актыўнай падтрымцы палякаў паступова імкнецца арганізацыйна ахапіць пад свой уплыў беларускую інтэлігенцыю. Па арганізацыі настаўніцкага саюза, яны ў цяперашні час прыступілі да арганізацыі саюза беларускіх паэтаў, задачай якога ставяць сувязь паміж усімі паэтамі не толькі Вільна, але і правінцыі.

«Кур'ер Віленскі» 5 гэтага месяца змяшчае даволі вялікі артыкул беларускай санацыі. У артыкуле пад загалоўкам «Новыя перамены ў беларускім руху» «Кур'ер Віленскі» называе санацыю радыкальнай беларускай групай, папулярызуе яе, як адзіную групу, якая з'яўляецца абаронцай беларускіх інтарэсаў ці яна лаіць саветы, а таксама выступае супраць польскага ўрада. [...]

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 223. Арк. 6. Копія. Машынапіс.

21 студзеня 1930 г.

Зусім сакрэтна

Паважаны таварыш.

1. На жаль сувязь з Вамі ў цяперашні час яшчэ болей абцяжарылася, бо дыппошта ідзе ў Варшаву раз у 10 дзён і пры гэтым толькі зараз канчаткова ўсталяваліся даты адпраўкі пошты. Не пісаў вам апошні час таму, што не быў у Мінску каля двух тыдняў. Ездзіў у Ленінград і Маскву па розных справах. Трэба думаць, што зараз перапіска наша войдзе ў нармальную каляю і перабояў не будзе.

2. Нашы апошнія звесткі гавораць аб значным умацаванні працы «санацыі», якая імкнецца распаўсюдзіць свой уплыў не толькі на вярхі інтэлігенцыі, але і пранікнуць глыбей у вёску. Яе прэса «Наперад» падрабляецца знешнім сваім выглядам пад былыя грамадоўскія газеты ажно да шрыфту і размяшчэння матэрыялаў. Тон лёгкай «апазіцыйнасці» павінен садзейнічаць бытаніне ў мозгу чытачоў газеты, а друкаванне паведамленняў аб продажы ў «кнігарні» кніжак Тарашкевіча, Рака, Дварчаніна і г. д. павінна паказваць на «адсутнасць ідэйных разыходжанняў» з грамадоўцамі. Наогул яны ўмеюць лоўка прыстасоўвацца і пры надзвычайна слабой працы радыкалаў, яны выбіваюць іх з адной пазіцыі на іншую. Рознагалосі ж у лагеры радыкалаў, якія маюць, канешне, больш глыбокія корні чым «асабістыя непаразуменні», адымаюць у апошніх энергію і цвёрдасць у сваёй працы і паслабляюць іх надзвычайна.

Тое што «Кур'ер Віленскі» з пахвалою адзначае ў якасці станоўчага боку «санацыі» яе выступленні супраць польскага ўрада, яшчэ з вялікай відавочнасцю паказвае сапраўднае значэнне гэтых выступленняў. Для большага эфекту магчыма, што «Наперад» пару нумароў канфіскуюць, гэта толькі ўмацуе пазіцыі газеты і пры амаль поўным удушэнні радыкальнай прэсы «Наперад», не гаворачы аб «Крыніцы» будзе з'яўляцца адзінай перыядычнай газетай у Заходняй Беларусі. [...]

6. Важна было б праверыць у якім стане знаходзіцца сувязь з Галуўка і групай Луцкевіча. Па нашых звестках грошы на «Наперад» атрымоўваюцца «санацый» не ў Вільна, а ў Варшаве, дзе яны звязаны з Галуўка. У бліжэйшы час, нібыта ў распараджэнне «санацыі» павінна перайсці «Саха», якая да цяперашняга часу выдаецца ад імя Уласава. Калі гэта сапраўды будзе мець месца, то гэта вялікі ўдар для радыкалаў. Калі не позна, то трэба імкнуцца змяніць выдаўца, каб не пазбавіцца і гэтага ўчастка працы. Маюць звесткі, што «санацыя» вядзе перагаворы з Маразовічам – рэдактарам «Маланкі» аб узнаўленні на сродкі «санацыі» гэтага часопіса. Праверце ўсё гэта і даведайцеся, што робіцца радыкаламі ў гэтай галіне. Дарэчы, як з выданнямі моладзі. «Санацыя» і там пачынае дзейнічаць. [...]

* Копія М. А. Карскаму.

11. Вы нічога не паведамляеце аб тым, якое ўражанне мела выступленне т. Жылуновіча на беларускія колы, уключаючы і радыкалаў. Між тым гэта мае пэўнае значэнне, так як і асвятленне таго, як рэагуюць на артыкул і выступленне т. Чарвякова і адзнаку яго памылак, даную ЦК. Польская прэса пакуль дэталёва замоўчвае ўсё гэта. Мне падаецца, аб Жылуновічы і яго выступленні радыкалам патрабавала б у тым ці іншым выглядзе паведаміць у «Сьвітаныні», калі яно яшчэ існуе. Між іншым, ад Вас не атрымаў ніводнага нумара гэтай газеты.

12. Нягледзячы на тое, што ў Вас вельмі складанае становішча для працы, што намі добра ўлічваецца, я ўсё ж вымушаны адзначыць, амаль поўную адсутнасць інфармацыі ад Вас аб тым, што робіцца ў беларускіх колах. Дасылаемыя ж інфармацыі зводзяцца да таго, што маецца ў газетах. Між тым, хоць і вельмі невялікія, але якіясьці магчымасці ў Вас маюцца, каб пашырыць і паглыбіць гэту інфармацыю. Мы зусім не маем звестак аб працы нацыянал-фашыстаў, у першую чаргу групы Луцкевіча. Па нашых звестках яны значна актывізаваліся і маючы матэрыяльную базу разварочваюць сваю працу. Ёсць ці што-небудзь у іх у правінцыі, што робіць «Гаспадарчы Зьвяз» Я. Станкевіча, як працуе Выдавецкае Таварыства і г. д. Усё гэта для нас мае значэнне і ўсё гэта можна нават пры тых слабых сувязях, якія ў Вас зараз маюцца, асвятліць больш падрабязна. Я разумею, што гэта часткова тлумачыцца тым, што апошні перыяд уся праца Паўпрэдства ляжала на плечах т. Юрко і вашых, і што Вы таму менш надзялялі ўвагі цікавячым нас пытанням, але ўсё ж інфармацыя магла б быць большая. [...]

Жму руку

А. Ульянаў

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 223. Арк. 9–12. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 199

Вытрымка з ліста Ф. А. Браўковіча да А. Ф. Ульянава

30 студзеня 1930 г.

Зусім сакрэтна

[...] 2. Вы ў апошнім сваім лісце абрынуліся на мяне за недастатковую маю інфармацыю аб дзейнасці беларускіх фашысцкіх груп. Гэта прымусіла мяне перачытаць мае былыя лісты. Прынамсі я лічу, што дастаткова і своечасова асвятляю тых напрамкі, якія бярэ тая ці іншая група. Канешне, мне б хацелася ведаць дакладныя статыстычныя даныя аб кожным руху той ці іншай групы, аб паўсядзённасці яе працы. Але пакуль, што я гэтага зрабіць не магу. Трэба памятаць, што я павінен сядзець у Варшаве, а Вільня ад Варшавы знаходзіцца на адлегласці вышэй 500 кіламетраў. Я ж не маю ніякіх сродкаў каб паставіць на такой далёкай адлегласці сувязь. І вось гэта галоўнае, чаму мы не можам атрымаць таго, што нам

хочацца, а не тое, што я заняты на іншай працы. Я яшчэ магу працаваць 24 гадзіны ў суткі, калі я адчуваю, што гэтай працай цікавяцца, калі ўсе пытанні вырашацца хутка не на словах, а на справе.

п. 3 таварыскім прывітаннем

Браўковіч

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 223. Арк. 18. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 200

Вытрымка з ліста Ф. А. Браўковіча да А. Ф. Ульянава

20 лютага 1930 г.

Зусім сакрэтна

[...]

ТБШ перажыўшы культурніцтва, да цяперашняга часу выпраміла сваю лінію. Зараз яны прыступілі да правядзення масавай кампаніі пратэстаў супраць недапушчэння беларускай школы, а там, дзе гэта магчыма, правесці забастоўкі дзяцей беларусаў у школах. Акрамя таго, праводзіцца культурная праца, як та: арганізацыя дакладаў, пастаноўка спектаклей. Аднак, кожнае мерапрыемства, ажно да арганізацыі самых нявінных спектаклей, натыкаецца на супраціўленне ўладаў, калі гэтыя мерапрыемствы арганізуюцца гурткамі ТБШ. Цалкам зразумела, што ТБШ не атрымае магчымасці свабоднага развіцця, пакуль на чале яе кіраўніцтва будуць стаяць сябры. Гэта арганізацыя не падвяргаецца да цяперашняга часу разгрому, у надзеі, зрабіць яе пляцоўкай Луцкевіча, які ў сваёй прэсе ўсімі сіламі імкнецца дыскрэдытаваць працу цяперашняга ТБШ і адначасова праз галаву ТБШ імкнецца арганізаваць культурна гурткі на месцах, якія вельмі свабодна атрымоўваюць дазволы на разнастайныя вечарыны. [...]

З'яўляецца зусім лішнім даказваць актыўнае садзейнічанне гэтай групы* з боку польскага ўрада, які ўсімі сіламі дапамагае ёй заваяваць уплыў сярод насельніцтва. Так, не праходзіць ні аднаго тыдня, каб у «Кур'еры Віленскім» не размяшчаліся артыкулы, якія ўсхваляюць пачынанні групы Луцкевіча і абяцаючыя падтрымліваць культурныя пачынанні беларусаў. Адначасова, каб стварыць бачнасць апазіцыйнасці гэтай групы, канфіскаўваюць № 5 газеты «Наперад». [...]

Усё гэта з аднаго боку – самы жорсткі тэрор у адносінах да больш-менш радыкальных арганізацыях, а з другога боку – абяцанні прадаставіць магчымасць культурнай працы і яўная падтрымка «радыкалаў» луцкевіцскага толку, значна звужаюць інтэлігентны актыў сяброў, так як адны, найбольш беспрынцыповыя, пераходзяць у лагер Луцкевіча, дзе адчуваюць сябе на сёння ў бяспецы, а таксама пітаюць надзею на атрыманне той ці іншай падачкі ў сэнсе атрымання пасады, іншая ж

* *Групы Луцкевіча.*

частка, якая не верыць Луцкевічам і настроеная саветафільскі, баючыся праследванняў, не праяўляе сябе актыўна.

3. Польскі ўрад не абмяжоўваецца адной групай Луцкевіча. Ён імкнецца актывізаваць таксама сельсаюзнікаў, абяцаючы ім падачку. Так, напрыклад, Славек вёў перагаворы з Ярэмічам аб беларускай працы. Славек пастанавіў перад Ярэмічам пытанне ў такой форме. На кожную рэальную сілу на Беларусі польскі ўрад можа разлічваць, калі будуць даны беларусам уступкі ў культурнай працы. Ярэміч таксама хадзіў да Чарвінскага, які адразу ў прыеме адмовіў, а потым, атрымаўшы па ўсёй верагоднасці адпаведныя ўказанні, шукаў па ўсяму сейму Ярэмічу, каб ён прыйшоў да яго. [...]

пп. 3 таварыскім прывітаннем

Браўковіч

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 223. Арк. 28–30. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 201

Вытрымка з ліста Ф. А. Браўковіча да А. Ф. Ульянава

2 сакавіка 1930 г.

Зусім сакрэтна

Дарагі таварыш.

За апошні час мы з'яўляемся сведкамі самай лютай антысавецкай кампаніі. Пры гэтым кампанія вядзецца з такім разлікам, каб уцягнуць у антысавецкі блок найбольшую колькасць асобных груп насельніцтва. Тут вам і «праследванне нацыянальнасцей, праследванне рэлігіі, арышты равінаў, сялянскія арышты і г. д. ». З мэтай узброіць сялянства супраць Савецкага Саюза друк распаўсюджвае неверагодныя небыліцы пра калектывізацыю, ажно да таго, што запар і побач у перадавіцах змяшчаюцца аповесці нібыта ад збеглых з Савецкага Саюза сялян аб жудаснях калектывізацыі. Пры гэтым, гэтых збеглых налічваецца тысячы.

Па асобных раёнах кампанія праводзіцца з устаноўкай націску на тыя пытанні, да якіх найбольш адчувальнае насельніцтва гэтых раёнаў. Яе напрыклад, газеты, якія выходзяць на тэрыторыі Заходняй Беларусі, спярэшчаны артыкуламі і нататкамі аб жудаснях, якія нібыта адбываюцца ў Савецкай Беларусі, у сувязі з калектывізацыяй і г. д. [...]

Да гэтага трэба дадаць, што ў цяперашні час вельмі актуальна стаіць пытанне аб'яднання Віленскага і Навагрудскага ваяводстваў, г[эта] зн[ачыць] імкненне аб'яднаць пад адным палітычным кіраўніцтвам амаль усю тэрыторыю Заходняй Беларусі. [...]

пп. 3 таварыскім прывітаннем

Браўковіч

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 223. Арк. 32, 34. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 202

Выпіска з дзённіка Ф. А. Браўковіча

10 сакавіка 1930 г.

Сакрэтна

1 сакавіка.

[...] Быў у праф[есара] Веняўскага па пытанні абмену лаўрэатамі. Яны пагадзіліся на нашыя ўмовы абмену, г[эта] зн[ачыць] яны бяруць на сябе забеспячэнне ад мяжы нашых лаўрэатаў, мы ж павінны ўзяць іх лаўрэатаў ад мяжы. Не пагадзіліся яны на ўладкаванне абмену ў адзін тыдзень. Жураўлеў заявіў, што яны хочуць, каб іх лаўрэаты былі ў нас і потым ужо праз некалькі дзён ці нават разам з іх лаўрэатамі, што вярталіся, прыехалі б нашыя. Я зрабіў выгляд, што не разумею, чаму яны так ставяць пытанне, прымусіў Жураўлева прызнацца, што гэта яны ставяць для таго, каб адпаведна з прыёмам польскіх лаўрэатаў, прыняць нашых. Я ім заявіў, што я не чакаў ад іх такой пастаноўкі пытання, што пры такім становішчы не можа быць аб'ектыўнай крытыкі. Акрамя таго, тут ёсць якісьці недавер. У заключэнне я заявіў, што я іх умовы паведамлю ў Маскву і гэта будзе залежыць ад Масквы. Яны абяцалі мне ў панядзелак даслаць усе свае адносіны аб абмене і ўсе неабходныя матэрыялы.

Браўковіч

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 223. Арк. 48. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 203

Вытрымка з ліста Ф. А. Браўковіча да А. Ф. Ульянова

30 красавіка 1930 г.

Сакрэтна

[...]

Трэба меркаваць, што ўся гэта камедыя з вызваленнем Тарашкевіча і абяцанне памілаваць яго і іншых зроблена ў разліку на тое, каб з аднаго боку, справакаваць на прымірэнчыя крокі застаўшыхся ў турме і адначасова дыскрэдытаваць Тарашкевіча ў вачах шырокіх мас. Вызваленне Тарашкевіча з турмы ў адпачынак да як быццам б меркаванага памілавання з'яўляецца ні чым іншым, як жаданне праверыць, як будзе трымаць сябе на волі Тарашкевіч. І калі ён нават будзе толькі маўчаць. Не гаворачы ўжо аб працы, то Тарашкевіч атрымае далейшую свабоду.

Тарашкевіч усё гэта добра ўсведамляе і таму ён прыняў рашэнне тэрмінова выпусціць ад сябе адкрыты ліст.

п.п. 3 таварыскім прывітаннем

Браўковіч

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 223. Арк. 56. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 204

Вытрымка з ліста Ф. А. Браўковіча да А. Ф. Ульянава

30 красавіка 1930 г.

Дарагі Шура.

[...]

Ці адважацца палякі ўзяць яго [Тарашкевіча] зноў у турму, калі ён дасць ліст. Думаю, што не. Гэта палітычна для іх будзе невыгодна. Для гэтага, каб яго пасадзіць яны будуць шукаць іншых прычын.

Ці патрэбна зараз ставіць пытанне аб тым, каб яго ўзяць да Вас. Лічу, што гэта неабходна будзе зрабіць толькі тады, калі выявіцца сімптомы аб тым, што яго могуць зноў пасадзіць. На волі ж ён для нас карысней, знаходзячыся на Заходняй Беларусі і працуючы нават у такой мірнай арганізацыі, як ТБШ. [...]

Твой Фадзей

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 223. Арк. 58. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

№ 205

Вытрымка з ліста Ф. А. Браўковіча да А. Ф. Ульянава

10 лістапада 1930 г.

Зусім сакрэтна

Дарагі таварыш.

Грунтоўны ліст аб становішчы на Заходняй Беларусі я дам пасля выбараў, бо да цяперашняга часу я не маю дастатковага матэрыялу, каб даць адпаведныя вывады. Толькі пасля выбараў, калі высветліцца рэагаванне мас на дзеянні фашысцкіх беларускіх групавак, можна будзе казаць, як глыбока праніклі гэтыя групоўкі ў масы і ў якой ступені можна ім працягваць працу, якую прадыхтаваў ім польскі фашызм. Да цяперашняга часу ясна адно, што пілсудчыкі не толькі маральна, але і матэрыяльна падтрымліваюць паланафільскія беларускія групоўкі (Луцкевічская група атрымала на перавыбары 50 000 злот. яна прасіла 150 000 злот.). Адначасова з гэтым польскі ўрад павялічыў рэпрэсіі ў адносінах да левых беларускіх арганізацый. Услед за арыштамі паслоў клуба «Змаганне», арыштаваны ўсе сакратары сакратарыятаў гэтага клуба. Суд над імі адбудзецца 18 гэтага месяца. Усю гэту групу абвінавачваюць у сувязі з камуністычнай партыяй, лічыцца гэты клуб і яго сакратары легальнымі ўстановамі кампартыі. [...]

пп. 3 таварыскім прывітаннем

Браўковіч

НАРБ. Ф. 242п. Воп. 2. Спр. 223. Арк. 86. Пераклад з рускай. Копія. Машынапіс.

РАЗДЕЛ IV.

УЗ'ЯДНАННЕ ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ З БССР І СССР (ВЕРАСЕНЬ –КАСТРЫЧНІК 1939 г.)

№ 206

Пастанова Ваеннага савета Беларускага фронту № 01

16 верасня 1939 г.

Западная Белоруссия и Западная Украина превращены правящими кругами Польши в бесправную колонию. Эти области с преобладанием украинского и белорусского населения являются объектами самого грубого грабежа и беззастенчивой эксплуатации со стороны польских панов-помещиков.

Наша задача — положить конец угнетению трудящихся западной Украины и Западной Белоруссии, помочь им освободиться от гнета помещиков и капиталистов, предоставить полную возможность трудящимся этих областей вместе с великим советским народом жить счастливой и радостной жизнью и иметь расцвет культуры и искусства.

В целях успешного разрешения этой великой исторической задачи по освобождению трудящихся масс Западной Украины и Западной Белоруссии от помещичье-капиталистического гнета, разграбления и белого террора польских правителей командование, политаппарат, партийные и комсомольские организации частей должны мобилизовать весь личный состав частей на выполнение боевого приказа Военного совета, на решительное победоносное наступление на всех участках фронта.

Предлагается:

1. Первое дело — с приходом наших войск и захватом тех или иных городов — создание «Временных управлений» таких-то городов, не ревокома, а именно «Временного управления» такого-то города из представителя наркомвнудела и по одному представителю от рабочих и левой интеллигенции.

2. Второе дело — захватить типографию, бумагу и поставить газету соответственно на украинском, белорусском и польских языках. Это дело политических отделов и прикомандированных к ним политических работников и наркомвнуделов.

3. Третье дело — организация снабжения городского населения продовольствием: захват складов продовольствия, привлечение к продовольственному делу снабжающих органов рабочих, установление тес-

ной связи с рабочими организациями, создание вооруженных рабочих гвардий для установления революционного порядка.

4. Четвертое дело — создать по гминам крестьянские комитеты из представителей бедноты и середняков для захвата помещичьих и монастырских земель, а также земель крупных государственных чиновников и передачи захваченных земель бедноте и середнякам.

5. Никаких колхозов пока не строить и никаких призывов к устройству колхозов пока не делать.

6. Все эти мероприятия (1—4 пункты) имеют своей целью разрушение существующей панско-буржуазной власти. Они должны проводиться политическими работниками армии и прикомандированными к армии политическими работниками и работниками Наркомвнудела. Проводиться они должны от имени армии, т. к. до создания новой власти единственной властью в занятых областях должны быть армия и ее органы, действующие совместно с органами Наркомвнудела.

7. Для разрешения вопроса о характере новой власти и о способах создания новой власти должны быть созваны после тщательной подготовки 3 народных собрания, на основе всеобщих выборов: Украинское народное собрание — из выборных по областям Западной Украины, Белорусское народное собрание — из выборных по областям Западной Белоруссии, Польское народное собрание — из выборных по областям с преобладающим большинством польского населения.

Эти народные собрания должны:

А) утвердить захват помещичьих земель крестьянскими комитетами;
Б) решить вопрос о характере создаваемой власти, т. е. должна ли быть эта власть советской или буржуазной;

В) решить вопрос о вхождении в состав СССР, т. е. о вхождении украинских областей в состав УССР, о вхождении белорусских областей — в состав БССР и о вхождении польских областей в СССР в виде Польской Союзной Социалистической Республики.

8. Конфискация фуража и продовольствия у населения избегать.

9. Необходимые фураж и продовольствие покупать у населения за наличные в советских рублях, объявить населению, что стоимость рубля (курс рубля) равна стоимости (курсу) злогого.

10. Широко разъяснять всему личному составу частей историческое значение и важность поставленных задач. Не допускать никаких отступлений от настоящих указаний.

С получением этого постановления организовать тщательную подготовку политработников для выполнения вышеуказанных ответственных политических работников.

11. Особое внимание обращаю на важность систематической информации, объективно освещающей действительное состояние частей.

Командующий войсками Белорусского фронта
командарм 2-го ранга

Ковалев

Член Военного совета Белорусского фронта корпусной комиссар	Сусайков
Член Военного совета Белорусского фронта дивизионный комиссар	Смокачев
Член Военного совета Белорусского фронта комдив	Гусев
Член Военного совета Белорусского фронта	Пономаренко

«Ты з Заходняй, я з Усходняй нашай Беларусі...». Верасень 1939 г. – 1956 г.: дакументы і матэрыялы. У 2 кн. Кн. 1. Верасень 1939 г. – 1941 г. / склад.: У. І. Адамушка [і інш.]. – Мiларуская навука, 2009. – С. 13–14.

№ 207

Загад Ваеннага савета Беларускага фронта № 005

г. Смаленск

16 сентября 1939 г.

Товарищи красноармейцы, командиры и политработники!

Польские помещики и капиталисты поработили трудовой народ Западной Белоруссии и Западной Украины.

Белым террором, полевыми судами, карательными экспедициями они подавляют революционное движение, насаждают национальный гнет и эксплуатацию, сеют разорение и опустошение.

Великая Социалистическая революция предоставила польскому народу право на отделение. Польские помещики и капиталисты, подавив революционное движение рабочих и крестьян, захватили Западную Белоруссию и Западную Украину, лишили эти народы своей Советской Родины и заковали их в цепи кабалы и угнетения.

Правители панской Польши бросили теперь наших белорусских и украинских братьев в мясорубку второй империалистической войны.

Национальный гнет и порабощение трудящихся привели Польшу к военному разгрому.

Перед угнетенными народами Польши встала угроза полного разорения и избиения со стороны врагов.

В Западной Украине и Белоруссии разворачивается революционное движение. Начались выступления и восстания белорусского и украинского крестьянства в Польше. Рабочий класс и крестьянство Польши объединяют свои силы, чтобы свернуть шею своим кровавым угнетателям.

Товарищи бойцы, командиры и политработники Белорусского фронта, наш революционный долг и обязанность – оказать безотлагательную помощь и поддержку нашим братьям белорусам и украинцам, чтобы спасти их от угрозы разорения и избиения со стороны врагов.

Выполняя эту историческую задачу, мы не намерены нарушать договор о ненападении между СССР и Германией. Мы не должны допустить, чтобы враги белорусского и украинского народов одели на них новое ярмо эксплуатации и разорения, подвергли их избиениям и издевательствам.

Мы идем не как завоеватели, а как освободители наших братьев белорусов и украинцев и трудящихся Польши.

Приказываю:

Частям Белорусского фронта решительно выступить на помощь трудящимся Западной Белоруссии и Западной Украины, перейти по всему фронту в решительное наступление.

Молниеносным сокрушительным ударом разгромить панско-буржуазные польские войска и освободить рабочих, крестьян и трудящихся Западной Белоруссии.

Под лозунгом «За нашу счастливую советскую родину, за Великого Сталина» выполнить военную присягу, свой долг перед родиной.

Приказ прочесть во всех ротах, батареях, эскадронах, эскадрильях и командах начиная с 16-00 16 сентября 1939 г.

Командующий войсками Белорусского фронта
Командарм 2-го ранга Ковалев

Члены Военного совета Белорусского фронта:

Корпусной комиссар Сусайков

Дивизионный комиссар Смокачев

Комдив Гусев

Пономаренко

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 14563. Арк. 3. Машынапіс. Апублікавана: «Ты з Заходняй, я з Усходняй нашай Беларусі...». Верасень 1939 г. – 1956 г.: дакументы і матэрыялы. У 2 кн. Кн. 1. Верасень 1939 г. – 1941 г. / склад.: У. І. Адамюшка [і інш.]. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – С. 15–16.

№ 208

Ліст сакратара ЦК КП(Б)Б П. К. Панамарэнка І. В. Сталіну аб становішчы ў Заходняй Беларусі

г. Мінск

25 верасня 1939 г.

По всем городам созданы Временные управления, которые приступили к работе. Приступило к работе 30 редакций газет. Засылаются каждый день 100 тысяч экземпляров центральных и белорусских газет.

Повсеместно организованы крестьянские комитеты, приступившие к разделу помещичьей земли. Многих осадников и помещиков крестьяне истребляют вешают, расстреливают, убивают) или приводят и сдают Временным управлениям.

Так как первые эшелоны наших войск действовали главным образом рейдовым порядком и нигде не задерживались, а старые эшелоны также движутся не широким фронтом, а по магистралям, поэтому есть громадное количество сёл и деревень, где еще красноармейцы и политработники не побывали. Благодаря этому обстоятельству у Временных управлений в городах каждый день громадное количество ходяков от крестьянских комитетов или от крестьян с самыми разнообразными вопросами: как делить помещичью землю, как организовать комитет, что делать с хлебом, который имеется в помещичьем имении, с имуществом, со скотом, что делать с хлебом, лежащим по складам и мельницам, который был поляками изъят у населения для армии, по расчету 8 килограмм с гектара.

Сейчас для работы по направлению деятельности крестьянских комитетов во Временные управления направлено 400 чел. толковых работников, из расчета 2 человека на 2 гмины (работать будут парами). Эти люди побывают везде, во всех деревнях. Задача их не командовать крестьянскими комитетами, а направлять их деятельность, советовать и т. д. Появляется и регистрируется большое количество людей, объявляющих себя коммунистами-подпольщиками и партийными работниками. В дер. Подстаринка Барановичского уезда собралось 12 чел. таких коммунистов, объявили себя комитетом, не советуясь с крестьянами, и стали командовать. В Барановичах появились два «члена ЦК Коммунистической партии Западной Белоруссии» — Райский и Штирер. Они мимо Временного управления попытались развернуть организационную работу — сбор оружия, производство обысков. Райский в рассылаемых записках называл себя председателем Революционного военного комитета. Причем оба заявляют представителю Временного управления, что представители Красной Армии либеральничают с хозяйчиками, мало забирают, даже некоторых выпускают. Требуют больше репрессий. Создается впечатление о том, что они или хотят мстить, или провокаторы. В Новогрудке ко мне явились три человека и объявили, что они секретари районных комитетов партии гор[ода] Новогрудка. Всех этих лиц берем на учет, от общественной работы не отталкиваем и тщательно проверяем.

Повсеместно громадный напор со стороны молодежи на Временные управления с требованием организации комсомола. Организация комсомола сейчас принесла бы огромную пользу. Однако есть некоторые опасения, что, организовавшись, молодежь, комсомольцы, огромной активностью подавят деятельность крестьянских комитетов. Сейчас подготавливаем 400—500 чел. комсомольцев для работы в Западной Белоруссии, после разрешения приступить к организации комсомола.

Хочу поделиться некоторыми впечатлениями от своих поездок в Западную Белоруссию. Мне пришлось посетить Столбцы, Мир, Тур, Кореличи, Новогрудок, Несвиж, Слоним, Барановичи, Волковыск и много сел и деревень. Белорусский крестьянин-бедняк, часть и середняк, гол

и раздет. Сахара в деревнях никогда не покупали, несмотря на кажущуюся дешевизну — полтора золотых килограмм. Белорусское крестьянство настроено прекрасно, поддерживает всем чем может Красную Армию. Во всех городах, в которых пришлось побывать, я не встретил ни одного человека, который бы не владел русским языком. Прекрасно все говорят по-русски, даже молодежь. Крестьяне говорят на настоящем белорусском языке, причем употребляют много слов, о которых нас здесь уверяли, что они нацдемовские, выдуманные. Нацдемы могли выдумать в литературе, а народу привить не могли, тем более западным белорусам.

За Белостоком население встречает наши войска более сдержанно, русский язык знают меньше, чаще раздаются выстрелы из-за угла, из лесу по красноармейцам, командирам. В городах имеется ППС и рабочие пепезовцы — обстановка становится сложнее, чем в местностях, где белорусы.

Между прочим, нужно сказать, что среди населения Польши, и даже у евреев, Пилсудский популярностью пользуется. Говорят, что это настоящий человек был, при нем лучше было гораздо, чем после него. С удовольствием вспоминают, как он с трибуны сейма назвал всех руководителей разными крепкими словами. Говорят, что это как раз касалось и теперашних руководителей — Рыдз-Смиглы, Славой-Сладковского, Бека и проч. Понятен поэтому акт Гитлера — возложение венка на могилу Пилсудского.

В Несвиже посетил замок князей Радзивиллов. 3-этажное кольцо здание, около двухсот громадных комнат-зал, имеются картины, среди них шедевры, оружие всех веков, отделанное серебром, золотом, знаменитая библиотека с большим количеством книг-уникумов на всех языках. Замок представляет громадную художественно-историческую ценность, а библиотеке прямо нет цены. Для сохранения ценности и описи мною назначены комиссар и группа научных работников и временно запрещено посещение замка кем бы то ни было без особого разрешения, так как практика показала, что посещающие товарищи любят прихватить с собою на память какой-нибудь сувенир.

Прошу совета по следующим вопросам:

1. Нами разработана схема аппаратов Временных управлений, так как без аппаратов им, конечно, не обойтись. Необходимы отделы: административный, продовольственно-торговый, финансовый, коммунальный, культурно-просветительный, народного образования.

2. С хлебом в городах пока обходятся, но Экономсовет должен разрешить завоз спичек, соли и керосина, так как население не имеет их уже давно, и по этим товарам изголодалось.

3. Все электростанции городов Западной Белоруссии работают на нефти. Запасы остались от 3 до 12 дней. Во избежание их остановки нефть нужно начать завозить сейчас. Кое-где, исчерпав запасы, станции уже стоят.

4. Просим дать также совет по вопросу о ценах. Цены на продовольственные товары существовавшие я Вам уже сообщал, они пока и остаются. А вот был такой случай, когда без нашего разрешения Трансторгпит

завез в Молодечно вагон-лавку и начал продавать масло по 15-16 руб. или злотых килограмм, хлеб по 90 коп. килограмм и т. д. Железнодорожники-рабочие не могли покупать, так как это сразу выбило бы их из бюджета. Вопрос с ценами, конечно, связан и с вопросом о зарплате.

5. Прошу также посоветовать, когда начинать организацию комсомола — напор, повторяю, молодежи огромный.

6. Наркомпочтель должен решить вопрос о корреспонденции, марках и почтовых сборах, так как на месте этого решить нельзя.

7. В городах имеются частные банки, кооперативные банки и Державный банк.

В банках много мелких вкладов, много и крупных. Вкладчики требуют деньги, кое-где выдают органические суммы, кое-где ожидают указаний.

Нами назначены комиссары в банки. Оставшиеся суммы опечатаны.

Мы не считаем возможным брать на себя какие бы то ни было обязательства, имеющиеся у банков перед кем бы то ни было.

Их частных банков необходимо выдать вклады мелким вкладчикам. Большие вклады помещиков-капиталистов, крупных государственных чиновников и осадников считать достоянием народа, и деятельность частных банков после выдачи мелких вкладов прекратить, оставив функционировать только Госбанк.

В этом случае, конечно, будут подрезаны промышленники и крупные торговцы, проводившие свои операции через частные банки. Вопрос этот сложный, поэтому я хотел бы иметь указание.

Секретарь ЦК КП(б) Белоруссии

Пономаренко

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 14623. Арк. 206–211. Копія. Машынапіс. Апублікавана: Назаўсёды разам. Да 60-годдзя ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР. — Мінск, 1999. — С. 172–174; «Ты з Заходняй, я з Усходняй нашай Беларусі...». Верасень 1939 г. — 1956 г.: дакументы і матэрыялы. У 2 кн. Кн. 1. Верасень 1939 г. — 1941 г. / склад.: У. І. Адамушка [і інш.]. — Мінск: Беларуская навука, 2009. — С. 17–20.

№ 209

Постанова ЦК КП(Б)Б «Пытанні Заходняй Беларусі»

г. Мінск

2 кастрычніка 1939 г.

Строго секретно

1. Постановление ЦК ВКП(б) от 1 октября 1939 г. принять к неуклонному исполнению.

2. Созвать 4 октября с. г. в 12 часов дня в г. Волковыске совещание председателей всех Временных управлений городов Западной Белоруссии для ознакомления с решением ЦК ВКП(б).

3. Для помощи в организации выборов делегировать в комитет по организации выборов Белорусского народного собрания: тт. Ната-

левича Н. Я. — председателя Президиума Верховного Совета БССР, Грекову Н. Г. — председателя Верховного Совета БССР, Попкова Л. Е. — секретаря Президиума Верховного Совета БССР.

4. Поручить т. Наталевичу Н. Я. разработать порядок организации выборов в Белорусское народное собрание, представив проект положения о выборах к 4 октября 1939 г. в ЦК.

5. Поручить т. Малину В. Н. разработать проект обращения Временного управления г. Белостока к Временным управлениям областных городов Западной Белоруссии о созыве Белорусского народного собрания с приглашением выделить своих представителей в Комитет по организации выборов.

6. Поручить т. Малину и т. Эйдинову организовать группу и разработать проект деклараций Народного собрания по вопросам: а) утверждения передачи помещичьих земель крестьянскими комитетами; б) о характере создаваемой власти; в) о вхождении в состав БССР и СССР; г) о национализации банков и крупной промышленности.

7. Утвердить уполномоченными ЦК КП(б)Б Белоруссии по вопросам организации партийной работы: по Белостокской области — т. Игаева С. С., Виленской области — т. Бойкачева Г. М., Полесской области — т. Карасева И. Н., Новогрудской области — т. Тур И. П.

Поручить отделу кадров ЦК КП(б)Б в однодневный срок подобрать по три инструктора при каждом уполномоченном ЦК КП(б)Б по организации партийной работы и по одному техническому работнику.

8. Утвердить председателями Временных управлений областей: Белостокской — т. Гайсина В. Б., Виленской — т. Жилиянина Я. А., Полесской — т. Калинина П. З., Новогрудской — т. Бондаренко П. В.

9. Утвердить председателями Временных управлений городов: Вильно — т. Краскова П. Е., Новогрудка — т. Кузнецова, Белостока — т. Спасова П. С., Пинска — т. Дружинина А. И., Барановичей — т. Костюка С. С., Волковыска — т. Беляева С. М., Лиды — т. Семенова Г. И., Брест-Литовска — т. Горелика Л. Я.

10. Утвердить уполномоченным по организации связи в Западной Белоруссии — т. Верухина В. Ф.

11. Поручить т. Захарову (СНК БССР) в двухдневный срок определить потребность Временных управлений в автомашинах и свои предложения представить на утверждение ЦК КП(б)Б.

12. Утвердить следующее распределение по областям мобилизации на работу в Западную Белоруссию коммунистов и комсомольцев:

Минская область — 250 коммунистов и 250 комсомольцев.

Витебская — 200/200

Гомельская — 125/200

Могилевская — 125/150

Предложить под ответственность первых секретарей обкомов партии и обкомов комсомола в пятидневный срок окончить отбор указанного

количества коммунистов и комсомольцев и представить на утверждение ЦК КП(б)Б.

13. Поручить т. Малину подготовить для отправки в Западную Белоруссию в необходимом тираже: «Устав и программа ВКП(б)», Конституция СССР и БССР, портреты членов Политбюро ЦК ВКП(б) и т. д.

14. Считать целесообразным посылку на Народное собрание в г. Белосток делегации трудящихся Советской Белоруссии в количестве 50 человек.

15. Пригласить для встречи с трудящимися Советской Белоруссии делегацию рабочих, крестьян и интеллигенции Западной Белоруссии в количестве 25 человек.

16. Поручить т. Малину разработать мероприятия по печатной и наглядной агитации в связи с выборами в Народное собрание.

17. Поручить тт. Малину и Озирскому подготовить мероприятия по культурному обслуживанию делегатов Белорусского народного собрания.

Пономаренко

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 13541. Арк. 1–3. Арыгінал. Машынапіс. Апублікавана: Назаўсёды разам. Да 60-годдзя ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР. – Мінск, 1999. – С. 178–179; «Ты з Заходняй, я з Усходняй нашай Беларусі...». Верасень 1939 г. – 1956 г.: дакументы і матэрыялы. У 2 кн. Кн. 1. Верасень 1939 г. – 1941 г. / склад.: У. І. Адамушка [і інш.]. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – С. 25–27.

№ 210

Інструкцыя абласным упаўнаважаным ЦК КП(б)Б па пытаннях партыйнай працы, старшыням абласных і гарадскіх часовых упраўленняў Заходняй Беларусі аб падрыхтоўцы да выбараў у Народны сход

г. Мінск

Не раней 2 кастрычніка 1939 г.

Согласно решения Комитета по выборам в Народное собрание Западной Белоруссии выборы в Народное собрание назначены на воскресенье 22 октября 1939 г.

Комитет по выборам утвердил порядок в Народное собрание. Вся избирательная кампания к выборам в Народное собрание должна проводиться под лозунгами установления советской власти на территории Западной Белоруссии, вхождения Западной Белоруссии в состав БССР, одобрения конфискации помещичьих земель, требования национализации банков и крупной промышленности.

Выборы, как это определено порядком выборов, производятся на основе всеобщего, прямого и равного избирательного права при тайном голосовании.

Право выставления кандидатов в депутаты Народного собрания обеспечивается за крестьянскими комитетами, Временными управлениями,

собраниями рабочих по предприятиям, собраниям рабочей гвардии, собраниями интеллигенции. Эти собрания должны выбирать также доверенных лиц, которые затем на окружных совещаниях доверенных лиц договариваются об общей кандидатуре по округу.

Выборы имеют колоссальное политическое значение, Народное собрание будет решать основные вопросы государственного устройства. Главной задачей командированных для работы на места коммунистов, армейских политработников и Временных управлений является такое политическое руководство выборами в каждом избирательном округе и в каждом избирательном участке, при котором было бы обеспечено избрание преданных советской власти кандидатов, способных отразить действительные настроения народа.

Исходя из этого предлагаю:

1. Имея в виду чрезвычайно краткие сроки всех этапов избирательной кампании, немедленно приступить к организации избирательных округов и избирательных участков.

2. Распределить партийные и комсомольские силы так, чтобы каждый избирательный округ и избирательный участок были бы обеспечены нашим влиянием.

3. Начать выдвижение кандидатов в депутаты Народного собрания, а также выборы доверенных лиц, которые затем на окружном собрании доверенных договариваются об одной кандидатуре.

4. Начать широкую популяризацию задач Народного собрания, порядка организации выборов, широчайшую агитацию под лозунгами избирательной кампании.

5. Армейская печать и вновь созданные газеты сейчас главное внимание должны посвятить вопросам избирательной кампании, агитации за кандидатов, в которых договариваются доверенные на окружных собраниях доверенных, разъяснения порядка организации выборов и т. д.

6. Обратить большое внимание и теперь же на технику избирательной кампании. Порядок организации выборов печатается в централизованном порядке и уже поступил в областные центры; их немедленно нужно получить на места; нужно заняться подбором помещений избирательных участков, надлежащим их оборудованием и оформлением, изготовлением урн.

7. День выборов в Народное собрание должен быть днем всенародного праздника и проведен с большим политическим подъемом.

8. Широко привлечь в качестве агитаторов и членов избирательных комиссий, участковых и окружных, наиболее активных местных товарищей.

В процессе избирательной кампании должен вырасти большой актив из местных сил, который должен быть изучен, на который можно будет опереться в своей работе и дальше.

9. Обязанностью политорганов РККА является бросить все партийные и комсомольские силы на обслуживание избирательной кампании в от-

веденных и закрепленными политорганами за каждой частью зонах. Поэтому договоритесь немедленно с политорганами о закреплении людей за избирательными участками.

10. После образования избирательных участков немедленно приступайте к составлению списков избирателей, привлекая для составления местную интеллигенцию: учителей, врачей и т. д., тщательно их проинструктировав. Избирательные списки составлять целесообразнее всего путем обхода домов и квартир избирателей.

11. Красная Армия в выборах в Народное собрание не участвует. Кандидатуры руководящих работников армии и Временных управлений могут быть выставлены в качестве кандидатов в депутаты. Во избежание выставления и баллотировки в разных округах одних и тех же руководящих работников армии — просьба в случаях выставления этих кандидатур согласовывать с нами.

12. Предупреждаю об исключительной ответственности перед партией за проведение выборов в Народное собрание.

Нужно бросить на это дело все силы, все средства, все ресурсы, не забывая, что эту большую работу мы должны провести в короткий срок.

Член Военного совета фронта
секретарь ЦК КП(б-Б Белоруссии

Пономаренко

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 14520. Арк. 1–3. Арыгінал. Машынапіс. Апублікавана: «Ты з Заходняй, я з Усходняй нашай Беларусі...». Верасень 1939 г. – 1956 г.: дакументы і матэрыялы. У 2 кн. Кн. 1. Верасень 1939 г. – 1941 г. / склад.: У. І. Адамушка [і інш.]. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – С. 27–29.

№ 211

Ліст сакратара ЦК КП(Б)Б П. К. Панамарэнка сакратару ЦК УКП(Б) А. А. Жданаву аб нацыяналізацыі прадпрыемстваў Заходняй Беларусі

г. Мінск

15 кастрычніка 1939 г.

В соответствии с решением ЦК ВКП(б) от 1.10.1939 года представляем список промышленных предприятий Западной Белоруссии, подлежащих, по нашему мнению, национализации.

В список включены все предприятия деревообрабатывающей, кожевенной и текстильной промышленности — по всей Западной Белоруссии. По остальным видам промышленности представлены 20 уездов, имеющих наиболее густую сеть предприятий. По остальным 18 уездов будет представлен дополнительный список.

Считаем необходимым по вопросу национализации предприятий Западной Белоруссии положить в основу следующие предложения:

1. Количество рабочих, особенно по лесной промышленности, не может служить основанием для решения вопроса о мощности предприя-

тия и его национализации, так как кризис сбыта заставил владельцев сократить число занятых рабочих и пустить производство в одну смену.

2. По нашему мнению, лесопильные предприятия, имеющие механическую силу, необходимо национализировать все, так как лесопильные предприятия представляют основной вид промышленности Западной Белоруссии, которые исключительно хищнически разрабатывают лесные массивы. При условии национализации только крупных предприятий остальные мелкие пришлось бы закрыть, так как нельзя допустить продолжения истребления лесов.

3. Подлежат национализации все коммунальные электростанции, типографии, картографические фабрики городов Западной Белоруссии независимо от их мощности и количества рабочих.

4. Предприятия текстильной промышленности предлагается национализировать, имеющие механическую силу не менее 20 л. с. и не менее 40 человек рабочих.

5. Мелкие частновладельческие мельницы не национализуются. Национализуются крупные мельницы, имеющие мощность от 100 лошадиных сил и выше.

6. Для управления и организации работы национализированной промышленности создать по лесной промышленности 4 областных треста: Пинский, Белостокский, Новогрудский и Виленский. По линии текстильной промышленности создать один трест с центром в Белостоке.

Предприятия остальных отраслей промышленности — кожевенной, строительной, пищевой, легкой и т. д. — руководятся непосредственно наркоматами.

7. Порядок приемки национализированных предприятий установить следующий: на всех предприятиях, подлежащих национализации, Временные управления городов создают комиссии в составе трех-пяти человек из представителей: одного от Временного городского управления, одного от финансовых органов и одного — двух представителей рабочих организаций.

Эти комиссии:

а) проверяют все наличие, имеющиеся на промышленных предприятиях и заводах подробный учет оборудования, инструментов, вспомогательных материалов, фабрикантов, полуфабрикатов, сырья, топлива, строений, заводских корпусов, жилищных и коммунальных помещений;

б) проверяют финансовое состояние предприятий;

в) проверяют выдачу владельцами предприятий рабочим заработной платы за проработанное время;

г) оформляет и передает все движимое и недвижимое имущество и ценности директору предприятия, назначенному городским Временным управлением;

д) комиссии создаются по каждому предприятию, подлежащему национализации;

е) вопрос о внутренней и иностранной задолженности решается

особо после учета всех обстоятельств предприятий и задолженности предприятиям.

Секретарь ЦК КП(б)Б Белоруссии

П. Пономаренко

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 13552. Арк. 41–43. Арыгінал. Машынапіс. Апублікавана: «Ты з Заходняй, я з Усходняй нашай Беларусі...». Верасень 1939 г. – 1956 г.: дакументы і матэрыялы. У 2 кн. Кн. 1. Верасень 1939 г. – 1941 г. / склад.: У. І. Адамушка [і інш.]. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – С. 35–36.

№ 212

Дакладная запіска намесніка народнага камісара БССР К. С. Чарнова аб стане народнай адукацыі на тэрыторыі Заходняй Беларусі

г. Беласток

25 кастрычніка 1939 г.

Начальные школы

На территории четырех областей Западной Белоруссии имеется 6199 начальных (т. н. повсехных) школ, в которых учится 804 472 ученика. Из них в городе 1142 школы и в деревне 5057. По областям начальные школы размещены:

1. Белостокская область – 1595 школ

2. Брест-Литовская – 1350

3. Виленская – 1799

4. Новогрудская – 1455

Из них польских – 5932

Русских – 3

Еврейских – 263

Немецких – 1

Белорусских – нет.

В этих школах работает 11 865 учителей. Начальные школы разделены по ступеням: I ступень, II ступень и III ступень. Абсолютное большинство школ I и II ступени находятся в деревне и III – в городе.

Школы I ступени – это школы, где имеется 100–120 учеников, в них работает один учитель, и 120–150 учеников, работают два учителя. В школах I ступени дети учатся 7 лет. В 1-м классе один год, во 2-м классе один год, в 3-м классе два года и 4-м классе три года. 1-й и 2-й классы занимаются в одной аудитории, и 3-й и 4-й классы тоже вместе в одной аудитории. Одному учителю при ведении уроков необходимо половину урока быть в одной аудитории с 1-м и 2-м классами и с 3-м и 4-м классами в другой. Отсюда вполне можно судить о качестве преподавания и об успеваемости учеников.

Бывшее польское правительство делало все, чтобы только не учить и не давать настоящих знаний детям крестьян, детям трудящихся.

II ступень – это школы, где имеется 150–250 учеников и 3 и 4 учителя.

Дети учатся 7 лет, с 1-го по 6-й класс занимаются по одному году и в 7-м классе — два года.

III ступень — школы, где учеников более 250 и от 5 до 15 учителей.

Дети занимаются 7 лет, в каждом классе по одному году. Формально говорилось, что ученики школ всех ступеней (I, II и III), окончив 7-й класс, могут поступать в 1-й класс средней школы-гимназии, но фактически это было почти невозможно. В школах I и II ступени объем знаний давался гораздо ниже, чем в школах III ступени. Программы школ I и II ступени намного ниже программ школ III ступени, и поэтому ученик, окончивший школу I и II ступени, не мог поступать в гимназию, не говоря уже о том, что их не принимали и они не могли учиться ввиду больших материальных расходов (оплата за учебу — 150 злотых, учебники и форма одежды). Из этого видно, что деление школ на ступени — это было средство для закрытия доступа детей трудящихся в среднюю и высшую школу.

Средние школы

Средних школ (гимназии и гимназии-лицеумы) насчитывается 76, из них лицеумов — 51.

В них обучается 16 800 учеников и работает 1801 учитель. Средние школы находятся только в городах, в деревне их нет. Средняя школа-гимназия имеет 4 класса: 1, 2, 3 и 4-й. В 1-й класс поступают ученики, окончившие 6-й или 7-й класс начальной школы. Гимназия-лицеум имеет 6 классов, кроме гимназии, 4 года обучения, еще двухгодичный курс-лицеума.

Двухгодичный курс гимназии-лицеума имеет некоторый специальный уклон, например: литературно-языковедческий, физико-математический, природоведческий, химический и др. Окончившим лицеум дается преимущество при поступлении в специальные институты. В лицеумах училось 2800 учеников, преимущественно детей помещиков, капиталистов и знати.

Специальные средние школы

Насчитывается 75 средних специально-ремесленных школ, где учатся 10 400 учеников.

По своему характеру эти школы делятся:

А) строительные, электромеханические, слесарные, столярные, кройки и шитья и торгово-купеческие;

Б) в г. Бресте есть железнодорожный лицей с отделениями: I дорожно-строительное и II — дорожно-эксплуатационное. Эти учебные заведения готовят квалифицированных рабочих, мастеров и специалистов средней квалификации. Абсолютное большинство этих школ — частные. Из 75 школ — 66 частных (частных и различных обществ).

В) имеется 5 педагогических лицеумов (учительских семинарий). В Белостокской области — 2, Виленской — 2, Новогрудской — 1. В них учатся всего 280 учеников. До 1937 года существовали учительские

семинарии. В 1937 году их реорганизовали в педагогические лицеумы, с 3-летним обучением. В эти лицеумы принимались окончившие гимназию. Эта реорганизация проведена с целью набора в пед[агогические] лицеумы надежных для польского правительства людей, проводящих полную полонизацию белорусского, еврейского и др. населения;

Г) 20 сельскохозяйственных школ, где учатся 1000 учеников, школы готовят «хороших» хозяинов и хозяйек-жен.

Дошкольные учреждения и детдома.

Насчитывается 114 государственных и 72 частных детсада. Всего 186 детсадов с 4928 детей. В этих садах находились дети купцов, торговцев городской знати и небольшая часть бедных, как они называют, «люмпен-пролетариат». На одного бедного ребенка отпускалось 8 грошей (8 коп.) в день. Дети занимались играми, маршировкой и религиозным воспитанием.

Политпросветучреждения.

Имеется 643 постоянных и 85 передвижных библиотек, из них 315 на государственном бюджете и 413 на бюджете частных различных обществ.

97 клубов частных и различных обществ

97 кино

5 государственных театров и 9 частных и различных обществ.

Один государственный музей в г. Беловеже при Беловежском дворце и парке и 10 музеев различных обществ.

В г. Гродно имеется один зоопарк.

Все эти учреждения были направлены на воспитание масс в духе защиты помещиков и капиталистов, польской конституции и польского правительства.

Учительские кадры

Учителей начальных школ готовили учительские семинарии, которые в 1937 г. были реорганизованы в педагогические лицеумы. Для средних школ, институты и университеты, существовали еще высшие педагогические курсы. На работу в школы посылались кураторами (школьный округ, окружной попечитель школ) только преданные правительству и религии поляки. Учителей-белорусов, русских и имеющих родственников в СССР освободили от работы в школах. В районах границы с Советским Союзом в школы посылали учителей, которые были и агенты польской дефензивы. На территории Западной Белоруссии во всех школах работает 13 666 учителей и насчитывается 2438 безработных учителей.

Охват детей школой

В начальных школах учится 804 472 детей и охвачено школой, по неполным данным (ибо их гораздо больше), 129 800 детей. Посещали же школу из охваченных детей только 52–60 %. Это установлено по

материалам обследования уездных инспекторов Волковысского, Брестского, Пинского и др. уездов. 40–48 % учеников школу регулярно не посещали за отсутствием обуви, одежды. Школы, как правило, строили в поле, далеко от деревни. Детям нужно было ходить за 3–5 километров. Такова общая картина «всеобщего обязательного обучения», о котором везде и всюду расписывало польское правительство.

Обеспеченность школ наглядными пособиями, письменными принадлежностями

В начальных школах почти нет никаких наглядных пособий, за исключением нескольких физических карт, глобусов и арифметических счетов. А это же школы с 7-летним обучением. Письменные принадлежности дети покупали у частных торговцев.

Государственные школы снабжались топливом через гминные управления – волости, частные обеспечивались самими хозяевами. Нужно сказать, что польские правители о подготовке школ к учебному году, к зиме заботились очень мало. Большинство школ топливом были не обеспечены. Сейчас приняты меры со стороны временных уездных и городских управлений и через и с помощью крестьянских комитетов топливо в школы завозят.

Что нужно сделать:

1. Перевести всю бывшую систему школ на нашу систему советской школы. Вместо системы ступеней, гимназий, гимназий-лицеев дать систему начальной, неполно-средней и полно-средней школы.

2. Подготовить программы и учебные планы с учетом переходного периода на нашу систему.

3. Ввести преподавание как предмета русского и белорусского языков.

4. Провести в каждой области и возможно уезде кратковременные курсы переподготовки и подготовки (из безработных) учителей.

5. Издать постановление об отмене оплаты за учебу детям трудящихся и оплате за учебу нетрудящимся.

6. Организовать в каждой области и крупных городах по одной русской или белорусской школе.

7. Дать указание крестьянским комитетам о полном обеспечении школы топливом.

8. При торговых базах и открывающихся кооперативах предусмотреть завоз и продажу письменных принадлежностей и наглядных пособий.

9. Пересмотреть состав заведующих отделами народного образования при Временных управлениях и других руководящих работников.

10. Утвердить структуру штатов облоно, отделов наробраза городов и уездов и полностью их укомплектовать.

11. Приступить к окончанию строительства незаконченных школ.

12. Приступить к планированию расширения школьной, дошкольной сетки на будущий год, продумав источники ее финансирования.

13. Приступить к пересмотру и изданию учебников для всех школ на польском, еврейском, русском и белорусском языках.

14. Педагогические лицеумы реорганизовать в педагогические училища с приемом детей трудящихся и интеллигенции.

15. Организовать и открыть в городе Белостоке и Брест-Литовске педагогические институты.

16. Институту школ НКП БССР разработать ряд методических пособий в помощь учителю для Западной Белоруссии.

17. Снабдить школы библиотеками школьной серии.

18. Организовать чтку лекций для учителей Западной Белоруссии.

19. Разработать ставки зарплаты учителей и работников отделов народного образования.

20. Подготовить проект постановления СНК БССР о возврате всех школьных помещений, занятых под другие учреждения, и передаче под школы, детские дома, детские сады и политпросветучреждения здания помещичьих имений.

21. Подготовить и провести съезд учителей Западной Белоруссии с предварительными конференциями в уездах, где провести выборы делегатов на съезд.

Зам. Наркома просвещения БССР

Чернов

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 14728. Арк. 21–27. Арыгінал. Машынапіс. Апублікавана: «Ты з Заходняй, я з Усходняй нашай Беларусі...». Верасень 1939 г. – 1956 г.: дакументы і матэрыялы. У 2 кн. Кн. 1. Верасень 1939 г. – 1941 г. / склад.: У. І. Адамушка [і інш.]. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – С. 37–41.

№ 213

Паведамленне аб выніках выбараў у Народны сход Заходняй Беларусі

г. Мінск

26 кастрычніка 1939 г.

Закончаны выбары ў Народнае сабранне Заходняй Беларусі. Выбары адбываліся на аснове ўсеагульнага, роўнага і прамога выбарчага права пры тайным галасаванні. У выбарах прымалі ўдзел усе грамадзяне Заходняй Беларусі, дасягнуўшыя 18 год, незалежна ад расавай і нацыянальнай прыналежнасці, вераспавадання, адукацыйнага цэнзу, сацыяльнага паходжання, маёмаснага становішча і мінулага дзейнасці.

Увесь асабовы састаў часцей Рабоча-сялянскай Чырвонай Арміі, размешчаныя на тэрыторыі Заходняй Беларусі, не прымаў удзелу ў галасаванні.

Усяго па Заходняй Беларусі было 929 выбарчых акруг і 6109 выбарчых участкаў па выбарах у Народнае сабранне Заходняй Беларусі.

Па даных акруговых выбарчых камісій, зарэгістравана выбранне 927 дэпутатаў, якія з'яўляюцца кандыдатамі, выстаўленымі сялянскімі камітэтамі, часовымі ўпраўленнямі, сходамі рабочых па прадпрыемствах, сходамі рабочай гвардыі і сходамі інтэлігенцыі.

У дзвюх выбарчых акругах, № 227 і 239, Высока-Мазавецкага павета балаціраўшыся кандыдаты не атрымалі абсалютнай большасці. Таму,

згодна артыкулу 59 «Парадку арганізацыі выбараў у Народнае сабрание Заходняй Беларусі», у гэтых акругах назначаны новыя выбары.

З агульнага ліку 2 763 191 выбаршчык у галасаванні на выбарах у Народнае сабрание Заходняй Беларусі прымала ўдзел 2 673 280 выбаршчыкаў, што складае 96,71 прац.

Ва ўсіх выбарчых акругах у Народнае сабрание Заходняй Беларусі галасавала за кандыдатаў, выстаўленых сялянскімі камітэтамі, часовымі ўпраўленнямі, сходамі рабочых па прадпрыемствах, сходамі рабочай гвардыі і сходамі інтэлігенцыі, – 2 409 522 чалавекі, што складае 90,67 прац. да агульнага ліку прымаўшых удзел у галасаванні.

Супраць кандыдатаў галасавала ўсяго 247 245 выбаршчыкаў, або 9,3 прац. прызнана несапраўднымі ўсяго 14 932 бюлетэні.

Па Палескай вобласці з 715 043 выбаршчыкаў прымала ўдзел у галасаванні 708 049 чалавек, або 99,02 прац. за кандыдатаў галасавала 696 734 чалавекі, або 98,57 прац. Супраць кандыдатаў галасавала 10 093 чалавекі, або 1,43 прац. агульнага ліку прымаўшых удзел у галасаванні. Прызнана несапраўднымі 1205 бюлетэняў.

Па гораду Брэст-Літоўску з 44 622 выбаршчыкаў у галасаванні прымала ўдзел 43 647 чалавек, або 97,82 прац. За кандыдатаў галасавала 41 831 чалавек, або 96 прац. Прызнана несапраўднымі 69 бюлетэняў.

Па гораду Пінску з павеатамі з 117 177 выбаршчыкаў прымала ўдзел у галасаванні 116 253 чалавекі, або 99,2 прац. За кандыдатаў галасавала 114 466 чалавек, або 98,52 прац. Супраць кандыдатаў галасавала 1717 чалавек, або 1,48 прац. Прызнана несапраўднымі 65 бюлетэняў.

Па Беластоцкай вобласці з 859 010 выбаршчыкаў прымала ўдзел у галасаванні 803 871 чалавек, або 93,9 прац. За кандыдатаў галасавала 678 930 чалавек, або 85 прац. Супраць кандыдатаў галасавала 119 379 чалавек, або 15 прац. Прызнана несапраўднымі 5547 бюлетэняў.

Па гораду Беластоку з 83 035 выбаршчыкаў прымала ўдзел у галасаванні 81 873 чалавекі, або 98,6 прац. За кандыдатаў галасавала 78 961 чалавек, або 96,6 прац. Супраць кандыдатаў галасавала 3002 чалавекі, або 3,4 прац. прызнана несапраўднымі 167 бюлетэняў.

Па гораду Гродна з павеатамі з 138 018 выбаршчыкаў прымала ўдзел у галасаванні 134 904 чалавекі, або 97,4 прац. За кандыдатаў галасавала 588 834 чалавекі, або 92,1 прац. Супраць кандыдатаў галасавала 10 766 чалавек, або 8 прац. Прызнана несапраўднымі 478 бюлетэняў.

Па Наваградскай вобласці з 656 974 выбаршчыкаў прымала ўдзел у галасаванні 644 415 чалавек, або 98,08 прац. за кандыдатаў галасавала 588 834 чалавекі, або 92,1 прац. Супраць кандыдатаў галасавала 49 809 чалавек, або 7,9 прац. Прызнана несапраўднымі 4937 бюлетэняў.

Па гораду Наваградку з павеатамі з 95 536 выбаршчыкаў прымала ўдзел у галасаванні 94 547 чалавек, або 98,96 прац. за кандыдатаў галасавала 93 050 чалавек, або 98,76 прац. Супраць кандыдатаў галасавала 1257 чалавек, або 1,24 прац. Прызнана несапраўднымі 228 бюлетэняў.

Па гораду Слоніму з паветам з 79 078 выбаршчыкаў прымала ўдзел у галасаванні 78 401 чалавек, або 99,14 прац. За кандыдатаў галасавала 77 171 чалавек, або 98,5 прац. Супраць кандыдатаў галасавала 1107 чалавек, або 1,5 прац. Прызнана несапраўднымі 228 бюлетэняў.

Па гораду Баранавічы з паветам з 103 860 выбаршчыкаў прымала ўдзел у галасаванні 102 624 чалавек, або 98,8 прац. За кандыдатаў галасавала 99 361 чалавек, або 97,3 прац. Супраць кандыдатаў галасавала 2789 чалавек, або 2,7 прац. Прызнана несапраўднымі 498 бюлетэняў.

Па паветах быўшай Віленскай вобласці з 532 164 выбаршчыкаў прымала ўдзел у галасаванні 515 945 чалавек, або 97 прац. За кандыдатаў галасавала 445 024 чалавек, або 86, 8 прац. Супраць кандыдатаў галасавала 67 964 чалавекі, або 13,2 прац. Прызнана несапраўднымі 3243 бюлетэні.

З ліку 927 выбраных дэпутатаў у Народнае сабранне Заходняй Беларусі — 804 мужчыны і 123 жанчыны.

Звезда. 1939. 26 кастрычніка. Апублікавана: Назаўсёды разам. Да 60-годдзя ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР. — Мінск, 1999. — С. 190–191; «Ты з Заходняй, я з Усходняй нашай Беларусі...». Верасень 1939 г. — 1956 г.: дакументы і матэрыялы. У 2 кн. Кн. 1. Верасень 1939 г. — 1941 г. / склад.: У. І. Адамушка [і інш.]. — Мінск: Беларуская навука, 2009. — С. 44–46.

№ 214

Дэкларацыя Беларускага народнага схода па пытанні аб уваходжанні Заходняй Беларусі ў склад Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі*

29 кастрычніка 1939 г.

В тяжёлый час, грозивший разорением и истреблением нашему народу, Великий Советский Союз взял под защиту жизнь и имущество населения Западной Белоруссии.

С помощью непобедимой Рабоче-Крестьянской Красной Армии народы Западной Белоруссии освободились от господства помещиков и капиталистов. Навсегда миновали черные годы унижения белорусского народа под игом польских панов, попиравших элементарные права и национальное достоинство белорусского народа.

Трудящиеся Западной Белоруссии всегда считали себя связанными неразрывными кровными узами со своими братьями, построившими социалистическую Советскую Белоруссию.

Трудящиеся Западной Белоруссии решительно требуют воссоединения донине расчлененных двух частей единого белорусского народа, единой белорусской земли.

Считая волю белорусского народа высшим законом, Белорусское народное собрание постановляет:

* *Загалавак дакумента.*

Просить Верховный Совет Союза Советских Социалистических Республик и Верховный Совет Белорусской Советской Социалистической Республики принять Западную Белоруссию в состав Советского Союза и Белорусской Советской Социалистической Республики, воссоединить белорусский народ в едином государстве и положить тем самым конец разобщению белорусского народа.

Только в составе Белорусской Советской Социалистической Республики народ Западной Белоруссии сумеет залечить глубокие раны, нанесенные ему долгими годами порабощения, и с помощью великого Советского Союза поднять и преобразовать хозяйство, развить свою народную культуру, достойную свободного народа, и обеспечить расцвет благосостояния всех трудящихся Западной Белоруссии.

Да здравствует Белорусская Советская Социалистическая Республика!

Да здравствует наша могучая Родина — Великий Союз Советских Социалистических Республик!

Принята единогласно Белорусским народным собранием 29 октября 1939 г.

Президиум Белорусского народного собрания.

НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 14563. Арк. 1—2. Арыгінал. Машынапіс. Апублікавана: Назаўсёды разам. Да 60-годдзя ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР. — Мінск, 1999. — С. 192; «Ты з Заходняй, я з Усходняй нашай Беларусі...». Верасень 1939 г. — 1956 г.: дакументы і матэрыялы. У 2 кн. Кн. 1. Верасень 1939 г. — 1941 г. / склад.: У. І. Адамушка [і інш.]. — Мінск: Беларуская навука, 2009. — С. 46—47.

№ 215

З даклада дэпутатаў Народнага сходу Заходняй Беларусі па пытанні ўсталяванні савецкай улады і аб далучэнні да БССР

29 кастрычніка 1939 г.

Товарищи депутаты!

Многие годы народ Западной Белоруссии был насильственно оторван от своих единокровных братьев. В то время, когда народы великого Советского Союза — в том числе и советский белорусский народ — дружно и радостно строили новую жизнь, жизнь справедливую, богатую, яркую, солнечную, — в это время несчастный трудолюбивый народ Западной Белоруссии подвергался со стороны польских помещиков и капиталистов совершенно чудовищным, неслыханным унижением. Правители панской Польши — помещики и капиталисты — превратили народ Западной Белоруссии в рабов. Они лишили его всех человеческих прав, грубо и цинично надругались над его человеческим достоинством. Они отняли у него родину, честь, родной язык, закрыли школы, лишили газет. Они его превратили — или вернее сказать, хотели превратить — в бессловесную и бесправную скотину. У польских панов-колонизаторов не было для народа другого названия, как «быдло». Страшно подумать в какой

нищете, в какой темноте, в каком бесправии мы жили! А ведь наш народ, народ Западной Белоруссии — это народ хороший, умный, талантливый.

Что такое Советская власть. Советская власть — это самая человеческая, самая народная, самая революционная, самая справедливая, самая могущественная в мире власть. Советская власть — это значит: нет безработицы, так как все граждане СССР имеют право на труд, то есть право на получение гарантированной работы, так как все фабрики, заводы принадлежат трудящимся. Оплата труда в Советской стране, производящаяся в соответствии с количеством и качеством труда, — обеспечивает неуклонный рост материального благостояния и культурного уровня трудящихся масс города и деревни.

В Советской стране крестьянство живет зажиточно и счастливо. Оно живет зажиточно и счастливо потому, что земля принадлежит государству и пользуется ею только тот, кто трудиться на ней. При Советской власти деревня перестала быть мачехой крестьянину, она стала ему матерью.

Советская власть — это значит: самый короткий в мире рабочий день. Право на отдых обеспечивается сокращением рабочего дня подавляющего большинства рабочих до семи часов, установлением ежегодно отпусков рабочим и служащим с сохранением заработной платы, предоставлением для обслуживания трудящихся широкой сети курортов, санаториев, домов отдыха, клубов. Забота о человеке является в Советском Союзе руководящим началом всей жизни.

Советская власть — это значит: нет не только неграмотных, но и просто необразованных людей, так как все граждане СССР имеют право на образование. Это право обеспечивается обязательным всеобщим начальным образованием, бесплатным образованием, включая высшее образование, системой государственных стипендий подавляющему большинству учащихся в высшей школе, обучением в школах на родном языке, организацией на заводах, в совхозах, машинно-тракторных станциях и колхозах бесплатного производственного, технического и агрономического обучения трудящихся.

А что было у нас в Западной Белоруссии при господстве помещиков и капиталистов бывшего польского государства. Польское государство было тюрьмой народов. Помещики и капиталисты всячески разжигали национальную рознь, национальную вражду, натравливали евреев на поляков, поляков на евреев, на украинцев и белоруссов. Все непольские национальности помещиками и капиталистами жестоко преследовались. В то время, когда многочисленные народы Советского Союза явились перед всем миром могущественным образцом морально-политического единства, бывшее панское государство катастрофически разваливалось на глазах у всех. Панская Польша разваливалась, а самодовольные ее горе-правители, все эти Беки, Рыдз-Смиглы с чисто панским смехотворным гонором утверждали, что Польша небывало сильна вследствие своей «сплоченности». Сплоченность действительно была. Но сплочены

были только паны. И при первых же выстрелах они довольно «сплоченно» удрали до лясу» и за границу, бросив несчастный народ на произвол судьбы. Такова была, товарищи «сплоченность» панской Польши. Такого было ее, с позволения сказать, морально-политическое единство.

НАРБ. Ф. 4п. Оп. 1. Д. 13900. Л. 1–7. Копія. Машынапіс.

№ 216

3 даклада дэпутатаў Народнага сходу Заходняй Беларусі па пытанні ўсталявання савецкай улады і аб далучэнні да БССР

29 кастрычніка 1939 г.

Товарищи.

Сколько долгих томительных лет ждали мы счастливых дней нашего освобождения. Сколько лучших и преданных сынов нашего народа погибло в польских застенках, в казематах. Сколько крови народной пролито на нашей земле за эти страшные двадцать лет белопольского владычества. Сколько сил народных положено на бывших панских землях. Сколько крови народной высосали за эти годы жадные и ненасытные пауки — все эти генералы, князья, помещики и фабриканты. На наших костях строили они свои дворцы и палаты, безумную роскошь свою строили они на нашей доле, страданиях и муках. Ядом национальной вражды отравляли они души людей, им выгодно была рознь, отчужденность и разобщенность рабочего люда.

Бездарные руководители бывшего польского государства, не любившие и боявшиеся народа, довели страну до того, что голод, нищета, ужасающее бесправие, жестокий национальный гнет стали обыденным явлением в государстве и страшным бичем для трудящихся Западной Белоруссии. Беднели и чахли города, приходила в упадок промышленность, оскудевала земля, истощенная непосильными поборами на трутней панов.

В грозную минуту опасности авантюрные руководители панской Польши бросили государство, бросили народ, бросили на произвол судьбы трудящихся украинцев и белоруссов. Как трусливые воры, все эти Мостицкие, Славой-Сладковские и Рыдз-Смиглы, скрылись из государства, захватив с собой народное достояние, государственные золотые запасы.

И вот настал светлый из светлых дней, исторический день нашего освобождения. Великий русский народ, все народы Советского Союза протянули нам братскую руку помощи, они взяли нас под свою надежную оборону. Героическая Красная Армия навсегда освободила нас от панского гнета, безудержной эксплуатации, от насилий, грабежей и издевательств. И нет конца великой нашей радости, неизмеримо счастье освобожденного народа.

НАРБ. Ф. 4п. Оп. 1. Д. 13900. Л. 73–75. Копія. Машынапіс.

29 кастрычніка 1939 г.

Товарищи депутаты Народного собрания Западной Белоруссии!

Великую радость и счастье переживает сейчас рабочие, крестьяне и трудовая интеллигенция Западной Белоруссии. Это радость и счастье народа, увидевшего и получившего для себя действительную свободу, это радость и счастье освобожденного народа, к которому в тяжелый час, грозившие ему истреблением и разорением, Великий Советский Союз пришел на помощь и взял под свою защиту жизнь и имущество населения Западной Белоруссии.

С помощью непобедимой Рабоче-Крестьянской Красной Армии народы Западной Белоруссии освободили от господства помещиков и капиталистов, вздохнули свободно полной грудью, получили все возможности для своего неограниченного свободного политического, хозяйственного и культурного развития.

Трудящиеся массы Западной Белоруссии, все от мала до велика, с огромной идущей от всего сердца радостью и ликованием горячо приветствовали славную Рабоче-Крестьянскую Красную Армию, как свою освободительницу, как Армию рабочих и крестьян, принесшую мир и освобождение всему населению Западной Белоруссии.

В самом деле, вспомните, товарищи депутаты, недавнее прошлое народа Западной Белоруссии. Какова была участь, жизнь, доля рабочих, работниц, крестьян и крестьянок, трудовой интеллигенции, наших детей при господстве помещиков и капиталистов? Тяжелая это была участь, доля и жизнь. На протяжении 20 лет народы Западной Белоруссии подвергались жестокой эксплуатации помещиков и капиталистов. Правящие классы бывшего польского государства держали народ в политическом бесправии, в экономическом закабалении, обрекали трудящиеся массы на бескультурье и одичание, низводили жизненное, материальное положение масс до нищенского состояния. Неизбежным результатом помещичьего и капиталистического хозяйничания в Западной Белоруссии были десятки тысяч безработных в городе и деревне, разорение бедняцких и середняцких крестьянских хозяйств в деревне, неграмотность среди населения, особенно среди женщин, болезни среди населения, при отсутствии сколько-нибудь минимального медицинского обслуживания.

Помещики и капиталисты бывшей Польши все делали для того, чтобы низвести Западную Белоруссию на положение колониальной окраины своего бывшего лоскутного и нежизнеспособного государства. Они все делали для того, чтобы промышленность Западной Белоруссии не развивалась, более того, они даже слабо развитую ранее промышленность загоняли в тупик, технически ее не обновляли.

Польские помещики держали своих руках большую часть земли и лесов и издевались над трудящимся крестьянством.

Проводимая бывшим польским правительством политика была направлена на подавление и угнетение национальных меньшинств. Всякое стремление к развитию национальной культуры преследовалось. А развивать белорусскую культуру, язык, народное искусство просто запрещалось. Правящие классы бывшей Польши всячески разжигали национальную рознь, обрекали национальные меньшинства на политическое и фактическое неравенство.

Все это, политически, экономический и национальный гнёт и бесправие трудящиеся массы Западной Белоруссии при помощи Великого Советского Народа сбросили со своих плеч и стали хозяевами своего положения как же быть радостному и счастливому нашему народу.

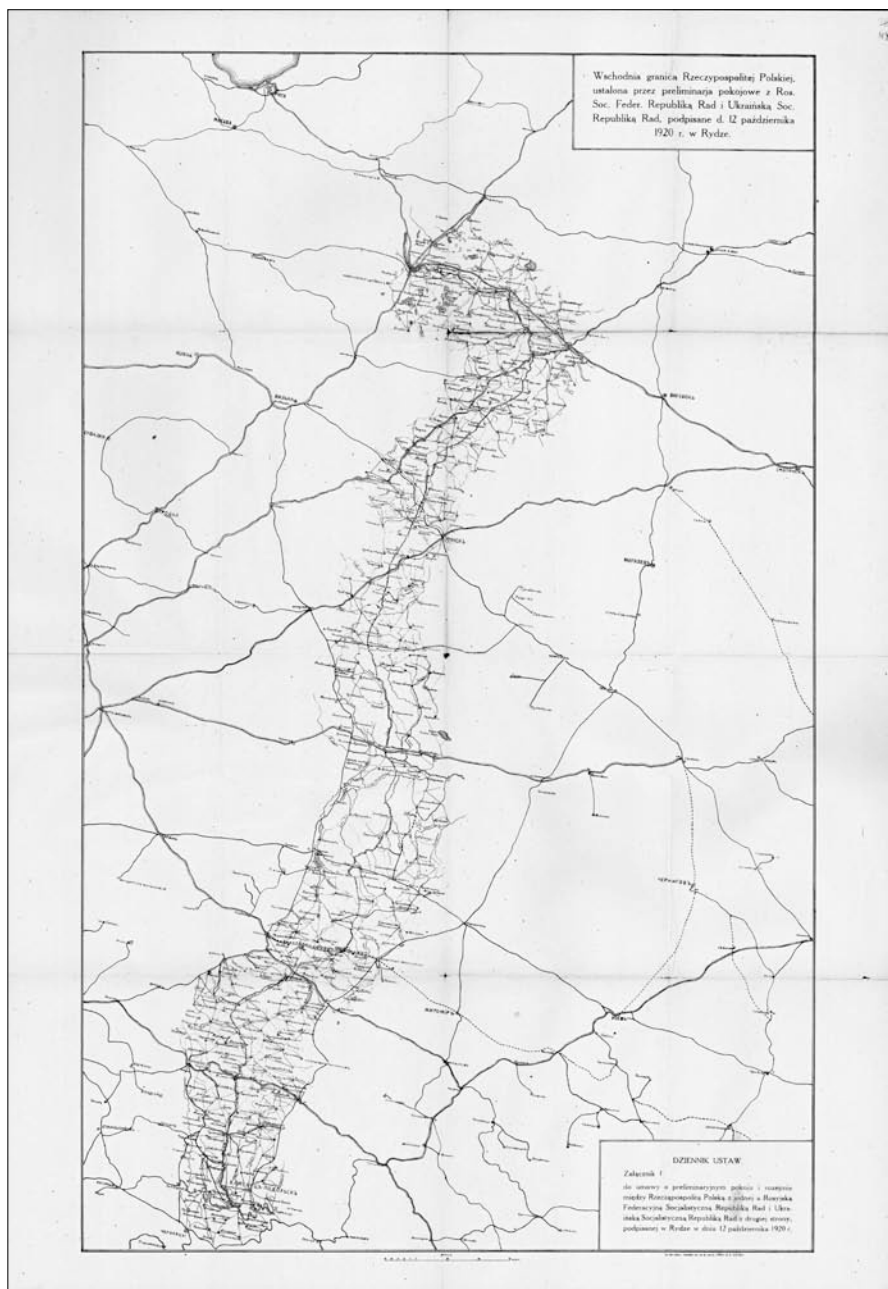
Освобожденный народ Западной Белоруссии уже на деле стал пользоваться полной свободой и своими правами. Наш народ на основе всеобщего, равного, прямого избирательного права при тайном голосовании избрал нас депутатов в Народное (Национальное) Собрание. Сами выборы были могучей демонстрацией молодой воспрянувшей народной силы, демонстрацией огромной любви и преданности к Великому Советскому Союзу славной большевистской партии, любви, преданности и благодарности к родному товарищу Сталину.

Товарищи депутаты Народного Собрания, мы с вами решили вопрос о характере власти и единогласно приняли декларацию об установлении на территории Западной Белоруссии Советской власти.

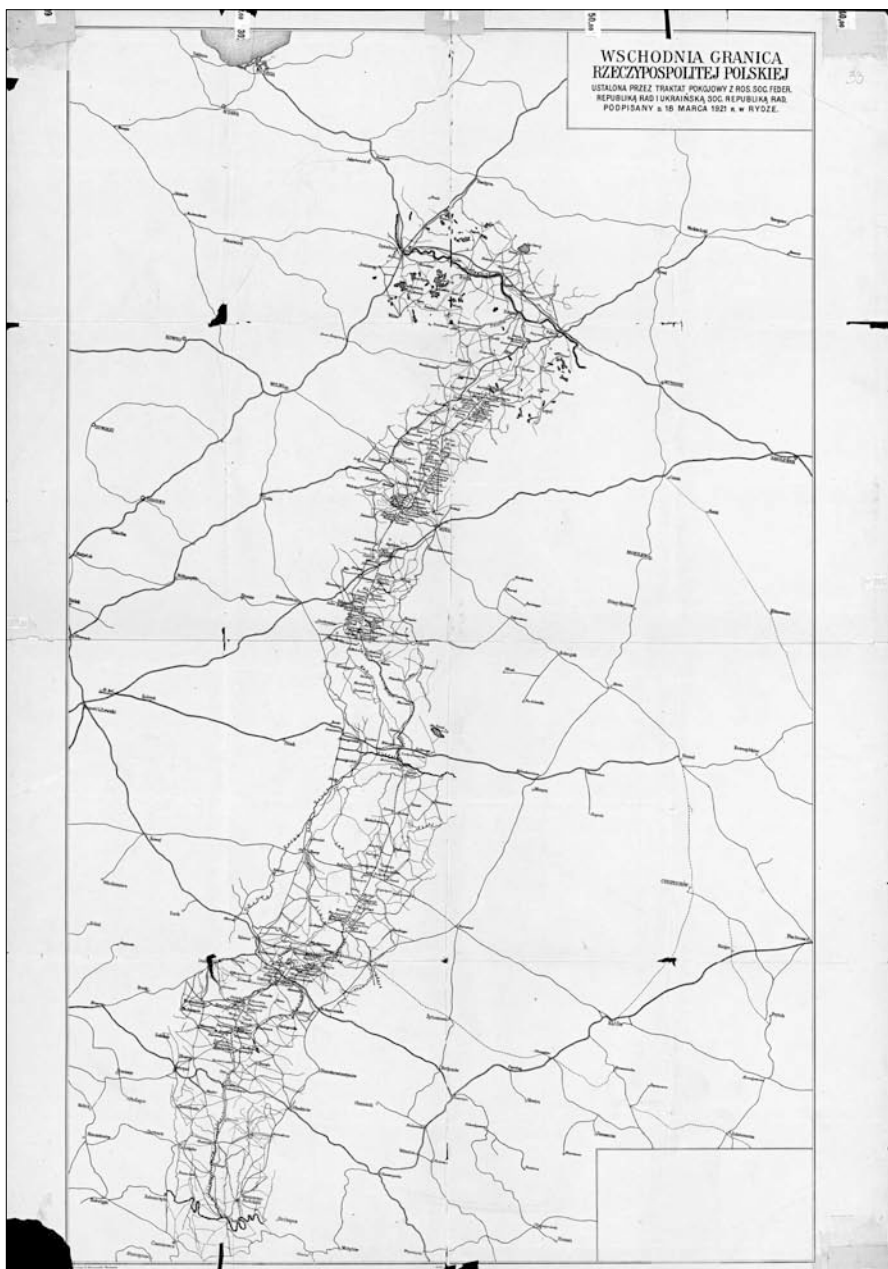
Необходимо теперь обсудить другой вопрос — это вопрос о вхождении областей Западной Белоруссии в состав Белорусской Советской Социалистической Республики и тем самым в состав Союза Советских Республик и тем самым в состав Союза Советских Социалистических Республик. Сам народ Западной Белоруссии на многочисленных собраниях, митингах и демонстрациях, в дни выборов депутатов в Народное Собрание выражал непреклонное желание к тому, чтобы области Западной Белоруссии вошли в состав БССР, и тем самым в СССР. Это желание народа выражает его коренные интересы, народы Западной Белоруссии понимают, что разрешение всех вопросов их материального, экономического развития, роста культуры, развития языка, искусства, развитие народных талантов возможны только на основе взаимного доверия, взаимной дружбы и добровольного соглашения между равноправными национальностями, т. е. на принципах, на которых построено братское содружество всех народов Великого Союза Советских Социалистических Республик.

НАРБ. Ф. 4п. Оп. 1. Д. 1390. Л. 129–132. Копія. Машынапіс.

ДАДАТКІ

Карта російско-української делегації
 ў Змешанай пагранічнай камісії (10-вёрстная)

Карта польской делегации
у Змешаной пагранічнай камісіі (3-вёрстная)

3. Аляксандр Фёдаравіч Ульянаў
(1901–1937)

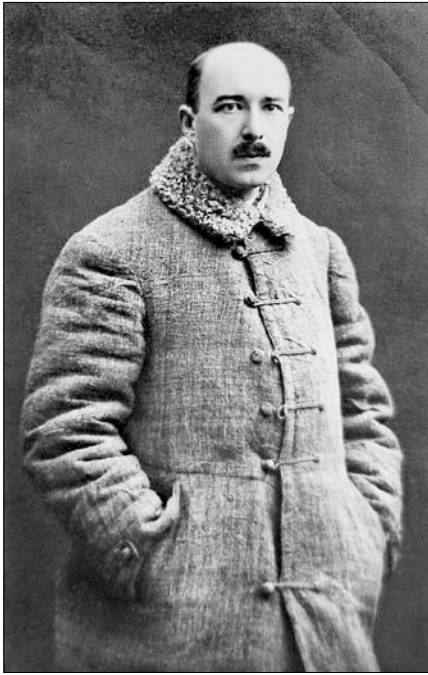
4. Генрых Янкоўскі –
генеральны консул Польшчы
ў Мінску (1928–1930)

5. Пётр Лазаравіч Войкаў
(1888–1927)

6. Сільвестр Ваявудскі
(1892–1938)

Антон Іванавіч Луцкевіч
(1884–1942)

Аляксандр Іванавіч Крыніцкі
(1894–1937)

Адам Сямёнавіч Славінскі
(1885–1937)

Юсіф Аляксандравіч Адамовіч
(1896–1937)

Аляксандр Іванавіч Цвікевіч
(1883–1937)

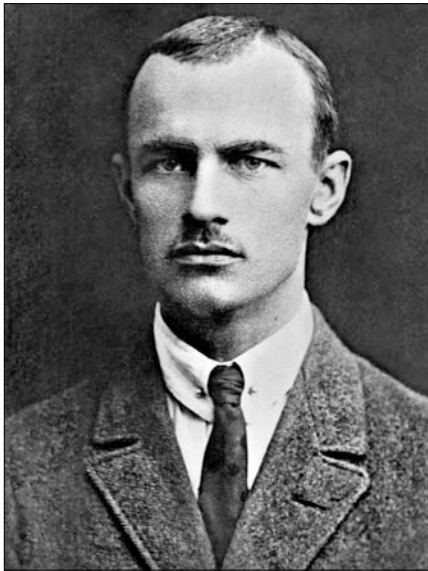
Цыцылія Давыдаўна Ульянава-
Блатман

Браніслаў Адамавіч Тарашкевіч
(1892–1938)

Мікалай Мацвеевіч Галадзед
(1894–1937)

**Сымон Аляксандравіч
Рак-Міхайлоўскі
(1885–1938)**

**Пётр Васільевіч Мятла
(1890–1936)**

**Аляксандр Мікалаевіч Асаткін
(1885–1937)**

**Вацлаў Антонавіч Багуцкі
(1884–1937)**

Мікалай Сямёнавіч Арэхва
(1902–1990)

Вера Захараўна Харужая
(1903–1942)

II з'езд КПЗБ. 1935 г.

Актыў камсамола клуба «Змаганне», 1930 г.

Беларускі пасольскі клуб у польскім Сейме

КАМЕНТАРЫ

¹ **Іофе Адольф Абрамавіч** (1883–1927) — савецкі дыпламат і партыйны дзеяч, старшыня савецкай дэлегацыі на перагаворах аб міры з Германскай імперыяй, з красавіка па снежань 1918 г. — паўнамоцны прадстаўнік РСФСР у Германіі, старшыня расійска-ўкраінскай дэлегацыі на перагаворах у Рызе, член савецкай дэлегацыі на Генуэзкай канферэнцыі (1922 г.), надзвычайны пасол у Кітаі і Японіі, Аўстрыі.

² **Ганецкі Якаў Сцяпанавіч** (1879–1937) — савецкі партыйны дзеяч, з кастрычніка 1920 г. — паўнамоцны прадстаўнік РСФСР у Латвіі, член расійска-ўкраінскай дэлегацыі на мірных перагаворах у Рызе (верасень 1920 г. — сакавік 1921 г.), у 1923–1930 гг. — супрацоўнік Народнага камісарыята знешняга гандлю СССР.

³ **Квірынг Эмануіл Іонавіч** (1888–1937) — савецкі партыйны дзеяч, член расійска-ўкраінскай дэлегацыі на мірных перагаворах у Рызе (верасень 1920 г. — сакавік 1921 г.).

⁴ **Кацюбінскі Юрый Міхайлавіч** (1896–1937) — украінскі савецкі дзяржаўны дзеяч, член расійска-ўкраінскай дэлегацыі на мірных перагаворах у Рызе (верасень 1920 г. — сакавік 1921 г.), з 1925 г. — саветнік Паўнамоцнага прадстаўніцтва СССР у Польшчы ў Аўстрыі.

⁵ **Абаленскі Леанід Леанідавіч** (1873–1930) — савецкі дыпламат, савецкі і партыйны дзеяч, член расійска-ўкраінскай дэлегацыі на мірных перагаворах у Рызе (верасень 1920 г. — сакавік 1921 г.), з 1921 г. — саветнік Паўнамоцнага прадстаўніцтва РСФСР у Польшчы, з 16 кастрычніка 1923 г. па 4 кастрычніка 1924 г. — паўнамоцны прадстаўнік СССР у Польшчы.

⁶ **Домбскі Ян** (1880–1931) — польскі дыпламат, старшыня польскай дэлегацыі на мірных перагаворах у Рызе (верасень 1920 г. — сакавік 1921 г.), у маі-чэрвені 1921 г. — в. а. міністра замежных спраў Польшчы.

⁷ **Каузік Станіслаў** (1891–1959) — польскі партыйны дзеяч, член польскай дэлегацыі на мірных перагаворах у Рызе (верасень 1920 г. — сакавік 1921 г.).

⁸ **Ляховіч Эдвард** (1858–1938) — польскі партыйны дзеяч, член польскай дэлегацыі на мірных перагаворах у Рызе (верасень 1920 г. — сакавік 1921 г.).

⁹ **Страсбургер Генрых** (1858–1938) — польскі партыйны, дзяржаўны дзеяч, член польскай дэлегацыі на мірных перагаворах у Рызе (верасень 1920 г. — сакавік 1921 г.), з 19 верасня 1921 г. па 5 сакавіка 1922 г., 31 ліпеня 1922 г. па 13 лютага 1923 г. — міністр прамысловасці і гандлю Польшчы.

¹⁰ **Васілеўскі Леон** (1870–1936) — польскі партыйны, дзяржаўны дзеяч, член польскай дэлегацыі на мірных перагаворах у Рызе (верасень 1920 г. — сакавік 1921 г.), член Польскай партыі сацыялістычнай.

¹¹ **Чарвякоў Аляксандр Рыгоравіч** (1892–1937) — старшыня ЦВК БССР у 1922–1937 гг.

¹² **Скірмунт Канстанцы** (1866–1949) — польскі партыйны, дзяржаўны дзеяч, з 11 чэрвеня 1921 г. па 6 чэрвеня 1922 г. — міністр замежных спраў Польшчы.

¹³ **Скшыньскі Аляксандр** (1882–1931) — польскі партыйны, дзяржаўны дзеяч, дыпламат, з 16 снежня 1922 г. па 26 мая 1923 г., з 19 снежня 1923 г. па 14 лістапада 1925 г. — міністр замежных спраў Польшчы, з 20 лістапада 1925 г. па 5 мая 1926 г. — прэм’ер-міністр Польшчы.

¹⁴ **Коп Віктар Леонц’евіч** (1880–1930) — савецкі дыпламат, у 1919–1921 гг. упаўнаважаны НКЗС РСФСР у Германіі, упаўнаважаны Народнага камісарыята знешняга гандлю РСФСР у Германіі, у снежні 1922 г. — намеснік старшыні савецкай дэлегацыі на Маскоўскай канферэнцыі па раззбраенні, у 1923–1925 гг. — упаўнаважаны НКЗС СССР пры СНК РСФСР, член Калегіі НКЗС СССР.

¹⁵ **Войкаў Пётр Лазаравіч** (1888–1927) — савецкі рэвалюцыйны дзеяч, дыпламат, старшыня савецкай дэлегацыі ў Змешанай рээвакуацыйнай і спецыяльнай камісіі, утворанай па ўмовах Рыжскага мірнага дагавора, з кастрычніка 1924 г. — па чэрвень 1927 г. — паўнамоцны прадстаўнік СССР у Польшчы.

¹⁶ **Аралаў Сямён Іванавіч** (1880–1969) — савецкі рэвалюцыйны дзеяч, дыпламат, з красавіка па лістапад 1921 г. — паўнамоцны прадстаўнік РСФСР у Літве, з мая 1923 г. па красавік 1925 г. — паўнамоцны прадстаўнік СССР у Латвіі, з 1925 г. — член Калегіі НКЗС СССР.

¹⁷ **Ульянаў Аляксандр Федаравіч** (1901–1937) — савецкі дзеяч, з красавіка 1925 г. па чэрвень 1928 г. — саветнік па беларускіх справах пры Паўнамоцным прадстаўніцтве СССР у Польшчы, з чэрвеня 1928 г. па 1930 г. — упаўнаважаны НКЗС пры СНК БССР.

¹⁸ **Янікоўскі Станіслаў Леапольд** (1882–1931) — польскі партыйны, дзяржаўны дзеяч, дыпламат, член польскай дэлегацыі на мірных перагаворах у Мінску, Рызе (верасень 1920 г. — сакавік 1921 г.), з 1922–1927 гг. — старшыня Усходняга аддзела Міністэрства замежных спраў Польшчы.

¹⁹ Справа забойства В. Багінскага і А. Вечаркевіча – члены КПП, якія павінны былі абмяняны на памежнай станцыі Коласава паміж польскім і савецкім бакамі, аднак былі забіты сваім канваірам.

²⁰ **Кабылянскі Вінцэнт (?)** – вайсковы аташэ Генеральнага консульства Польшчы ў Мінску ў 1925–1926 гг.

²¹ **Усас Браніслаў Мацвеевіч** (1885–1977) – польскі святар, у 1920 г. – член польскай дэлегацыі на перагаворах у Белавежы-Мікашэвічах, член польскай дэлегацыі ў Змешанай спецыяльнай камісіі, у 1924 г. – арыштаваны савецкімі ўладамі, у 1926 г. выехаў у Польшчу па савецка-польскім персанальным абмене.

²² **Патэк Станіслаў** (1866–1944) – польскі партыйны, дзяржаўны дзеяч, дыпламат, член польскай дэлегацыі на мірных перагаворах у Рызе (верасень 1920 г. – сакавік 1921 г.), з 1926–1932 гг. – паўнамоцны прадстаўнік Польшчы ў СССР.

²³ **Перкоўскі Тадэуш** (1866–1944) – польскі партыйны, дзяржаўны дзеяч, дыпламат, з лістапада 1926 г. па чэрвень 1927 г. – генеральны консул Польшчы ў Мінску.

²⁴ **Казюра Сяргей Лаўрэнц’евіч** (1883–?) – упаўнаважаны НКЗС СССР пры СНК БССР у 1925–1928 гг.

²⁵ **Адамовіч Іосіф Аляксандравіч** (1896–1937) – старшыня СНК БССР у 1924–1927 гг.

²⁶ **Ялавецкі Багдан** (1866–1944) – польскі партыйны, дзяржаўны дзеяч, дыпламат, з студзень 1932 г. па ліпень 1935 г. – генеральны консул Польшчы ў Мінску.

²⁷ Беларуская сялянска-работніцкая Грамада – рэвалюцыйна-дэмакратычная арганізацыя, якая дзейнічала ў 1925–1927 гг. у Заходняй Беларусі.

²⁸ **Рак-Міхайлоўскі Сымон Аляксандравіч** (1885–1938) – грамадска-палітычны дзеяч, намеснік старшыні БСРГ (з 1925 г.)

²⁹ **Мятла Пётр Васільевіч** (1890–1936) – беларускі грамадска-палітычны дзеяч Заходняй Беларусі, член КПЗБ.

³⁰ **Валошын Павел Пятровіч** (1891–1937) – грамадска-палітычны дзеяч, адзін з заснавальнікаў БСРГ, з 1926 г. – член КПЗБ.

³¹ **Дварчанін Ігнат Сямёнавіч** (1895–1937) – грамадска-палітычны дзеяч, адзін з заснавальнікаў БСРГ, з 1926 г. – член КПЗБ.

³² **Гаўрылік Іосіф Емяльянавіч** (1893–1937) – грамадска-палітычны дзеяч, адзін з заснавальнікаў БСРГ, з 1926 г. – член КПЗБ.

³³ **Луцкевіч Антон Іванавіч** (1884–1942) – грамадска-палітычны дзеяч, з 1921 г. – старшыня Беларускага нацыянальнага камітэта ў Вільні,

старшыня Беларускага навуковага таварыства, якое пазней ўлілося з Таварыствам беларускай школы, выкладчык Віленскай беларускай гімназіі.

³⁴ **Астроўскі Радаслаў Казіміравіч** (1887–1974) – грамадска-палітычны дзеяч, у 1925–1926 гг. – намеснік старшыні БСРГ, старшыня ТБШ, дырэктар Беларускага кааператыўнага банку ў Вільні. У 1926 г. уступіў у шэрагі КПЗБ, быў арыштаваны польскімі ўладамі, але апраўданы на судовым працэсе супраць БСРГ. У 1928 г. стаў прапагандаваць супрацоўніцтва з польскім урадам.

³⁵ **Езавітаў Канстанцін Барысавіч** (1893–1946) – грамадска-палітычны дзеяч, з 1923 г. упраўляючы беларускай гарадской гімназіі ў Лудзе, у 1924 г. арыштаваны палітычнай паліцыяй Латвійскай Рэспублікі.

³⁶ **Пігулеўскі Уладзімір Васільевіч** (1889–1958) – грамадска-палітычны дзеяч, з 1922 г. выкладчык Дзвінскай беларускай гімназіі, у 1924–1925 гг. – дырэктар Люцынскай беларускай гімназіі, з 1925 г. працуе ў Транзітным кааператыўным банку, удзельнік Акадэмічнай канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі.

³⁷ **Варонка Іосіф Якаўлевіч** (1891–1952) – грамадска-палітычны дзеяч, з восені 1922 г. старшыня Беларускай грамады ў Коўна.

³⁸ **Яквюк Сымон** (1881–1973) – грамадска-палітычны дзеяч, у 1922 г. абраны дэпутатам польскага сейма, член Беларускага пасольскага клуба.

³⁹ Дэфензіва – аддзел контрразведкі Войска Польскага ў складзе II аддзела («Двуйкі») Генеральнага штаба Польшчы.

⁴⁰ Камуністычная рабочая партыя Польшчы (з лютага 1925 г. – Камуністычная партыя Польшчы) – утворана ў снежні 1918 г., на II з’езд у верасні–кастрычніку 1923 г. выступіла за адзінства дзеянняў у рабочым руху, саюз з усімі пластамі сялянства і інтэлігенцыяй, у падтрымку рэвалюцыйна-вызваленчай барацьбы беларускага і ўкраінскага народаў, за права нацый на самавызначэнне. На аснове гэтых рашэнняў у кастрычніку 1923 г. створана Камуністычная партыя Заходняй Беларусі, якая ўваходзіла ў КПРП на правах аўтаномнай арганізацыі.

⁴¹ Беларускі пасольскі клуб у сейме Польшчы – беларуская фракцыя ў парламенце Польшчы ў 1922–1927 гг., 1928–1930 гг. Створаны ў лістападзе 1922 г. Першапачаткова членамі клуба з’яўляліся 11 дэпутатаў (паслоў) сейма.

⁴² **Младзьяноўскі Казімір** (1863–1943) – польскі дзяржаўны дзеяч, з 4 кастрычніка 1924 г. па 5 мая 1926 г. – палескі ваявода.

⁴³ **Тугут Станіслаў Аўгуст** (1873–1941) – віцэ-міністр Савета Міністраў Польшчы (1924–1925 гг.)

⁴⁴ **Елізаровіч Міхаіл Адамавіч** – сакратар Бюро дапамогі КПЗБ (1924–1925 гг.), старшыня Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску (1925–1931 гг.).

⁴⁵ **Славінскі Адам Сямёнавіч** (1885–1937) — партыйны і дзяржаўны дзеяч БССР, член Бюро дапамогі КПЗБ (1924–1925 гг.), у 1924–1928 гг. прадстаўнік КПЗБ пры ЦК КП(б)Б, у 1928–1930 гг. — сакратар Мінскага акружнага і гарадскога камітэтаў КП(б)Б.

⁴⁶ **Пілсудскі Юзаф** (1867–1935) — партыйны і дзяржаўны дзеяч Польшчы, з мая 1926 г. — глава Польскай дзяржавы.

⁴⁷ Міжнародная арганізацыя дапамогі барацьбітам рэвалюцыі — камуністычная дабрачынная арганізацыя, створаная ў 1922 г. па рашэнні Камінтэрна ў якасці камуністычнага аналогу Чырвонага Крыжа.

⁴⁸ Беларуская партыя сацыялістаў-рэвалюцыянераў — палітычная арганізацыя, створаная ў лістападзе 1918 г. у выніку расколу БСГ. Адстойвала ідэі ўсталявання дыктатуры пралетарыяту, сацыялізацыя зямлі, развіцця сялянскай кааперацыі і стварэння незалежнай беларускай дзяржавы ў этнаграфічных межах рассялення беларусаў і ў форме рэспублікі.

⁴⁹ Таварыства беларускай школы — культурна-асветная арганізацыя, якая існавала ў 1921–1936 гг. на тэрыторыі Заходняй Беларусі. Заснавана Б. А. Тарашкевічам.

⁵⁰ **Тарашкевіч Браніслаў Адамавіч** (1892–1938) — грамадска-палітычны дзеяч, старшыня Беларускага пасольскага клуба, стваральнік БСРГ.

⁵¹ «Змаганне» — беларуская фракцыя ў польскім сейме ў 1928–1930 гг.

⁵² **Студніцкі Уладыслаў** (1867–1953) — грамадска-палітычны дзеяч Польшчы, гісторык, у 1922–1926 гг. — кансультант у Міністэрстве прамысловасці і гандлю Польшчы, у 1928–1930 гг. — супрацоўнік Міністэрства замежных спраў Польшчы.

⁵³ Камісія па вывучэнні Заходняй Беларусі пры Інбелкульце (Беларускай акадэміі навук) — спецыялізаваная секцыя па даследаванні гісторыі рэвалюцыйнага руху, сацыяльнага жыцця насельніцтва Заходняй Беларусі, яе эканомікі, культуры, прыроды. Дзейнічала ў 1926–1936 гг.

⁵⁴ Блок нацыянальных меншасцей — палітычнае аб'яднанне, утворанае нацыянальнымі меншасцямі 17 жніўня 1922 г. падчас выбараў у сейм Польшчы. Яго мэтай было правядзенне супольнай выбарчай акцыі і наступнай дзейнасці ў сейме. Уваходзілі нацыянальныя меншасці Польшчы — беларусы, украінцы, яўрэі, немцы і рускія. Да блоку не далучыліся літоўцы, Бунд і частка Паалей-Цыёну. Змагаўся за нацыянальнае роўнапраўе. Існаваў да выбараў у 1928 г.

⁵⁵ **Перацкі Браніслаў Вільгельм** (1895–1934) — дзяржаўны дзеяч Польшчы, прыхільнік рэжыму санацыі, са снежня 1930 г. па чэрвень 1931 г. — віцэ-міністр Польшчы, у 1931–1934 гг. — міністр унутраных спраў Польшчы.

⁵⁶ **Костэк-Бернацкі Вацлаў** (1884–1957) — дзяржаўны дзеяч Польшчы, з 1 ліпеня 1931 — Навагрудскі ваявода, з 8 верасня 1932 г. па 3 верасня 1939 г. — ваявода Палескага ваяводства.

⁵⁷ **Славой-Сладкоўскі Феліцыян** (1885–1965) — дзяржаўны дзеяч Польшчы, з кастрычніка 1926 г. па снежань 1929 г., чэрвень 1930 г. — чэрвень 1931 г. — міністр унутраных спраў Польшчы, у 1936–1939 гг. — прэм’ер-міністр Польшчы.

⁵⁸ **Станкевіч Адам Вікенцьевіч** (1981–1949) — беларускі каталіцкі святар, пісьменнік, літаратуразнаўца і інш.

⁵⁹ **Міхаіл Іванавіч Гурын-Маразоўскі** (Стах, Ян) (1891–1928) — партыйны дзеяч, з лютага 1924 г. на падпольнай працы ў Заходняй⁸ Беларусі, узяў курс на падрыхтоўку ў Заходняй Беларусі ўзброенага паўстання і далучэння да БССР. Гэта выклікала раскол у шэрагах КПЗБ («сэцэсія»). Са студзеня 1925 г. на закрытым пасяджэнні Бюро ЦК КП(б)Б ліквідавала Замежнае бюро ЦК КП(б)Б і прапанавала Гурын-Маразоўскаму вярнуцца ў БССР, але ён адмовіўся гэта зрабіць, выйшаў з КПЗБ і разам з Л. Радзевічам арганізаваў у Вільні падпольную друкарню, пачаў выпускаць газету «Чырвоны сцяг».

⁶⁰ Бюро дапамогі КПЗБ (з лютага 1925 г. Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску) — грамадская арганізацыя па садзейнічанні арганізацыі дапамогі КПЗБ, якая дзейнічала з ліпеня 1924 г.

⁶¹ **Кудзелька Міхаіл Сямёнавіч** (Міхась Чарот) (1896–1937) — беларускі пісьменнік, член ЦВК БССР у 1924–1931 гг.

⁶² **Цвікевіч Аляксандр Іванавіч** (1883–1937) — грамадска-палітычны дзеяч, старшыня ўраду БНР (1923–1925 гг.).

⁶³ **Ластоўскі Вацлаў Юстынавіч** (1883–1938) — беларускі грамадска-палітычны дзеяч, з 1923–1927 гг. адзін з лідараў беларускай эміграцыі ў Коўна.

⁶⁴ **Скульскі Станіслаў Адамавіч** (Стэфанс Мартэнс) (1892–1937) — удзельнік рэвалюцыйнага руху ў Польшчы і Заходняй Беларусі.

⁶⁵ **Асаткін Аляксандр Мікалаевіч** (1885–1937) — савецкі гаспадарчы і ваенны дзеяч, сакратар Часовага Беларускага бюро ЦК РКП(б), 1-ы сакратар ЦК КП(б)Б.

⁶⁶ **Ігнатоўскі Усевалад Макаравіч** (1881–1931) — народны камісар асветы БССР.

⁶⁷ **Сянкевіч Аляксандр Антонавіч** (Старык) (1884–1938) — дзеяч нацыянальна-вызваленчага і рэвалюцыйнага руху, у 1924–1926 гг. — загадчык беларускага сектара Камуністычнага ўніверсітэта нацыянальных меншасцей захаду ў Маскве.

⁶⁸ **Камлюк Юрый Ігнацьевіч** (1884–1931) — член ЦК КП(б)Б.

⁶⁹ **Лорэнц Іван Леапольдавіч** (1890–1941) – паўнамочны прадстаўнік СССР у Літве ў 1923–1925 гг.

⁷⁰ **Баркусевіч Сігізмунд Іосіфавіч** (1882–1930) – павераны ў справах СССР у Латвіі (1926 г.)

⁷¹ **Багуцкі Вацлаў Антонавіч** (1884–1937) – савецкі партыйны дзеяч, у 1921–1924 гг. – загадчык арганізацыйнага аддзела, сакратар ЦБ КП(б)Б і намеснік старшыні СНК БССР, намеснік сакратара Часовага беларускага бюро ЦК РКП (б), з’яўляўся прадстаўніком ЦК КПП у Выканкаме ККІ.

⁷² **Кнорын Вільгельм Георгіевіч** (1890–1938) – сакратар ЦК КП(б)Б у 1927–1928 гг.

⁷³ **Рагуля Васіль Цімафеевіч** (1879–1955) – дэпутат польскай сейма з 1922 г. з блоку беларускіх нацыянальных меншасцей.

⁷⁴ **Ланцуцкі Станіслаў Францавіч** (1882–1937) – партыйны дзеяч, член КПП.

⁷⁵ **Баран Сяргей Іосіфавіч** (1892–1935) – удзельнік нацыянальна-вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі, арыштаваны польскімі ўладамі.

⁷⁶ **Крыніцкі Аляксандр Іванавіч** (1894–1937) – I сакратар ЦК КП(б)Б у 1924–1925 гг.

⁷⁷ **Беларуская часовая рада** – палітычнае аб’яднанне польскай арыентацыі ў Заходняй Беларусі ў 1924–1926 гг. У яе склад уваходзілі В. Адамовіч, С. Валейша, А. Паўлюкевіч, Я. Салавей. Друкаваны орган – «Грамадскі голас».

⁷⁸ **Дз’якаў Ананій Іванавіч** (1896–1937) – намеснік, пасля старшыня Магілёўскага выканаўчага камітэта ў 1924–1928 гг.

⁷⁹ **Мядзведзь Піліп Дзям’янавіч** (1889–1937) – старшыня ДПУ пры СНК БССР, начальнік асобага аддзела АДПУ Заходняга фронту ў 1924–1925 гг.

⁸⁰ **Калнін Аўгуст Янавіч** (1889–1941) – старшыня Вышэйшага Савета народнай гаспадаркі БССР у 1924–1927 гг.

⁸¹ **Левін Сямён Аляксандравіч** (?–1938) – прадстаўнік ДПУ пры ЦК КП(б)Б.

⁸² «Бальшавік» – друкаваны орган ЦК КПЗБ.

⁸³ **Зіноўеў Рыгор Яўсеевіч** (1883–1936) – член Палітбюро РКП(б) у 1921–1926 гг.

⁸⁴ Ітві (Падгорны) Мікалай Пятровіч (1896–1943) – упаўнаважаны НКЗС СССР пры СНК БССР 8 лістапада 1923 г. – 10 чэрвеня 1925 г.

⁸⁵ **Нодэль Вульф Абрамавіч** (1897–1938) – савецкі і партыйны дзеяч, народны камісар працы ў 1922–1924 гг.

⁸⁶ Зубатаўшчына ці паліцэйскі сацыялізм – стварэнне падкантрольных ураду арганізацый для адцягнення рабочых ад палітычнай барацьбы.

⁸⁷ **Аркадз’еў Міхаіл Паўлавіч** (1896–1937) – першы сакратар Паўнамоцнага прадстаўніцтва СССР у Польшчы і прадстаўнік Усерасійскага таварыства культурнай сувязі з замежнымі краінамі ў 1925–1928 гг.

⁸⁸ **Валейша Станіслаў Восіпавіч** (1902–1946) – удзельнік нацыянальна-вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі.

⁸⁹ **Ендакоў Міхаіл Яфімавіч** (?–1937) – старшыня Цэнтральнага савета прафсаюзаў Беларусі ў 1924–1926 гг.

⁹⁰ **Грузель Вацлаў Пятровіч** (1884–1937) – член Цэнтральнай кантрольнай камісіі КП(б)Б у 1924–1925 гг.

⁹¹ **Мелхіседэк** (Пaeўскі) (1879–1931) – епіскап РПЦ.

⁹² **Ільчонок Павел Вікенцьевіч** (1891–1945) – прадстаўнік ЦК КП(б)Б у Заходняй Беларусі ў 1922–1925 гг.

⁹³ **Гнілякевіч Міхаіл Паўлавіч** (1887–1945) – член ЦК КП(б)Б у 1924–1927 гг.

⁹⁴ **Хацкевіч Аляксандр Ісакавіч** (1895–1943) – старшыня Камісіі па ажыццяўленні нацыянальнай палітыкі пры ЦВК БССР у 1924–1929 гг.

⁹⁵ Сецэсія – група ў ЦК КПЗБ, якая ў 1924–1925 гг. выступіла за змену тактычнай лініі партыі і прапанавала ў супрацьлегласць ёй новую, скіраваную на падрыхтоўку ўзброенага паўстання з мэтай далучэння Заходняй Беларусі да БССР. Ідэя выклікала вострую крытыку і была адхілена. Аднак удзельнікі групы не падпарадкаваліся волі большасці і, парушыўшы партыйную дысцыпліну, пачалі барацьбу супраць адзінай КПП. Погляды групы былі сфармуляваны ў спецыяльнай заяве – Камунікаце. Сецэсію асудзілі кіраўніцтва КПЗБ, КПП і Камінтэрна. Частка яе прыхільнікаў прызнавала памылкі і вярнулася ў партыю.

⁹⁶ Маецца на ўвазе Камуністычная пасольская фракцыя.

⁹⁷ Незалежная партыя хлопская (сялянская) (Niezależna partia chłopska) – масавая польская партыя левага толку, дзейнічала ў 1924–1927 гг., адным з лідараў быў С. Ваявудскі.

⁹⁸ Польскае стронніцтва людова (ПСЛ)-«Вызваленне» (Polskie stronnictwo ludowe (PSL)-«Wyzwolenie» – польская палітычнага партыя левага толку.

⁹⁹ **Капроў Ананій Іванавіч** (1901–?) – супрацоўнік 4-га упраўлення АДПУ СССР, у 1924–1925 гг. працаваў пры Паўнамоцным прадстаўніцтве СССР у Польшчы.

¹⁰⁰ **Ленскі (Ляшчынскі) Юліян Мар’янавіч** (1889–1937) – дзеяч камуністычнага і міжнароднага руху, у 1925 г. – член Палітбюро ЦК КПП.

¹⁰¹ **Крачэўскі Павел Антонавіч** (1879–1928) – беларускі грамадска-палітычны дзеяч, асудзіў рашэнні II Усебеларускай канферэнцыі ў Берліне, старшыня Рады БНР у 1925 г.

¹⁰² **Захарка Васіль Іванавіч** (1877–1943) – беларускі грамадска-палітычны дзеяч, у 1925 г. – намеснік старшыні Рады БНР.

¹⁰³ **Вяршынін Мікалай Пятровіч** (1866–1934) – беларускі грамадска-палітычны дзеяч, консул БНР у Чэхаславакіі.

¹⁰⁴ **Краскоўскі Іван Ігнатавіч** (1880–1950) – беларускі грамадска-палітычны дзеяч, з 1922 г. – дырэктар Дзвінскай беларускай гімназіі, з 1925 г. – у БССР.

¹⁰⁵ **Масарык Томаш** (1850–1937) – прэзідэнт Чэхаславацкай рэспублікі ў 1918–1935 гг.

¹⁰⁶ **Грыб Тамаш Тамашавіч** (1895–1938) – беларускі грамадска-палітычны дзеяч, актыўны ўдзельнік беларускай эміграцыі ў Чэхаславакіі.

¹⁰⁷ **Мамонька Іосіф Аляксеевіч** (1889–1937) – беларускі грамадска-палітычны дзеяч, удзельнік II Усебеларускай канферэнцыі ў Берліне, выступіў супраць роспуску Рады БНР.

¹⁰⁸ **Бадунова Пелагея Аляксандраўна** (1885–1938) – беларускі грамадска-палітычны дзеяч, удзельніца беларускай эміграцыі з Чэхаславакіі, з 1925 г. – у БССР.

¹⁰⁹ **Каліна Ігнацій Пятровіч** (1884–1938) – сакратар Паўнамоцнага прадстаўніцтва СССР у Чэхаславакіі.

¹¹⁰ **Аляксандроўскі Сяргей Сяргеевіч** (1889–1949) – паўнамоцны прадстаўнік СССР у Літве ў 1925–1927 гг.

¹¹¹ **Ярэміч Фабіян Мацвеевіч** (1891–1958) – пасол польскага сейма ад Блока нацыянальных меншасцей у 1922–1935 гг.

¹¹² **Аўсяннікаў Андрэй Паўлавіч** (1908–?) – член КПЗБ.

¹¹³ **Кахановіч Міхаіл Сілуянавіч** (1882–1934) – з 1922 г. дэпутат польскага сейма, сябра Беларускага пасольскага клуба, з 1925 г. – у БССР.

¹¹⁴ **Більдзюкевіч Адам Іосіфавіч** (1895–?) – беларускі культурна-асветны дзеяч, эканаміст.

¹¹⁵ **Уласаў Аляксандр Мікітавіч** (1874–1941) – беларускі грамадска-палітычны дзеяч, публіцыст, палітык і інш.

¹¹⁶ **Паўлюкевіч Арсен Васільевіч** (1889–?) – з 1924 г. стваральнік Часовай беларускай рады, апанента БСРГ, КПЗБ.

¹¹⁷ **Галадзед Мікалай Мацвеевіч** (1894–1937) – II сакратар ЦК КП(б)Б у 1925-1927 гг.

¹¹⁸ **Галавінскі Аляксандр Кузьміч** (1886–1937) – беларускі грамадска-палітычны дзеяч, член БПСР, удзельнік II Усебеларускай канферэнцыі ў Берліне, Акадэмічнай канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі ў 1926 г. З 1927 г. пераехаў у БССР. Кіраўнік Беларускага нацыянальнага камітэта ў Коўна ў 1921–1925 гг.

¹¹⁹ **Пракулевіч Уладзімір Міхайлавіч** (1887–1938) – удзельнік II Усебеларускай канферэнцыі ў Берліне ў кастрычніку 1925 г., з 1926 г. – у БССР.

¹²⁰ **Зяц Леанард Іосіфавіч** (1890–1935) – удзельнік II Усебеларускай канферэнцыі ў Берліне ў кастрычніку 1925 г., з 1925 г. – у БССР.

¹²¹ **Бартэль Казімір** (1882–1941) – прэм’ер-міністр Польшчы ў маі–верасні 1926 г.

¹²² **Сабалеўскі Юрый Аляксандравіч** (1889–1957) – палітычны дзеяч, член БСРГ.

¹²³ **Ваявудскі Сільвестр** (1892–1938) – польскі грамадска-палітычны дзеяч левага крыла.

¹²⁴ **Рачкевіч Уладзіслаў** (1885–1947) – міністр унутраных спраў Польшчы.

¹²⁵ **Сегаль Маісей Абрамавіч** (1891–1945) – партыйны дзеяч, з 1925–1928 гг. – народны камісар юстыцыі і пракурор БССР.

¹²⁶ **Карскі Міхаіл Андрэевіч** (1900–1937) – супрацоўнік НКЗС СССР, з 1925–1929 гг. – загадчык Аддзела балтыйскіх краін і Польшчы.

¹²⁷ **Крук Кузьма Юльянавіч** (1895–1941) – грамадска-палітычны дзеяч у Заходняй Беларусі, рэдактар газеты «Народны зван» у Вільні (1931).

¹²⁸ «Родныя гоні» – грамадска-культурны і літаратурна-мастацкі часопіс дэмакратычнага накірунку, орган ТБШ. Выходзіў у сакавіку–кастрычніку 1927 г.

¹²⁹ «Беларускае слова» – грамадска-палітычная і літаратурная газета ў Заходняй Беларусі антыкамуністычнай накіраванасці. Выходзіла ў 1926–1928 гг. у Вільні.

¹³⁰ «Грамадскі голас» – газета, якая выдавалася тры разы на тыдзень у Вільні з 1924–1926 гг., паланафільскай накіраванасці.

¹³¹ «Беларускі дзень» – штотыднёвая грамадска-палітычная, сельска-гаспадарчая і літаратурная газета. Выдавалася Ф. Умястоўскім у Вільні ў 1927–1928 гг., падтрымлівала Ю. Пілсудскага.

¹³² «Наша праўда» – грамадска-палітычная газета, друкаваны орган БСРГ, выдавалася з сакавіка па верасень 1927 г.

¹³³ **Карп Сяргей Бенядзіктавіч** (1892–1937) – дзяржаўны дзеяч БССР, у 1924–1927 гг. – народны камісар фінансаў БССР.

¹³⁴ **Багамолаў Дзмітрый Васільевіч** (1890–1938) – паўнамоцны прадстаўнік СССР у Польшчы ў 1927–1929 гг.

¹³⁵ **Ратштэйн Фёдар Аронавіч** (1871–1953) – член Калегіі НКЗС СССР у 1922–1930 гг.

¹³⁶ Мелася на ўвазе справа з замахам на жыццё А. Ф. Ульянава 2 верасня 1927 г. Ю. Трайковічам (1907–1927 гг.). У выніку апошні быў застрэлены пры спробе пранікнення ў будынак Паўнамоцнага прадстаўніцтва СССР у Польшчы.

¹³⁷ **Багдановіч Вячаслаў Васільевіч** (1878–1939) – грамадска-палітычны дзеяч, у 1922 г. выбраны ў польскі сейм у Блоку нацыянальных меншасцей, член Беларускага пасольскага клуба.

¹³⁸ **Браўковіч Фаддзей Аляксеевіч** (1894–1936) – саветнік Паўнамоцнага прадстаўніцтва СССР у Польшчы ў 1928–1931 гг.

¹³⁹ **Мілер Саламон Танхелевіч** (1889–1937) (Шлемка) – дзеяч рэвалюцыйнага руху ў Заходняй Беларусі, член КПЗБ.

¹⁴⁰ Беластоцкі працэс або Працэс 31-га – палітычны працэс над членамі КПЗБ у Польшчы 10–17 лютага 1927 г.

¹⁴¹ **Стаманякоў Барыс Спірыдонавіч** (1882–1941) – савецкі дыпламат, у 1926–1934 гг. – член Калегіі НКЗС.

¹⁴² Беларускае навуковае таварыства – культурна-асветная арганізацыя, якая дзейнічала ў 1918–1939 гг. у Вільні.

¹⁴³ Беларускі музей у Вільні або Віленскі беларускі музей імя Івана Луцкевіча – беларуская навуковая і асветная ўстанова, якая дзейнічала ў Вільні ў 1921–1945 гг.

¹⁴⁴ **Зямкевіч Рамуальд Аляксандравіч** (1881–1944) – грамадска-палітычны дзеяч у Заходняй Беларусі.

¹⁴⁵ **Коўш Аляксандр** (1890–1943) – грамадска-палітычны і царкоўны дзеяч Заходняй Беларусі.

¹⁴⁶ «Беларуская Зарніца» – царкоўна-грамадскі часопіс у Вільні ў 1928–1929 гг., рэдактар А. Коўш.

¹⁴⁷ **Галуўка Тадэвуш Людвіг** (1889–1931) – польскі грамадска-палітычны дзеяч, адзін з арганізатараў, намеснік старшыні і ідэолаг арганізацыі «Беспартыйны блок супрацоўніцтва з урадам» – непалітычнай арганізацыі, цесна звязанай з Ю. Пілсудскім і яго рухам «санацыі».

¹⁴⁸ **Бенэк Казімір Францавіч** (1895–1938) – дзяржаўны, палітычны дзеяч БССР, у 1927–1929 гг. – народны камісар працы БССР, 1929–1930 гг. – народны камісар знешняга гандлю БССР.

¹⁴⁹ **Любіч-Маеўскі Станіслаў Адамавіч** (1878–1941) – грамадска-палітычны дзеяч, аўтар шэрагу падручнікаў для польскіх школ, «Лемантара» (1929).

¹⁵⁰ Маецца на ўвазе **Кіртккліс Стэфан** (1890–1951) – польскі палітычны дзеяч, прыхільнік палітыкі Ю. Пілсудскага, у 1928–1930 гг. – віцэ-ваявода віленскі, у 1930–1931 гг. – ваявода віленскі.

¹⁵¹ **Масціцкі Ігнацы** (1867–1942) – польскі палітычны і грамадскі дзеяч, з чэрвеня 1926 г. – Прэзідэнт Польскай Рэспублікі.

ІМЯННЫ ПАКАЗАЛЬНІК

А

Абаленскі Л.Л. 7, 37, 58
Адамовіч І.А. 16, 68, 144–146, 149, 150,
155–158, 165, 179, 180, 182, 184, 188,
206, 207, 288
Альшэўскі А.А. 15
Аляксандроўскі С.С. 177
Апанскі І.К. 171
Аралаў С.І. 16, 183
Аркадз'еў Г.П. 154
Арэхва М.С. 15, 291
Асаткін А.М. 16, 144, 145, 290
Астроўскі Р.К. 18, 20, 69, 230, 242–245
Ашаровіч І. 13, 16

Б

Багамолаў Д.В. 225, 228, 251
Багдановіч В.В. 228, 241
Багуцкі В.А. 16, 148, 290
Бадунова П.А. 176
Байкачоў Р.М. 266
Баліцкі А.В., 148
Бандарэнка П.У. 266
Баран С.І. 149, 156, 218
Баркусевіч С.І. 73, 148, 149, 154, 175, 195
Барычэўскі Я.А. 12
Бенэк К.Ф. 247
Бесядоўскі М.І. 149
Більдзюкевіч А.І. 186, 215, 216
Браўковіч Ф.А. 24, 228, 245–258
Брыль Я. 11
Бурсевіч М.Т. 21
Бэк Ю. 264, 279

В

Вазнясенскі А.М. 12
Валейша С.В. 154, 176, 212, 215
Валошын П.П. 21, 149, 182, 185

Вальковіч А.І. 188
Вальфсон С.Я. 13
Васілеўскі Л. 7, 37, 122, 208
Ваявудскі С. 11, 201, 206–208, 212, 228,
287
Вернікоўскі Ф.М.
Выслаух С. 116
Войкаў П.Л. 8, 9, 12, 63–65, 99, 160, 183,
212, 214, 218, 228, 287
Вольф Р.Д. (Езерская) 15
Воўк-Левановіч І.В. 12
Вярухін У.Ф. 266
Вяршынін М.П. 175

Г

Гайсін В.Б. 266
Галавінскі А.А. 25, 184, 188
Галадзед М.М. 182–184, 188, 220, 289
Галуўка Т. 176, 226, 246. 253
Ганецкі Я.С. 7, 9, 37, 58
Гарэцкі Г.І. 13
Гельтман С. 11
Гесэн С.М. 157, 161, 163, 164, 171, 182,
184, 188
Гнілякевіч М.П. 157
Грыб Т.Т. 176, 212, 223
Грэкава Н.Р. 266
Гурын-Маразоўскі М.І. (Стах) 15, 143,
145, 146, 148, 150, 151, 154, 155, 157,
160, 162, 169, 170, 194, 200, 208, 212,
222, 233, 234, 236, 238, 253
Гусеў С.І. 261, 262
Грузель В.П. 156, 161, 179, 188
Грэдзінгер М.В. 13

Д

Дабраніцкі А.А. 221, 231
Дварчанін І.С. 243, 248, 253

Дзідух Я. 11
Дз'якаў А.І. 150, 155–158, 161, 164
Домбскі Я. 7, 37
Дружчыц В.Д. 12
Дуж-Душэўскі К.С. 181

Е

Езавітаў К.Б. 25, 172, 181, 195, 209, 236
Елізаровіч М.І. 91, 159, 174, 221, 234, 235, 240
Ендакоў М.Я. 156, 157, 179, 184

Ж

Жданаў А.А. 269
Жылуновіч Д.Ф. 13, 171, 209, 254
Жылянін Я.А. 266

З

Загорны А. 17, 24, 158, 160, 161, 168, 170, 172, 201, 203, 206, 234–237
Замойскі М. 8
Захарка В.І. 175
Заяц Л.І. 175, 176, 188
Зіноўеў Я.Р. 151
Зямкевіч Р.А. 241

І

Ігаеў С.С. 266
Ігнатоўскі У.М. 13, 16, 20, 144–146, 149, 150, 155, 157, 158, 161, 162, 165, 166, 168, 173, 179, 180, 184, 188, 205
Ільчонач П.В. 16, 17, 148, 157, 170, 180
Іофе А.А. 7, 32, 37, 58
Ітві (Падгорны) М.П. 17, 144, 151, 153, 156

К

Кавалёў М.П. 260, 262
Каверда Б.С. 213, 218
Казюра С.Л. 24, 68, 161, 162, 164, 171, 175, 182–184, 188, 195, 213, 219–221, 225, 231
Каліна І.П. 176, 266
Калінін П.З. 266
Калнін А.Я. 150, 155–157, 182, 188
Камлюк Ю.І. 148
Канчэўскі А.У. (Владэк) 235, 236
Каплан Д.Я. 145
Капроў А.І. 159, 160, 203, 207, 208, 235
Карасёў І.М. 266

Карп С.Б. 220
Карскі М.І. 213, 253
Каузік С. 7, 37
Кацюбінскі Ю.М. 7, 37, 227, 228, 254
Кахановіч М.С. 186
Квірынг, Э.І. 7, 37
Кіртыкліс С. 243, 248, 249
Клыс Я. 13
Кнорын В.Г. 148, 213, 220, 228, 230, 235, 239
Колас Я. 12, 13
Коп В.Л. 9, 63–65, 154
Коўш А. 214, 243
Костэк-Бернацкі В.Б. 24, 136, 140, 141
Кудзелька (Чарот) М.С. 143, 171, 209
Купала Я. (Луцэвіч І.Д.) 12, 13, 171, 209
Краскоў П.Я. 266
Краскоўскі І.І. 175, 176
Крачэўскі П.А. 175
Крук К.Ю. 214, 243
Крыніцкі А.І. 149–151, 155–157, 161, 162, 164, 167, 168, 171, 179, 180, 183, 184, 188, 288

Л

Лагіновіч І.К. (Павел Корчык) 169, 170, 172, 181, 182, 193, 200, 201, 228, 230, 236
Ланцуцкі С.Ф. 149
Ластоўскі В.Ю. 13, 25, 32, 143, 174, 178, 181, 212
Левін С.А. 150, 156, 179, 184, 188
Ленін У.І. 168
Ленскі Ю.М. 172
Лёсік Я.Ю. 12
Лорэнц І.Л. 9
Луцкевіч А.І. 16, 25, 142, 165, 173, 181, 204, 205, 212, 214, 218, 225, 231, 233–236, 238, 242, 245, 246, 253, 255, 256, 288
Луцкевіч І.І. 165
Любіч-Маеўскі С.А. 248, 249
Любовіч Я. 15
Ляўковіч А.І. 146, 149–151
Ляховіч Э. 7, 37

М

Малін У.Н. 266, 267
Мамонька І.А. 176, 194, 212, 218, 223, 236

Масарык Т. 175
Масцінскі І. 248, 249, 250
Мядзведзь П. Д. 150, 155–157, 179, 184,
188
Мятла П. В. 10, 21, 182, 185, 290

Н

Наталевіч Н. Я. 265, 266
Некрашэвіч С. М. 12, 13
Нікольскі М. М. 12
Нодэль В. А. 152

П

Панамарэнка П. К. 261, 262, 265, 267,
269, 271
Папкова Л. Я. 266
Патэк С. 12, 66, 67
Паўлюкевіч А. В. 176, 186, 193, 215, 218,
222, 223, 231, 233, 240, 241
Перцаў У. М. 12
Пігулеўскі У. А. 18
Пілсудскі Ю. 20, 198, 201, 202, 208, 210.
232, 233, 264
Піляр Р. А. 228
Пічэта У. І. 13
Пракулевіч У. М. 175, 188
Прытыцкі С. В. 21

Р

Рагуля Б. Д. 148, 149, 163, 182, 186, 204,
212, 215, 216
Рак-Міхайлоўскі С. А. 18, 21, 68, 69, 142,
148, 149, 158, 185, 253, 290
Расумек Я. 10
Ратштэйн Ф. А. 195, 199, 225, 226
Рачкевіч У. 212
Рыдз-Смігла Э. 264, 279, 280

С

Сабалеўскі Ю. А. 206
Свідэрскі С. 13
Сегаль М. А. 213, 219, 220
Семпалоўская С. 217, 218, 224, 239
Скульскі С. (Стэфан Мартэнс) 16, 143,
144, 146, 169, 170
Скшыньскі А. 62, 228
Славой-Сладкоўскі Ф. 137, 264, 280
Славек В. Я. 256
Славінскі А. С. 13, 16, 17, 20, 22, 144,
146, 147, 149, 150, 156–158, 160–163,

165, 166, 168, 172–174, 178–182, 184,
188, 207, 220, 228, 229, 234–236, 288
Смакачоў П. Я. 261, 262
Смоліч А. А. 12, 13
Сталін І. В. 13, 16, 22, 144, 147, 151, 262,
282
Стаманякоў Б. С. 13, 237, 240, 251, 252
Станкевіч А. В. 216, 223, 233
Станкевіч Я. 142, 176, 181, 186, 204, 214,
215, 218, 222, 228–230, 234, 240–242,
254
Страсбургер Г. 7, 37
Сусайкоў І. З. 261, 262
Сянкевіч А. А. 12, 13, 145, 160, 208
Сяўковіч І. П. 16

Т

Тарашкевіч Б. А. 13, 20, 21, 25, 120, 121,
154, 158, 160, 161, 185, 207–209, 224,
238, 242, 245, 252, 253, 257, 258, 289
Трайковіч Ю. 225–227, 236
Трамповіч П. В. 13
Тугут С. 154
Тур І. П. 266

У

Уласаў А. М. 186, 217, 243, 253
Ульянава-Блатман Ц. Д. 201, 289
Ульянаў А. Ф. 17, 18, 20, 24, 65, 155, 156,
161, 162–164, 166–168, 175, 177, 179,
183, 188, 195, 200, 207, 211, 213, 218,
219, 221, 225–229, 231, 234, 237, 238,
240, 244–258, 287
Умястоўскі Ф. Я. 212, 215, 222, 223, 240

Ф

Фідэркевіч Ф. 21

Х

Харужая В. З. 182, 291
Хацкевіч А. І. 157

Ц

Цвікевіч А. І. 12, 13, 25, 143, 154, 165,
171, 175, 176, 177, 179, 181, 188, 289

Ч

Чарвякоў А. Р. 7, 16, 145, 146, 149, 155,
156, 158, 169, 170, 179, 182, 184, 188,
220, 254

Чарноў К.С. 271, 275
Чычэрын Г.В. 7, 8, 9, 11, 13, 32, 182

Ш

Шнаркевіч Я.К. 20, 243
Шырма Р.Р. 243

Э

Эйдзінаў Р.Б. 266

Я

Якавюк С. 188
Янкоўскі Г. 246, 287
Ярэміч Ф.М. 11, 181, 186, 204, 212, 214–
216, 218, 222, 230, 233, 234, 241, 250,
256

ГЕАГРАФІЧНЫ ПАКАЗАЛЬНІК

А

Аборы, в. (Данецкі р-н, Украіна) 39
Азіяцкая Расія 42, 43
Англія 174, 178
Арабнікі, в. (Пружанскі р-н) 87
Араўшчына, в. (Стаўбцоўскі р-н) 90
Арначыцы, в. (Пружанскі р-н) 87
Арэхаўна в. (Ушачскі р-н, Віцебская вобл.) 37
Асінаўка, в. (Стаўбцоўскі р-н) 38
Астрог, г. (Украіна) 39
Аўстрыя 29, 30, 56
Аўсянікі, в. (Вілейскі р-н) 38
Ахонава, в. (Дзятлаўскі р-н) 93, 95
Ашмянскі пав. 108
Ашмяншчына 241

Б

Бабруйскі пав. 5
Багданаўка, в. (Луцкі р-н, Украіна) 39
Бадоўка, в. (Астрожскі р-н, Украіна) 39
Баймакі паўночныя і паўднёвыя, в. (Мікаеўскі р-н, Украіна) 39
Бакуны, в. (Пружанскі р-н) 87, 107
Бакшты Вялікія, в. (Лагойскі р-н) 38
Балажэўка, в. (Данецкі р-н, Украіна) 39
Балтыйскае мора 13
Баравіца Вялікая, в. (Мікаеўскі р-н, Украіна) 39
Баравыя, в. (Мядзельскі р-н) 38
Бараздынька Вялікая, в. (Мінскі р-н) 38
Баранавічы, г. 38, 57, 178, 236, 263, 266, 277
Баруны, м. 59, 78
Барысаўскі пав. 5, 37
Батурына, в. (Вілейскі р-н) 38
Белавежа, в. (Польшча) 273
Белазорка, в. (Мікаеўскі р-н, Украіна) 39

Беларусь (Белоруссия) 3, 4, 5, 7, 35, 38, 39-41, 44, 57-59, 61, 74, 85
Беласток, г. 231, 264, 266, 270, 275, 276
Беластоцкі пав. 231
Беластоцкае ваяв. 83, 116, 121, 128, 132, 133
Беластоцкае вобл. 266, 271, 272, 276
Белікі, в. (Копыльскі р-н) 38
Бельскі павет (Польшча) 180, 231
Бераставіца Малая, в. (Бярэставіцкі р-н) 59
Берлін, г. 15, 21, 162, 171, 172, 174, 177, 178, 179, 188
Бестроцк, в. (Докшыцкі р-н) 38
Боркі, в. (Вілейскі р-н) 38
Браслаўскі пав. 108, 114
Брэст (Брэст-Літоўск), г. 71-73, 126, 266, 272, 275, 276
Брэст-Літоўская вобл. 271
Брэсцкі пав. 76, 126, 136, 274
Брытанская імперыя 29, 31
Будслаў в. (Мядзельскі р-н) 78
Буцкі, в. (Лагойскі р-н) 38
Бучнае, в. (Копыльскі р-н) 38
Быдгошч (Польшча) 89
Бэрдуўка, р. 109
Бэрдуўцы, в. (Лідскі р-н) 109, 110
Бэрэз, в. (Кобрынскі р-н) 109
Бяроза-Картузская 87, 107

В

Валаскі, в. (Мікаеўскі р-н, Украіна) 39
Вальбаровічы, в. (Бягомльскі р-н) 38
Валынская ваяв. 83, 127
Валынь 79
Ваўкавыск, г. 95, 263, 265, 266
Ваўкавыскі пав. 83, 274
Варапаева, г. п. (Пастаўскі р-н) 110, 111

Вардомічы, в. (Докшыцкі р-н) 38
Варшава 7, 8, 10, 11, 12, 16, 17, 55, 60,
62, 78, 91, 99, 104, 145, 148, 158, 159,
162, 167, 168, 175, 182, 188, 200, 209,
213, 231, 237, 242, 250, 251, 253, 254
Варшаўскае ваяв. 121, 133, 256
Векшыцы, в. (Мінскі р-н) 38
Венгрыя 30
Версаль 29
Вілейка, г. 231
Віленскае ваяв. 78, 83, 84, 96, 99, 100, 103,
110, 114, 116, 121, 123, 127, 128, 133
Віленская губ. 37, 58, 78
Віленская вобл. 266, 271, 272
Віленскі пав. 245, 277
Віленшчына 20, 184, 185, 222, 241
Вілія, р. 38, 39
Вільбоўна, в. (Астрожскі р-н, Украіна)
39
Вільна, г. (Вільнюс, Літва) 18, 19, 20, 61,
63, 65, 77-79, 89, 101, 109, 111, 113,
116, 120, 123, 124, 142, 143, 159, 162,
165, 177, 181, 182, 186, 194, 201, 214,
217, 218, 223, 225, 229, 231, 233, 237,
238, 251-254, 266
Віцебск, г. 80
Віцебская вобл. 266
Віцебская губ. 37, 61
Вішнева, в. (Вілейскі р-н) 215
Войская, в. (Брэсцкі р-н) 74
Волма, м. (Мінскі р-н) 38
Высока-Мазавецкі пав. (Польшча) 275
Вязавец, в. (Данецкі р-н, Украіна) 39
Вязаўка, р. 38
Вялікае сяло, в. (Мінскі р-н) 38
Вялікая Чарніца (Віцебскі р-н) 38

Г

Галоўчыцы, в. (Кобрынскі р-н) 108
Гарадзея (Нясвіжскі р-н) 19
Гарнова, в. (Плешчаніцкі с/с) 38
Гданьск (Данцынг) 20, 21, 161, 162, 167-
169, 181, 194, 236, 237, 250
Германія 11, 13, 29, 30, 31, 56, 69, 262
Глубачаны, в. (Вілейскі р-н) 38
Глыбокае г. (Віцебская вобл.) 18, 19
Гомель, г. 80
Гомельская вобл. 266
Гомельская губ. 61
Гродна, г. 59, 276

Гродненская губ. 5, 59, 78, 184, 185
Гродненскі пав. 83
Грыбава, в. (Данецкі р-н, Украіна) 39

Д

Дабучын (Добуч), в. (Пружанскі р-н)
87, 107
Далекая, в. (Докшыцкі р-н) 38
Даўгінава, м. (Лагойскі р-н) 19, 38
Даўжкі, в. (Луцкі р-н, Украіна) 39
Даўжэні, в. (Мінскі р-н) 38
Дворышча, в. (Лагойскі р-н) 38
Двянаполь, в. (Копыльскі р-н) 38
Дзедкаўцы, в. (Данецкі р-н, Украіна) 39
Дзісенскі п. 37, 109, 128, 245
Днестр, р. 39
Дойлідская гміна (Падляскае ваяв.,
Польшча) 95
Доўга, в. (Луцкі р-н, Украіна) 39
Дошкі, в. (Лагойскі р-н) 38
Драгамічы, в. (Барысаўскі р-н) 38
Драгічанскі пав. 76
Дразды, в. (Стаўбцоўскі р-н, Мінская
вобл.) 37
Душкава, в. (Мінскі р-н) 38

Е

Еўропа 78, 94, 162, 163

Ж

Жвірблі, в. (Вілейскі р-н) 108
Журава, в. (Вілейскі р-н) 38
Журавы, в. (Копыльскі р-н) 38
Жывіца, в. (Стаўбцоўскі р-н) 38
Жыткавічы, г. 19
Жэнева, г. (Швейцарыя) 230

З

Заблудаўская гміна (Падляскае ваяв.,
Польшча) 95
Загацце, в. (Талочынскі р-н, Віцебскай
вобл.) 37
Заельнікі, в. (Хаценчыцкая гміна, Ві-
лейскі павет) 81
Заракаўцы, в. (Клецкі р-н) 39
Зарэчыцк, в. (Докшыцкі р-н) 38
Заслаўе, г. 19
Заходняя Беларусь 3, 8-25, 59, 68-71,
74, 77-79, 81, 92, 97, 98, 103, 104, 108,
112, 121, 125, 127, 129, 130-133, 142-

149, 156, 162, 163, 165-167, 169, 173, 174, 176, 178, 179, 184, 185, 189, 192, 193, 196, 197, 202, 204-207, 210, 214, 217, 221, 228, 230, 231, 240, 241, 245, 249-251, 253, 256, 258-267, 269-271, 273, 275-282

Заходняя Дзвіна, р. 37

Заходняя Еўропа 153, 204, 205

Заходняя Украіна 8, 13, 15, 21, 74, 98, 112, 129, 206, 210, 232, 233, 259-262

Зацем'е, в. (Вілейскі р-н) 38

Збруч р. 39

Звягель 36

Здалбунова, с. (Украіна) 57, 63

Злучаныя штаты Амерыкі (Амерыка) 29, 31, 65, 204, 205

Зязангаў, в. (Докшыцкі р-н) 38

I

Івянец, г. 19

Ігуменскі пав. 5

Італія 29, 31, 76, 159

K

Казельшчызна, в. (Мінскі р-н) 38

Калінкавічы 36

Камайск, в. (Докшыцкі р-н) 38

Камянец-Кашырскі пав. 76

Камянец-Літоўскі пав. 87

Каўказ 42, 43

Картуз-Бярозаўскі пав. 87

Карэлічы, г. 263

Кацелкі, в. (Пружанскі р-н) 87

Кенінгсберг (Калінінград), г. 212

Кілікіеў, в. (Луцкі р-н, Украіна) 39

Клецк, г. 38, 90

Клімонты, в. (Лагойскі р-н) 38

Клячкоўск, в. (Докшыцкі р-н) 38

Кобрын, г. (Брэсцкая вобл.) 72, 73

Кобрынскі пав. 108, 136

Койданава (Дзяржынск), г. 19

Коласава, в. (Стаўбцоўскі р-н) 62

Корац в. (Копыльскі р-н) 39

Корчык р. 39

Косава, г. (Івацэвіцкі р-н) 109, 126

Косаўскі пав. 76, 127

Коўна (Каўнас) г. (Літва) 61, 177, 184, 188, 209

Крайск, в. (Лагойскі р-н) 19

Кракаў, г. (Польшча) 79, 89

Крывін, в. (Астрожскі р-н, Украіна) 38, 57

Крылоў, в. (Луцкі р-н, Украіна) 39

Крыўчыкі, в. (Данецкі р-н, Украіна) 39

Куль, в. (Копыльскі р-н) 38

Кукавічы, м. (Копыльскі р-н) 38

Кутец, в. (Копыльскі р-н) 38

Куражскі поруб (Луцкі р-н, Украіна) 39

Куск, в. (Докшыцкі р-н) 38

Кучкуны, в. (Мінскі р-н) 38

L

Лаўцовічы (паўночныя і паўднёвыя), в. (Лагойскі р-н) 38

Латвія 25, 37, 66, 78, 79, 165, 170, 171, 175, 184, 195

Лебедзева (Маладзечанскі р-н) 19

Ленінград (Петраград), г. 10, 62, 170, 253

Лепельскі п. 37

Лецэшын, в. (Клецкі р-н)

Ліда, г. 108, 110, 231, 266

Лідская акруга 59

Лінева, в. (Пружанскі р-н) 87

Ліпені, в. (Мінскі р-н) 38

Літва 25, 32, 40, 41, 66, 74, 79, 147, 171, 174, 178, 184, 187, 188

Лісуны (паўночныя і паўднёвыя), в. (Копыльскі р-н) 38

Ліскі, в. (Мікаеўскі р-н, Украіна) 39

Ліхачы, в. (Стаўбцоўскі р-н) 38

Лодзь, г. (Польшча) 143

Лукашы, в. (Мінскі р-н) 38

Луніна, в. (Копыльскі р-н)

Лунінец, г. 36

Лунінецкі пав. 76

Лункавец, в. (Лагойскі р-н) 38

Львоў, г. (Украіна) 73, 116, 134, 251

Львоўскае ваяв. 83, 84, 116

Лысагорка, в. (Данецкі р-н, Украіна) 39

Люблін, г. (Польшча) 112

M

Магілёўская вобл. 266

Магільна (Уздзенскі р-н) 19

Мазырскі пав. 5

Майкава, в. (Луцкі р-н, Украіна) 39

Маладзечна, г. 265

Маладзькоў, в. (Данецкі р-н, Украіна) 39

Маляўка, в. (Мінскі р-н) 38

Матвееўцы, в. (Докшыцкі р-н) 38

Матыкалы, в. (Брэсцкі р-н) 74
Мардасы, в. (Лагойскі р-н) 38
Марусін, в. (Клецкі р-н) 39
Мар'янаўка, в. (Луцкі р-н, Украіна) 39
Масква, г. 19, 20, 49, 52, 62, 64, 66-68, 80,
149, 151, 157, 158, 183, 184, 188, 194,
198, 202, 203, 211, 213, 227, 235, 236,
238, 251, 253, 257
Мацэвічы, в. (Мінскі р-н) 38
Машчаница, в. (Астрожскі р-н, Украіна) 39
Мезінаўка, в. (Стаўбцоўскі р-н) 38
Мелькавічы, в. (Слонімскі р-н) 88
Мемель, г. (Клайпеда, Літва) 63
Меткава, в. (Мінскі р-н) 38
Млынок, в. (Чарнігаўскі р-н, Украіна) 39
Міляцін, в. (Луцкі р-н, Украіна) 39
Мільча, в. (Докшыцкі р-н) 38
Мінск, г. 5, 7, 16, 17, 19, 24, 34, 36, 38,
57, 58, 61, 62, 66-69, 80, 97, 99, 144,
151, 157-159, 165, 169, 171, 175-177,
181, 183, 187, 193, 194, 196, 198-201,
203-205, 207-212, 219, 228, 231, 236,
238, 239, 251, 253
Мінская вобл. 266
Мінская губ. 5, 58, 78
Мінскі пав. 5
Мір, в. (Карэліцкі р-н) 263
Млава, г. (Польшча) 210
Мядзіол, в. (Мядзельскі р-н) 38

Н

Навагрудак, г. 65, 79, 91, 131, 263, 266,
276
Навагрудскае ваяв. 78, 83, 84, 90, 96, 99,
103, 110, 116, 121, 123, 128, 132, 133,
184, 185, 256
Навагрудская вобл. 266, 271, 272, 276
Навасёлкі, в. (Кобрынскі р-н) 108
Навіцце, в. (Кобрынскі р-н) 108
Нова-Вілейка (Докшыцкі р-н) 108
Новаельня (Дзятлаўскі р-н) 131
Негарэлае, ст. 57
Нёман, р. 101
Нясвіж, г. 38, 70, 79, 263, 264
Нясвіжскі пав. 85, 92

О

Осова, в. (Докшыцкі р-н) 38

П

Падворані, в. (Лагойскі р-н) 38
Паддубцы, в. (Луцкі р-н, Украіна) 39
Падстарынка, в. (Баранавіцкі р-н) 263
Падчыцы, в. (Копыльскі р-н) 39
Паланевічы, в. (Стаўбцоўскі р-н) 38
Палескае ваяв. 72, 76, 78, 83, 84, 96, 118,
119, 121, 123, 126-128, 132, 133, 141
Палеская вобл. 266, 276
Палессе 24, 80, 86, 111, 118, 126, 134,
135, 137-139, 184, 185
Палосы, в. (Лагойскі р-н) 38
Парыж, г. (Францыя) 209
Познань, г. (Польшча) 74, 202
Полацк, г. 19
Польшча 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13,
14, 16, 17, 19, 20, 22, 23, 25, 29, 30,
31, 32, 33, 37-42, 44-69, 71, 74, 79-84,
90, 94-99, 102, 103, 108, 111-114, 118,
125, 126, 128, 132, 137, 138, 141, 152,
155, 156, 162, 163, 171, 175, 176, 180,
184-186, 194, 202, 206, 207, 209-211,
213, 230, 238, 245-247, 261, 262, 264,
278-282
Панькоўцы, в. (Данецкі р-н, Украіна) 39
Паньшы, в. (Лагойскі р-н) 38
Папкі, в. (Стаўбцоўскі р-н) 38
Параеўка, в. (Луцкі р-н, Украіна) 39
Пасекі, в. (Копыльскі р-н) 38
Пінск, г. 57, 72, 73, 126, 266, 276
Пінскі пав. 76, 127, 274
Плешэвічы, в. (Копыльскі р-н) 38
Прага, г. 14, 154, 158, 167, 168, 175-177,
209, 212, 223, 225
Праходы, в. (Клецкі р-н) 38, 39
Пружанскі пав. 76, 86, 127
Пружаны, г. 126, 231
Пруск, в. (Кобрынскі р-н) 109
Прыпяць, р. 57
Пугачова, в. (Брэсцкі р-н) 74
Пузава, в. (Клецкі р-н) 38, 39

Р

Рагозін, в. (Вілейскі р-н) 38
Радашковічы, м. (Мінскі р-н) 38
Радванічы, в. (Брэсцкі р-н) 74
Ражанка, в. (Стаўбцоўскі р-н) 38
Ракаў, м. 38
Ракотніцы, в. (Кобрынскі р-н) 109
Расійская імперыя 5, 41, 55, 57

Расія 4, 5, 19, 30, 34, 35, 40, 42, 44-48,
50-60, 74, 85, 101
Рашкова, в. (Докшыцкі р-н) 38
Раюўка, в. (Клецкі р-н) 38
Роўна 36, 57
Рубцы, в. (Лагойскі р-н) 38
Рубяжэвічы, в. (Стаўбцоўскі р-н) 38
Рудні, в. (Целяханская гміна, Косаўскі
павет) 72
Руднікі, в. (Пружанскі р-н) 87
Рушыцы, в. (Вілейскі р-н) 38
Рымашы, в. (Копыльскі р-н) 38
Рэвель, г. (Талін, Эстонія) 78
Рэч Паспалітая 42, 74, 80, 102, 134
Рэчыца Васілёва, в. (Столінскі р-н) 138
Рыга, г. (Латвія) 3, 17, 18, 37, 39, 45, 58,
66, 162, 167, 168, 212

С

Савецкая Беларусь (БССР) 3, 4, 5, 7-22,
58, 59, 61, 67-69, 71, 79, 80, 96, 105,
152, 162-165, 169, 171, 174, 176, 177,
179, 182, 185, 187, 204, 209, 230, 239,
245, 249, 250, 260, 266, 267, 271, 275,
277, 278, 280-282
Савічы, в. (Клецкі р-н) 39
Садкі, в. (Данецкі р-н, Украіна) 39
Саланое, в. (Докшыцкі р-н) 38
Сакольскі пав. (Польшча) 231
Сасновец, з. 37
Салаўе, в. (Астрожскі р-н, Украіна) 39
Сарненскі пав. 76
Саюз савецкіх сацыялістычных рэспуб-
лік (СССР) 98, 99, 122, 152, 158, 162,
174, 177, 179, 202, 205, 206, 208, 211,
247, 251, 256, 260, 262, 266, 273, 278,
279, 281, 282
Свержань Ніжні в. (Стаўбцоўскі р-н) 38
Сверынава, в. (Копыльскі р-н) 38
Селішча (Лагойскі р-н) 38
Сілезія
Сіўкі, в. (Мікаеўскі р-н, Украіна) 39
Слонім, г. 182, 231, 263, 277
Слонімскі пав. 88, 93, 95
Слуцкі, пав. 5
Смаленская губ. 61
Смаленск, г. 80
Смолічы ўсходнія, в. (Клецкі р-н) 39
Сопат, г. 20
Станіслаўскае ваяв. 83, 84, 116

Стаўбцы, г. 57, 63, 90, 231, 263
Стараволя, в. (Пружанскі р-н) 87
Стараселле, в. (Крупскі р-н) 38
Столінскі пав. 138
Стольмахова, в. (Дзяржынскі р-н) 37
Суботнікі, в. (Валожынскі р-н) 82
Суботніцкая гміна (Валожынскі павет)
82
Султанаўшчына в. (Копыльскі р-н) 38
Сцепанаўка, в. (Мікаеўскі р-н, Украіна)
39
Сярэдняя Літва 78

Т

Такары, в. (Вілейскі р-н) 38
Трусавічы Паўночныя (Лагойскі р-н) 38
Тур, г. п. 263
Тураўшчына, в. (Вілейскі р-н) 38
Турцыя 100
Тэўля, в. (Кобрынскі р-н) 109

У

Углы, в. (Барысаўскі р-н) 38
Украіна 5, 34, 35, 37, 39-42, 44-57, 74, 97
Улапіянаўка, в. (Луцкі р-н, Украіна) 39
Усходняя Галіцыя 15, 63
Уша, в. (Маладзечанскі р-н) 178

Ф

Філіповічы заходнія, в. (Копыльскі р-н)
39
Францыя 13, 29, 31, 60
Фрыдэрланд, в. (Луцкі р-н, Украіна) 39

Х

Хадакі, в. (Лагойскі р-н) 39
Хімарыды, в. (Мінскі р-н) 38
Хмелеўшчызна, в. (Мядзельскі р-н) 38

Ц

Цімкавічы, в. (Копыльскі р-н) 38
Цехава, в. (Копыльскі р-н) 39
Цыганавы, в. (Лагойскі р-н) 38
Цярнопальскае ваяв. 83, 84

Ч

Чарнаручча, в. (Вілейскі р-н) 38
Чарніца, в. (Луцкі р-н, Украіна) 39
Чахец, в. (Пружанскі р-н) 87
Чорнае мора 13

Чэрвякі, в. (Вілейскі р-н) 38
Чэрніца, р. (Лагойскі р-н) 38
Чырэвічы, в. (Лагойскі р-н) 38
Чэхія (Чэхаславакія) 13, 25, 176

Ш

Швейцарыя 76
Шкрабатоўка, в. (Данецкі р-н, Украіна) 39
Шунаўка, в. (Докшыцкі р-н) 38
Шчакаўшчызна, в. (Хаценчыцкая гміна, Вілейскі павет) 81
Шчасноўка, в. (Хмельніцкі р-н, Украіна) 39
Шчэбрын, в. (Брэсцкі р-н) 74
Шчэпкі, в. (Мінскі р-н) 38

Шыпавалы в, (Мінскі р-н) 38
Шэні, в. (Пружанскі р-н) 87
Шэпятоўка (Хмяльніцкі р-н, Украіна)
57

Ю

Юшэвічы, в. (Копыльскі р-н) 38

Я

Язвін, в. (Копыльскі р-н) 38
Язвін Паўночны, в. (Копыльскі р-н) 38
Якавічы, в. (Пружанскі р-н) 87
Янкаўцы, в. (Мінскі р-н) 38
Ямпаль, г. 39
Японія 29, 31

ПЕРАЛІК СКАРАЧЭННЯЎ І АБРЭВІЯТУР

АДПУ	– Аб'яднанае дзяржаўнае палітычнае ўпраўленне пры СНК СССР
АЗП РФ	– Архіў знешняй палітыкі Расійскай Федэрацыі
АПА	– Агітацыйна-прапагандысцкі аддзел
БНР	– Беларуская народная рэспубліка
БСРГ	– Беларуская сялянска-работніцкая грамада
БССР (ССРБ)	– Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка
БХД	– Беларуская хрысціянская дэмакратыя
в.	– вёска
ваяв.	– ваяводства
ВККІ	– Выканаўчы камітэт Камуністычнага інтэрнацыянала
вобл.	– вобласць
г.	– горад
г.	– год
губ.	– губерня
ДАРФ	– Дзяржаўны архіў Расійскай Федэрацыі
ДПУ	– Дзяржаўнае палітычнае ўпраўленне
КАП	– Корпус аховы пагранічнай Польшчы
КП(б)Б	– Камуністычная партыя бальшавікоў Беларусі
КПЗБ	– Камуністычнай партыя Заходняй Беларусі
КПП	– Камуністычная партыя Польшчы
м.	– мястэчка
МАДР	– Міжнародная арганізацыя па дапамозе барацьбітам рэвалюцыі
МЗС	– Міністэрства замежных спраў
МУС	– Міністэрства ўнутраных спраў
НАРБ	– Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь
НКЗС	– Народны камісарыят замежных спраў
НКУС	– Народны камісарыят унутраных спраў
НПХ (NPCh)	– Незалежная сялянская партыя
ПАДР	– Польская арганізацыя па дапамозе барацьбітам рэвалюцыі
пав.	– павет
р.	– рака
РДАСПГ	– Расійскі дзяржаўны архіў сацыяльна-палітычнай гісторыі
р-н	– раён
РСФСР	– Расійская Сацыялістычная Федэратыўная Савецкая Рэспубліка
СНК	– Савет народных камісараў
с/с	– сельскі савет
СССР	– Саюз савецкіх сацыялістычных рэспублік
т. (тав.)	– таварыш, товарищ

- ТБШ – Таварыства беларускай школы
УТКС – Усерасійскае таварыства культурных сувязей з замежжам
ЦВК – Цэнтральны выканаўчы камітэт
ЦК РКП(б) – Цэнтральны камітэт Расійскай камуністычнай партыі бальшаві-
коў
ЦК УКП(б) – Цэнтральны камітэт Усесаюзнай камуністычнай партыі бальша-
вікоў
ААН – Archiwum Akt nowych (Архіў новых актаў)

СПІС ДАКУМЕНТАЎ

Раздзел I

Міжнародна-прававы статус Заходняй Беларусі ў складзе Польшчы

- № 1 Вытрымка з дагавора аб меншасцях паміж Галоўнымі саюзнымі аб'яднанымі дзяржавамі (Брытанскай імперыяй, Францыяй, Італіяй, Францыяй, Японіяй і ЗША) і Польшчай, падпісаны ў Версалі. 28 чэрвеня 1919 г. 29
- № 2 Дэпеша Г.В. Чычэрына да А.А. Іофе. 9 лютага 1921 г. 32
- № 3 Дадатковы пратакол аб стварэнні Змешанай пагранічнай камісіі. 21 лютага 1921 г. 33
- № 4 Праект расійска-ўкраінскіх інструкцый для ўзгадняльнай камісіі. люты 1921 г. 35
- № 5 Мірны дагавор паміж Расіяй, Украінай з аднаго боку, і Польшчай – з другога. 18 сакавіка 1921 г. 37
- № 6 Нота старшыні Савета народных камісараў і народнага камісара замежных спраў БССР А.Р. Чарвякова міністру замежных спраў Польшчы К.Скірмунту. 21 жніўня 1921 г. 58
- № 7 З «Заўваг Міністэрства замежных спраў Польшчы аб польскай палітыцы ў адносінах да Савецкай Расіі». 25 кастрычніка 1921 г. . . 60
- № 8 Вытрымка з ліста замежнага аддзела АДПУ «Адносна першага ўзбуйнення тэрыторыі Беларусі». 28 сакавіка 1924 г. 61
- № 9 Паведамленне міністра замежных спраў Польшчы А. Скішыньскага Генеральнаму консульству Польшчы ў Мінску. 30 снежня 1924 г. 62
- № 10 Вытрымкі з праекта па ўзмацненні кантролю над савецкімі дыпламатычнымі прадстаўнікамі на тэрыторыі Польшчы. 1924 г. . . . 62
- № 11 Ліст В.Л. Копа да П.Л. Войкава. 2 студзеня 1925 г. 63
- № 12 Ліст В.Л. Копа да П.Л. Войкава. 23 студзеня 1925 г. 63
- № 13 Ліст В.Л. Копа да П.Л. Войкава. 30 студзеня 1925 г. 64

№ 14	Ліст В.Л. Копа да П.Л. Войкава. 20 лютага 1925 г.	64
№ 15	Паведамленне С.І. Аралава да П.Л. Войкава аб прызначэнні А.Ф. Ульянава саветнікам Паўнамоцнага прадстаўніцтва СССР у Польшчы. 10 красавіка 1925 г.	65
№ 16	Памятка кіраўніка ўсходняга аддзела С. Янікоўскага да дырэктара палітычнага дэпартаменту Міністэрства замежных спраў Польшчы. 18 снежня 1925 г.	65
№ 17	Вытрымка з рапарта аб палітычнай сітуацыі вайсковага аташэ Генеральнага консульства Польшчы ў Мінску В.Кабылянскага ў Міністэрства ваенных спраў Польшчы. 10 красавіка 1926 г.	66
№ 18	Вытрымка з рапарта вайсковага аташэ пры Генеральным консульстве ў Мінску В.Кабылянскага да пасла Польшчы ў Маскве С.Патэка. 21 студзеня 1927 г.	66
№ 19	Вытрымка з ліста генеральнага консула Польшчы ў Мінску Т.Перкоўскага да пасла Польшчы ў Маскве С.Патэка. 25 студзеня 1927 г.	67
№ 20	Вытрымка з ліста генеральнага консула Польшчы ў Мінску Т.Перкоўскага да пасла Польшчы ў Маскве С.Патэка. 4 лютага 1927 г.	67
№ 21	Вытрымка з ліста генеральнага консула Польшчы ў Мінску Т.Перкоўскага да пасла Польшчы ў Маскве С.Патэка. 13 мая 1927 г.	67
№ 22	Тэлеграма генеральнага консула Польшчы ў Мінску Б.Ялавецкага пасольству Польшчы ў Маскве аб арышце былых кіраўнікоў БСРГ. 13 студзеня 1934 г.	68

Раздзел II

Выкананне VII артыкула Рыжскага мірнага дагавора ў Польшчы. Факты парушэння рэлігійных і нацыянальных правоў беларускага насельніцтва Заходняй Беларусі

№ 23	З данясення Нясвіжскага аддзялення дэфензівы ў II аддзел штаба II арміі аб незадавальненні беларускага насельніцтва мясцовымі ўладамі і памешчыкамі. 12 мая 1921 г.	70
№ 24	Рэзалюцыя пратэсту дзеячоў беларускай культуры супраць насільстваў польскіх буржуазных уладаў над насельніцтвам Заходняй Беларусі. 14 чэрвеня 1921 г.	71
№ 25	З рапарта начальніка II аддзела штаба Брэсцкай пагранічнай акругі аб варожых адносінах беларускага насельніцтва да польскай буржуазна-памешчыцкай улады. 16 верасня 1921 г.	71
№ 26	Вытрымка са справаздачы Палескага ваяводскага ўпраўлення аб дзейнасці КПРП, прафсаюзаў, забастоўках рабочых ў г. Пінску, Кобрыве і Брэсце і патрабаваннях аб адкрыцці беларускіх школ. 13 студзеня 1923 г.	72

№ 27	Інтэрпаляцыя паслоў Беларускага і Украінскага пасольскіх клубаў у сейме Польшчы з прапановай аб ліквідацыі асадніцтва ў Заходняй Беларусі і Заходняй Украіне. 25 студзеня 1923 г.	74
№ 28	Дадатак да справаздачы палескага ваяводы К. Младзьяноўскага «Нацыянальны і рэлігійны склад насельніцтва Палескага ваяводства». 1924 г.	76
№ 29	Паведамленне аб абмежаванні доступу беларускай моладзі ў Віленскі ўніверсітэт. не раней 31 студзеня 1924 г.	77
№ 30	Паведамленне аб закрыцці беларускіх і літоўскіх школ у Заходняй Беларусі.	78
№ 31	Паведамленне аб паланізацыі і праследванні беларускіх настаўнікаў у Заходняй Беларусі. не раней 5 лютага 1924 г.	79
№ 32	Вытрымка з даклада камандуючага IX ваеннай акругай у Міністэрства ваенных спраў Польшчы аб беларускім нацыянальна-вызваленчым руху на тэрыторыі акругі ў I квартале 1924 г. 10 мая 1924 г.	80
№ 33	Інтэрпаляцыя паслоў Беларускага пасольскага клуба ў сейме Польшчы Генеральнай дырэкцыі поштаў і тэлеграфа Польшчы ў сувязі з адмовай прымаць тэлеграмы і лісты на беларускай мове ў Заходняй Беларусі. 10 ліпеня 1924 г.	81
№ 34	Інтэрпаляцыя паслоў Беларускага пасольскага клуба ў сейме Польшчы міністру ўнутраных спраў у сувязі з адмовай уладаў прымаць беларусаў на дзяржаўныя пасады. 13 ліпеня 1924 г.	82
№ 35	Закон аб арганізацыі школьнай справы для нацыянальных меншасцей у Польшчы. 31 ліпеня 1924 г.	82
№ 36	Сітуацыйны рапарт за верасень 1924 г. упраўлення Дзяржаўнай паліцыі Нясвіжскага павета. 28 верасня 1924 г.	85
№ 37	Вытрымка з паведамлення ў газеце «Звезда» «Сяляне адмаўляюцца плаціць падаткі». 14 кастрычніка 1924 г.	86
№ 38	Вытрымка з паведамлення ў газеце «Звезда» «Хлеба не хапае — вываз працягваецца». 14 кастрычніка 1924 г.	86
№ 39	Паведамленне аб барацьбе сялян за адкрыццё беларускіх школ у Пружанскім павеце. 25 лістапада 1924 г.	86
№ 40	Вытрымка з справаздачы Брэсцкага АК КПЗБ аб партыйнай працы ў Камянец-Літоўскім і Каргуз-Бярозаўскім паветах. 21 студзеня 1925 г.	87
№ 41	Вытрымка з паведамлення ў газеце «Звезда» «Арышты і вобшукі ў беларускіх вёсках». 3 лютага 1925 г.	88
№ 42	Вытрымка з паведамлення ў газеце «Звезда» «Рэформы на крэсах». 15 лютага 1925 г.	88
№ 43	Вытрымка з паведамлення ў газеце «Звезда» «Прызнанні пана Тугута». 15 лютага 1925 г.	89

№ 44	Вытрымка з паведамлення ў газеце «Звезда» «Закон аб ахове польскіх межаў». 27 лютага 1925 г.	89
№ 45	Інтэрпаляцыя паслоў Беларускага пасольскага клуба ў сейме Польшчы старшыні Савета Міністраў Польшчы ў сувязі з масавымі арыштамі ў Навагрудскім ваяводстве. 27 красавіка 1925 г.	90
№ 46	Вытрымка з ліста М. А. Елізаровіча да сяброў-членаў КПЗБ. 5 жніўня 1925 г.	91
№ 47	Паведамленне аб рэвалюцыйных настроях і барацьбе за беларускую школу сялян Нясвіжскага павета. 30 ліпеня 1925 г.	92
№ 48	Інтэрпаляцыя паслоў Беларускага пасольскага клуба ў сейме Польшчы міністру веравывызвання і народнай асветы адносна адмовы Слонімскага школьнага інспектара прыняць дэкларацыі ад сялян в. Ахонава Дзятлаўскай гміны Слонімскага павета аб адкрыцці беларускай школы. 11 лістапада 1925 г.	93
№ 49	Карэспандэнцыя з Ваўкавыску аб праследванні ксёндзам і ўладамі насельніцтва за чытанне легальных радыкальных газет. 29 лістапада 1925 г.	95
№ 50	Інфармацыя Дзяржаўнага ўпраўлення статystыкі Польшчы аб колькасці сярэдніх агульнаадукацыйных школ, настаўніцкіх семінарыў і вучняў у іх у Віленскім, Навагрудскім і Палескім ваяводствах у 1925—1926 навучальным годзе. ліпень 1926 г.	96
№ 51	Зварот «Да ўсіх саюзаў Белкаапсаюза» ад адказнага сакратара Нацыянальнай камісіі пры ЦВК БССР. 22 ліпеня 1926 г.	96
№ 52	Рэзалюцыя пратэсту супраць зверстваў у Польшчы, прынятая на агульным сходзе польскага насельніцтва г. Мінска. 30 студзеня 1927 г.	97
№ 53	Вытрымка з паведамлення ў газеце «Звезда» «Польскі фашызм». 12 сакавіка 1927 г.	98
№ 54	Вытрымка з выступлення рабочых завода «Пралетарый» «Праклён правакатарам, якія звар’яцелі ад нянавсці да СССР» адносна забойства П. Л. Войкава. Не раней за 7 чэрвеня 1927 г.	99
№ 55	Вытрымка з справаздачы інспектара працы XII акругі «Аб эканамічным стане прамысловасці і сельскай гаспадаркі ў Віленскім і Навагрудскім ваяводствах у 1927 г.». 1927 г.	99
№ 56	Вытрымка з бюлетэня замежнай групы БПСР № 8 «Расцярушанне сілаў». сакавік 1928 г.	102
№ 57	Артыкул «Аб голадзе ў Віленскім і Навагрудскім ваяводствах». снежань 1928 г.	103
№ 58	Вытрымкі з справаздачы Пружанскага павятовага старасты «Беларуская меншасць у павеце», накіраванай палескаму ваяводзе. 10 студзеня 1930 г.	105
№ 59	Паведамленне ў газеце «Газета Варшаўска» «Знешні гандаль Польшчы сельскагаспадарчымі прадуктамі». 3 студзеня 1931 г.	108

№ 60	Паведамленне ў газеце «Кур'ер Віленскі» «Адкрыццё кухні для беспрацоўных». 17 студзеня 1931 г.	108
№ 61	Паведамленне ў газеце «Кур'ер Віленскі» «Распаўсюджванне ўлётка Грамады на Дзісеншчыне, Ашмяншчыне, Браслаўшчыне». 13 лютага 1931 г.	109
№ 62	Вытрымка з паведамлення ў газеце «Кур'ер Віленскі» «Грамадскія арганізацыі ў Кобрынскім павеце». 21 лютага 1931 г.	109
№ 63	Вытрымка з паведамлення ў газеце «Кур'ер Віленскі» «Меліярацыйныя працы пад Лідай». 10 сакавіка 1931 г.	109
№ 64	Паведамленне ў газеце «Кур'ер Віленскі» «Становішча рабочага класа ў Віленшчыне». 31 сакавіка 1931 г.	110
№ 65	Паведамленне ў газеце «Дзённік Віленскі» «Распродаж Польшчы». 31 сакавіка 1931 г.	111
№ 66	Паведамленне ў газеце «Кур'ер Віленскі» «Гордыеў вузел польскай палітыкі». 21 красавіка 1931 г.	112
№ 67	Паведамленне ў газеце «Дзённік Віленскі» «Нядоля самаўрадаў пасля маю 1926 г. З дакладу дэпутату Міліка на ваяводскім з'ездзе Нацыянальнай партыі ў Любліне 31 мая 1931 г.» 27 чэрвеня 1931 г.	112
№ 68	Паведамленне ў газеце «Газета Варшаўска» «Гаспадарчы крызіс у Вільні». 31 ліпеня 1931 г.	113
№ 69	Паведамленне ў газеце «Кур'ер Віленскі» «Праблема вёскі». 10 снежня 1931 г.	113
№ 70	Вытрымка з паведамлення ў газеце «Рольнік эканаміст» «Падаткі натурай». 1 студзеня 1932 г.	114
№ 71	Вытрымка з паведамлення ў газеце «Газета Варшаўска» «753 банкрутствы ў 1931 годзе». 23 лютага 1932 г.	114
№ 72	Вытрымка з паведамлення ў газеце «Дзённік Віленскі» «З пагранічча. Генеральная аблава на савецка-польскай граніцы». 4 сакавіка 1932 г.	115
№ 73	Вытрымка з паведамлення ў газеце «Дзённік Віленскі» «Змены грамадскіх страхаванняў. Будучыя ўрадавыя прапановы». 8 сакавіка 1932 г.	115
№ 74	Вытрымка з паведамлення ў газеце «Кур'ер Віленскі» «Праект новага адміністрацыйнага падзелу дзяржавы і Віленшчына. С. Выслаух». 2 красавіка 1932 г.	116
№ 75	Паведамленне ў газеце «Дзённік Віленскі» «З пагранічча. Гадавы баланс на польска-савецкім і літоўскім паграніччы». 3 красавіка 1932 г.	117
№ 76	Вытрымка са зводкі польскага друку аб закрыцці беларускіх школ. 2 ліпеня 1932 г.	118

№ 77	Вытрымка з нарады павятовых старастаў Палескага ваяводства. 28–29 кастрычніка 1932 г.	118
№ 78	Вытрымка са зводкі польскага друку аб спробе беларускай сялянскай дэманстрацыі. 29 лістапада 1932 г.	120
№ 79	Вытрымка са зводкі польскага друку «Водгукі на працэс Тарашкевіча». 3 снежня 1932 г.	120
№ 80	Вытрымка з бюлетэня № 3 Камісіі па вывучэнні Заходняй Беларусі пры Беларускай акадэміі навук за першую палову лютага 1934 г. Не раней лютага 1934 г.	121
№ 81	Вытрымка з інфармацыйнага бюлетэня «Нацыянальнае пытанне ў СССР на старонках польскага і беларускага нацыянал-фашысцкага друку». Не пазней 14 студзеня 1933 г.	122
№ 82	Вытрымка са зводкі замежнага аддзела АДПУ па БССР «Агляд польскай і беларускай прэсы на крэсах (Віленскае, Палескае і Навагрудскае ваяводства) за час з 1 па 15 студзеня 1933 г.». 19 студзеня 1933 г.	123
№ 83	Вытрымка з бюлетэня № 3 Камісіі па вывучэнні Заходняй Беларусі пры Беларускай акадэміі навук за першую палову лютага 1934 г. Не раней лютага 1934 г.	125
№ 84	Вытрымка з справаздачы палескага ваяводы «Аб развіцці беларускага руху на Палессі». студзень 1934 г.	126
№ 85	Вытрымка са справаздачы «Палітыка польскага фашызма на вёсцы ў Заходняй Беларусі і становішча сялян». Не пазней 15 красавіка 1934 г.	127
№ 86	Дадатак да справаздачы «Палітыка польскага фашызма на вёсцы ў Заходняй Беларусі і становішча сялян». Не пазней 15 жніўня 1934 г.	129
№ 87	Вытрымка са статыстычных даных аб развіцці Заходняй Беларусі ў 1919–1933 гг. Не раней за 1933 г.	130
№ 88	Вытрымка з бюлетэня № 3 Камісіі вывучэнні Заходняй Беларусі пры Беларускай акадэміі навук за першую палову лютага 1934 г. аб першым аддзяленні прымусовых прац для моладзі на Навагрудчыне. Не раней лютага 1934 г.	131
№ 89	Вытрымка з бюлетэня № 3 Камісіі вывучэнні Заходняй Беларусі пры Беларускай акадэміі навук за першую палову лютага 1934 г. аб натуральным прыросце насельніцтва ў Польшчы і Заходняй Беларусі. не раней за 1934 г.	132
№ 90	Вытрымка з бюлетэня № 3 Камісіі вывучэнні Заходняй Беларусі пры Беларускай акадэміі навук за першую палову лютага 1934 г. аб падатках і штрафах. не раней за 1934 г.	132
№ 91	Вытрымка з бюлетэня № 3 Камісіі вывучэнні Заходняй Беларусі пры Беларускай акадэміі навук за першую палову лютага 1934 г. аб школьным пытанні. Не раней лютага 1934 г.	133

№ 92	Вытрымка з бюлетэня № 3 Камісіі вывучэнні Заходняй Беларусі пры Беларускай акадэміі навук за першую палову лютага 1934 г. аб паланізацыі. Не раней лютага 1934 г.	133
№ 93	Са звароту палескага ваяводы да міністра ўнутраных спраў Б.В. Перацкага. не раней 23 чэрвеня 1931 г. і не пазней 15 чэрвеня 1934 г.	134
№ 94	З справаздачы палескага ваяводы В. Костэк-Бернацкага да міністра ўнутраных спраў Польшчы Ф.Славой-Сладкоўскага «Прапановы ў справе равіцця школьніцтва і польскай прапаганды». люты 1937 г.	137
№ 95	Паведамленне палескага ваяводы В. Костэк-Бернацкага да брэсцкага павятовага старасты. 13 кастрычніка 1937 г.	140
№ 96	Вытрымка са справаздачы палескага ваяводы, агучаная на пасяджэнні ваяводскай рады. люты 1939 г.	141

Раздзел III

Арганізацыйная і каардынацыйная роля БССР у сацыяльным і нацыянальна-вызваленчым руху ў Заходняй Беларусі

№ 97	Ліст члена КПРП з г. Вільна аб палітычным становішчы ў Заходняй Беларусі. 6 кастрычніка 1922 г.	142
№ 98	Вытрымка з ліста Стаха ў Бюро дапамогі Заходняй Беларусі. 14 ліпеня 1924 г.	143
№ 99	Ліст ад С. Скульскага ў ЦК КП(б)Б. 16 ліпеня 1924 г.	143
№ 100	Ліст С. Скульскага ў ЦК КП(б)Б, пасля яго размовы з І.В. Сталіным у Маскве. 16 ліпеня 1924 г.	144
№ 101	Выпіска з пратакола № 2 пасяджэння Бюро дапамогі Заходняй Беларусі. 13 жніўня 1924 г.	145
№ 102	Вытрымка з ліста ад Стаха ў Бюро дапамогі Заходняй Беларусі. 28 жніўня 1924 г.	145
№ 103	Вытрымка з ліста ад Стаха ў Бюро дапамогі Заходняй Беларусі. 14 верасня 1924 г.	146
№ 104	Пратакол № 3 пасяджэння Бюро дапамогі Заходняй Беларусі. Кастрычнік 1924 г.	146
№ 105	Ліст С.І. Баркусевіча ў польсекцыю ВККІ В.А. Багуцкаму, В.Г. Кнорыну. 16 лістапада 1924 г.	148
№ 106	Пратакол № 5 пасяджэння Бюро дапамогі Заходняй Беларусі. 17 лістапада 1924 г.	149
№ 107	Пратакол № 6 пасяджэння Бюро дапамогі Заходняй Беларусі. 14 снежня 1924 г.	150

№ 108	Працікол № 6 пазачарговага закрытага пасяджэння Бюро ЦК ЦК КП(б)Б. 7 студзеня 1925 г.	150
№ 109	Вытрымка з пратакола № 8а закрытага пасяджэння Бюро ЦК КП(б)Б. 12 студзеня 1925 г.	151
№ 110	Ліст М.П Ітві да А.І. Крыніцкага. 7 лютага 1925 г.	151
№ 111	Вытрымка з пратакола № 12 закрытага пасяджэння Бюро ЦК КП(б)Б. 9 лютага 1925 г.	153
№ 112	Выпіска з ліста М.П. Аркадз'евада С.І. Баркусевіча. 6 сакавіка 1925 г.	154
№ 113	Вытрымка з ліста ЦК КПЗБ у Прадстаўніцтва партыі па пытаннях партыйнай і арганізацыйнай працы. 3 красавіка 1925 г.	154
№ 114	Вытрымка з пратакола № 24б закрытага пасяджэння Бюро ЦК КП(б)Б. 4 красавіка 1925 г.	155
№ 115	Вытрымка з пратакола № 29 закрытага пасяджэння Бюро ЦК КП(б)Б. 19 красавіка 1925 г.	156
№ 116	Вытрымка з ліста П.В. Ільющонка А.С. да Славінскага. Красавік 1925 г.	157
№ 117	Вытрымка з пратакола № 30 закрытага пасяджэння Бюро ЦК КП(б)Б. 7 мая 1925 г.	157
№ 118	Працікол сакрэтнай нарады Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску. 16 чэрвеня 1925 г.	158
№ 119	Ліст Алеся Загорнага да А.С. Славінскага. 2 ліпеня 1925 г.	158
№ 120	Вытрымка з ліста Алеся Загорнага да А.С. Славінскага. 7 ліпеня 1925 г.	160
№ 121	Вытрымкі з пратакола № 40б закрытага пасяджэння Сакратарыята ЦК КП(б)Б. 31 ліпеня 1925 г.	161
№ 122	Вытрымка з пратакола № 40а Сакратарыята ЦК КП(б)Б. 3 жніўня 1925 г.	164
№ 123	Працікол № 49 закрытага пасяджэння Сакратарыята ЦК КП(б)Б. 10 жніўня 1925 г.	165
№ 124	Ліст А.І. Крыніцкага ў ЦК РКП(б). Жнівень 1925 г.	167
№ 125	Вытрымка з ліста А.Ф. Ульянава ў Прадстаўніцтва ЦК КПЗБ у Мінску, ЦК КПБ. 14 жніўня 1925 г.	168
№ 126	Вытрымка з ліста Алеся Загорнага да А.С. Славінскага. 14 жніўня 1925 г.	168
№ 127	Працікол № 45 закрытага пасяджэння Сакратарыята ЦК КП(б)Б. 14 жніўня 1925 г.	171
№ 128	Вытрымка з пратакола № 47 закрытага пасяджэння Бюро ЦК КП(б)Б. 21 жніўня 1925 г.	171

№ 129	Вытрымка з ліста Алеся Загорнага да А.С. Славінскага. 21 жніўня 1925 г.	172
№ 130	Вытрымка з ліста А.С. Славінскага (Качура) ў ЦК КПЗБ. 11 верасня 1925 г.	172
№ 131	Ліст А.С. Славінскага (Качура) ў ЦК КПЗБ. 11 верасня 1925 г. . . .	173
№ 132	Вытрымка з ліста М.А. Елізаровіча ў ЦК КПЗБ аб арганізацыі Берлінскай канферэнцыі. 11 верасня 1925 г.	174
№ 133	Вытрымка з ліста А.Ф. Ульянава да С.Л. Казюры. 11 верасня 1925 г.	175
№ 134	Ліст А.С. Славінскага (Качура) ў ЦК КПЗБ. 11 верасня 1925 г. . . .	178
№ 135	Праатакол № 53 закрытага пасяджэння Бюро ЦК КП(б)Б. 18 верасня 1925 г.	180
№ 136	Зварот ЦК КП(б)Б у Сакратарыят ЦК РКП (б). 19 верасня 1925 г. .	180
№ 137	Вытрымка з ліста П.В. Ільющонка ў ЦК КПЗБ. 29 верасня 1925 г. .	181
№ 138	Вытрымка з ліста А.С. Славінскага (Качура) ў ЦК КПЗБ. 2 кастрычніка 1925 г.	182
№ 139	Вытрымка з пратакола № 58 закрытага пасяджэння Бюро ЦК КП(б)Б. 7 кастрычніка 1925 г.	183
№ 140	Тэлеграма А.І. Крыніцкага М.М. Галадзеда аб нарадзе ў НКЗС СССР у Маскве па беларускім пытанні. 9 кастрычніка 1925 г. . . .	183
№ 141	Вытрымка з пратакола № 61 закрытага пасяджэння Бюро ЦК КП(б)Б. 11 кастрычніка 1925 г.	184
№ 142	Вытрымка з пратакола № 66 закрытага пасяджэння Бюро ЦК КП(б)Б. 16 кастрычніка 1925 г.	184
№ 143	Вытрымкі з дадатка да пратакола № 66 закрытага пасяджэння Бюро ЦК КП(б)Б «Беларускі рух за кардонам». 16 кастрычніка 1925 г.	185
№ 144	Вытрымка з пратакола № 67 закрытага пасяджэння Бюро ЦК КП(б)Б. 22 кастрычніка 1925 г.	188
№ 145	Праграма Беларускай сялянска-работніцкай Грамады. Красавік 1926 г.	189
№ 146	Вытрымка з ліста ад П. Корчыка да ЦК КПЗБ, Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску. 15 ліпеня 1926 г.	193
№ 147	Вытрымка з ліста да ЦК КПЗБ, Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску. 12 кастрычніка 1926 г.	194
№ 148	Вытрымка з ліста да ЦК КПЗБ, Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску. 19 кастрычніка 1926 г.	194
№ 149	Ліст А.Ф. Ульянава да Р. Максімоўскага. Лістапад 1926 г.	195

№ 150	Вытрымка з ліста Сяргея да ЦК КПЗБ, Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску. 1 лістапада 1926 г.	196
№ 151	Ліст да ЦК КПЗБ, Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску. 16 лістапада 1926 г.	198
№ 152	Ліст ЦК КПЗБ да ЦК КПЗБ, Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску. Снежань 1926 г.	198
№ 153	Ліст Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску да ЦК КПЗБ. 30 снежня 1926 г.	199
№ 154	Ліст А.Ф. Ульянава ў Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску. 4 студзеня 1927 г.	200
№ 155	Вытрымка з ліста П. Корчыка да А.Ф. Ульянава. 11 студзеня 1927 г.	200
№ 156	Вытрымка з ліста Алеся Загорнага ў Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску. 11 студзеня 1927 г.	201
№ 157	Вытрымка з ліста Джона ў Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску. 1 лютага 1927 г.	201
№ 158	Ліст Алеся Загорнага ў Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску. 1 лютага 1927 г.	203
№ 159	Ліст Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску да Джона. 6 лютага 1927 г.	204
№ 160	Вытрымка з ліста Джона ў Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску. 8 лютага 1927 г.	204
№ 161	Вытрымка з ліста Джона ў Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску. 19 лютага 1927 г.	205
№ 162	Вытрымка з пратакола № 5 пасяджэння Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску. Люты 1927 г.	205
№ 163	Вытрымка з ліста Алеся Загорнага да Арона. Люты 1927 г.	206
№ 164	Вытрымка з ліста І.А. Адамовіча ў Бюро ЦК КП(б)Б. 12 лютага 1927 г.	206
№ 165	Ліст А.Ф. Ульянава да А.С. Славінскага. Люты 1927 г.	207
№ 166	Вытрымка з ліста ў Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску. 26 лютага 1927 г.	210
№ 167	Вытрымка з ліста А.Ф. Ульянава ў Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску. Сакавік 1927 г.	211
№ 168	Вытрымка з ліста Арона ў Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску. 15 сакавіка 1927 г.	212
№ 169	Ліст Арона ў Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску. 28 чэрвеня 1927 г.	213
№ 170	Ліст А.Ф. Ульянава да М.А. Сегалю, В.Г. Кнорыну, М.А. Карскаму. 4 ліпеня 1927 г.	213

№ 171	Вытрымка з кароткай справаздачы аб працы Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску з сакавіка па жнівень 1927 г. Не раней жніўня 1927 г.	219
№ 172	Вытрымка з ліста А.Ф. Ульянава ў Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску. 9 жніўня 1927 г.	219
№ 173	Ліст А.Ф. Ульянава да М.А. Елізаровіча. 3 верасня 1927 г.	221
№ 174	Вытрымка з ліста А.Ф. Ульянава да С.Л. Казюра. 12 верасня 1927 г.	221
№ 175	Ліст А.Ф. Ульянава да С.Л. Казюра. 21 верасня 1927 г.	225
№ 176	Ліст А.Ф. Ульянава да Ф.А. Ратштэйна. 26 верасня 1927 г.	226
№ 177	Вытрымка з ліста Ю.М. Кацюбінскага да Т. Куліка. 26 верасня 1927 г.	227
№ 178	Вытрымка з пратакола № 5 пасяджэння Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску. 26 верасня 1927 г.	228
№ 179	Ліст А.Ф. Ульянава да С.Л. Казюра. 18 кастрычніка 1927 г.	231
№ 180	Ліст Алеся Загорнага да М.А. Елізаровіча. Кастрычнік 1927 г.	234
№ 181	Вытрымка з ліста Арона да А.С. Славінскага, М.І. Елізаровіча. Кастрычнік 1927 г.	235
№ 182	Вытрымка з ліста Алеся Загорнага да А.С. Славінскага, Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску. Кастрычнік 1927 г.	236
№ 183	Ліст А.Ф. Ульянава да Б.С. Стаманякова. 7 лютага 1928 г.	237
№ 184	Вытрымка з ліста Ісаака (Шлемка) ў Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску. 19 жніўня 1928 г.	239
№ 185	Вытрымка з ліста Прадстаўніцтва КПЗБ у Мінску да Ісаака (Шлемка). 22 жніўня 1928 г.	239
№ 186	Ліст А.Ф. Ульянава да Б.С. Стаманякова. 27 верасня 1928 г.	240
№ 187	Вытрымка з ліста Ф.А. Браўковіча да А.Ф. Ульянава. 18 сакавіка 1929 г.	245
№ 188	Вытрымка з ліста Ф.А. Браўковіча да А.Ф. Ульянава. 26 сакавіка 1929 г.	245
№ 189	Вытрымка з ліста А.Ф. Ульянава да Ф.А. Браўковіча. 4 красавіка 1929 г.	246
№ 190	Вытрымка з дзённіка Ф.А. Браўковіча адносна заключэння савецка-польскай паштовай канвенцыі. 19 красавіка 1929 г.	246
№ 191	Вытрымка з ліста Ф.А. Браўковіча да К.Ф. Бенэка. 24 чэрвеня 1929 г.	247
№ 192	Вытрымка з ліста Ф.А. Браўковіча да А.Ф. Ульянава. 26 жніўня 1929 г.	247

№ 193	Вытрымка з ліста Ф.А. Браўковіча да А.Ф. Ульянава. 23 верасня 1929 г.	248
№ 194	Вытрымка з ліста Ф.А. Браўковіча да А.Ф. Ульянава. 7 кастрычніка 1929 г.	249
№ 195	Вытрымка з ліста Ф.А. Браўковіча да А.Ф. Ульянава. 28 кастрычніка 1929 г.	250
№ 196	Вытрымка з ліста Ф.А. Браўковіча да А.Ф. Ульянава. 11 лістапада 1929 г.	251
№ 197	Вытрымка з ліста Ф.А. Браўковіча да А.Ф. Ульянава. 10 студзеня 1930 г.	252
№ 198	Вытрымка з ліста А.Ф. Ульянава да Ф.А. Браўковіча. 21 студзеня 1930 г.	253
№ 199	Вытрымка з ліста Ф.А. Браўковіча да А.Ф. Ульянава. 30 студзеня 1930 г.	254
№ 200	Вытрымка з ліста Ф.А. Браўковіча да А.Ф. Ульянава. 20 лютага 1930 г.	255
№ 201	Вытрымка з ліста Ф.А. Браўковіча да А.Ф. Ульянава. 2 сакавіка 1930 г.	256
№ 202	Выпіска з дзённіка Ф.А. Браўковіча. 10 сакавіка 1930 г.	257
№ 203	Вытрымка з ліста Ф.А. Браўковіча да А.Ф. Ульянава. 30 красавіка 1930 г.	257
№ 204	Вытрымка з ліста Ф.А. Браўковіча да А.Ф. Ульянава. 30 красавіка 1930 г.	258
№ 205	Вытрымка з ліста Ф.А. Браўковіча да А.Ф. Ульянава. 10 лістапада 1930 г.	258

Раздзел IV

Уз'яднанне Заходняй Беларусі з БССР і СССР (верасень-кастрычнік 1939 г.)

№ 206	Пастанова Ваеннага савета Беларускага фронту № 01. 16 верасня 1939 г.	259
№ 207	Загад Ваеннага савета Беларускага фронту № 005. 16 студзеня 1939 г.	261
№ 208	Ліст сакратара ЦК КП(Б)Б П.К. Панамарэнка І.В. Сталіну аб становішчы ў Заходняй Беларусі. 25 верасня 1939 г.	262
№ 209	Пастанова ЦК КП(Б)Б «Пытанні Заходняй Беларусі». 2 кастрычніка 1939 г.	265
№ 210	Інструкцыя абласным упаўнаважаным ЦК КП(Б)Б па пытаннях партыйнай працы, старшыням абласных і гарадскіх часовых	

	упраўленняў Заходняй Беларусі аб падрыхтоўцы да выбараў у Народны сход, не раней 2 кастрычніка 1939 г.	267
№ 211	Ліст сакратара ЦК КП(Б)Б П.К. Панамарэнка сакратару ЦК УКП(Б) А.А. Жданаву аб нацыяналізацыі прадпрыемстваў Заходняй Беларусі. 15 кастрычніка 1939 г.	269
№ 212	Дакладная запіска намесніка народнага камісара БССР К.С. Чарнова аб стане народнай адукацыі на тэрыторыі Заходняй Беларусі. 25 кастрычніка 1939 г.	271
№ 213	Паведамленне аб выніках выбараў у Народны сход Заходняй Беларусі. 26 кастрычніка 1939 г.	275
№ 214	Дэкларацыя Беларускага народнага схода па пытанні аб уваходжанні Заходняй Беларусі ў склад Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі. 29 кастрычніка 1939 г.	277
№ 215	З даклада дэпутатаў Народнага сходу Заходняй Беларусі па пытанні ўсталяванні савецкай улады і аб далучэнні да БССР. 29 кастрычніка 1939 г.	278
№ 216	З даклада дэпутатаў Народнага сходу Заходняй Беларусі па пытанні ўсталявання савецкай улады і аб далучэнні да БССР. 29 кастрычніка 1939 г.	280
№ 217	З дакладу «Аб уваходжанні абласцей Заходняй Беларусі ў склад Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі ў Саюз Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік». 29 кастрычніка 1939 г.	281

ЗМЕСТ

ПРАДМОВА	3
АД СКЛАДАЛЬНІКАЎ	23
ДАКУМЕНТЫ І МАТЭРЫЯЛЫ	
РАЗДЗЕЛ I. Міжнародна-прававы статус Заходняй Беларусі ў складзе Польшчы	29
РАЗДЗЕЛ II. Выкананне VII артыкула Рыжскага мірнага дагавора ў Польшчы. Факты парушэння рэлігійных і нацыянальных правоў беларускага насельніцтва Заходняй Беларусі	70
РАЗДЗЕЛ III. Арганізацыйная і каардынацыйная роля БССР у сацыяльным і нацыянальна-вызваленчым руху ў Заходняй Беларусі	142
РАЗДЗЕЛ IV. Уз’яднанне Заходняй Беларусі з БССР і СССР (верасень—кастрычнік 1939 г.)	259
ДАДАТКІ	
ІЛЮСТРАЦЫІ	285
КАМЕНТАРЫІ	293
ІМЯННЫ ПАКАЗАЛЬНІК	305
ГЕАГРАФІЧНЫ ПАКАЗАЛЬНІК	309
ПЕРАЛІК СКАРАЧЭННЯЎ І АБРЭВІЯТУР	315
СПІС ДАКУМЕНТАЎ	317

Савецкая і Заходняя Беларусь: раз'яднаня, але адзіныя: 1921–1939: дакументы і матэрыялы / склад. : В.М. Бароўская ; рэдкал.: А.К. Дземянюк (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : НАРБ, 2024. – 332 с. : ілл.

ISBN 978-985-6372-97-4.

Дакументы зборніка раскрываюць сутнасць міжнародна-прававога статусу і сацыяльна-эканамічнага становішча Заходняй Беларусі ў складзе Польшчы ў 1921–1939 гг., тым самым даказваючы неабгрунтаванасць дзяржаўна-тэрытарыяльнага падзелу Савецкай і Заходняй Беларусі. Заканамерным вынікам сталі працэсы ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР і СССР у верасні–кастрычніку 1939 г.

УДК 94(476-15)«1921/1939»(093.2)

ББК 63.3(4Бел)61ю11

Навуковае выданне

**Савецкая і Заходняя Беларусь:
раз'яднаня, але адзіныя
1921—1939**

Дакументы і матэрыялы

Укладальнік:

Бароўская Вольга Мікалаеўна

Вокладка, камп'ютарная вёрстка,
апрацоўка фотаздымкаў
А. У. Жынкін

Падпісана ў друк 28.08.2024.

Фармат 65×94 1/16. Папера афсетная. Друк афсетны.

Ум. друк. арк. 11,62. Улік.-выд. арк. 18,31.

Наклад 50 экз. Заказ 3140.

Дзяржаўная ўстанова «Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў 1/373 ад 23.06.2014.

Праспект Незалежнасці, 116. 220114, г. Мінск.

Друкарня ТДА «НоваПрынт».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 2/54 ад 25.02.2014.

Вул. Купрэвіча, 1/3-6, п. 6-127, 6-107, 220141, г. Мінск.

Тэл. +375291037995.